Marriage Advice for a Pope

John XXII and the Power to Dissolve

MEDIEVAL LAW AND ITS PRACTICE

MEDIEVAL LAW AND ITS PRACTICE

Patrick Nold

BRILL

Marriage Advice for a Pope

Medieval Law and Its Practice

VOLUME 3

Marriage Advice for a Pope

John XXII and the Power to Dissolve

By

Patrick Nold

BRILL

LEIDEN • BOSTON
2009

Cover illustration: Drawing after a contemporary silver coin of John XXII, from the coin collection of the Vatican Library (drawing by MM).

Background cover illustration: Details from folio 69v., Balliol College MS. 350. The copyright of the background cover image belongs to Balliol College, Oxford, England, and no reproduction may be made without written permission.

This book is printed on acid-free paper.

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

Nold, Patrick.
Marriage advice for a Pope : John XXII and the power to dissolve / by Patrick Nold.
p. cm. — (Medieval law and its practice; 3)
Includes bibliographical references and index.
ISBN 978-90-04-17111-4 (hardback : alk. paper) 1. Impediments to marriage (Canon law)—History. 2. Monasticism and religious orders (Canon law)—History. 3. Marriage—Annulment (Canon law)—History. 4. John XXII, Pope, d. 1334. I. Title. II. Series.

KBR3128.O74N65 2009
262.9'2—dc22

2008041964

ISSN 1873-8176
ISBN 978 90 04 17111 4

PRINTED IN THE NETHERLANDS

For my grandparents

CONTENTS

PART TWO

EDITION

PREFACE

Pope John XXII (1316–34) has had the misfortune of being remembered primarily through the writings of his critics. The most damning of these hostile sources is a body of literature emanating from Munich, where followers of the renegade Minister General of the Franciscan Order, Michael of Cesena, resided under the protection of John XXII's political enemy, the Imperial pretender Ludwig of Bavaria. The 'Michaelists' (foremost Bonagrazia of Bergamo and William of Ockham) sought to demonstrate for their patron, and to all Christendom, that the pope was a heretic who needed to be put on trial before a general council of the Church and deposed from office. Such sources represent a 'case for the prosecution' and the story of crime they tell is a partial one. Though the Michaelist attempt to convict John XXII of heresy was unsuccessful in its day, modern historians have largely accepted these renegade Franciscans sources at face value with the effect that John XXII has become saddled with the reputation of being an 'amateur theologian' who wreaked havoc intellectually. Less polemical and more academic sources, which are largely unpublished, tell a very different story: they attest to a Roman curia alive with intellectual debate and show a pope sedulous in his consideration of learned theological opinion. That was the import of my *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal: Bertrand de la Tour and the Apostolic Poverty Controversy* (Oxford, 2003) which used one such source to provide a revisionist account of the famous conflict between the papacy and the Franciscan Order in the 1320s.

The present book was originally conceived of as a sequel. In the course of writing my 1999 D.Phil. thesis, I came across a reference to a little-known manuscript, once owned by the Avignon popes but now in an obscure Roman library, containing the *consilia* or advice of big-name academics in theology and law for John XXII in preparation for his 1322 constitution, *Antique Concertationi* (Extrav. Io. XXII 6.1). Nothing had been written on *Antique Concertationi* in the abundant secondary literature on marriage in the Middle Ages, and MS Roma Alessandrina 79 presented a case of intellectual deliberation in Avignon on a subject which, unlike apostolic poverty, engendered no controversy at the time or in historiography since. For these reasons, I thought the material merited further study. But the project soon took on a life of its own. John XXII had

asked his theologians and lawyers to explain a loophole in the medieval theory of marriage. The Church taught that marriage was indissoluble and that consent, not consummation, made a marriage. But why was it then that a marriage could be dissolved by one party joining a religious order after consent had been exchanged but before consummation occurred? Could only chaste monks and nuns take advantage of this get-out clause or could the pope extend the exception to celibate clerics as well? The tension between continence and marriage had a long history in Christian thought, and questions about their relative value continued to occupy intellectuals in the thirteenth century. Moreover, John XXII's consultation seemed to supply a missing link in the evolution of medieval marriage theory, between the twelfth century when popes legislated that consent 'made' a marriage and the fifteenth century when popes began to dissolve marriages based on consent alone. Thus, a study-and-text edition of the *Marriage advice for a pope* in MS Roma Alessandrina 79 held out the prospect of being a useful and important contribution to scholarship on medieval marriage in addition to being another step towards an intellectual biography of Pope John XXII (a long-term project of mine).

This work began in earnest during the academic year 2002–3 when I held a Mellon Fellowship at the Pontifical Institute of Mediaeval Studies which subsequently granted me the degree of Licence in Mediaeval Studies for an edition of the *consilium* of Bertrand de la Tour. After a year as Visiting Professor at the University of Michigan (2003–4), I returned to the subject in Munich as a Humboldt Stipendiat during 2004–6 at the Monumenta Germaniae Historica and the Martin Grabmann Institut. I would like to thank the Mellon Foundation and the Alexander von Humboldt Stiftung for their generous financial support and the members of PIMS, the MGH, and the Grabmann Institut for their scholarly hospitality and academic help (especially James Farge, Marianne Schlosser, Martin Thurner, Herbert Schneider, and Christian Lohmer). Additionally, I am grateful to David d'Avray, William Courtenay, Peter Landau, Louis-Jacques Bataillon, and Stephen Brown for lending me their eyes in discerning difficult manuscript readings as well as their ears in listening to my ideas. I owe an even greater debt to Gisela Drossbach, Donald Logan, David Bulmer, Ray Dansereau, and John Monfasani for reading substantial portions of the Latin text. Early versions of the introduction were given in March 2005 at the École des Hautes Études en Sciences Sociales, in July 2005 at the International Congress for Medieval Studies in Leeds, and in May 2006

at the University of Mannheim. I am very grateful to Alain Boureau, Sylvain Piron, Annette Kehnel, and Melanie Brunner for their invitations and perceptive questions. At Brill, my thanks go to Julian Deahl, Marcella Mulder, and Ellen Girmscheid, as well as to the editors of the 'Medieval Law and Its Practice' series for accepting a book showing the give-and-take between lawyers and theologians on the subject of marriage. Last, and most importantly, I would like to thank Raphaela Schmid who gave me the benefit of her honesty and creativity over the course of this book's development.

14 September 2007 P.N.

ABBREVIATIONS

AFH	Archivum Franciscanum Historicum
AFP	Archivum Fratrum Praedicatorum
AHDLMA	Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge
BAV	Biblioteca Apostolica Vaticana
BN	Bibliothèque Nationale
BSB CLM	Bayerische Staatsbibliothek, Codices Latini Monacenses
CCCM	Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis
CCSL	Corpus Christianorum Series Latina
CIC	Corpus Iuris Civilis
CSEL	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum
Friedberg	E. Friedberg, *Corpus iuris canonici* (Leipzig, 1879–81)
HLF	Histoire littéraire de la France
Mollat, *Lettres*	*Jean XXII. Lettres communes*, ed. G. Mollat, 16 vols.; Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome (Paris, 1904–47).
MS	Manuscript
OCarm	Ordinis Carmelitarum
OCist	Ordinis Cisterciensis
OESA	Ordinis Eremitarum Sancti Augustini
OM	Ordinis Minorum
OP	Ordinis Praedicatorum
OSA	Ordinis Sancti Augustini
PG	Patrologia Graeca
PL	Patrologia Latina
RTAM	Recherches de théologie ancienne et médiévale

PART ONE

INTRODUCTION

Seven days before the promulgation of John XXII's infamous bull *Ad conditorem canonum* (8 December 1322), which deprived the Franciscans of their privileged legal status as the poorest of all religious orders, the pope issued an unprepossessing decretal beginning with the words *Antique concertationi*. The text, ostensibly unrelated to the poverty controversy raging at the time, concerned marriage—or, more precisely, marriage dissolution. But the bull's second word, *concertatio* (argument), was to be used again, and more prominently, by John almost a year later in another notorious poverty bull, *Cum inter nonnullos*, which condemned as heretical the proposition that Christ and the Apostles had nothing at all.[1] That bull begins:

> Since among some scholarly men it has frequently been called into doubt, with various and contrary opinions being advanced, whether to affirm obstinately that our Lord and Redeemer Jesus Christ and His Apostles did not possess anything, either individually or in common, should be condemned as heretical, We wish to put an end to this argument (*concertationi*).[2]

Cum inter nonnullos resolved a question which had been vigorously, sometimes acrimoniously, disputed in the schools of the thirteenth century; it was also the fruit of an actual *concertatio* at the court in Avignon in 1322.[3] *Antique concertationi* was an analogous case: the bull addressed a point of contention amongst Thirteenth-century canonists and theologians, and it was the product of a consultation of experts at the papal curia. This study reconstructs the story behind the decretal—a story which ends in Fourteenth-century Avignon, but begins back in the twelfth century with a Roman pontiff.

---

[1] This parallel was noted by Jesselin of Cassagnes, the first commentator on *Cum inter nonnullos*: '*Concertationi*. Simile de apellat. c. concertationi lib. vi [VI. 2. 15. 8] et in c. Antique concertationi domini Iohannis pape xxii' (*Ordinary Gloss* to Extrav. Io. XXII 14.4; MS Vatican BAV vat. lat. 1404, fo. 19vb marg.).

[2] 'Cum inter nonnullos scolasticos sepe contingat in dubium reuocari utrum pertinaciter affirmare Redemptorem nostrum et dominum Iesum Christum et eiusque apostolos in speciali non habuisse aliqua nec in communi etiam hereticum sit censendum, diuersis diuersa et aduersa sentientibus circa illud, nos, huic concertationi finem imponere cupientes…', *Extrauagantes Iohannis XXII*, ed. J. Tarrant, Monumenta Iuris Canonici. Series B. Corpus Collectionum, 6 (Vatican City, 1083), 255.

[3] See P. Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal: Bertrand de la Tour and the Apostolic Poverty Controversy* (Oxford, 2003).

1. The Runaway Spouse Joins a Religious Order: an Inexplicable Exception

What was the 'old argument' mentioned in the opening words of John XXII's bull? The problem went back to Pope Alexander III (1159–81). As is well known, Alexander's pontificate was crucial to the formation of medieval marriage law in the Western Church.[4] The watchword of Alexander's decretals was consent: for it was the mutual agreement of the parties, not consummation through sexual intercourse, which 'made' a Christian marriage—the indissoluble union of man and wife. Yet, there were inconsistencies: Alexander and his immediate successors seemed to allow for a series of exceptions where marriages could be dissolved on the basis of events or actions occurring after the exchange of consent but before consummation (an interval frequently longer in the Middle Ages than it is today).[5] The most important and unambiguous of these subsequent or 'supervenient' exemptions is found in a letter to the Archbishop of Salerno which begins with the word *Verum*. Here Alexander outlined a situation where consent alone did not make an indissoluble marriage:

> It is true that, after legitimate present consent, it is permitted for one spouse, even against the other's will, to choose the monastery (just as certain saints have been called from their weddings), so long as a joining of the flesh has not yet occurred between them; and it is permitted for the one who remains in the world to marry again, if they do not want to

[4] For a brief overview, see C. Brooke, *The Medieval Idea of Marriage* (Oxford, 1989), 169–72; J. Brundage, *Law, Sex and Christian Society in Medieval Europe* (Chicago, 1987), 325–37. For more extensive treatment, see Charles Donahue Jr., 'The Policy of Alexander the Third's Consent Theory of Marriage', *Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law, Toronto, 21–5 August 1972*, ed. Stephan Kuttner (Monumenta Iuris Canonici, Series C, Subsidia 5; Vatican City, 1976), 251–79; idem, 'The Dating of Alexander the Third's Marriage Decretals: Dauvillier Revisited after Fifty Years', *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 68 (1982), 70–136.

[5] Examples of such cases are: 1) a lapse into heresy, or 2) the contracting of leprosy, or 3) the onset of impotence, or even 4) having sexual intercourse with an in-law. For a detailed analysis of the relevant decretals, see E. Saurwein, *Der Ursprung des Rechsinstitutes der päpslichen Dispens von der nicht vollzogenen Ehe. Eine Interpretation der Dekretalen Alexanders III. und Urbans III.* (Analecta Gregoriana, 215; Rome, 1980); for an overview of the reception of these decretals, see R. Weigand, 'Unauflöslichkeit der Ehe und Eheauflösungen durch Päpste im 12. Jahrhundert', *Liebe und Ehe im Mittelalter* (Biblioteca Eruditorum, 7; Goldbach, 1993), 157–75.

> observe continence, as advised. For since the two have not become one flesh, one may go over to God and the other remain in the world.[6]

Another decretal (*Ex publico*) of Alexander dealt with a similar situation[7] and justified his ruling through recourse to (and reinterpretation of) an important Biblical proof-text for the indissolubility of marriage.

> . . . To be sure: when the Lord says in the Gospel that it is not lawful for a man to put away his wife except in the case of fornication [Mt. 19:9], it ought to be understood, according to the interpretation of sacred scripture, as concerning those whose marriage has been consummated by a joining of the flesh, without which a marriage cannot be consummated. Therefore, if the aforementioned woman has not been known carnally by her husband, it is permitted for her to go over to the religious life.[8]

The theoretical debate between lawyers and theologians over whether consummation or consent was the definitive act of a marriage did not end in the time of Alexander III.[9] By allowing someone who had

---

[6] 'Verum post consensum legitimum de presenti, licitum est alteri altero etiam repugnante eligere monasterium (sicut quidam sancti de nuptiis vocati fuerunt) dummodo carnalis commistio non intervenerit inter eos: et alteri remanenti, si commonitus continentiam servare noluerit, licitum est ad secunda vota transire; quia cum non fuissent una caro simul effecti, satis potest unus ad deum transire et alter in seculo remanere', X. 3. 32. 2 (Friedberg, ii. 579). Alexander seems to have understood his allowance of the abandonment of marriage for the monastic life to be the renewal of an ancient practice: in another decretal (X. 4. 1. 16) on the subject he speaks of it as 'iuxta veterum canonum statuta nostra constitutione innovata' (Friedberg, ii. 667). For a survey of such canons, see Regine Birkmeyer, *Ehetrennung und monastische Konversion im Hochmittelalter* (Berlin, 1998), 55–89.

[7] In this letter, Alexander gave a woman two months to enter a monastery if she wanted her marriage dissolved, after which time she would have to consummate the union. Peter the Chanter seems to have been the first to interpret this letter as fixing a time-limit on the *Verum* exception: 'Dicit auctoritas Alexandri III quod mulier desponsata alicui per verba de presenti sed non cognita, potest infra duos menses uiro inuito, intrare monasterium', Pierre le Chantre, *Summa de Sacramentis et Animae consiliis* § 314 (Analecta Mediaevalia Namurcensia, 16; Louvain, 1963), 366–7.

[8] 'Sane quod Dominus in evangelio dicit, non licere viro nisi ob causam fornicationis uxorem suam dimittere, intelligendum est secundum interpretationem sacri eloquii de his, quorum matrimonium carnali copula est consummatum, sine qua matrimonium consummari non potest, et ideo si praedicta mulier non fuit a viro cognita, licitum est sibi ad religionem transire', X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 581).

[9] Donahue provides a concise summary of the problem: 'Alexander's canonic precedents are confused. They can only be reconciled by imposing on them a logic which is not there. The familiar conflict between Bologna and Paris is a conflict over the device to be used for reconciliation: Bologna adopted the *matrimonium initiatum—matrimonium ratum* distinction, Paris the distinction between *de presenti* et *de futuro* consent. The former theory permits the postponement of the indissoluble character of matrimony until intercourse has taken place between the parties. It explains well the traditional holding that one party to an unconsummated union could choose the monastic life without

consented to marriage to abandon their spouse for a religious order, the pope seemed to reserve a role for consummation in the making of an indissoluble marriage—since one did not enjoy this freedom after the act. Certainly, a person could become a monk or a nun after a consummated marriage, but they could do so only with the permission of their spouse who in turn could not remarry. In what I shall call 'the *Verum* exception', the couple had been truly married—consent did make the marriage—but this marriage was then dissolved (*not* annulled), so that the abandoned spouse was free to wed again.

Entry into a religious order had been one of several anomalies in the marriage legislation of Alexander III and his immediate successors: under Pope Innocent III (1198–1216), it was to become unique.[10] The problematic decretals of Innocent's predecessors concerning supervenient dissolutions were interpreted as referring to mere espousals with future consent (*verba de futuro*) rather than to genuine marriages with present consent (*verba de presenti*). Innocent III allowed the *Verum* exception to stand but only with misgivings; in a letter to the Archbishop of Lyons beginning with the words *Ex parte tua*, he admitted his preference that there be no exception to the rule that consent makes an indissoluble marriage. This decretal addresses the case of a woman who, after 'taking the veil of widowhood' in a solemn ceremony, was claimed by a man as his wife. The aggrieved man charged that he and the woman had contracted marriage through intermediaries with words of present consent, but that the woman subsequently reneged on the deal: upon hearing that her new husband had been afflicted with leprosy, she took

---

his spouse's consent, but it is difficult to reconcile with those texts which state that consent not intercourse makes a marriage. The latter theory attaches indissolubility to the exchange of the words of present consent. It fits well with the traditional consent texts and the doctrine that Mary and Joseph were truly husband and wife, but it is difficult to reconcile with the dissolution of unconsummated unions by entry of one party into the religious life…' Donahue, 'Alexander the Third's Consent Theory', 255; for more on the 'traditional holding' referred to, see Jean Gaudemet, 'Recherche sur les origines historiques de la faculté de rompre le mariage non consommé', *Proceedings of the Fifth International Congress of Medieval Canon Law*, ed. Stephan Kuttner and Kenneth Pennington (Monumenta Iuris Canonici, Series C, Subsidia 6; Vatican City, 1980), 309–31 and Birkmeyer, *Ehetrennung und monastische Konversion*, *passim*.

[10] G. Joyce, *Christian Marriage: An Historical and Doctrinal Study* (2nd ed. London, 1948), 430–59; J. Dauvillier, *Le Marriage dans le droit classique de l'église: Depuis le Décret de Gratien jusqu'à la mort de Clément V* (Paris, 1933), 320–5, 331–4, 359–62; M. Maccarrone, 'Sacramentalità e indissolubilità del matrimonio nella doctrina di Innocenzo III', *Nuovi Studi su Innocenzo III*, ed. R. Lambertini (Istituto Storico Italiano per Il Medio Evo. Nuovi Studi Storici, 25; Rome, 1995), 47–109.

the veil out of revulsion at the prospect of physical relations with a leper. Innocent responded by saying that the woman's motivations did not matter since she had acted well within her rights:

> ...A marriage contracted through words of present consent by legitimate parties, for as long as they live, may in no case be dissolved, so that one moves on to a second marriage with the abandoned spouse still living. [This is the case] even if one of the faithful, between whom there is a ratified marriage, becomes a heretic and no longer wishes to remain with the other without insult to the Creator. [This holds] unless, of course, a person is made to do such a thing [as leaving their spouse] from divine revelation, which trumps all law, just as We read has happened to certain saints. But We do not wish to deviate <*immediately in this matter*> from the path of our predecessors who, when asked, responded that before a marriage is consummated through a joining of the flesh, it is permitted for one of the spouses to enter a religious order without consulting the other who remains in the world and who, in turn, can legitimately be joined to another in marriage.[11]

Nevertheless, Innocent indicated that what the woman in question had done was insufficient. Alexander III in *Verum* had been vague, speaking simply of 'choosing the monastery'. But Innocent III specified that if the woman wanted her marriage dissolved, then she could not simply live chastely at home but would have to bind herself with a vow to a religious community (*se voto astrinxerit ad observantiam regularem*). Failing that, she would be compelled to consummate her contracted marriage.

Verum, *Ex publico*, and *Ex parte* were incorporated into an official collection of Church law, the *Liber Extra* (1234) of Gregory IX. The three decretals are found in a special section, or 'title', devoted to the conversion of spouses (*De conversione coniugatorum*) from the marital to the religious or clerical state. Precisely because the title contained decretals on the apparent irregularity of a marital dissolution, *De conversione*

[11] '...matrimonium inter legitimas personas per verba de presenti contrahitur illis viventibus, in nullo possit casu dissolvi ut vivente reliquo alter ad secunda vota transmigret, etiamsi unus fidelium, inter quos est ratum coniugium, fieret haereticus, et nollet permanere cum altero sine contumelia creatoris, nisi forte secus fieret ex revelatione divina, quae superat omnem legem, sicut a quibusdam sanctis legitur esse factum, Nos tamen nolentes a predecessorum nostrorum vestigiis *in hoc articulo subito* declinare, qui respondere consulti, antequam matrimonium sit per carnalem copulam consummatum, licere alteri coniugum reliquo inconsulto, ad religionem transire, ita quod reliquus ex tunc legitime poterit alteri copulari', X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 583–4). Joyce (*Christian Marriage*, 453) suggests that the words 'in hoc articulo subito', which were omitted from the version of *Ex parte* in the *Liber Extra*, indicate that Innocent had in mind the eventual closure of this loophole.

coniugatorum became the new *locus classicus* for canon law discussions about consent, consummation, and indissolubility. The *Ordinary Gloss* to *Verum* illustrates well the disagreements that would animate the commentary tradition. The author of the gloss, Bernard of Parma, reports the 'opinion of some' who hold that the marital bond (*vinculum*) remains, though inoperative (*inefficax*), even after entry into a religious order. So a man who marries again after his spouse becomes a nun technically will have two wives. Bernard does not endorse this opinion personally since he goes on to provide arguments for the marriage bond being dissolved through entry into a religious order,[12] but that such an untidy solution should be reported at all is a sign of the intellectual difficulties involved in the case.

Not only did the decretal *Verum* apparently emphasize consummation over consent as the definitive act of a marriage, but it also seemed to indicate that the pope had the power to dissolve an unconsummated union. At least, this is the way it was immediately interpreted by Stephen Langton who, in a passage of his *Sentence Commentary* on papal dispensation from tithes, remarked:

> We say that it is not our business to define how far the pope can go. For who would have dared to say before the time of pope Alexander that a woman who had not consummated her marriage could transfer herself to the monastic life? Who would not have denied that the lord pope, in the light of the saying in the Gospel, 'whomsoever God hath joined let no man put asunder', could give dispensation in a matter of this kind? But afterwards when the decretal was issued, any man who had previously denied it would say that the lord pope could dispense.[13]

Langton's contemporary and fellow countryman, the decretalist Alanus (†1215), went further. When commenting on *Ex publico* in his apparatus on the *I Compilatio* (a forerunner of the *Liber Extra*), Alanus

---

[12] *Ordinary Gloss* to X. 3. 32. 2 v. *remanere*: 'Et dicunt quidam quod nihilominus remanet vinculum prioris matrimonii sed prorsus inefficax propter ingressum et sic habebit duas uxores. Sed non obest tale vinculum . . . Sed contra eos . . . Unde primi matrimonii vinculum solvitur per ingressum religionis', *Decretalium libri V cum glossa* (Lyons, 1496), 206v. The 'quidam' in question seem to have been Bazianus and Huguccio, see Charles Donahue Jr., 'Bassianus, that is to say, Bazianus? Bazianus and Johannes Bassianus on Marriage', *Rivista internazionale di diritto comune*, 14 (2003), 41–82 at 60–2.

[13] I owe this reference (and more) to David d'Avray, *Medieval Marriage: Symbolism and Society* (Oxford, 2005).

posited that the pope could dissolve any unconsummated marriage,[14] even as he admitted that the *Verum* exception was the unique instance of such a dissolution.[15] This ascription to the papacy of a 'power to dissolve' non-consummated marriages was rejected by Innocent III. The Fourteenth-century canonist Giovanni d'Andrea recounts a story in his commentary on *Ex parte tua*: 'A certain prince sought that Pope Innocent should dissolve an unconsummated marriage that he had contracted. The pope responded that he could not do this. The prince then alleged what was said in the gloss, to which the pope responded: "Cursed be the man who taught you that."'[16]

Alanus was not cursed but effectively canonized in having his opinion reported by Bernard of Parma in the *Ordinary Gloss* to the *Liber Extra*.[17] The great canonist Hostiensis (†1271) also gave Alanus some prominence in his two commentaries on the *Liber Extra*: the *Summa Aurea* (ca. 1253) and the *Lectura* (ante 1265; revised thereafter). In the section of his *Summa* devoted to the title *De conversione coniugatorum*, Hostiensis attributed to Alanus the view that consummated marriages were established by God, whereas non-consummated marriages were purely a function of ecclesiastical law—the implication being that they could easily be dissolved by the Church.[18]

---

[14] Gloss to 1 Comp. 3. 28. 7 (X. 3. 32. 7) v. *intelligendum*: 'Hic nota, quod sepius dicimus, matrimonium non consummatum sortiri naturam ecclesie constitutione et ideo circa illud latissime patet pape potestas. Unde per dispensationem tale posset dissoluere, posset etiam statuere, quod ipse per secundum rumperetur. Secus de consummato, quod ipse domino naturam suam sortitur, et ideo sola interpretatio circa illud est pape concessa non dispensatio uel contraria constitutio' (MS Munich BSB CLM 3879, fo. 53vb). Also cited by Weigand, 'Unauflöslichkeit der Ehe', 167–8.

[15] Gloss to 1 Comp. 3. 28. 7 (X. 3. 32. 7) v. *religionem*. 'Iste solus casus a iure excipitur, nec nos ex sensu nostro alium excipiemus' (MS Munich BSB CLM 3879, fo. 53vb).

[16] Gloss to X. 3. 32. 7 v. *sacri eloquii*: 'Quidam princeps peteret ab Innocentio Papa, ut dissolveret matrimonium non consummatum per eum contractum, Papa respondit se non posse. Princeps allegavit hanc glossam. Respondit Papa: Maledictus qui te docuit' *Ioannis Andreae I. C. Bononiensis... In tertium decretalium librum Novella Commentaria* (Venice, 1581; reprint Turin, 1963), 161A.

[17] *Ordinary Gloss* to X. 3. 32. 7 v. *consummatum*: 'Lau. notavit hic Alan. quod matrimonium non consummatum sortitur naturam ex constitutione ecclesie, ideo circa illud latissime pape potestas. Vinc. dixit quod papa per dispensationem posset dissolvere tale matrimonium. Posset etiam statuere quod per secundum matrimonium rumperetur primum. Secus de consummato quod ab ipso domino naturam suam sortitur et ideo sola interpretatio circa illud pertinet ad papam, non dispensatio nec contraria constitutio' (*Decretalium libri V cum glossa*, fo. 207r). Cf. note 14 above.

[18] 'Dixerunt quidam, ut Ala. quod matrimonium non consummatum sortitur effectum ex constitutione ecclesie, consummatum vero ex constitutione divina', Henrici

Hostiensis was at first wary of this radical conclusion and added a number of qualifications to it, but gradually he came round to roughly the same position. In his earlier work, the *Summa Aurea*, Hostiensis explicitly countered Alanus by affirming that non-consummated marriages were ordained by God and hence sacramental. Yet he admitted that, because they were confirmed or ratified by the Church, the pope may have the authority to dissolve them in a case of mutual dissent of the parties.[19] In the first version of his *Lectura,* while commenting on the decretal *Ex publico*, Hostiensis specified that the pope could dissolve marriages in such a case through an exercise of his extraordinary or absolute power (*potestas absoluta*).[20] By contrast, entry into a religious order against the other spouse's will, as in the case of the decretals *Verum* and *Ex publico*, was done with the pope's ordinary or ordained power (*potestas ordinata*). Hostiensis grounded his explanation in a metaphor found in Innocent III's bull *Debitum* (X. 1. 21. 5) which stated that, whereas a consummated marriage represented the union of Christ and the Church, an unconsummated marriage represented only the bond between the just soul and God; from this Hostiensis concluded that because the later bond of love was augmented through becoming a monk or a nun, it was not really a case of *dissolution* requiring the pope's absolute power.[21]

---

de Segusio, *Summa Aurea,* III, *De conversione coniugatorum,* 7 *Maritus quare magis potest ante matrimonium consummatum intrare religionem* (Venice, 1574; reprint Turin, 1963), 1119.

[19] 'Hoc. nichil est, quia matrimonium non consummatum fuit ante ecclesiam, et sacramentum est apud omnes etiam infideles i. de divort. quanto. Ideoque probabilius posset dici quod ratificatio matrimonii constit. ecc. firmatur. Unde et apud infideles matrimonium non est ratum ut in dicta decre. quanto. Et ideo vim istius ratificationis, que quanta fit, eadem decre. innuit tolerare potest Papa. Unde videtur quod ante carnis copulam communi dissensu ratione liberi arbitrii nobis a Deo data, propter quid privilegium, quo primi parentes abusi sunt, in labore vescimur pane nostro, authoritate Pape interveniente, possent se coniuges absoluer.' (ibid., 1120).

[20] *Lectura* on X. 3. 32. 7 v. *consummatum*: 'Hac etiam ratione considerata possent sponsi de presenti ante carnis copulam auctoritate pape se adinuicem absoluere, sicut legitur in sponsalibus de futuro, infra de spons. c. ii et posset reddi ratio quia ante carnis copulam utroque consentiente; in dissensu quia contrarius actus congruus interuenire potest, arg. infra. de reg. iuris. Omnes res, licet altero inuito hoc non posset, arg. C. de acc. et obl. Sicut', *Henrici de Segusio... in primum (-sextum) Decretalium librum commentaria, doctissimorum virorum quampluribus adnotationibus illustrata* (Venice, 1581; reprint Turin, 1965). iii. 118A. For the discovery of the two redactions of the *Lectura* and for an edition of this very passage which shows how the work was revised, see K. Pennington, 'An Earlier Recension of Hostiensis's Lectura on the Decretals', *Bulletin of Medieval Canon Law*, 17 (1987), 77–90; reprinted in *Popes, Canonists, and Texts, 1150–1550* (Aldershot, 1993).

[21] *Lectura* on X. 3. 32. 7 v. *consummatum*: '...potuit ergo papa circa non consummatum matrimonium hanc constitutionem facere etiam de potestate ordinata. Et est ratio

Hostiensis's rationalization of the *Verum* exception was more clever than convincing: it involved a rhetorical sleight of hand in conflating the marital bond of an unconsummated marriage with the bond of love between the just soul and God that it signified. Hostiensis was probably aware of the weakness of his explanation since he later changed his mind: In a subsequent redaction of his *Lectura*, Hostiensis confesses that after a conversation with Matteo Rosso Orsini (cardinal from 1262 to 1305) he became convinced that the *Verum* exception was equivalent to other exercises of the papal plenitude of power (by which he means the *potestas absoluta*) such as the loosening of the degrees of consanguinity restricting marriage or the dissolution of a 'spiritual marriage' between bishop and diocese. Hostiensis also altered his views about unconsummated marriages generally: no longer emphasizing the Roman law category of mutual dissent, he affirmed that these unions could be dissolved by the pope with his unbounded or absolute power for any just cause.[22]

Canonists like Hostiensis and Alanus were occasionally tripped up by the *Verum* exception; theologians, by contrast, found it a stumbling-block time and again. Naturally, they did not have the same opportunity as canon lawyers to comment directly on the decretals *Verum*, *Ex parte*, and *Ex publico*. But questions about the indissolubility of marriage and 'whether entry into a religious order dissolves a non-consummated marriage' were standard in commentaries on the fourth book of Peter Lombard's *Sentences*[23]

---

quia cum per tale matrimonium caritas, que consistit in spiritu inter Deum et iustam animam tantum representetur, supra de bigam. debitum. Nichil absurdum sequitur si talis possit religionem intrare, quia non dissoluitur, set potius augetur per hoc vinculum caritatis' (ed. cit., iii. 118A; also Pennington, 'An earlier recension', 83). Hostiensis said much the same thing without the so-called 'power distinction' in his earlier *Summa*: 'quia coniunctio animorum quae significat charitatem, supra de biga. debitum, non repugnat volenti reuerti ad dominum nec est actus contrarius, immo magis augmentatur et attenditur vinculum charitatis' (*Summa Aurea*, loc. et ed. cit., 1116).

[22] *Lectura* on X. 3. 32. 7 v. *consummatum*: 'Unde circa matrimonium non consummatum potest ecclesia interpretari et statuere quicquid placet dum tamen iusta causa subsit...' (ed. cit., iii. 118A).

[23] For example: 'Si vero quaeritur utrum haec definitio omni matrimonio conveniat...et ita matrimonio ubi tantum est consensus de praesenti; et si hoc, hunc non liceret transire ad frugem melioris vitae irrequisitio consensu alterius personae; quod falsum est, ut in Primis, De conversione coniugatorum, Verum...' *Magistri Alexandri de Hales Glossa in Quatuor Libros Sententiarum Petri Lombardi*, IV. d. 27 (Quaracchi, 1957), 463–4; 'Utrum alter conjugum, etiam post carnalem copulam, possit altero invito ad religionem transire', Aquinas, IV. d. 27 q. 1 a. 2; 'Utrum matrimonium non consumatum possit dissolui per religionis ingressum', Richardus de Mediavilla, *Super quatuor libros sententiarum Petri Lombardi quaestiones subtilissimae*, IV. d. 27 q. 2. a. 2 (Brixen, 1591;

and common in Quodlibetal disputations.[24] Thirteenth-century theologians strove to extrapolate from canon law a systematic and coherent theory of marriage based on the principles of consent and indissolubility. This required them to explain why entry into a religious order should dissolve an unconsummated marriage if consent is what made an indissoluble marriage in the first place. The straightforward answer of 'papal dispensation' was not as satisfactory to them as it was to some lawyers, and for this reason many theologians sought to come up with explanations entirely independent of it.

Numerous theories were proposed as to why entry into a religious order, of its own nature (*ex natura sua*) and in its own right (*ipso iure*), should dissolve an unconsummated marriage. The most important explanation was based on the text of *Verum* itself: Alexander had invoked a precedent for his decision by saying that 'certain saints have been called from their weddings' to religious life. Which saints did the pope have in mind? Bernard of Parma in the *Ordinary Gloss* to *Verum* suggested St. Alexius and St. Macarius—examples found in Gratian.[25] In *Ex parte tua*, Innocent III recalled Alexander's phrasing: after reaffirming that an unconsummated marriage was indissoluble, Innocent conceded that divine revelation could prompt the abandonment of a spouse, 'just as We read has happened to certain saints'. In his commentary on this decretal, Hostiensis imaginatively paraphrased the pope with these words: 'it was as if the lord Innocent were saying "Give me another Macarius, another Alexius, and then I will not contradict [this

---

reprint Frankfurt, 1963), 415–6. The commentary tradition takes little notice of the fact that Peter Lombard himself (IV. d. 27 c. 9. a. 8) clearly saw the monastic escape-clause as pertaining to an espousal rather than to an actual marriage: 'Responsio ad praedicta cum determinatione superiorum. His autem ita respondemus. Fit aliquando desponsatio ubi est compromissio viri et mulieris de contrahendo matrimonio, non est autem ibi consensus de praesenti; et est desponsatio habens consensum de praesenti, id est pactionem coniugalem, quae sola facit coniugium. In illa ergo desponsatione ubi est pollicitatio contrahendi matrimonium, sponsi tantum est sponsae fiunt, non coniuges; et talibus sponsis licet sine communi consensu continentiam profiteri et monasterium eligere', *Sententiae in IV libris distinctae*, ed. I. Brady (2 vols.; Grottaferrata, 1971–81), ii. 428.

[24] Surveyed by G. Le Bras, 'Le droit canon dans la littérature quodlibétique', *Zeitschschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 46 (1960), 62–80.

[25] *Ordinary Gloss* to X. 3. 32. 2 v. *quidam sancti*: 'sicut beatus Macharius et Alexius xxvii q. 2 § ecce' (*Decretalium libri V cum glossa*, fo. 206va).

exception]"'.[26] To be sure, this is what happened: a saint with more theological weight was unearthed to justify the *Verum* exception.

Several early medieval texts attributed (wrongly) to Augustine, Bede, and Jerome associated John the Evangelist with the bridegroom at the wedding feast of Cana: the apocryphal story they tell was that on this occasion Christ called John to be an apostle.[27] The most important of these pseudo-authorities is a prologue to the Gospel of John attributed to Jerome and included alongside his genuine Bible prologues in almost all medieval manuscript copies of the Vulgate. In fact, given the wide availability of the text, Alexander III may have had St. John the Evangelist in mind in *Verum* when he mentioned that 'certain saints were called away from their wedding'.[28] As part of the medieval Bible, the Pseudo-Jerome prologue itself became the object of commentary by exegetes—as, for instance, in the *Glossa Ordinaria*. But, curiously, the story of John's 'interrupted marriage' (as Annette Volfing has termed it) never came to occupy a central place in either late medieval exegesis of,[29] or preaching on,[30] the wedding feast of Cana. Nor, for that matter, did the story enjoy much prominence in literary[31] or artistic[32] treatments of the life of St. John the Evangelist. Where the story received most attention was in the context of discussion of the *Verum* exception: since the tale told by these pseudo-patristic texts was precisely interpreted by theologians to mean that John had married with words of present

---

[26] *Lectura* on X. 3. 32. 14 v. *Ex revelatione divina*: '. . . quasi diceret dominus Innocentius: da mihi alium Macharium, alium Alexium, tunc ego non contradico' (ed. cit., iii. 120).

[27] See A. Volfing, *John the Evangelist and Medieval German Writing: Imitating the Inimitable* (Oxford, 2001), 15–6, 18–25. Volfing deftly surveys the patristic and early medieval sources for this story but does not note the *Verum* connection in its Thirteenth- and Fourteenth-century development.

[28] Alexander explicitly mentions John the Evangelist in another letter, *Sane super eo* (1 Comp. 3. 28. 9), which concerns the dissolving of an espousal through entry into a religious order: 'Beatum enim Iohannem et plures alios ab ipsis etiam sponsaliciis ad uitam contemplatiuam legimus euocatos.' E. Friedberg, *Quinque compilationes antique nec non Collectio canonum Lipsiensis* (Leipzig, 1882), 39.

[29] Nicholas of Lyre seems to have been exceptional in concentrating on the St. John-as-bridegroom motif in his exegesis. See M. Hazard, *The Literal Sense and the Gospel of John in Late Medieval Commentary and Literature* (London, 2002), 46–7.

[30] One finds, for example, hardly a mention in the sermons edited in D. d'Avray, *Medieval Marriage Sermons: Mass Communication in a Culture without Print* (Oxford, 2002), all of which take as their biblical theme *Nuptie facte sunt in Cana Galilee* (John 2:1). See also the pertinent comments in d'Avray, *Medieval Marriage: Symbolism and Society*, 130 n. 58.

[31] Volfing, *John the Evangelist and Medieval German Writing, passim.*

[32] It is not mentioned once in J. Hamburger, *St. John the Divine: The Deified Evangelist in Medieval Art and Theology* (Berkeley, 2002).

consent but at the feast after the wedding—and hence prior to the consummation of the marriage—he was called to be an apostle (something identified with a religious life of poverty, chastity, and obedience). So, for example, Thomas Aquinas and Bonaventure both cite the Pseudo-Jerome prologue as their *Sed contra* authority in the question of whether an unconsummated marriage can be dissolved.[33]

In the generation following Aquinas and Bonaventure, the example of John the Evangelist came to occupy a more central place in theological discussion. Pierre de Tarentaise OP glossed the Gospel prohibition, *What God has joined together, let no man put asunder*, with the qualification that in the case of joining a religious order 'God, not man, has put asunder because He is the author of this separation and He offers His example by calling John from his wedding'.[34] Henry of Ghent (†1293) addressed the *Verum* exception in his Fifth *Quodlibet* which dates to 1280.[35] Henry begins his treatment by stating the principle that the Church must administer the sacraments in the manner instituted by Christ; Christ allowed a man to put aside his wife in the case of fornication or adultery (cf. Mt. 19:9), and this allowance sanctioned a separation of parties from a common bed (*separatio quoad thorum*). Therefore, Henry reasons, the Church may not institute anything new on this matter but may only interpret what Christ revealed to the apostles and what they in turn passed on in custom or in writing. Concerning the actual dissolution of the marriage bond (*dissolutio vinculi*) and not a mere separation, Henry points out that Christ had said nothing; yet there was a custom in the Church 'from Apostolic times' that permitted a man to put aside his wife before consummation by becoming a monk. Such a custom has been traced back to Christ by some, specifically by 'Jerome' in his prologue to the Gospel of John where John the Evangelist is identified

---

33 'Sed contra est quod, secundum Hieronymum, dominus Joannem vocavit de nuptiis.' Aquinas, IV. d. 27 q. 1 ar. 3 contra; 'Hieronymus dicit quod dominus vocavit de nuptiis: ergo solvit eum ab uxore; sed non solvisset, si fuisset ligatus vinculo insolubili. Ergo, etc.' Bonaventure, IV. d. 27 a. 3 q. 2 contra, in *Opera omnia* IV (Quaracchi, 1889), 683.

34 'Ad I Matth. 19. Resp.... Deus separat non homo, quia huius separationis auctor est, et exemplum eius praebuit Iohannem de nuptiis vocando.' Pierre de Tarentaise OP, IV. d. 27 q. 2. a. 1. *Innocent V in IV libros sententiarum commentaria* (Toulouse, 1652; reprint Ridgewood, 1964), 295.

35 Henry of Ghent, Quodlibet 5, q. 39; P. Glorieux, *La littérature quodlibétique de 1260 à 1320* (2 vols.; Bibliothèque Thomiste, 5, 18; Paris, 1925–35), i. 185; *Quodlibeta magistri Henrici Goethals a Gandavo doctoris Solenis, socii Sorbonici, & archidiaconi Tornacen* (2 vols. Paris, 1518; reprint Louvain, 1961), fo. 214v.

as the bridegroom at wedding feast of Cana.[36] So, Henry concludes, just as Christ instituted that marriage is 'made' through mutual consent of souls, so He instituted that it can be unmade through a dissent of souls.[37]

The case of dissent that Henry has in mind is one party entering a religious order. Here, Henry believes it preferable to say that the marriage bond is dissolved completely, but such an answer is not of necessity. Rather, it could be said that the marriage bond remains and that Christ, through the example of St. John, merely permitted another case of separation: just as He allowed parties to separate after consummation because of adultery, so he allowed parties to separate before consummation because of religious vocation—in both cases, the marriage bond remains.[38] Henry's proposal is based on Bernard of Parma's *Ordinary Gloss* to *Verum* (though the sexes are reversed in his example): a woman may remarry after her husband becomes a monk but she will have two husbands—two with a spiritual bond, one with a physical bond.[39] Henry thus gives credence to the idea that the *Verum* case might not be an awkward exception to the rule that consent makes an indissoluble marriage. But if it really were such an exception, and

[36] 'Dicendum ad hoc quod sacramentis utendum est secundum modum quo a Christo erant instituta. Nunc autem ita est quod circa dissolutionem matrimonii quo ad thori separationem habemus Christi statutum ubi dicit Matth. v. Ego dico vobis quod omnis qui dimiserit uxorem suam excepta causa fornicationis et cet. et circa istam dissolutionem ecclesia aliam causam non statuit, sed solum exponit secundum intellectum eius quem in ea Christus habuit et apostolis revelavit et ipsi tenuerunt in suis observantiis, licet non redigerunt in scriptis. Circa dissolutionem autem quo ad matrimonii vinculum, Christi statutum in scriptis non habemus, sed observantiam ecclesie ab apostolis descendentem per consuetudinem obtinuimus, quod scilicet per religionis ingressum vir mulierem ante copulam dimittere poterit. Unde et sic usus fuisse creditur Christus. Dicit enim Hiero. in prologo evangelii super Ioan. quod ipsum volentem nubere de nuptiis vocavit. Et creditur quod hoc fuit de illis nuptiis que describitur Ioan. ii. ut in ipsis Ioannes ipse sponsus fuerit matrimonio iam per verba de presenti contracto sed nondum per carnalem copulam consummato' (ibid., fo. 214v).

[37] 'Quia igitur matrimonia ex natura rei efficaciam non habent in quantum matrimonia sunt, sed solum ex divina institutione. Ipse autem Christus deus et homo sicut instituit coniugi per consensum mutuum animorum; sic etiam statuit per animorum dissensum post dissolvi' (ibid.).

[38] 'Et sic potius credo dicendum quod vinculum matrimonii omnino dissolvitur per religionis ingressum quam quod maneat. Hoc tamen ponendi quantum video nulla est necessitas. Posset enim dici quod ille est unus casus separandi thorum ante copulam, sicut est fornicatio, alius casus separandi thorum post copulam, vinculo utrobique manente' (ibid.).

[39] 'secundum hoc nullum est inconveniens unam mulierem duos habere viros in vinculo spirituali, unum autem tantum in vinculum carnalem' (ibid.).

did indeed represent an actual dissolution of the marriage bond, must it be unique? Henry twice floats the question and wavers both times in responding: he states that a dissent of souls can cause a separation 'only in the case of religious profession or perchance in another case instituted by the Church, if indeed Christ left this to the Church's disposal at all'.[40]

Henry of Ghent's treatment of the *Verum* case in his *Quodlibet* was sharply criticized by the Franciscan John Duns Scotus (†1308) in the Oxford version of his *Sentence Commentary*. In response to Henry's two-spouse proposal,[41] Scotus returns to the example of John the Evangelist. The Church could never have allowed a man to enter a religious order after consenting to marriage—nor would have Sts. Alexius and Macarius left their wives—unless Christ himself had originally authorized it. So, a woman who remarries after her husband becomes a monk would not be the wife of two men at the same time, but only one: the bond of the first marriage is dissolved through a dispensation by Christ himself.[42] The disagreement between Henry and Scotus matters less than their common focus on St. John the Evangelist: for their treatments reveal how the apostle's example came to serve theologians as a counterbalance against the interpretation by canonists of the *Verum* case as the papal dissolution of an unconsummated marriage.

The example of John the Evangelist was not the only theological explanation for the *Verum* exception. Another was based on analogy. St. Paul had specified [Rom. 7:1–3] that the marital bond between man

---

[40] '...solum per ingressum religionis aut forte in alio casu statuendo per ecclesiam, si hoc omnino Christus in ecclesiae dispositione reliquit' (ibid.); '...dum tamen non esset ulterius processum; et hoc in casibus ab ecclesia constituendis: si forte sit aliquis alius quam religionis ingressus' (ibid.).

[41] 'Aliter dicitur quod per professionem religionis non dissolvitur vinculum conjugale: sed si arguitur, quod sponsa manens in saeculo potest alteri nubere, et esse uxor eius, et ita erit simul uxor duorum, respondet, quod hoc non est inconveniens, ita tamen quod unius tantum spiritualiter, scilicet vinculo spirituali, alterius spiritualiter et carnaliter' Scotus, *Op. Oxon*. IV. d. 31 q. 1. *Quaestiones in Lib. IV Sententiarum* (Opera Omnia 9; Lyons, 1639; reprint Hildesheim, 1968), 671–2.

[42] 'Christus autem, qui istam indissolubilitatem induxit...ipse relaxavit istam indissolubilitatem quando alter coniugum convertitur ad religionem. Unde Ecclesia nunquam attentasset post matrimonia rata licentiare alterum ad religionem altero manente in seculo, nisi Christus hoc instituisset. Habetur autem hoc ex facto Christi vocantis Ioannem Apostolum et Evangelistam ad Apostolatum a nuptiis, Ioan 2. cuius exemplum imitari sunt sancti Patres Alexius, Theonas, et alii. Nec tamen illa nubens alii erit simul uxor duorum, sed tantum secundi, quia vinculum ipsius ad primum dissolutum est per relaxationem Christi' (ibid.). Scotus does not make this criticism of Henry in the earlier Parisian *reportatio* of his lectures on the *Sentences*.

and wife is broken only by death. But it was commonly said that to join a monastery was to become 'dead to the world': it was a spiritual death. The metaphor was then applied to the distinction between the two bonds of marriage set forth in Innocent III's bull *Debitum*[43]—just as physical death breaks the carnal bond created by consummation, so a spiritual death breaks the spiritual bond created by the consent of the souls. This explanation of the *Verum* case occurs in the writings of Bonaventure,[44] Aquinas,[45] Richard of Mediavilla,[46] Pierre de Tarentaise,[47] and numerous other theologians.

In contrast to the lawyers, theologians tended to avoid conceding, even hypothetically, a power to dissolve unconsummated marriages to the Church or to the pope. But there were exceptions. Matteo d'Aquasparta OM (1240–1302) expended little intellectual energy in his Quodlibetal question on whether entry into, and profession in, a religious order dissolved an unconsummated union.[48] Much influenced by the canonists, Matteo saw this as a relatively uncomplicated case of

[43] 'Duo sint in coniugio, videlicet consensus animorum et commixtio corporum, quorum alterum significat caritatem, quae consistit in spiritu inter Deum et iustam animam... reliquum vero designat conformitatem, quae consistit in carne inter Christum et sanctam ecclesiam', X. 1. 21. 5 (Friedberg, ii. 147–8). D'Avray argues that this symbolism is the key to understanding medieval marriage (see *Medieval Marriage*, 198).

[44] 'Sicut enim vinculum matrimonii consummati est insolubile, viventibus extremis vita corporali, nec solvitur nisi morte corporali; sic nec matrimonium, in quo est coniunctio mentium et animorum, potest solvi, nisi homo moriatur spiritualiter huic mundo sive operi carnis et hoc fit intrando religionem et emittendo votum castitatis solemne. Ex tunc enim solvitur talem matrimonium, ex quo spiritualiter moritur', IV. d. 27. a. 3 q. 2 resp. (ed. cit., 683).

[45] 'Quod ante carnalem copulam est inter conjuges tantum spirituale vinculum, sed post est inter eos etiam vinculum carnale; et ideo sicut post carnalem copulam matrimonium solvitur per mortem carnalem, ita per ingressum religionis ante carnalem copulam solvitur: quia religio est mors quedam spiritualis, qua aliquis saeculo moriens vivit deo', IV. d. 27 q. 1 a. 3 resp. 3.

[46] 'Quod in matrimonio non consummato adhuc non est nisi coniunctio spiritualis, et ideo per mortem qua homo spiritualiter seculo moritur potest solvi, qua morte moritur per hoc quod in religione profitetur', IV. d. 27 a. 2 q. 2 (ed. cit., 416).

[47] 'Sed sciendum quod duplex est coniunctio matrimonii et duplex mors illi correspondens. Est enim coniunctio spiritualis per consensum animorum, quae initiat matrimonium et est coniunctio carnalis per commixtionem sexuum, quae consummat matrimonium. Et similiter est mors spiritualis correspondens coniunctioni spirituali et mors carnalis correspondens morti carnali, unde quandiu coniunctio adhuc est spiritualis solvitur per mortem spiritualem, qua homo moritur mundo; carnalis vero non nisi per mortem carnalem', IV. d. 27 q. 3 a. 1 (ed. cit., 295).

[48] Matteo d'Aquasparta OM, Quodlibet 6, q. 10; Glorieux, *La littérature quodlibétique*, ii. 198.

ecclesiastical statute solving the problem.[49] He echoed the opinion of Alanus found in the *Gloss Ordinaria* and in Hostiensis's *Lectura*: 'A non-consummated marriage is not of natural law but takes its nature from the constitution of the Church and therefore she can institute whatever she wants about it; a consummated marriage is of natural law and takes its nature from Christ'.[50] Still, Matteo did give a number of subsidiary reasons to support, or perhaps soften the force of, his conclusion. The first, already encountered in Hostiensis, was based on the symbolism in Innocent III's *Debitum* where a consummated marriage is said to represent the union of Christ and the Church, an unconsummated marriage the union of the soul with God.[51] From this symbolic identification, Matteo inferred that consummated marriages were perfect and non-consummated marriages imperfect.[52] His conclusion is that since unconsummated unions were only imperfect, spiritual marriages, they could be dissolved through the spiritual death that entry into a religious order represents.[53] Lastly, Matteo read the example of John the Evangelist in an unconventional way: instead of serving as a model for the religious vocation, it merely revealed the general principle that a marriage contracted by the will alone can be dissolved by the will electing a higher good than marriage, such as perpetual chastity.[54] Here Matteo gives the game away. Like all the writers treated above, he assumed that continence was a greater good than matrimony, and

[49] 'Dicendum quod matrimonium contractum tantum per verbum de presenti, nisi nulla carnis copula intervenit, dissolvitur non per ingressum religionis solum, sed per ingressum religionis et per professionem suum votum et *hoc ecclesia statuit et statuere potuit*' (MS Todi Biblioteca Comunale 44, fo. 306vb). My italics.

[50] 'Matrimonium non consummatum non est de iure naturali sed sortitur naturam ex constitutione ecclesie et ideo ecclesia circa illud potest statuere quod videbitur expedire. Matrimonium autem consummatum est de iure naturali et ab ipso Domino naturam sortitur' (ibid., fo. 307ra).

[51] As above, note 43.

[52] 'Matrimonium contractum tantum per verba de presenti, non est perfectum matrimonium nec perfectum sacramentum. Cum enim matrimonium sit signum Dei anime Christi et ecclesie, nature divine et humane, quamvis matrimonium per verba de presenti contractum, ubi est coniunctio animorum et signum esse possit coniunctionis Dei et anime' (MS Todi Biblioteca Comunale 44, fo. 306vb).

[53] 'Ita matrimonium quod solum per voluntatis consensum contrahitur, quoniam quidem spiritualis est, per mortem spiritualem dissolvi poterit. Mors spiritualis est secundum iuris interpre- [*fo. 307ra*] tationem per ingressum et votum religionis' (ibid., fo. 306vb–307ra).

[54] 'Tertia ratio est per mutabilitatem voluntatis in melius quod enim sola voluntate contractum est per voluntatem dissolvi potest…Ad hoc etiam sunt sanctorum exempla nam Iohannes evangelista de nuptiis a Christo vocatus est ut dicit Ieronimus in prologo super Iohannem, similiter beatus Macharius et beatus Alexius' (ibid., fo. 307ra).

this assumption (sometimes articulated, other times not) lies behind much of scholastic thinking about why entrance into a religious order should dissolve an unconsummated marriage.

Although addressing what might seem a rare marital situation in the real world,[55] the *Verum* exception was nonetheless frequently brought up in systematic theoretical considerations of marriage in the thirteenth century—precisely because it went against the general rule that mutual consent made an indissoluble marriage. Canonists were relatively straightforward in concluding that the *Verum* exception was the manifestation of a papal power to dissolve. Theologians, for their part, frequently found themselves reacting to, or refining, the position of lawyers: few presented marital dissolution through entry into a religious order simply as a function of papal dispensation. Even Matteo d'Aquasparta, who agreed with the canonists, supplied subsidiary explanations for the *Verum* exception. Moreover, many theologians came to think that religious profession of its own nature, and independent of any papal intervention, dissolved an unconsummated marriage.

What should be clear from the writings of these canonists and theologians is that nothing close to a scholarly consensus was ever reached in the thirteenth century. As the theologian Durand de Saint-Pourçain OP candidly admits in his *Sentence Commentary* written in the early 1300s: although the law expressly stated that an unconsummated marriage was dissolved by entry into a religious order, the reason why was not at all clear.[56] This lack of clarity was what led to the 'old argument' that Pope John XXII would address in his bull, *Antique concertationi*.

2. The Holdout Husband Takes up a Holy Order: an Unresolved Argument

Because neither clarity nor unanimity over the *Verum* exception was ever achieved, theologians and canonists wondered about cases similar to becoming a religious (a category which itself was somewhat ill-defined

---

[55] 'Judging by the attention devoted it . . . this must have been more than a purely theoretical question.' R. Helmholz, *The Spirit of Classical Canon Law* (Athens GA, 1996), 247.

[56] 'Sic solvitur per ingressum religionis, sicut expresse declaratum est Extra de conversione coniugatorum, ca. Ex publico. Que autem sit causa huius, non est clarum omnino', IV. d. 27 q. 2 (MS Venice, Biblioteca Marciana Z 104 (= 2004), fo. 136ra).

in the thirteenth century)[57] and whether these too might dissolve an unconsummated marriage. This is because many of their explanations could just as easily be applied to other cases. The most obvious parallel to becoming a monk or a nun was becoming a cleric in a holy order: religious and clerics were both religious professionals (*oratores*, in the classic formulation), and ordination to the so-called 'holy' orders (subdiaconate, diaconate, and priesthood) came with a lifelong obligation to continence just as solemn profession in a religious order did.[58]

Such a comparison of the religious and clerical state with regard to marriage was also a function of the title *De conversione coniugatorum* in the *Liber Extra*. Contained therein were not only papal letters like *Verum* and *Ex publico* concerning the case of a spouse joining a religious order before consummation, but others concerning post-consummation cases of religious profession (e.g. chapter IV: *Cum sis*) or ordination to a holy order (i.e. chapter V: *Coniugatus*) with spousal consent. What the title lacked was a letter about a husband taking up a holy order before his marriage was consummated. Because of the lacuna, this question came up in canon law commentaries, and commentators generally attempted to answer the question by analogy. Goffredo da Trani († 1245), for example, proposed extending the *Verum* exception to the upper clergy based on their similarity to monks. In his *Summa* on the *Liber Extra* of Gregory IX, Goffredo placed ordination alongside entry into a religious order as a cause for the dissolution of an unconsummated marriage.[59] Bernard de Montemirato, the *Abbas Antiquus*, also raised the matter in his *Lectura* on the decretals (ca. 1259–66):

---

[57] This is a recurrent theme in E. Makowski's book, *A Pernicious Sort of Woman: Quasi-Religious Women and Canon Lawyers in the Later Middle Ages* (Studies in Medieval and Early Modern Canon Law Series, Vol. 6; Washington DC, 2005).

[58] My study is only concerned with clerical vow of continence inasmuch as it relates to the rather precise question of the dissolution of unconsummated marriages. There is however a considerable body of secondary literature on clerical celibacy, much of which has recently been devoted to demonstrating the antiquity of the practice (e.g. Stefan Heid, *Celibacy in the Early Church: The Beginnings of Obligatory Continence for Clerics in East and West* (San Francisco, 2000). For the Middle Ages, I have found no general treatment to supersede H. C. Lea, *An Historical Sketch of Sacerdotal Celibacy in the Christian Church* (Philadelphia, 1867), but there is some interesting material in the collection edited by Michael Frassetto, *Medieval Purity and Piety: Essays on Medieval Clerical Celibacy and Religious Reform* (New York, 1998).

[59] 'Videndum est igitur quando alter coniugum altero invito possit ad religionem intrare ut i. eo. tit. c. ii vel ad sacros ordines promoueri', *Summa super titulis decretalium novissime cum repertorio et numeris principalium et emergentium questionum impressa* (Lyons, 1519; reprint Darmstadt, 1968), fo. 151rb.

> From the tenor of this chapter [*Ex parte*] and from those things mentioned, note the solution to the question which is asked: whether it ought to be understood that a vow is so solemnized through the taking up of a holy order after a present-consent marriage that it should break such a marriage. And you should say no . . . There are only two cases which dissolve a marriage of present consent: that is, entry to a religious order as above in chapter ii [*Verum*] and dispensation by the pope who, by reason that he was able to make a statute about it, can by the same reason give a dispensation on it. About this, note above in the chapter, *Ex publico*.[60]

Bernard, in his negative response, sticks close to the content of the *Liber Extra* but he clearly leaves the door open for future papal legislation on the subject.

Hostiensis had formulated almost the exact same question in his *Summa Aurea* and his treatment proved to be the most extensive and influential of Thirteenth-century writers:

> But what if before the joining of the flesh, a spouse, with the bishop and wife unknowing, gets himself promoted to holy orders? And, indeed, it seems just as if he had entered a religious order. Therefore, the marriage bond is dissolved.[61]

Hostiensis then set forth a number of reasons why the taking up of a holy order might dissolve an unconsummated marriage. The first was because religious profession and holy orders were equivalent (*equiparantur*).[62] The second reason stemmed from the example of the saints—many had been called away from married life to be hermits.[63] Similarly, before the Benedictine and other monastic rules were written, St. John the Evangelist had been called away from his wedding feast

[60] Gloss to X. 3. 32. 14 v. *Ex parte tua*: 'Ex tenore huius c. et ex his que notantur, no. solutionem questionis que queritur: an per susceptionem sacri ordinis factam post matrimonium de presenti intelligatur votum intantum solennisatum quod tale matrimonium dirimatur. Et dicas quod non et inducit ad hoc Di. xxvii. q. ii. Si vir. Non enim sunt nisi duo casus qui solvunt matrimonium de presenti scilicet religionis ingressus supra est, c. ii et dispensatio pape qui in hoc dispensare potest quia qua ratione statutum facere potuit super hoc eadem ratione dispensare potest de hoc supra. nota c. Ex publico.' *Lectura aurea domini abbatis antiqui quinque libris decretalium* (Vienna, 1510), fo. 170vb.

[61] 'Sed quid si maritus ante carnis copulam episcopo ignorante et uxore inscia facit se ad sacros ordines promoveri? Et quidem perinde videtur ac si intrasset religionem. Ergo vinculum matrimoniale solutum est' *Summa Aurea*, III, *De conversione coniugatorum*, 6, *Maritus si ante carnis copulam v. et utrum possit* (ed. cit., 1117).

[62] 'Ergo matrimonium solutum est quia hec duo equiparantur' (ibid.).

[63] 'Nam et multi sancti a Domino sunt vocati a nuptiis et in seculo domino servierunt in eremo xxvii q. ii ¶ Ecce quod coniugati. Sed heremita non est religiosus xix q. ultimo § econtra paulus' (ibid., 1118).

at Cana to follow Christ.[64] These two examples pointed to past cases, analogous to joining a religious order, where marriages seem to have been dissolved. The next reason articulates the principle at work in the examples: it seems licit to assume a better life, and continence is better than marriage.[65] Hostiensis then turned to the precise mechanism for taking on this life: vows. Religious profession entails solemn vows, but ordination is a more solemn ceremony than such a profession; therefore, if a mere monastic vow dissolved the marriage bond, so much the more should the solemn vow associated with the taking up of a holy order.[66] Last, Hostiensis again argued *a fortiori*: because religious life could call a man from a wedding on account of the greater good of continence, and because a religious could be called from his monastic order to be bishop on account of the greater good of pastoral care (*cura animarum*), then the pastoral care of a bishop (or a priest) could justify calling a man from his wedding.[67]

After rehearsing all these arguments, Hostiensis refrained from taking a definitive stand one way or the other.[68] He suggested that, should such a case arise, the ordained cleric ought to be compelled to enter a religious order, since everyone agreed that this would dissolve his marriage.[69] Nevertheless, Hostiensis did concede that the stronger argument lay with those who argued that a holy order dissolves an unconsummated marriage—a remark indicating that he favored their opinion.[70] Hostiensis then alludes to those who would disagree with this conclusion, starting with a certain Bertrand, *doctor decretorum*, who said that the marriage bond can never be dissolved and that even if

[64] 'Et antequam regula beati Benedicti vel aliqua alia certa regula statuta esset, matrimonium solvebatur ut patet in beato Ioanne Evangelista' (ibid.).

[65] 'Ut enim in hiis iuribus apparet licitum est propositum melioris vite assumere. *Et qui dat nuptui, bene facit et qui non dat nuptui, melius facit.* Ergo melius est continere' (ibid.).

[66] 'Utrum per habitum vel ordinis susceptionem solemnizatur votum nam ita solemnizatur per unum sicut per relinquum et etiam fortius et citius per ordinis susceptionem' (ibid.).

[67] 'Cum igitur religio tanquam maius bonum advocet a matrimonio hominem ante carnis copulam ut no. supra et cura tanquam maius bonum a religione ut priori dixi multo fortius cura a matrimonio advocabit quia "si vinco vincentem te multo fortius vinco te"' (ibid.).

[68] 'Sed contra non invenio expressum in iure, quod in hoc casu solvatur matrimonium: ergo non debeo dicere quod solvatur' (ibid.).

[69] 'Solutio. Talem compellerem religionem intrare ad hoc enim cogitur [...] Et sequitur et sic secundum omnes matrimoniale vinculum, et per consequens, questio est soluta' (ibid., 1119).

[70] 'Aliqui tamen dicunt vinculum matrimonium solvi indistincte et sine dubio pro his potiora sunt iura' (ibid.).

the ordained man were made pope, he would still have to consummate his marriage, unless he were to become a religious. Other canonists, Hostiensis reveals, reckon that 'in this question *the sinews of Leviathan's testicles are wrapped together* (Job 40:12)...and therefore the pope should be consulted about it'.[71] The consideration of Hostiensis ends on this perplexing note.

Because Hostiensis was such a widely-read and influential author, his ambivalence about whether the taking up of a holy order dissolves an unconsummated marriage lent the question some urgency. His discussion had a substantial diffusion not only through the extensive manuscript circulation of the *Summa* itself but also via pastoral literature. For example, the Franciscan John of Erfurt in his *Summa Confessorum* radically streamlined Hostiensis's treatment and reported only his compromise conclusion: 'Hostiensis says that he who takes up a holy order after a contracted marriage but before consummation should be forced to enter a religious order since it is not expressed in law that in this case the marriage is dissolved'.[72] The Dominican John of Freiburg's *Summa Confessorum* gave a more faithful reportage of Hostiensis's arguments but likewise underscored the practical solution by reporting it first.[73]

When comparing ordination and religious profession, Hostiensis mentioned a similarity of vows. The clerical obligation to continence, though never explicitly affirmed by the cleric in the medieval rite of ordination, was generally described as a 'vow'. Thirteenth-century canonists and theologians made a distinction between private and public, or simple and solemn, vows.[74] These vows were distinguished by their

---

[71] 'Magister Bertrandus doctor decretorum dicit quod nullo modo solvitur matrimoniale vinculum, immo et si papa fieret nec alias intraret religionem, teneretur matrimonium consummare...Alii dicunt quod in hac questione nervi testiculorum leviata perplexi sunt xiii. Dist. Nervi et ideo esset papa super hoc consulendus' (ibid.).

[72] 'Host. dicit quod qui ordinem sacrum suscipit post contractum matrimonium ante copulam, cogendus est intrare religionem, quia non est expressum in iure quod in hoc casu solvatur matrimonium', *Die Summa Confessorum des Johannes von Erfurt*, ed. Norbert Brieskorn (Frankfurt am Main, 1981), 797.

[73] '*Sed quid si maritus ante carnis copulam episcopo ignorante et uxore inscia facit se ad sacros ordines promoveri*. Respon. secundum Host. ver. solutio. *Talem compellerem religionem intrare. Ad hoc enim cogitur quis propter delictum suum xxxiiii di. fraternitatis.* Et tunc absque ambiguitate solvitur vinculum matrimonii. Aliqui tamen dicunt vinculum matrimoniale solvi per suceptionem sacri ordinis sicut per introitum religionis *et sine dubio pro his potiora sunt iura*. Alii quod non: sed tenetur matrimonium consummare in fi. postea addit *Consulas autem papam si te contigerit dubitare*', *Summa Confessorum*, I.8.60 (Augsburg, 1476), unpaginated. My italics of the quotations from Hostiensis.

[74] Much about the medieval development of the notion of a 'vow' is to be found in J. Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader* (Madison, 1969), 30–114; see also the

effect on marriage. It was commonly agreed that a simple vow of chastity represented an impediment to marriage or, to use the phrase employed by Raymond de Peñafort OP in the headings to the *Liber Extra*, 'it impedes the contracting of marriage' (*impedit matrimonium contrahendum*). Thus, if someone married after taking a simple or private vow, their marriage was illicit but not invalid. A solemn vow was different: to use Raymond's formulation once again, 'it impedes the contracting of marriage and breaks a marriage already contracted' (*impedit matrimonium contrahendum et dirimit matrimonium iam contractum*—and hence the term 'diriment impediment').[75] In other words, if someone contracts marriage after taking a solemn vow, then this contracted marriage can never be anything but null and void. Thirteenth-century theologians tended to cite the monastic vow of chastity and the clerical obligation to continence as solemn vows *par excellence*: for instance, Aquinas says, 'a vow is solemnized when a man devotes himself to the divine ministry by receiving holy orders, or embraces the state of perfection by renouncing the world and his own will by the profession of a certain rule'.[76] These were the clearest examples of solemn vows, and Aquinas was content to leave it at that, but others wondered whether there were other solemn vows and what effect these would have on marriage.

In a *Quodlibet* of 1264, Pierre de Tarentaise OP asked just this question: 'whether a marriage not consummated through a joining of the flesh is dissolved through a vow of continence uttered in the hands of a

two volumes *Pour une histoire comparée des voeux* in the series *Cahiers du Centre de Recherches Historiques* (1996, 1998), especially the article by Charles de Miramon, 'Les théories du vœu dans le droit canon et la première scolastique', i. 17–25; For a general treatment, see Helmholz, *The Spirit of Classical Canon Law*, 243–51; Also worth reading is the older L. Hertling, 'Die Professio der Kleriker und die Entstellung der drei Gelübde', *Zeitschrift für Katholische Theologie*, 56 (1932), 148–74.

[75] The phrasing here can lead to confusion: 'iam contractum' does not refer to a previous marriage. The Fourteenth-century writer Pierre de la Palud picks up on this ambiguity and suggests that the word *post* should substitute *iam* in future legislation: 'Generaliter autem de ceteris impedimentis que dirimunt matrimonium post contractum intelligendum est quod nihil tale dirimit prius contractum, sed solummodo post contractum. Unde magis proprie loquuntur iura nova dicendum quod talia impedimenta dirimunt post contractum quasi antiqua dicendo dirimunt iam contractum.' IV. d. 27 q. 3 a. 4. Petrus de Palude, *In quartum sententiarum* (Venice, 1493), 151b.

[76] Translation by the Fathers of the English Dominican Province. 'Utrum votum solemnizetur per susceptionem sacri ordinis, et per professionem ad certam regulam... Et similiter voti solemnitas adhibetur quando aliquis per susceptionem sacri ordinis divino ministerio applicatur; et in professione certae regulae, quando per abrenuntiationem saeculi et propriae voluntatis aliquis statum perfectionis assumit.' *Summa Theologiae*, IIa IIae, q. 88, a. 7.

bishop or of another public person'.[77] Pierre begins by making a distinction between simple and solemn vows, and follows Aquinas in granting diriment impediment status to the vows of only two ceremonies: religious profession and ordination to holy orders.[78] But Pierre's association of the two runs still deeper: just as only these solemn vows can prevent a marriage being contracted subsequently, so too can they alone break a marriage contracted previously. Therefore, according to Pierre, the taking up of a holy order dissolves an unconsummated marriage, as religious profession does. Pierre draws on the language of property rights in secular business to explain his position: the postulant and the ordinand both transfer the right (*ius*) over their body to the prelate, so that it cannot be transferred to another—even if such a transfer had earlier been promised orally. Marriage with words of present consent was such a promise since spouses only acquire full conjugal rights after consummation.[79]

In Thirteenth-century scholastic discussions of solemn vows, religious profession and ordination were frequently spoken of in the same breath. Both were diriment impediments to marriage, but were these vows otherwise identical? The difference between the two only emerged in the context of their dispensation. Aquinas's discussion of 'whether it is possible to be dispensed from a solemn vow of continency?' is a representative one for theologians.[80] He makes it clear that all solemn vows are not equal because a person can be dispensed by the pope from the vow of holy orders but not from religious vows. Aquinas explains why this is so:

> Therefore, we must consider whether continency is essentially bound up with the purpose for which the vow is solemnized. Because if not, the solemnity of the consecration can remain without the obligation of continency, but not if continency is essentially bound up with that for

---

[77] 'Utrum matrimonium per carnalem copulam non consummatum dirimatur per votum continentie emissum in manu episcopi vel alterius publice persone', P. Glorieux, 'Le Quodlibet de Pierre de Tarentaise', *RTAM*, 9 (1937), 243–4.

[78] 'Quedam vero vestita rei traditione et translatione in ius seu potestatem alterius; et hec mutat rei statum, et impedit ac dirimit matrimonium; et appellatur votum sollempne. Hoc autem dupliciter fit: aut per professionem religionis...aut per sacram ordinationem' (ibid., 244).

[79] For an interesting exploration of such 'rights talk' in medieval marriage theory and beyond, see Charles Reid Jr., *Power over the Body, Equality in the Family: Rights and Domestic Relations in Medieval Canon Law* (Grand Rapids, 2004).

[80] 'Utrum in voto solemni continentiae possit fieri dispensatio.' *Summa Theologiae*, IIa IIae, q. 88, a. 11.

> which the vow is solemnized. Now the obligation of observing continency is connected with Holy orders, not essentially but by the institution of the Church; wherefore it seems that the Church can grant a dispensation from the vow of continency solemnized by the reception of Holy orders. On the other hand the obligation of observing continency is an essential condition of the religious state, whereby a man renounces the world and binds himself wholly to God's service, for this is incompatible with matrimony, in which state a man is under the obligation of taking to himself a wife, of begetting children, of looking after his household, and of procuring whatever is necessary for these purposes.[81]

So, for Aquinas, as for many theologians, one could not be dispensed from a religious vow of chastity because it was essential to the monastic state itself—unlike continence in holy orders which had not been required always and everywhere. The authority behind Aquinas was Innocent III: his bull *Cum ad monasterium* (X. 3. 35. 6) stated that not even the pope could dispense religious from their vows.[82] But here—as in the case of the dissolution of unconsummated marriages—disagreements arose: for, as Aquinas acerbically notes, some 'ignorant lawyers' (and he seems to have had Pope Innocent IV in mind) had come to think that the pope could do this in exceptional circumstances when it was for the sake of a greater good.[83] The question of whether the pope could dispense from religious vows fostered a lively academic dispute which paralleled discussions about the pope's ability to dissolve unconsummated marriages:[84] the lines of disagreement were roughly

[81] Translation by the Fathers of the English Dominican Province. 'Est ergo considerandum utrum continentia sit essentialiter annexa ei ad quod votum solemnizatur, quia si non est ei essentialiter annexa, potest manere solemnitas consecrationis sine debito continentiae; quod non potest contingere si sit essentialiter annexum ei ad quod votum solemnizatur. Non est autem essentialiter annexum debitum continentiae ordini sacro, sed ex statuto Ecclesiae. Unde videtur quod per Ecclesiam possit dispensari in voto continentiae solemnizato per susceptionem sacri ordinis. Est autem debitum continentiae essentiale statui religionis, per quem homo abrenuntiat saeculo, totaliter Dei servitio mancipatus; quod non potest simul stare cum matrimonio, in quo incumbit necessitas procurandae uxoris et prolis et familiae, et rerum quae ad hoc requiruntur' (ibid.).

[82] 'quia abdicatio proprietatis, sicut et custodia castitatis, adeo est annexa regulae monachali, ut contra eam nec summus Pontifex possit licentiam indulgere', X. 3. 35. 6 (Friedberg, ii. 599–600).

[83] 'Papa non potest facere quod ille qui est professus religionem non sit religiosus, licet quidam iuristae ignoranter contrarium dicant.' *Summa Theologiae*, IIa IIae, q. 88, a. 11.

[84] For a survey of decretalist opinion on this question, see the introductory section of R. Weigand, 'Zur Lehre von der Dispensmöglichkeit des Gelübdes in den Pönitentialsummen', *Liebe und Ehe im Mittelalter*, 189–216; also J. Brys, *De Dispensatione in iure canonico: praesertim apud decretistas et decretalistas usque ad medium saeculum decimum quartum* (Bruges,

the same, with canonists taking a more expansive view of papal power than theologians.

The two discourses sometimes converged, as when Pierre de Jean Olivi OM († 1298) devoted one of his *Quaestiones de evangelica perfectione* to the question of whether the pope could dispense from any vow and specifically from a vow of poverty.[85] Olivi sought to answer negatively through an extended comparison: the religious life is so great a good, he opined, that it even dissolves an unconsummated marriage, as is clear in Pope Alexander III's decretal *Verum*. Olivi insisted that this dissolution was not the handiwork of the pope but of Christ himself; the pseudo-Jerome prologue to the Gospel of John underpins 'the common faith of the Church' that John the Evangelist was called from his wedding at Cana to the religious life. Olivi then concluded: if the bond of religion were not stronger than the bond of matrimony, this could not rationally have been the case.[86] The motive behind Olivi's argumentation was to establish that just as the pope could not dispense from an unconsummated marriage, so much the more could he not dispense from a religious vow—specifically one of evangelical poverty.[87]

Religious vows were *sui generis* and must be distinguished from the clergy's solemn vow of continence. Olivi does this most conspicuously in a Quodlibetal question asking 'whether a cleric should render the conjugal debt if, after contracting through words of present consent but not consummating a marriage, he is then promoted to holy orders without the consent of his wife?'[88] Here a practical question masks a

1925), 204–9 and J. Kowal, *Uscita definitiva dall'istituto religioso dei professi di voti perpetui: evoluzione storica e disciplina attuale* (Pontificia Università Gregoriana, Rome, 1997).

[85] 'Queritur an Papa possit in omni voto dispensare, et specialiter an in votis evangelicis.' *Petri Iohannis Olivi Quaestiones de Romano Pontifice*, ed. M. Bartoli (Collectio Oliviana, 4; Grottaferrata, 2002), 134.

[86] 'In tantum enim mortificat suum professorem a tota vita mundana, quod solvit matrimonium ratificatum, nondum per carnalem copulam consummatum. Sicut Extra... Hoc autem non ab homine, sed ab ipso Christo traxit originem. Nam, secundum Ieronimum et secundum communem fidem ecclesie, Christus Ioannem vocavit de nuptiis... Sed si vinculum religionis non esset fortius et immobilius quam vinculum matrimoniale, predicta non rationabiliter stare non possent' (ibid., 134–5).

[87] 'Si ergo status matrimonialis non est ab homine dissolubilis quia a Deo est institutus sicut Christus ostendit quando ait: Quod Deus coniunxit etc; ergo multo minus status evangelice professionis poterit ab homine dissolvi, cum multo altius et expressius a Deo sit institutus' (ibid., 136–7).

[88] 'An clericus post matrimonium, per verba de presenti contractum nondum tamen consumatum ad sacros ordines sine licentia uxoris promotus, teneatur reddere debitum uxori petendi.' *Petri Iohannis Olivi Quodlibeta quinque*, ed. S. Defraia (Collectio Oliviana, 7; Grottaferrata, 2002), 200.

theoretical consideration of whether the obligation of continence in holy orders dissolves a previously unconsummated marriage: did the 'vow' relieve the man of his marital obligation to have sex with his wife upon her request? Olivi answers the question circuitously: the cleric should certainly not render the conjugal debt because, in doing so, he would break his vow of continence and sin mortally; therefore, he should enter a religious order to dissolve his marriage. Olivi arrives at a conclusion contrary to that of Pierre de Tarentaise OP: relying exclusively on the metaphor of a 'spiritual death', Olivi avers that the solemn vow of holy orders does not dissolve the marriage for the simple reason that the ordained man does not die to the world but remains in it.[89]

Such an exalted assessment of religious life was not confined to theologians who, like Olivi, were themselves members of religious orders.[90] Secular theologians, like Godfrey of Fontaines and Henry of Ghent, came to similar conclusions.[91] Immediately prior to the consideration of the *Verum* exception in Henry's Fifth *Quodlibet* (analyzed above) is the question of whether a married man, having taken up holy orders, must consummate his previously contracted marriage and render the

[89] 'Dicendum quod iste non debet reddere sed tenetur religionem intrare; si tamen non intraret, teneretur reddere, quamvis et non intrando peccaret... Quod autem non solvatur vinculum coniugale prefatum per solemnizationem voti castitatis remanendo in seculo, probatur ex eo quod habetur Extra, De conversione coniugatorum Ex parte' (ibid.).

[90] e.g. The *Quodlibet* attributed by Glorieux to Nicholas Barensis (Nicholas of Bar), Quodlibet 1, q. 6; Glorieux, *La littérature quodlibétique*, i. 231; ii. 199–200): 'Utrum si alius contrahat per verba [vb] de presenti si ante carnalem copulam faciat se promoveri ad sacrum ordinem matrimonium dissolvitur sicut per introitum religionis... Item est matrimonium carnale et solvitur per mortem carnalem. Matrimonium autem de quo est questio spirituale est. Ergo solvitur per mortem spiritualem... Hec autem omnia aufert religio. Primum per paupertatis votum, secundum per votum continentie, tertium per votum obedientie. Et ideo per introitum religionis dicitur aliquis proprie mori spiritualiter' (MS Paris BN lat. 15850, fo. 11va–b). The treatment of the question seems unconventional but I have been unable to give a full transcription and analysis here due to the poor quality of the microfilm. The author may or may not be Nicholas Barensis who collected the questions together in the manuscript: Glorieux attributes this text to him simply on the grounds that this particular question is not ascribed by Nicholas to anyone else, see 'Notices sur quelques théologiens de Paris de la fin du XIIIe s.', *AHDLMA* 3 (1928), 201–38. For a reconsideration of manuscript, see now S. Piron, 'Nicholas of Bar's Collection', in C. Schabel (ed.), *Theological Quodlibeta in the Middle Ages. The Fourteenth Century* (Leiden, 2007), 333–43.

[91] 'Utrum aliquis postquam contraxit cum aliqua per verba de praesenti recipiens ordines sacros teneatur intrare religionem... Si tamen non potest intrare religionem nec illa velit continere, credo quod tenetur stare cum ea et reddere debitum, nec reddendo debitum peccat.' O. Lottin, *Le Quodlibet XV et trois Questions ordinaires de Godefroid de Fontaines* (Les Philosophes Belges, 14; Louvain, 1937), 65.

conjugal debt at his wife's request.[92] The sequence of questions in Henry's *Quodlibet* reveals an inverted order of proceeding: by treating the question of the taking up of holy orders first, he made his answer independent of any explanation of why religious profession dissolves an unconsummated marriage. Henry begins by drawing a bright line between theology and canon law: questions about marriage as a sacrament and as divine law are raised by theologians, while questions about human law and marriage as a social institution fall to canonists.[93] Henry then affirms that nothing in divine law prevents a married man from being ordained to a holy order: if there is any impediment, it comes solely from the Church and all the Church has decreed is that continence be observed in holy orders—it had not decreed that ordination is a cause for separation. Henry therefore suggests that the married cleric should be held either to enter a religious order so that he could be absolved from his wife and she could wed another, or to render the conjugal debt.[94] Even if Henry of Ghent did not believe that the vow of continence in holy orders dissolved a marriage in itself, he nonetheless seemed to leave open the possibility that the Church could institute this in the future.[95] Henry of Ghent's treatment of the question was influential amongst theologians: one contemporary named R. D'Arras simply plagiarizes him when considering the question in his own *Quodlibet*.[96]

---

[92] 'Utrum clericus post matrimonium celebratum per verba de praesenti in facie ecclesiae, sed nondum consummatum per carnalem copulam subsecutam, promoveatur in sacerdotem, possit debitum reddere uxori petendi, aut petere illud ab ipsa', Glorieux, *La littérature quodlibétique*, i. 185.

[93] '…est aliquid considerandum quod pertinet ad naturam matrimonii et similiter sacramenti ordinis, inquantum pertinet ad ius divinum et institutionem Christi, quod per se pertinet ad considerationem theologi et aliquid quod pertinet ad eius accidentalem observantiam, in quantum pertinet ad ius humanum et hominis puri institutionem, quid per se pertinet ad considerationem canoniste' (ed. cit., 214r).

[94] 'Cum autem in casu proposito nihil ecclesia statuit nisi quod castitatis observantia ordinibus sit annexa; non autem quod eorum susceptio separet matrimonium prius contractum: sed per carnalem copulam non consummatum sicut statuit hoc de religionis ingressu, ideo tendendum quod talium matrimonium non separetur per ordinum sequentem susceptionem et stante matrimonio mulier per viri factum non debet suo iure privari. Ideo dico quod tenetur aut religionem intrare ut sit absolutus a muliere, et ipsa poterit alteri nubere, aut tenetur debitum reddere mulieri petenti' (ibid.).

[95] See note 40 above.

[96] 'Posito quod clericus contrahat matrimonium, et ante carnalem copulam facit se ad sacros ordines promoveri, quaeritur utrum teneatur reddere debitum mulieri…Dicendum quod illud quod est de natura matrimonii est de institutione Christi et hoc est de consideratione theologi. Alia autem de iure positivo et spectant ad iuristas. Sed quod ordo solvat matrimonium non habemus ex dictis Christi. Et ideo mulier tenetur

The position of the canonist Hostiensis on the dissolution of an unconsummated marriage through ordination was a minority one. But some theologians did share the opinion: it has already been observed that, for reasons entirely independent of those advanced in the *Summa Aurea*, the Dominican Pierre de Tarentaise came to the same conclusion as Hostiensis. To the company of these two, a third writer may be added. The relevant text is contained in a collection of *Quodlibets* variously attributed to Jacques du Quesnoy and Raymond Rigaud.[97] Both writers were Franciscans intellectually active in the South of France during the 1290s, and for the purposes of this study the matter of genuine authorship is not of much consequence. In this *Quodlibet*, the following question was asked: 'Whether a marriage contracted through words of present consent but not yet consummated through a joining of the flesh, can be dissolved by taking up a holy order without the knowledge or will of the wife'.[98] The author, call him 'Jacques-Raymond' for the sake of convenience, says in typical scholastic fashion that 'at first it seems not to be the case' given the infallible rule that marriage can only be dissolved by death and that in this case neither

petere…et ille tenetur reddere sed ipse non potest petere. Ingressus religionis solvit matrimonium ut habetur Extra de conversione coniugatorum c. ii' (R. D'Arras, Quodlibet 1, q. 6; MS Paris BN lat. 15850, fo. 26rb); Glorieux, *La littérature quodlibétique*, i. 234, 236 puts this master's regency in the early 1290s. Nothing else is known about him other than his identification by Nicholas of Bar as the author of two series of Quodlibetal questions in this manuscript, see idem, *Répertoire des maîtres en théologie de Paris au XIII*e *siècle* (2 vols. Etudes de Philosophie Médiévale, 17–8; Paris 1933–5), i. n. 203 (p. 403). For a recent consideration of the manuscript, see now Piron, 'Nicholas of Bar's Collection'.

[97] For Raymond, see Glorieux, *Répertoire* ii, 124 no. 325 and idem, 'Maîtres franciscains régents à Paris. Mise au point', *RTAM* 18 (1951), 324–32 at 324, 329; for these *Quodlibets*, see F. Delorme, 'Quodlibets et Questiones disputées de Raymond Rigaut, maître franciscain de Paris, d'après le MS 98 de la Bibl. Comm. de Todi', *Aus der Geisteswelt des Mittelalters. Studien und Texte Martin Grabmann zur Vollendung des 60. Lebensjahres von Freunden und Schülern gewidmet* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Supplementband 3; Münster, 1935), 826–41; For the suggestion that these questions might be by Jacques du Quesnoy, see V. Doucet, 'Les 9 Quodlibets de Raymond Rigaud d'après le ms. Anton. 426', *La France Franciscaine*, 2me série 19 (1936), 226–39. A recent summation of the *status quaestionis* which leans towards Doucet's ascription can be found in S. Piron, 'Franciscan Quodlibeta in Southern Studia and at Paris 1280–1300', *Theological Quodlibeta in the Middle Ages: The Thirteenth Century*, ed. C. Schabel (Leiden, 2006), 403–39 at 423–6.

[98] 'Queritur utrum matrimonium contractum per verba de praesenti, nondum carnali copula consummatum, dissolvatur per susceptionem sacri ordinis, inscia vel invita uxore', Glorieux, *La littérature quodlibétique*, ii. 251; I have used MS Todi Biblioteca Comunale 98 for my transcription and checked the text against MS Padua Biblioteca Antoniana 426, from which I have made the occasional interpolation in brackets.

party dies—either physically or spiritually (as with religious profession).[99] But then 'Jacques-Raymond' answers that an unconsummated marriage is indeed dissolved through the taking up of a holy order, especially since there is no law affirming the contrary.[100]

To back up his conclusion, 'Jacques-Raymond' supplies eight reasons, several taken directly from the *Summa Aurea*: he even cites Hostiensis by name in his first argument about how the clerical obligation to continence can be equated (*equiparatur*) with a monastic vow of chastity.[101] Likewise, he echoes the canonist's point that the law allows for the election of a better life, and continence (whether in holy orders or in religious life) is better than marriage.[102] More originally, 'Jacques-Raymond' takes issue with the idea that religious profession alone represents a spiritual death: as far as marriage is concerned, it is only continence, which is common to both holy orders and religious profession, that makes one dead to the world.[103] 'Jacques-Raymond's' fifth reason hinges on obligations: stronger obligations dissolve weaker ones, and the vow of continence annexed to orders is a stronger bond than a ratified marriage.[104] The sixth argument provides a reason why this obligation is stronger: in religious profession it is only the vow of

[99] 'Quia matrimonium se vel semel ratum numquam potest dissolvi nisi per mortem corporalem vel spiritualem. Hec est enim infallibilis regula. Sed in proposito casu, neutra pars intervenit cum talis: nec sic mortuus morte corporis corporaliter nec spiritualiter per ingressum religionis' (MS Todi Biblioteca Comunale 98, fo. 50va).

[100] 'Dico quod, nisi aliquod ius contradicat quod tamen nec legi nec audivi nec novi, quantum mihi videtur, sine preiudicio melioris sententie, matrimonium ante carnalis copule consummationem per susceptionem sacri ordinis tollitur et solvitur inscia vel invita uxore sicut per religionis ingressum solvitur' (ibid.). Contrast Hostiensis in note 68 above.

[101] 'Quia ergo susceptio ordinis sacri equiparatur voto sollepni secundum Hostiensem. Cum ordinis susceptione episcopus ordinans recipiat votum, sicut prelatus in religione. Sicut votum sollepne religionis tollit tale matrimonium, sic et votum suscepti ordinis. Quare etc. Secundo sic eadem est obligatio in voto sollepniter emisso et in voto sollepniter annexo quia utraque perpetua et utraque in alterum [*vb*] translata. Ergo si votum sollepniter emissum [in professione religionis] tollit tale matrimonium pari ratione et votum susceptioni ordinis sollepniter annexum' (MS Todi Biblioteca Comunale 98, fo. 50va–b).

[102] '…ratio quare matrimonium tantum ratum solvitur per religionis ingressum est electio melioris vite…in susceptione ordinis transitur ad meliorem vitam sicut et religionem quia ad eandem continentiam' (ibid., fo. 50vb).

[103] 'Ergo per votum continentie suscipiens ordinem simpliciter moritur mundo quantum ad solutionem matrimonii sicut ille qui religionem ingreditur' (ibid.).

[104] '…sic in obligationibus regulariter fortius et maius vinculum solvit et tollit debilius et minus. Sed maius et fortius est vinculum voti annexi susceptioni ordinis sacri quam vinculum matrimonii solum rati' (ibid.).

continence that obviates marriage; whereas in holy orders, consecration to the divine service does so as well.[105] The seventh argument uses a hypothetical case to contend that the bond of orders is stronger than the bond of marriage: if a married man dies and is resurrected, he does not have to return to his wife; but if an ordained man dies and returns to life, his orders remain.[106] The eighth and final argument cites John the Evangelist: like Matteo d'Aquasparta, 'Jacques-Raymond' uses this Apostolic example to demonstrate that a marriage can be dissolved through the prerogatives of a higher state; the state of holy orders is higher than that of the religious since the latter occupies no place in the ecclesiastical hierarchy.[107] These four last arguments, though striking, are at bottom variations on the *a fortiori* arguments found in the *Summa Aurea* of Hostiensis which is 'Jacques-Raymond's' primary source.

Fourteenth-century developments

From this conspectus of Thirteenth-century opinion, the uncertainty amongst scholastics about the effect of the higher clergy's obligation to continence on an unconsummated marriage clearly stands out. It comes then as a surprise to find a theologian in the early fourteenth century consider the matter solved. An obscure figure, known only as Master Al, posed the following question in a *Quodlibet*:

> We ask: what ought to be done when some cleric contracts marriage with words of present consent and then, receiving a benefice, takes up

[105] 'Sexto sic ingressu religionis per solum votum continentie obviatur matrimonium et solvitur illius vinculum. Sed in susceptione ordinis preter voti obligationem obviantem matrimonio, obviat etiam consecratio perpetua ad domini cultum et sacrificium. Et ratione eius consecrationis continentia sibi indicitur' (ibid.).

[106] 'Septimo sic matrimonium secundum apostolum solvitur per mortem alterius coniugum. Unde si mortuus vir vel uxor resurgeret, alter non teneretur recipere alterum. Votum autem vel consecratio ordinis non tollitur per mortem... Unde si ordinatus resurgeret absque nova ordinatione ordinatus esset et ordinis gradum necessario [as]sumeret. Si igitur vinculum indelebile et perpetuum fortius est, vinculo delebili et temporali in quantum huius vinculum ordinis suscepti solvet vinculum matrimonii' (ibid.).

[107] 'Octavo. Si matrimonium solvitur per prerogativam altioris et perfectioris status et gradus sicut per prerogativam status apostoli: *Iohannes de nuptiis est vocatus*. Sed equaliter superrogativa quantum ad perpetuam continentiam et maior quantum ad consecrationem et ordinationem ierarcham est in [sus]ceptione ordinis quam sit in professione ordinis religionis que quidem professio non ponit profexum in aliquo gradu ierarchico' (ibid.).

> holy orders, after which his wife comes and asks him to consummate the marriage or to be absolved so as to marry another?[108]

Master Al responds that doubt had surrounded this question before the time of Pope Boniface VIII († 1303), but the matter had now been settled: the cleric's marriage is not dissolved unless he enters a religious order. The only remaining question was whether the man could be forced to do so.[109] The papal *determinatio* being referred to here is Boniface's bull *Quod votum* found in the *Liber Sextus*. This undated decretal was a response to a query by the Bishop of Béziers, the great canonist Bérenger Frédol. The letter reads:

> You have wanted to consult us on what vow ought to be called solemn and on the breaking of a [subsequent] marriage. Therefore, We note that the solemnity of a vow is founded solely on church law; the bond of marriage was instituted as an indissoluble union by the head of the Church Himself and the author of all in paradise and in the state of innocence. Concerning these things, We have been led to declare by divine sanction that the only vow which ought to be called solemn, as far as the breaking of a subsequently contracted marriage is concerned, is that which has been solemnized through the taking up of a holy order or through a profession, public or private, made to one of the religious orders approved by the Holy See. The remaining vows cannot rescind a contracted marriage, even if they do sometimes impede the contracting of marriage, so that on account of scandal, the more openly the vows are taken, the harsher the penalty for the transgressor.[110]

---

[108] 'Quidam clericus per verba de praesenti contraxit cum aliqua. Postea habuit beneficium et recepit ordines sacros. Venit illa et petit consumari matrimonium vel quod absolvatur ut possit contrahere cum alio. Queritur quid debeat fieri', *La littérature quodlibétique*, ii. 54. Glorieux here tentatively identified 'M. Al.' with the secular master Alan Gontier (*Répertoire*, i. p. 457 no. 226), but later changed his mind to thinking that the author was a Franciscan master of theology named Alanus. See 'Maîtres franciscains régents à Paris. Mise au point', 331–2.

[109] 'Dicendum quod ante tempus Bonifacii fuit dubia. Sed Bonifacius eam determinat Extra de voto etc. et dicit quod votum non sufficiens ad dissolvendum tale matrimonium . . . Aliqui tamen dicunt quod in tali casu ubi deberet compelli ad intrandum religionem. Alii dicunt non debet compelli sed induci. Ideo dicitur quod debet privari officio et debet tradi uxori et privatur iure petendi debitum' (MS Vatican BAV vat. lat. 1086, fo. 242vb).

[110] 'Quod votum debeat dici solemne, ac ad dirimendum matrimonium efficax nos consulere voluisti. Nos igitur attendentes quod voti solemnitas ex sola constitutione ecclesiae est inventa, matrimonii vero vinculum ab ipso ecclesiae capite rerum omnium conditore ipsum in paradiso et in statu innocentiae instituente vnionem et indissolubilitatem acceperit. Praesentis declarandum duximus oraculo sanctionis illud solum votum debere dici solenne quantum ad post contractum matrimonium dirimendum quod solemnisatum fuerit per susceptionem sacri ordinis aut per professionem expressam vel tacitam factam alicui de religionibus per sedem apostolicam approbatis. Reliqua vera

Frédol evidently wanted an authoritative ruling from the pope on the definition of solemn vows: did only those associated with holy orders or with religious profession have the power to break a subsequently contracted marriage? This was the position maintained by most canonists and theologians, but it was not universally held:[111] as Cardinal Jean Lemoine noted in his near-contemporary gloss to the bull, 'there had been some doubt amongst doctors on the matter'—a line echoed by Master Al.[112] All *Quod votum* did was to establish these two solemn vows—and these two only—as 'diriment impediments' to marriage. 'Master Al' used the authority of the letter to resolve a question far more contentious than Bérenger Frédol's: that the solemn vow associated with a holy order cannot dissolve a *previously* contracted marriage. He derives his conclusion from Boniface's statement that the solemnity of a vow was purely a function of Church law and therefore cannot dissolve an unconsummated marriage ordained by God. The remainder of 'Master Al's' *Quodlibet* is given over to demonstrating the dissimilarity between holy orders and religious profession.[113]

That Boniface VIII had only intended his bull to deal with subsequent marriages is apparent from the wording of his text and from academic commentaries on the decretal. Guido de Baysio (1246–1313),

---

vota, etsi quandoque matrimonium impediant contrahendum, et quanto manifestius sunt emissa, tanto propter plurimum scandalum et exemplum durior poenitentia transgressoribus debeatur, non tamen rescindere possunt matrimonium post contracta' (VI. 3. 15. 1; Friedberg, ii. 1053). The decretal, addressed simply to the 'Bishop of Béziers' is not dated and I have been unable to find it in the registers of Boniface VIII. Bérenger Frédol was the bishop of this diocese throughout Boniface's pontificate.

[111] John of Freiburg OP, for example, openly disagrees with Aquinas and Pierre de Tarentaise on limiting solemn vows to religious profession and the reception of holy orders. See *Summa Confessorum*, I. 8. 10.

[112] Gloss to VI. 3. 15. 1 v. *quod votum*: 'Ante istam constitutionem erat dubium doctorum quod votum diceretur solemne ad dirimendum matrimonium [contra] iam contractum et hoc hic declaratur', Johannes Monachus Picardus Cisterciensis, *Glossa Aurea nobis priori loco super sexto decretalium libro addita* (Paris, 1535; reprint Darmstadt, 1968), 761. This work was sent to the University of Paris in February 1301, see J. F. von Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart* (3 vols.: Stuttgart, 1875–7), ii. 191–2.

[113] 'Dicunt tamen quidam quod non est simile de ingressu religionis et susceptione ordinum quia ille est mortuus seculo et ille autem non. Et matrimonium non debet claudicare. Sed claudicaret quia vir possit absolvi duobus modis sed mulier tantum uno modo. Item matrimonium non excludit ordinem sicut patet in primitiva ecclesia. Sed ingressus religionis excludit. Nec potest papa dispensare. Ideo non simile' (MS Vatican BAV vat. lat. 1086, fo. 242vb). Master Al's *Quodlibet* seems to be influenced both by the commentary of Jean Lemoine cited above and by the *Ordinary Gloss* to *Quod votum* written by Giovanni d'Andrea cited in notes 118 and 119 below.

conventionally known as the Archdeacon,[114] comments on the words 'holy order' in Boniface's bull by saying:

> It is true without distinction when speaking of someone previously ordained who then contracts marriage (as in the case of which the decretal speaks)...but if he had earlier contracted a marriage and, before the joining of the flesh, was then ordained, there is a disagreement amongst doctors on this issue.[115]

Guido alludes to the question that 'Master Al' attempted to solve and paraphrases the relevant passage from Hostiensis's *Summa*. While the Archdeacon notes Hostiensis's assessment that those who said the marriage bond was dissolved through the taking up of holy orders had the stronger legal argument, he nonetheless disagrees.[116] Another commentator on *Quod votum* is Giovanni d'Andrea whose commentary on the *Liber Sextus* became the *Ordinary Gloss*.[117] When explicating the words 'holy order', Giovanni d'Andrea argues against Hostiensis (without naming him): while admitting that religious profession and the reception of holy orders are equivalent (*equiparantur*) with regard a subsequent marriage, Giovanni points out that this does not mean they are equivalent vis-à-vis a previous marriage. Only religious profession can, in fact, dissolve a marriage. Giovanni justifies this exception by employing the metaphor of a 'spiritual death'.[118] He goes on, however, to adduce an

---

[114] This gloss is dated to no later than 1302, see von Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts*, ii. 86–90.

[115] Gloss to VI. 3. 15. 1 v. *sacri ordinis*: 'hoc indistincte verum est quando prius ordinandus est quam matrimonium contrahat quo casu loquitur hec decretalis [...] Nam si prius contraxit et postea ordinatus est ante carnis copulam de hoc fuit altercatio inter doctores', *Archidia. super sexto decr. uberrima commentaria* (Lyons, 1547), fo. 99va.

[116] 'Unde scire debes quod fuit sententia B. provinc. quod ordo sacer susceptus ante carnis copulam invita uxore vel inscia nullo modo solvit vinculum. Immo et si papa fieret nec alias intraret relig. teneretur matrimonium consummare...In hac questione dicebat Ho[stiensis] quod sponsus sic ad sacros ordines promotus, compelleret ingredi rel[igionem]. Ad hoc enim cogitur quis propter delectum suum xxxiii di. fraternitatis. Et dicebat quod potiora sunt iura pro illis qui dicunt quod in hoc casu indistincte solvitur vinculum matrimoniale...priorum sententiam credo veriorem' (ibid.).

[117] von Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts*, ii. 214 dates this commentary to 1305. But the printed editions of this gloss that I have examined (e.g. Rome, 1472; Lyons, 1547) contain a version which post-dates *Antique Concertationi* since Giovanni makes mention of it ('Sed iam disputavi et terminavi contrarium quod est hodie approbatum per constitutionem Iohannis que incipit altercationis [*sic*] antique'). This reference appears to be the only alteration to the pre-*Antique Concertationi* version of the commentary which I have examined in MS Munich BSB CLM 4506, fo. 72r.

[118] *Ordinary Gloss* to VI. 3. 15. 1 v. *sacri ordinis*: 'Est autem ratio quare hoc speciale est in religiosis quia mortui sunt mundo...que ratio deficit in clerico seculari' (ibid.).

additional noteworthy argument: men and women must be equal in matrimony and to extend this exception to holy orders would disadvantage women since they are incapable of ordination.[119] Giovanni's gloss on *Quod votum* is significant because, in addition to recapitulating the position of Hostiensis (as Guido de Baysio had done), he introduces new counterarguments to the tradition of legal commentary—and this began to tip the balance.

Theologians defended the theory that consent made an indissoluble marriage, largely by downplaying the extent to which the *Verum* exception was to be seen as a papal dispensation and by holding the line against any other exceptions such as the taking up of holy orders. However, this did not mean that they ducked the question of whether the pope could dissolve a non-consummated marriage *tout court*. In fact, the question began to surface in *Quodlibets* and *Sentence Commentaries* at the beginning of the fourteenth century. One such treatment is by Jacques de Thérines OCist.[120] What follows is his rather cryptic answer to the seventh question of his second *Quodlibet* from 1307:

> Whether the pope should be able to dispense from a matrimony initiated through words of present consent? And it is here argued affirmatively. 'Because if what seems less likely to inhere, does inhere, then what seems more likely to inhere, will inhere'. But it seems the less that the pope should be able to dispense someone solemnly professed to that which he should be wed, than [to dispense] in such a marriage where a joining of the flesh has not followed. But he can do the former and specifically because through it the secrets of some religious could be known as was clear with the Templars. Therefore, etc. On the contrary: because Matthew 19: *What God has joined together let no man put asunder*.[121]

---

[119] *Ordinary Gloss* to VI. 3. 15. 1 v. *sacri ordinis*: 'Si diceremus contra iam hic non esset equalitas: quia iam duplici remedio posset vir dissolvere sponsalia et mulier unico quia propter sexus fragilitatem ordines recipere non potest. Et autem ratio quare hoc speciale est in religiosis quia mortui sunt mundo xvi q. i. placuit. Unde sicut mors naturalis solveret sponsalia, sic et ista civilis' (ibid.).

[120] For more on this fascinating character, see W. C. Jordan, *Unceasing Strife, Unending Fear: Jacques de Thérines and the Freedom of the Church in the Age of the Last Capetians* (Princeton, 2005).

[121] 'Utrum in matrimonio inito per uerba de presenti papa possit dispensare. Et arguitur sic. Quia si illud quod minus uidetur inesse [potest] et inest, et illud quod magis. Sed minus uidetur quod papa possit dispensare cum sollempniter professo ad hoc quod nubat, quam in tali matrimonio copula carnali non subsecuta; et tamen hoc potest. Et specialiter quia per hoc possunt sciri secreta religiosorum, quod expedit sicut patet de Templariis. Quare, etc. Contra quia Matth. xiv scribitur *Quod Deus coniunxit homo non separet*.' *Jacques de Thérines: Quodlibets I et II* ed. P. Glorieux (Textes Philosophiques du Moyen Âge, 7; Paris, 1958), 250–1; *La littérature quodlibétique*, i. 213. The logical maxim,

Traumatic events surrounding the Knights Templar seem to have provoked Jacques to abandon traditional theoretical arguments about these matters (surveyed above) in curtly answering that just as the pope can dispense men from vows of religious profession, so he should be able do the same with an unconsummated marriage. Exactly contemporary to the *Quodlibet* of Jacques de Thérines OCist is that of the secular master, Jean de Pouilly, who also asks the question: 'Whether the pope can dispense a man who has contracted marriage with words of present consent but not consummated the marriage through a joining of the flesh, so that he can contract with another?'[122] Jean's treatment is significantly longer than Jacques' and, after grappling with Hostiensis' treatment of unconsummated marriages, he affirms the opposite position: the pope cannot dissolve an unconsummated marriage.[123] What then of the *Verum* exception? Like most theologians, Jean believes the dispensation had actually been ordained by Christ in the case of John the Evangelist.[124] For Jean, this is the only explanation that matters: the ancillary argument about the 'spiritual death' of one party though joining a religious order is merely a fiction.[125]

---

unidentified by Glorieux, is taken from Boethius, *De Differentiis Topicis* (PL 64 1191A): 'si id quod minus uidetur inesse inest, id quod magis uidebitur inesse, inerit'.

[122] 'Posito quod aliquis contraxit cum aliqua per verba de presenti, matrimonio non consummato per carnalem copulam, utrum papa possit dispensare quod contrahat cum alia' (MS Paris BN lat. 14565, fo. 119vb; Glorieux, *La littérature quodlibétique*, i. 225). The next question in the series is: 'utrum expediat simpliciter quod secreta cuiuslibet religionis revelentur papae?' (Glorieux, *La littérature quodlibétique*, i. 225). From the comparative evidence of Jean de Pouilly's *Quodlibet*, it looks as though Jacques de Thérines conflated two separate questions in his response—and (intentionally?) answered neither satisfactorily.

[123] 'Ad questionem dicendum quod sine preiudicio et absque assertione, sed probabiliter et quasi oppinando quod in casu predicto summus pontifex dispensare non potest' (MS Paris BN lat. 14565, fo. 121rb).

[124] 'Dispensatione ergo divina factum est quod matrimonio non consummato alter coniugum potest religionem ingredi altero invito. Sed tu queres ubi et quomodo? Dico quod *in Cana Galilee* ubi est ipse *Christus et eius discipuli vocatus fuit ad nuptias* et ibi aquam convertit in vinum. Io. ii. Nusquam enim alibi legitur Christus interfuisse nuptiis. Nunc autem dicit Ieronimus in prologo super Iohannem quod "Deus de nuptiis vocavit Iohannem volentem nubere et est matrimonium consummare"' (MS Paris BN lat. 14565, fo. 122vb).

[125] 'Alii enim dicunt quod matrimonium non consummatum est spirituale non carnale, consummatum vero carnale. Matrimonium autem secundum Apostolum solvitur per mortem et ideo spirituale per mortem spiritualem cuius est religionis ingressus. Quare et cet... Item cum dicit Apostolus quod matrimonium solvitur morte certe constat quod de vera et naturali morte loquitur. Religiosus autem non est mortuus vere et ideo talis mors ficta de se matrimonium illud verum non habet solvere' (MS Paris BN lat. 14565, fo. 122rb).

The most comprehensive treatment of marriage from the early fourteenth century is found in the *Sentence Commentary* of Pierre de la Palud OP who was both a theologian and a canon lawyer. Pierre went against a contemporary trend towards brevity in sentence commentaries by writing a massive work on the fourth book alone; his work resembles a *Summa Confessorum* in its attention to practical detail. Pierre argues that religious profession in its own right dissolves an unconsummated marriage:[126] the reason being that a spiritual death breaks what is only a spiritual bond.[127] More importantly, Pierre then considers whether this example of marital dissolution is unique in raising the question of the taking up of holy orders and in noting that Hostiensis seemed to imply that it produces the same result.[128] Pierre's final conclusion shows him to be more theologian than canon lawyer at heart: he avers that an unconsummated marriage cannot be dissolved in any case other than entry into a religious order. Indeed, Pierre baldly affirms that the pope can no more take away the marriage bond created through present consent than can he make a consecrated host unconsecrated.[129]

Pierre de la Palud's words have an air of finality to them but he was in no better a position to settle the arguments amongst his fellow theologians and canon lawyers than any other academic. The arguments, as we have seen, were largely a consequence of Alexander III's decretal *Verum* and its explanation. The inexplicable exception to the rule that consent made an indissoluble marriage gave rise to other arguments such as whether the taking up of holy orders likewise dissolved such a marriage or whether the pope had a general 'power to dissolve'. These

---

[126] 'Professio solvit matrimonium ipso iure…' IV. d. 27 q. 1 a. 3 (ed. cit., fo. 145rb).

[127] 'Tota autem causa quare per religionem solvatur matrimonium est quia non habeat nisi vinculum spirituale…Item de matrimonio nullo modo consummato si alter intret religionem solvitur per hoc matrimonium secundum omnes quia mortuus est quo ad actus civiles et carnales', IV. d. 27 q. 3 a. 2 (ed. cit., fo. 148vb).

[128] 'Prima quod non solvitur per ordinem qui est sacrum et dignitas: tamen in textu videtur magister innuere quod sponsi non solum possunt intrare religionem sine communi consensu sed etiam ad ordines promoveri quia professio continentie preter monasterium non est nisi per ordinem sacrum. Idem dicit Hosti. et quod coniugi ante carnalem copulam licet episcopatum acceptare; quia beata virgo et Iohannes a quibus hec materia initium sumpsit; non fuerunt religiosi', IV. d. 27 q. 3 a. 3 (ed. cit., fo. 149va).

[129] 'Papa non potest dispensare matrimonio non consummato…quia papa non potest tollere vinculum quod iam est contractum, sicut non potest facere quod hostia consecrata desinat esse consecrata', IV. d. 27 q. 3 a. 3 (ed. cit., fo. 149vb).

arguments were unresolved and apparently irresolvable when Jacques Duèse became pope in 1316.

3. A Triptych of Consultation: Marriage, Poverty, Magic

The foregoing provides a sketch of the 'old argument' which led to Pope John XXII's 1322 constitution, *Antique concertationi*, which reads:

> Desiring to put an end to an old argument and to provide soundly against the dangers to the soul emerging from it, We, on the counsel of Our brothers, declare [what follows] by the present edict concerning the vow solemnized through the taking up of a holy order which hinders the contracting of marriage or invalidates a marriage if it should be contracted after: if a marriage is considered valid according to canonical statutes, We strictly forbid that it be considered invalid and dissolved [by this solemn vow] even if the joining of the flesh through consummation has not been accomplished. This is because we find no statute saying so in either divine law or in the holy canons. We do this lest anyone during a marriage, even one not yet consummated, dare to take up any of the holy orders, unless they know themselves to be in accordance with canon law. Because the contrary might perhaps be attempted by someone, We ordain that a marriage is not dissolved by having taken up a holy order to minister, nor is the man to advance to higher orders, nor is he even to be promoted to an ecclesiastical benefice—unless it should turn out that he has canonically entered and professed, openly or secretly, one of the approved religious orders, the profession of which binds its members to the custody of chastity, to the abdication of worldly things, and to obedience to superiors. In this case, the diocesan can dispense him of any or all of the above—unless some canonical reason stands in the way. If the marriage has not been consummated, We ordain that he is to be immediately admonished and urged by the diocesan to make this sort of entry into a religious order. And if perchance he should refuse to do his part [in professing], and if his wife insists, he is to be compelled through ecclesiastical censure to consummate the contracted marriage.[130]

---

[130] 'Antique concertationi finem cupientes imponere ac animarum periculis inde prouenientibus salubriter prouidere, de fratrum nostrorum consilio presenti declaramus edicto, quod licet uotum solempnizatum per sacri susceptionem ordinis quantum ad impediendum matrimonium contrahendum ac ad dirimendum, si post contractum fuerit, secundum statuta canonum sit efficax reputandum, ad dissoluendum tamen prius contractum, etiam si per carnis copulam non fuerit consummatum, cum nec iure diuino nec per sacros reperiamus canones hoc statutum, inualidum est censendum, auctoritate apostolica districtius inhibentes, ne quispiam durante matrimonio, nondum etiam consummato, aliquem de sacris ordinibus presumat suscipere, nisi prout sacris canonibus nouerit conuenire. Quod si secus a quoquam forsitan attemptatum

The text addressed an academic question that had come up in *Sentence Commentaries*, *Quodlibets*, and canon law glosses on the *Liber Extra* and *Liber Sextus*. *Antique concertationi* can be seen as part of the conspicuous pattern of intellectual activity at the papal court in Avignon under John XXII which has been well summarized by Richard Southern: 'I suppose that never before [in the history of the papacy] or perhaps since, has there been such a packed programme of theological decision-making as we find at Avignon in those years [of John's pontificate]'.[131] Decision-making involved deliberation and Pope John frequently availed himself of expert opinion, whether in the form of the *consilia* of jurist Oldrado da Ponte,[132] or the musical treatises of Jacques de Metz OP,[133] or the theological commissions which examined the work of Pierre de Jean Olivi,[134] William of Ockham,[135] and Meister Eckhart.[136] However, three cases of expert consultation (on magic, poverty, and marriage) stand out

---

fuerit, ordinamus quod nec matrimonio dissoluto in sic suscepto ordine ministrare, nec ad superiores ordines prouehi, nec ad aliquod beneficium uel officium ecclesiasticum ualeat promoueri, nisi aliquam de religionibus approbatis, quarum professio ad castitatis custodiam, abdicationem temporalium, et sui superioris obedientiam suos professores astringat, ipsum canonice contigerit ingredi, ac eius regulam expresse uel tacite profiteri. Quo casu diocesanus super premissis et singulis premissorum cum eo dispensare ualeat, nisi sit aliud canonicum quod obsistat. Ad ingressum huiusmodi sic ordinatum, si matrimonium consummatum non fuerit, per diocesanum instanter moneri precipimus et induci. Quod si forsan reuerit adimplere, ipsum, si sponsa eius insiterit, per censuram ecclesiasticam compellendum decernimus contractum matrimonium consummare.' *Extrauagantes*, 226–8.

[131] R. W. Southern, 'The Changing Role of Universities in Medieval Europe', *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 60 (1987), 133–46.

[132] See C. Valsecchi, *Oldrado da Ponte e I suoi* Consilia: *Un'* Auctoritas *del Primo Trecento* (Milan, 2000).

[133] See E. Anheim, 'Une controverse médiévale sur la musique: la bulle *Docta sanctorum* (1324/1325) de Jean XXII et le débat de l'*ars nova* dans les années 1320', *Revue Mabillon*, nouvelle série, 11 (2000), 221–46.

[134] E. Pásztor, 'Le polemiche sulla "Lectura super Apocalipsim" di Pietro di Giovanni Olivi fino alla sua condanna', *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano*, 70 (1958), 365–424; D. Burr, *Olivi's Peaceable Kingdom: A Reading of the Apocalypse Commentary* (Philadelphia, 1989); S. Piron, 'Censures et condamnation de Pierre de Jean Olivi: enquête dans les marges du Vatican', *Mélanges de l'École française de Rome: Moyen Âge*, 118–2 (2006), 313–73.

[135] K. Brampton, 'Personalities in the Process against Ockham at Avignon, 1324–1326', *Franciscan Studies*, 25 (1966), 4–25; A. Pelzer, 'Les 51 articles de Guillaume Occam censurés en Avignon en 1326', *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 18 (1922), 240–270; J. Koch, 'Neue Aktenstücke zu dem gegen Wilhelm Ockham in Avignon geführten Prozess', *RTAM* 7 (1935), 353–80.

[136] See R. Lerner, 'New Evidence for the Condemnation of Meister Eckhart', *Speculum*, 72 (1997), 346–66.

since they left behind concrete artifacts: manuscript books of *consilia* or position-papers commissioned for the pope's personal study.

Antique concertationi and its preparation, as witnessed in one of these manuscripts (MS Rome Alessandrina 79), represent the side-panel of a triptych of consultation from the early years of John's reign. Its central panel concerns Apostolic poverty and can be examined in MS Vatican BAV vat. lat. 3740. Thirteenth-century theologians had long engaged in polemics over mendicant, and specifically Franciscan, poverty until Pope Nicholas III removed the subject from academic consideration in 1279 with his bull *Exiit qui seminat*.[137] However, arguments within the Franciscan Order continued and the debate over Apostolic poverty in 1322–3 arose out of John XXII's attempt to sort out the schism amongst the Order of Friars Minor that he inherited from the long interregnum after the death of Clement V: the pope had initially taken some disciplinary measures against Franciscan dissidents in his bull *Quorundam Exigit* of 1317 but these only exacerbated matters, and in 1322 he was forced to turn to a more foundational, doctrinal issue.[138] John did not initiate a discussion of poverty *ex nihilo*. The subject came to Avignon on legal appeal: there had been a conflict between a Franciscan lector and Dominican Inquisitor in Narbonne over the poverty of Christ. The Franciscan, who had been charged with heresy by the Dominican, appealed over the Inquisitor's head to the Pope.[139] John then asked more than 60 experts for their opinion on the question: 'whether it is heretical to assert that Christ and the Apostles had nothing either individually or in common?' Consistories were held where the subject was openly debated; written responses to the pope's query were submitted and then copied into a manuscript for him to read and annotate.[140] From the

---

[137] The intellectual consequences of this bull can been observed most clearly in the exiguous glosses on it in commentaries on the *Liber Sextus* (VI. 5. 12. 3): 'Exiit qui seminat. Haec constitutio sub poena posita. i. eo § et quia sub colore inibetur glossari et ideo sisto ratem', Iohannes Monachus, *Glossa Aurea* (ed. cit., 974); 'Exiit qui seminat. Haec constitutio, in pluribus casibus multum utilis, prohibetur glossari. infra eod. ca. ultimo et ideo acquiesco' (Guido de Baysio, *Archidia super sexto decr.*, 134ra).

[138] For this consultation, see Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, *passim* and especially p. 157 which draws attention to a neglected passage in the first version of *Ad conditorem canonum* where the pope explicitly links the Apostolic poverty controversy to the problems with Franciscan Spirituals.

[139] The story is told in *Nicolaus Minorita: Chronica*, ed. G. Gál and D. Flood (St. Bonaventure NY, 1996).

[140] For this manuscript, see L. Duval-Arnould, 'Les Conseils remis à Jean XXII sur le problème de la pauvreté du Christ et des apôtres (MS. BAV vat. lat. 3740)', *Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae III*, Studi e Testi, 333 (Rome, 1989), 121–201.

texts in this manuscript (BAV vat. lat. 3740) and from other external sources such as the *Chronicle of Nicholas the Minorite*, a narrative of the controversy over Apostolic poverty can be critically assembled.[141] The fruit of John's consultation were two bulls: one practical *Ad conditorem canonum* (1322), the other *Cum inter nonnullos* (1323) theoretical, both of which can be said to reflect an *opinio communis* of those consulted.

The other side-panel of John's triptych of consultation concerns magic and can be observed in MS Vatican Borgh. 348, a manuscript first studied by Anneliese Maier and recently edited by Alain Boureau.[142] This codex contains the *consilia* of 10 experts who, according to the reconstruction of Maier, were asked in 1320 a series of questions:

1. Whether it is a heretical act to baptize images with water as in church or to baptize any other inanimate object with the intent of wrongdoing? And whether people who are caught doing this should be punished as heretics or just as sorcerers? If the latter, how is this act of sorcery to be punished? And similarly, what ought to be done to those who receive such images and to whom it was said that the images were baptized? Again, what of those to whom it was not said that the images were baptized, but only that the images had such and such a power, and who received them to this end?
2. Whether a priest, who rebaptizes a man in a superstitious or sacrilegious manner and who believes that such a baptism has the power to cure a terminal illness, should be punished as a heretic or as someone merely guilty of sacrilege?
3. Whether those who take the body of Christ for the purpose of magic and sorcery are to be punished as heretics?
4. Whether those who invoke demons by making sacrifices to them with the intent of forcing someone to do something through this sacrifice should be considered heretics or only sorcerers?[143]

[141] As done by L. Duval-Arnould, 'Élaboration d'un document pontifical: Les travaux préparatoires à la constitution apostolique *Cum inter nonnullos* (12 Novembre 1323)', *Aux origines de l'État moderne: Le fonctionnement administratif de la papauté d'Avignon. Actes de la table ronde d'Avignon (23–24 janvier 1988)* (Collection de l'École française de Rome, 138; Rome, 1990), 385–409. Followed and augmented by Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal.*

[142] A. Maier, 'Eine Verfügung Johanns XXII. über die Zuständigkeit der Inquisition für Zaubereiprozesse', *AFP* 22 (1952), 226–246. reprinted in *Ausgehendes Mittelalter. Gesammelte Aufsätze zur Geistesgeschichte des 14. Jahrhunderts* (3 vols. Storia e Letteratura, 97, 105, 138; Rome, 1964–77), ii. 59–80; A. Boureau, *Le pape et les sorciers: Une consultation de Jean XXII sur la magie en 1320 (Manuscrit B. A. V. Borghese 348)* (Sources et Documents d'Histoire du Moyen Âge publiés par l'École française de Rome, 6; Rome, 2004).

[143] The wording of the question varies from respondent to respondent. Maier's composite reconstruction is as follows: 'Utrum baptizantes imagines aqua in forma ecclesiae vel quamcumque rem irrationalem ad maleficium perpetrandum, commit-

It is not clear what prompted the pope to pose such questions in 1320. Maier had originally proposed that John's consultation might have been related to the famous case of Guichard, Bishop of Troyes.[144] Guichard had been accused of attempting to murder the Queen of France through nefarious means during the reign of Philip the Fair. Though Guichard's trial and life were over by the time Jacques Duèse became pope in 1316, on 29 September 1319 a letter containing the spontaneous confession of one of his accomplices, detailing their invocation of demons and use of 'baptized' images, was sent to John XXII.[145] Another case relevant to the consultation, noted by both Maier and Boureau, was that of Hugues Géraud, Bishop of Cahors. Géraud had been under investigation in Avignon for financial improprieties, when in 1317 he was accused of plotting to harm the Pope and his relatives with waxen dolls and poisons. After confessing to the plot, Géraud was handed over to the secular arm and burned.[146]

---

tant factum haereticale, et utrum velut haeretici sint puniendi an solum sicut sortilegi iudicandi et qualiter isto vel illo modo sunt puniendi. Et iuxta hoc, quid faciendum sit de illis, qui imagines tales receperunt quibus fuit dictum quod essent baptizatae. Item de illis quibus non fuit dictum, quod huiusmodi imagines baptizate essent, tamen eis dictum fuit, quod talem vel talem dictae imagines virtutem haberent, ad illum finem receperunt. An sacerdos hominem rebaptizans modo superstitioso et sacrilego credens quod talis baptizatus virtutem habeat curandi a morbo caduco sit velut haereticus habendus vel solum ut sacrilegus puniendus et qualiter. Quid faciendum sit de illis, qui faciebat aliquos rebaptizare et praesentes et consentientes erant. An accipientes corpus Christi pro maleficiis vel sortilegiis faciendis sint velut haeretici puniendi. An sacrificantes daemoniis intendentes sacrificare eisdem, ut per sacrificium illecti daemones cogant aliquam personam ad faciendum illud quod sacrificans cupiebat, et an daemones invocantes sint velut haeretici habendi vel solum ut sortilegi', Maier, 'Eine Verfügung', 64.

[144] See A. Rigault, *Le procès de Guichard évêque de Troyes, 1308–1313* (Paris, 1896); Also N. Cohn, *Europe's Inner Demons: The Demonization of Christians in Medieval Christendom* (2nd revised edition; Chicago, 1993), 123–30; A. Provost, 'Déposer, c'est faire croire? À propos du discours des témoins dans le procès de Guichard, évêque de Troyes (1308–1314)', *La preuve en justice de l'Antiquité à nos jours*, (ed.) B. Lemesle (Rennes, 2003), 95–118.

[145] Maier notes (p. 67 n. 20) that John acknowledged receipt of this public instrument in a letter of 6 February 1320. For text and analysis, see G. Mollat, 'Guichard de Troyes et les Révélations de la Sorcière de Bourdenay', *Le Moyen Âge*, 12 (1908), 310–5.

[146] E. Albe, *Autour de Jean XXII: Hugues Géraud, évêque de Cahors: l'affaire des poisons et envoûtements en 1317* (Rome, 1904); Also R. Kieckhefer, *European Witch Trials: Their Foundation in Learned and Popular Culture, 1300–1500* (Berkeley, 1976), 13, 16, 53; E. Peters, *The Magician, the Witch and the Law* (Philadelphia, 1978), 129–31; F. van Liere, 'Witchcraft as Political Tool? John XXII, Hughes Geraud, and Matteo Visconti', *Medieval Perspectives*, 16 (2001), 165–73. I have not seen V. Groom, *The trial of Hugues Geraud: city, church and papacy at the turn of the fourteenth centur*y (Exeter Ph.D. Thesis, 2001).

Boureau does not think that either case was a direct cause of the solicitation of expert opinions in MS Vatican BAV Borgh. 348. Instead, he points to numerous other instances in John's letters (some before the consultation, others after) where 'baptized' images and demonic invocation are mentioned together;[147] from these he posits that the pope had a longstanding personal interest in the subject.[148] Boureau's reluctance to tie the consultation of 1320 to any specific case is sensible given that the first decades of the fourteenth century did not suffer a shortage of conspiracies involving magic, demons, and 'voodoo dolls'.[149] That being said, on 9 February 1320, just three days after John acknowledged receipt of the Troyes confession (mentioned above), a cleric from Milan named Cagnolato confessed in Avignon that Matteo Visconti had attempted to persuade him to use demonic invocation and a silver figurine of John XXII to harm the Pope.[150] News of a direct threat against his person, in an apparent repeat of the Géraud episode, may have concentrated John XXII's mind on the matter and prompted him to take action.

In any event, the process of advice-taking on demonic magic seems to have followed a course similar to that of consultation on Apostolic poverty two years later. Questions were first posed orally to theological and legal experts in a consistory;[151] written opinions were requested by the pope and later recopied into a manuscript which he then read and

[147] One case occurs in the first year of John's pontificate when the pope wrote to the Archbishop of Paris asking for information about the confession of one of his clerics, a certain Everard de Barro who 'tam per fabricationem et rabuzationem [*sic*] ymaginum cum incantationibus et invocationibus demonum conditarum quam per tractatum habitum de mortiferi propinatione veneni fuerat machinatus', *Jean XXII: Lettres secrètes et curiales relatives à la France*, ed. A. Coulon and S. Clémencet (Paris, 1900–73), no. 71. Perhaps Pope John had requested the Troyes confession as well.

[148] For a situation of John's consultation in a wider intellectual context, see A. Boureau, *Satan Hérétique: Naissance de la Démonologie dans l'Europe médiévale* (Paris, 2004); for a supplement to Boureau's investigation of Thirteenth- and Fourteenth-century theological opinion with a particular emphasis on Dominican thought, see I. Iribarren, 'From Black magic to Heresy: a doctrinal leap in the pontificate of John XXII', *Church History*, 76 (2007), 32–60.

[149] The most famous accusation of black magic was against the Templars, for which see M. Barber, *The Trial of the Templars* (Cambridge, 1979). Also relevant is a Franciscan plot against the Dominican Pope Benedict XI, for which see A. Friedlander, *The Hammer of the Inquisitors: Brother Bernard Délicieux and the Struggle Against the Inquisition in Fourteenth-Century France* (Leiden, 2000).

[150] K. Eubel, 'Von Zaubereiunwesen Anfangs des 14. Jahrhunderts', *Historisches Jahrbuch*, 18 (1897), 608–31.

[151] As Maier noted ('Eine Verfügung', 67), that the matter was first discussed in consistory is revealed by the rubric to Enrico del Carretto's tract: 'Haec est scriptura

annotated.[152] There is some evidence that the consultation on magic was to serve the same purpose as those on poverty and marriage: that is, the preparation of a papal constitution. One consultant specifies that a papal *determinatio* on demonic magic was necessary: 'Because the aforementioned things do not immediately pertain to heresy, a declaration by the Holy See seems necessary here to remove all doubt'.[153] Others make these two points separately, saying that there was a diversity of opinion on the question of heresy[154] and that such questions or doubts on faith and morals are for the papacy to answer definitively.[155]

There does exist a text on demonic magic (*Super illius specula*) attributed to John XXII but it is of doubtful authenticity: its first mention in the historical record comes from the 1376 *Directorium Inquisitorum* of the Dominican Inquisitor, Nicholas Eymerich.[156] Moreover, while treating some of the material dealt with in the 1320 position papers, *Super illius specula* in no way reads as a papal *determinatio* of the questions asked by John XXII. Maier proposed that the result of the consultation was not a papal bull, but a letter, dated 22 August 1320, to inquisitors in Carcassonne and Toulouse from Cardinal Guillaume de Peyre Godin

episcopi Lucani *super questionibus infrascriptis motis in consistorio* pro fide catholica' (Boureau, *Le pape et les sorciers*, 12). My italics.

[152] 'Collectio ex dictis sanctorum doctorum compilata a fratre Guidone priore generali ordinis beatae Mariae de Monte Carmeli magistro in theologia *ad responsionem sequentium quaestionum de mandato domini papae*' (ibid., 43.) My italics.

[153] '…quia predicta non immediate spectant ad heresim, necessaria uidetur hic declaratio sedis apostolice ad tollendum omne dubium', *Responsio fratris Arnaldi Roiardi*, ed. Boureau, *Le pape et les sorciers*, 101.

[154] 'Super questione…sunt diuerse sententie diuersorum', *Rationes Consiliorum* [Appamiensis episcopus], (ibid., 120).

[155] 'Item dicit de dubiis de quibus inter doctos sunt opiniones quousque per ecclesiam Romanam sint determinate', *Responsio Iohannis Episcopi Brixensis* (ed. Boureau, *Le pape et les sorciers*, 9); 'Determinatio etiam dubiorum emergentium circa fidem maxime pertinet ad Christi uicarium summum pontificem Petri successorem', *Collectio…compilata a fratre Guidone* (ibid., 46).

[156] '…daemones colere, adorare, uel quouis modo alio sacrificare sapit haeresim manifeste et per consequens tales scelus huiusmodi perpetrantes vt heretici sunt ab Ecclesia iudicandi. Hanc conclusionem seu casum determinat dominus Ioannes Papa XXII. in extrauagante Super illius specula, tenoris sequentis…' *Directorium Inquisitorum F. Nicolai Eymerici Ordinis Praedicatorum etc*, II q. 43 (Rome, 1587), 341. The bull can also be found in the Fifteenth-century MS Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Palat. 4753, fo. 194b–195a (see *Tabulae codicum manu scriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum*, iii. 376) immediately following a forged bull of John XXII beginning *Concertationi Antique* on the blessing of second marriages, for which see d'Avray, *Medieval Marriage*, 155 n. 66.

OP.[157] The letter relayed a decision of the pope to treat sorcerers who invoked demons and abused the sacraments as heretics: this represented an innovation in inquisitorial procedure since Alexander IV's bull *Accusatus* [VI. 5. 2. 8] had left the decision about what sort of sorcery 'tasted of heresy' (*saperent heresim*) to the inquisitor. Furthermore, the cardinal's letter lists four categories of transgressors which correspond, in inverse order, to those mentioned in the pope's questions.

Something overlooked by both Maier and Boureau is that John's questions had long been anticipated by academic commentators on Alexander IV's bull *Accusatus* which had been incorporated into the *Liber Sextus* of Pope Boniface VIII.[158] Although the bull left the decision about what sort of sorcery had the flavor of heresy to individual inquisitors, academic commentators could not resist suggesting examples. Cardinal Jean Lemoine, in the first commentary on the *Liber Sextus*, glosses the word *saperent* (to taste) by adding: 'Just as it is to pray evil prayers at the altars of idols, offering sacrifices to or consulting demons, and taking up their responses'.[159] The Archdeacon, Guido de Baysio, says much the same thing.[160] Guillaume de Montlauzun introduces the theme of the body and blood of Christ being involved in such demonic sacrifices.[161] Finally, Giovanni d'Andrea in the *Ordinary Gloss* gives the most extensive commentary, summing up all that his predecessors had said:

> Just as it is to pray evil prayers at the altars of idols, offering sacrifices to or consulting demons, and taking up their responses... They unite themselves to heretics because of the sort of sorcery they do either in

[157] This letter can be found in J. Hansen, *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung im Mittelalter* (Bonn, 1901), 3–4; J. M. Vidal, *Bullaire de l'Inquisition française* (Paris, 1913) and Maier, 'Eine Verfügung', 226–7 (repag. 58–9). For an English translation, see A. Kors and E. Peters, *Witchcraft in Europe, 1100–1700: A documentary history* (Philadelphia, 1972), 80–1.

[158] A point I made in my review of *Le pape et les sorciers* in *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 62 (2006), 285–6.

[159] Gloss to VI. 5. 2. 8. v. *saperent*: 'Sicut est circa aras idolorum nepharias preces emittere sacrificia offerre demones consulere eorum responsa accipere xxvi. q. ii [C. 26 q. 2 c. 3] hii qui et dicto capitulo q. iiii igitur [c. 1]. v. *arioli*', Iohannes Monachus, *Glossa Aurea* (ed. cit., p. 823).

[160] Gloss to VI. 5. 2. 8. v. *saperent*: 'ut xxvi q. iiii c. 1 iuxta prin. v. arioli ut quando aliqua faciunt ut habeant responsa a demonibus ut ibi e. c. q. ii hi qui. Nam tales multo plus peccant quam in casu posito supra eo ¶ ille et magis hoc videtur hereticum quam illud', *Archidia super sexto decr.* (Lyons, 1547), fo. 109ra.

[161] Gloss to VI. 5. 2. 8. v. *saperent*: 'sicut sacrificia offerre demonibus, uel quia predicta commitunt cum corpore Christi vel sanguine, 26 q. 2 Ii qui', *Interpretatio in sextum Decretalium librum* (Toulouse, 1524).

> doing the aforementioned things with the body and blood of Christ or they rebaptize a boy or similar things, so that they could have responses [from demons] in their sorceries.[162]

Canon lawyers tended to agree that heresy was involved in the sacrilegious invocation of demons—what is interesting is that this consensus was not enough for Pope John XXII and he wished to have the matter treated systematically by theologians. However, it would seem that the pope did not get the answer he wanted from the theologians[163] and for this reason, he asked a cardinal known for his competence in theology to write a letter to the inquisitors rather than committing himself to a theologically-questionable position.[164]

The convergence of academic theory and administrative necessity in the Avignon consultations on poverty and demonic magic provides a basis for speculation about the origins of the marriage texts in MS Roma Alessandrina 79. It is reasonable to suppose that, in addition to the Thirteenth-century scholastic discussions surveyed above, a particular case or cases prompted the pope to consult experts about whether the taking up of a holy order dissolved a previous unconsummated

---

[162] *Ordinary Gloss* to VI. 5. 2. 8. v. *saperent*: 'Sicut est circa aras ydolorum nepharias preces emittere sacrificia offerre demones consulere eorum responsa suscipere xxv. q. ii hii qui et q. iiii vel associant sibi propter sortes exercendas hereticos vel faciunt predicta cum corpore vel sanguine Christi vel in sortibus ut possint habere responsa puerum rebaptizant vel his similia' (MS Munich BSB CLM 4506, fo. 79rb).

[163] It is worth quoting Boureau here: 'Il était fort possible pour le pape de construire une bulle solidement étayée en faisant le tri des arguments fornis. Cependant, il est un point capital où le pontife dut être frustré par l'ensemble des résponses (sauf une). Les experts n'attachaient pas d'importance spéciale au recours aux démons et les développements sur la réitération du baptême et sur la profanation de l'hostie étaient bien plus substantiels que les considérations sur les sacrifices et les invocations adressées aux démons. Pis, ce recours apparaissait parfois comme une circonstance atténuante au regard de la qualification d'hérésie: en effet, un magicien qui rendait hommage au diable pouvait se livrer à des actes sacrilèges uniquement pour complaire au diable, sans avoir de pensées fausses sur la nature du baptême et de l'eucharistie.' *Le pape et les sorciers*, p. xxvii.

[164] Here I have restated the sequence of events as originally recounted by Maier, but I am mindful of the stimulating suggestion by Alain Boureau that the cardinal's letter was the cause and not the consequence of the consultation. He speculates that this innovatory letter of 22 August 1320 was frostily received by the inquisitors and this prompted Pope John to seek intellectual substantiation by consulting theologians. Boureau's argument seeks to explain why the author of the letter himself, Guillaume de Peyre Godin OP, was not one of the theologians consulted by the pope: in the Autumn of 1322, after he had written the letter, the Dominican Cardinal was away from Avignon on a diplomatic mission to Spain and thus he would have been unavailable for consultation. This makes perfect sense on its own terms but I wonder whether the theory invests the opinion of Guillaume de Peyre Godin OP with too much importance.

marriage. The problem is finding proximate cause. With demonic magic, there are numerous papal letters and inquisitorial processes to supply a context for the opinions in MS Vatican BAV Borgh. 348; with poverty, in addition to papal letters and bulls, there are also after-the-fact sources by Franciscan schismatics like the *Chronicle of Nicholas the Minorite* which surround the texts in MS Vatican BAV vat. lat. 3740 with a story, albeit a tendentious one. However, with MS Roma Alessandrina 79 there are no external sources to supply a context. John XXII's register of letters for the years 1320–3 do not give any indication of a particular case involving a newly-ordained cleric and an unconsummated marriage.[165] Moreover, it is difficult to know just how common in society at large the situation of a married man bolting before bed to become a priest or deacon was.[166] The experts consulted by John XXII supply contradictory clues. One says that 'there are many who have taken up these orders with their wives having been put aside',[167] another indicates that he had personally encountered such a situation,[168] while a third sounds a discordant note in advising that 'it should not be necessary to attach a punishment to a [papal] declaration [on this matter], since few would have offended'.[169]

A papal letter from the time of Pius II (1458–64) provides a glimpse of how those few might have ended up offending. The case recounted in the letter begins with a woman and a cleric in minor orders contracting marriage with words of present consent but without witnesses. Before the marriage was consummated the woman changed her mind and went off to be joined publicly to another man in matrimony. Since

[165] Despite its pertinent-sounding title, A. Esch, *Die Ehedispense Johanns XXII. und ihre Beziehung zur Politik* (Historische Studien, 183; Berlin, 1929) has nothing to say about the subject of this study. Its main concern is to demonstrate how John XXII was willing to dispense individuals related within the forbidden degrees of consanguinity to marry when there was political advantage to be gained. On this line of historical argument, see D. d'Avray, 'Lay kinship solidarity and papal law', *Law, Laity and Solidarities: Essays in Honour of Susan Reynolds* (Manchester, 2001), 188–99.

[166] For a rare example, see Charles Donahue Jr., *Law, Marriage and Society in the Later Middle Ages* (Cambridge, 2008), 179–81. My thanks to the author for the reference.

[167] 'Multi sunt qui tales ordines susceperunt uxoribus dimissis', *Dicta Magistri Carmeli scilicet fratris Iohannis de Alesto* (MS Roma Alessandrina 79, fo. 52r).

[168] 'Quia potest hoc propter opinionem contrariam de facto contingere *quod ego vidi*...' *Dicta fratris Bertrandi de Turre* (ibid., fo. 14v).

[169] 'facta huius declaratione, non esset necesse penam apponere pro eo quod tunc pauci delinquerent', *Dicta domini Arnardi Roiardi Archiepiscopi Salernitani* (ibid., fo. 38r–v).

the cleric realized that without external corroboration he was unlikely to prove his marriage in court, he had himself solemnly promoted to holy orders. For seven years, he ministered as a secular priest; he then decided to enter the monastery of Bury St. Edmunds where he continued his priestly ministry for another four years. At this point, scrupulosity seems to have pricked his conscience: just in case all was not in order with the dissolution of his unconsummated marriage through his religious profession, he sought a papal dispensation to have his marriage dissolved—something which the popes had just started issuing.[170] The love life of minor clerics was probably not much different in the early fourteenth century than it was in the mid-fifteenth, and John XXII's bull *Antique Concertationi* could well have been prompted by a case such as this one.

What the subjects of marriage, poverty, and magic in John XXII's triptych of consultation had in common was that each contained unresolved academic questions at the intersection of theology and canon law; intellectual disagreements over these matters in turn had concrete consequences for Church organization and practice. John XXII's three consultations were attempts to solve the problems on both levels.

4. Introducing the Experts

MS Roma Alessandrina 79 is the main witness for the marriage consultation of 1322. It contains 15 texts ordered, just like MS Vatican BAV vat. lat. 3740[171] and Vatican BAV Borgh. 348,[172] according to the rank

[170] 'Petitio continebat quod postquam tu alias cum quadam muliere et absque testium presentia matrimonium per verba de presenti contraxeras, et ipsa mulier a te minime cognita ad alia vota convolasset et alio viro publice fuisset matrimonialiter copulata, tu hoc intelligens et attendens te non posse matrimonium quod cum muliere huiusmodi contraxeras probare, inconsulte ad omnes sacros ordines te fecisti alias rite promoveri, et in eisdem per septem annos vel circa, ac demum spiritu ut credebas meliori ductus monasterium sancti Edmundi prefatum [ingressus es], in quo, professione dicti ordinis per te emissa, per annos quatuor vel circa in sacris ordinibus similiter ministrasti.' *Calendar of Entries in the Papal Registers Relating to Great Britain and Ireland. Papal Letters. Vol. XI. A.D. 1455–1464*, ed. J. A. Twemlow (London, 1921), 512. The English paraphrase given by Twemlow contains some misapprehensions which my own summary corrects.

[171] See Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 35.

[172] There are no cardinals or archbishops in this consultation. The sequence of consultants' texts in the manuscript is hierarchical with the exception of the last *consilium* written by the Bishop of Palmiers, Jacques Fournier. The rubric to this text in the manuscript ('Rationes Consiliorum Habitorum Super Facto Incantatorum pro Baptizationibus Ymaginum Cere, Rebaptizationibus Hominum et Mulierum et

of their author: Cardinals, Archbishops, Bishops, heads of religious orders, and masters of theology. The consultants are (in the order of their texts in the manuscript):

Vital du Four OM, Cardinal Bishop of Albano[173]
Bertrand de la Tour OM, Cardinal Priest of St. Vital[174]
Gaucelme de Jean, Cardinal Priest of Sts. Marcellus and Peter[175]
Bertrand de Montfavez, Cardinal Deacon of St. Mary in Aquiro[176]

Sacrificiis Demonibus Factis', *Le pape et les sorciers*, 120) suggests that it was intended to be a summary of the consultation as a whole and, perhaps for this reason, was placed at the end of the manuscript. Boureau warns, however, that the rubric is somewhat misleading. See ibid., p. xxiii n. 40.

[173] Vital had taught at the Franciscan *studia* of Montpellier and Toulouse and, read the *Sentences* at Paris, possibly in the lectorate rather than the doctoral program (see the remarks of Piron, 'Franciscan Quodlibeta in Southern Studia and at Paris', 407–8 who speculates that Vital was made a master of theology only at the request of Clement V before he was elevated to minister provincial of Aquitaine in 1307). Vital was created Cardinal Priest of St. Martin ai Monti by Clement in 1312 and promoted by John XXII to Cardinal Bishop of Albano in 1320. He died in 1327. For him generally, see Duval-Arnould, 'Les Conseils', 133. An additional piece of information, not mentioned in the standard bibliographical treatments, comes from Oldrado da Ponte who mentions him as an *auditor sacri palatii*: 'et causa comissa fuit domino Vitali de Furno Card. et cum deberet pronunciare exigente iustitia et tollere gravamen quod intulerat primus auditor…Et hoc motus dominus Cardi. pronunciat…' (Valsecchi, *Oldrado da Ponte*, 169 n. 154).

[174] Bertrand de la Tour succeeded Vital du Four as minister provincial of Aquitaine and likewise studied in Paris where he probably became a Master of Theology. After entrusting Bertrand with diplomatic missions which were largely unsuccessful, John XXII made him Archbishop of Salerno in 1320, then Cardinal Priest of Saint Vital shortly thereafter, and finally in 1323 Cardinal Bishop of Tusculum. He died in late 1332 or early 1333. See P. Nold, 'Bertrand de la Tour OMin.: Life and Works', *AFH* 94 (2001), 275–323 and *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*.

[175] Created a cardinal by John in December 1316, he was Vice-chancellor of the Roman Church from the beginning of John's reign until 9 January 1319, although he was frequently absent from Avignon during this time on diplomatic missions to England, Scotland, and France. Later in John's pontificate (1327) he became Major Penitentiary and remained so until his death in 1348. For him, see Duval-Arnould, 'Les Conseils', 145–6; *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, 20 (1984), 17–8. He is probably the 'Geranselmus Ioannis, iuris civilis professor' on the Council of Vienne's preparatory commission for *Exivi de Paradiso*, see G. Fussenegger, 'Relatio Commissionis in Concilio Viennensi', *AFH* 50 (1957), 145–77 at 149.

[176] Like Gaucelme, Bertrand was created a cardinal by John XXII in December 1316 and was frequently charged with diplomatic missions by John XXII. He died in 1342. For him, see H. Gilles, 'Juristes languedociens au service de la papauté', *La papauté d'Avignon et le Languedoc (1316–42)* (Cahiers de Fanjeaux, 26; Toulouse, 1991), 113–126 at 115–6; Duval-Arnould, 'Les Conseils', 149; *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, 8 (1935), 1066; E. Albe, *Autour de Jean XXII. Le cardinal de Montefavès de Castelnau-Montratier* (Cahors, 1904).

Pierre Tessier OSA, Cardinal Priest of St. Stephen[177]
Arnaud Royard OM, Archbishop of Salerno[178]
Durand de Saint-Pourçain OP, Bishop of Le Puy[179]
Gregorio da Lucca OESA, Bishop of Sorra[180]
Hervé de Nédellec OP, Master General of the Dominican Order[181]
Jean d'Allier OCarm, Prior General of the Carmelites[182]
Giovanni di Napoli OP, Master of Theology[183]

---

[177] After proving himself in the trials of Hughes Géraud and Bernard Délicieux, Pierre was created a cardinal by John XXII in December 1320. He had succeeded Gaucelme de Jean as Vice-chancellor of the Roman Church in May 1319; he died in 1323. For him, see Duval-Arnould, 'Les Conseils', 147–8.

[178] After having taught at Toulouse as a lector, Arnaud was made a master of theology through a bull by Clement V addressed to the chancellor of the University of Paris (see Denifle-Chatelain, *Chartularium*, no. 710) in 1314, Arnaud was named Archbishop of Salerno on 30 April 1321, succeeding Bertrand de la Tour to that See. The most recent biography is in *Compendium auctorum latinorum medii aevi, 500–1500* (Florence, 2001), 440; Duval-Arnould, 'Les Conseils', 136; Glorieux, *Répertoire*, ii. 242–3, No. 350; C. Langlois, 'Arnaud Roiard, frère mineur', *HLF* 35 (1921), 462–7.

[179] This maverick Dominican theologian was named Bishop of Le Puy by John XXII in 1318. For him, see I. Iribarren, *Durandus of St. Pourçain: A Dominican Theologian in the Shadow of Aquinas* (Oxford, 2005); Duval-Arnould, 'Les Conseils', 159–60; T. Kaeppeli, *Scriptores Ordinis Praedicatorum* (4 vols.; Rome, 1970–94), no. 941; *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, 14 (1960), 1158–9.

[180] See Glorieux, *Répertoire*, ii. no. 407. Gregory had been on the Parisian theological commission of 1310 which examined and condemned the work of Marguerite Porete. Around the time of the consultation on marriage, he was working on a commentary on Gregory the Great's *Moralia in Job* for John XXII as two financial records testify: 16 December 1321 'De mandato pape, cum fr. Gregorius mag. theol. ord. s. August., incepisset facere quoddam opus super moralibus Iob pro eodem domino nostro, pro relevamine expensarum suarum tam in vestibus quam aliis necessariis tradidimus eidem mag. pro 3 mensibus preteritis et terminatis 1 Dec. 30 fl' and 17 April 1322 'Solvimus fr. Gregorio ord. s. August. mag. theol., qui operatur pro domino nostro super moralibus Iob, pro relevamine expensarum suarum, in quibus papa, ut infra sequitur, mandaverat provideri, pro 4 mensibus preteritis et terminatis 1 Apri. 40 fl.'. See K. A. Schäfer, *Die Ausgaben der Apostolischen Kammer unter Johann XXII* (Paderborn, 1911), 427.

[181] Hervé was Provincial of France from 1309 onwards and Master of the Dominican Order from 1318 until his death in 1323. He was a prolific writer and a prime mover in the promotion of the thought of Thomas Aquinas within the Dominican Order. See Kaeppeli, *Scriptores*, no. 1917; Duval-Arnould, 'Les Conseils', 176–8.

[182] Jean succeeded Guiu Terrena as Prior General at the Pentecost General Chapter of 1321 and remained in this position until 1330 when he resigned his office and retired to the convent of Toulouse. For a man in so prominent a position, little is known about him. But see B. Xiberta, *De scriptoribus scholasticis saeculi XIV ex ordine Carmelitarum* (Louvain, 1931), 26–7, 41 (s.v. Johannes de Alerio) and *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, 26 (1997), 1208 (s.v. Jean d'Alerius). He died in 1342.

[183] Giovanni was apparently a member of the household of King Robert of Naples who was resident in Avignon during the years 1322–3; he also played a supporting role in the canonization process of Thomas Aquinas. See Duval-Arnould, 'Les Conseils', 178–180; Kaeppeli, *Scriptores*, no. 2529.

John of Reading OM, Master of Theology[184]
Giovanni Pagnotta OESA, Master of Theology[185]
'Anonymous Lawyer'[186]
Robert Worksop OESA, Master of Theology[187]

It is worth considering these individuals as a group. What can be said about the men whom John consulted? Did they have anything in common? Perhaps the most obvious feature is the predominance of

[184] John became a master of theology at Oxford before 1321 and was a lector at the Franciscan *studium* of Avignon in 1322. Conventionally referred to as a disciple of Duns Scotus, he died in 1323. See S. Brown, 'Reading, John', *Oxford Dictionary of National Biography* (60 vols.; Oxford, 2004), vol. 46, 236–7; R. Sharpe, *A Handlist of the Latin Writers of Great Britain and Ireland before 1540* (Publications of the Journal of Medieval Latin, 1; Turnhout, 1997), no. 853; Duval-Arnould, 'Les Conseils', 142–3.

[185] The most recent biographical treatment of him is that of Duval-Arnould ('Les Conseils',181) who speculates that he was lector at the Augustinian *studium* in Avignon, after having been a master at Paris in 1317–8. It should also be noted that he was the confessor of the other contributor, bishop Gregorio da Lucca, and the executor of his testament. See P. I. Armburu, 'De fr. Ioanne Pagnotta de Sancta Victoria O. E. S. A., episcopo Anagnino et vicario apostolico in Urbe (†1341)', *Analecta Augustiniana*, 19 (1944), 141–68 and Glorieux, *Répertoire*, ii. 332. no. 414. Financial records in Schäfer, *Die Ausgaben der Apostolischen Kammer unter Johann XXII*, 673 testify that Giovanni was being supported by the pope not long before the marriage consultation: '1320 Mai 29 tradidimus de mandato pape fr. Johanni Panhote de ord. b. August., mag. in theol., 25 flo.' Eventually Giovanni became Bishop of Anagni in 1330 (Mollat, *Lettres*, no. 51493) and served as Pope Benedict XII's apostolic vicar in Rome from 6 March 1335 until his death in 1341, see J. M. Vidal, *Benoît XII. Lettres communes analysées d'après les registres dits d'Avignon et du Vatican* (3 vols.; Paris, 1902–22), no. 2427.

[186] I have inferred that the writer is a lawyer based on the prevalence of legal citations in his *Dicta*.

[187] Robert is not listed as a master of theology in the manuscript rubic to his text like the others, but this title does occur in a later source for his life: 'Promotio Roberti, O. F. Eremitarum s. Augustini, in sacra theologia mag. ad episcopatum Ardachaden' (Mollat, *Lettres*, no. 17164). For Robert, see Sharpe, *Handlist*, no. 1540 whose spelling of Robert's surname I follow. A. B. Emden, *A Biographical Register of the University of Oxford* (3 vols.; Oxford, 1957), 2231 notes that Robert Wyrksop was appointed 1 Jan. 1319 as 'one of the king's envoys to the Roman Curia for the furtherance of the canonization of Thomas of Cantelupe'. Cantelupe was canonized on 17 April 1320 and Emden also notes that Robert was again (or still?) in Avignon in March 1322 as envoy 'on various business for the king.' F. X. Roth, *The English Austin Friars, 1249–1538* (2 vols.; New York, 1966), i. 594–5 supplies the following source: '5 March 1321 Fratri Roberti de Wirsop de ordine fratrum sancti Augustini misso per dominum regem ad curiam Romanam pro negociis ipsius domini regis privatus sibi iniunctis ibidem expediendis de dono ipsius'. On 5 April 1323, he was appointed Bishop of Ardagh in Ireland (see above) and was transferred on 23 June of that same year to the diocese of Connor. See Mollat, *Lettres,* no. 17735. He died in May 1324. Emden's entry for 'Robert—bishop of Ardagh' at *BRUO*, 2210 is plainly the same person as his 'Robert Wyrksop' at *BRUO*, 2231 but the mistake was followed by Roth, *The English Austin Friars*, 595.

writers from southern or central France: at least half of the consultants hailed from this area. Cardinals Bertrand de la Tour, Pierre Tessier, and Gaucelme de Jean were all from John's own region of the Quercy. Jean d'Allier OCarm and Durand de Saint-Pourçain OP were from the neighboring Allier. Arnaud Royard was from Périgord, and Vital du Four was a Gascon. Of the three Italians consulted (Gregorio da Lucca OESA, Giovanni Pagnotta OESA, and Giovanni di Napoli OP), two had Neapolitan connections.[188] The King of Naples, Robert of Anjou, was the count of Provence and he was resident in Avignon in 1322.[189] Reliance on personalities from the Midi and a special bond with Angevin Naples are well-known characteristics of John XXII's pontificate as a whole.[190]

What else can be said of these advisers? Of the 14 for whom there is biographical information, 11 were members of religious orders—the largest group being Franciscans with four contributors, the Dominicans and the Austin Hermits placing second with three each. Five of the group were cardinals. Was there a constitutional element in the consulting of cardinals? Did John wish to give substance to the formulaic phrase 'on the counsel of our brothers' (*de consilio fratrum nostrorum*) that occurs in papal constitutions like *Ad conditorem canonum*, *Cum inter nonnullos*, and *Antique concertationi*?[191] Certainly, in the 1322 poverty consultation, the pope consulted a majority of the college of cardinals.[192] But in

[188] Pagnotta had served as a lector at the Augustinian convent of Naples (cf. 'De Fr. Ioanne Pagnotta', 142) in 1300 before being sent to Paris to read the *Sentences* in 1306. He also served as an assistant to the Archbishop of Naples, Annibaldo de Ceccano, sometime in the 1320s in an investigation into the frustrated career of his confrere James of Viterbo. For the story, see Denifle-Chatelain, *Chartularium*, no. 875.

[189] See S. Kelly, *The New Solomon: Robert of Naples (1309–1343) and Fourteenth Century Kingship* (The Medieval Mediterranean, 48; Leiden, 2003), 77–82.

[190] For the latter point, see ibid., 104–119; for the former, see B. Guilleman, *La Cour Pontificale d'Avignon (1309–1376): Étude d'une Société* (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, 201; Paris, 1962), 449–95.

[191] For an exploration of this theme up until the time of Pope Boniface VIII, see A. Paravicini-Bagliani, '*De fratrum nostrorum consilio*: La plenitudo potestatis del papa ha bisogno di consigli?' in C. Casagrande, C. Crisciani, and S. Vecchio (eds.), Consilium*: Teorie e pratiche del consigliare nella cultura medievale* (Micrologus Library, 10; Florence, 2004), 181–94.

[192] The third section of MS Vatican BAV vat. lat. 3740 contains the texts of 14 Cardinals. By my count from the listings in C. Eubel, *Hierarchia Catholica Medii Aevi* (Münster, 1913), there were 26 members of the college at the time. At least two cardinals (Guillaume de Peyre Godin OP and Bertrand du Poujet) were away from Avignon in 1322 on diplomatic missions. Of the remaining ten, five seem to have been perfectly 'consultable' since they (amongst a group of 17) offered John advice on the prospect of crusade in 1323. See *Jean XXII: Lettres secrètes et curiales*, nos. 1692–1709.

the 1320 consultation on magic, he did not consult any. The reason for the disparity seems to be that John was consulting cardinals not in their capacity as cardinals but by virtue of their competence in an academic discipline. The same holds true for the marriage consultation in MS Roma Alessandrina 79 where the five cardinals consulted had all previously taught at either a university or a studium: Vital du Four and Bertrand de la Tour were masters of theology, Gaucelme de Jean and Bertrand de Montfavez were doctors of civil law, and Pierre Tessier was a doctor of canon law.[193] Academic expertise was the primary rationale for John's advice-taking: by asking 11 masters of theology and 3 or 4 doctors of law a question about marriage dissolution, John probably hoped to get a representative sounding of learned opinion. The breakdown of disciplines reveals that John's interest was primarily theological—something not unexpected considering that pope himself was well-versed in the law.[194]

Did any of the consultants have previous experience with marriage cases? Given that they were all academics, the consultants would have had some exposure to this material in lectures on either the *Liber Extra* or Peter Lombard's *Sentences*.[195] Two, Vital du Four and Bertrand de

---

[193] 'Obtentu magistri Gaucelini Iohannis legum professoris' and 'Magister Gaucelinis Iohannis legum doctor', *Registrum Clementis Papae V* (9 vols.; Rome, 1885–8), nos. 4175, 6001. Also see my identification of him with 'Geranselmus Ioannis, iuris civilis professor' in note 175 above; 'Bertrandus de Monte Favensio, doctor legum' is mentioned in *Le livre des Sentences de l'Inquisiteur Bernard Gui, 1308–1323*, ed. A. Pales-Gobilliard (Paris, 2002), 862. Bertrand was a well-known rival of the Toulouse jurist Guillaume du Cun who cites him in his unpublished commentaries on the Digest and Code, see P. Fournier, 'Guillaume du Cun, Légiste', *HLF* 35 (1921), 366, 375; for Tessier as 'doctor decretorum', see M. Fournier (ed.), *Les statuts et privilèges des universités françaises depuis leur fondation jusqu'en 1789* (Paris 1890), i. 2, no. 543.

[194] On magic, everyone (with possibly one exception) consulted was a theologian: one respondent explicitly avoids the question of punishment because, he says, the Pope already knows about canon and civil law ('Qua autem pena sunt feriendi qui talia committunt, pater sancte, uos scitis, qui utrumque jus canonicum et ciuile plene nostis', *Responsio et Dicta Episcopi Lodouensis*, ed. Boureau, *Le pape et les sorciers*, 42). See also n. 219 below.

[195] Only three theologians consulted (Hervé de Nédellec, Durand de Saint-Pourçain, and Vital du Four) have extant *Sentence Commentaries*. The printed edition of the commentary of Hervé only goes up to distinction 14 of Book Four and thus contains no questions on marriage, see *Hervei Natalis Britonis Doctoris Theologi Parisiensis… In quatuor libros sententiarum commentaria* (Paris, 1647; reprint Ridgewood NJ, 1966). While Vital du Four does treat marriage questions in a *Sentence Commentary* associated with him (and Jacques du Quesnoy) found in MS Vatican BAV vat. lat. 1095, I have not found much in them relevant to the 1322 consultation. Only Durand de Saint-Pourçain's treatment, which has been quoted above and shall be considered again below, has an echo in the consultation.

Montfavez, had been consulted amongst a group of six cardinals in 1318 on a dispensation request by the King of France for the marriage of his niece. The question was whether the pope could allow her to contract marriage though she was a minor of only seven years at the time. The unanimous answer which the cardinal lawyers and theologians gave (and which John XXII passed on to the King of France) was that the pope could not do this because it would be against natural law and that the pope's plenitude of power did not extend so far.[196] The two jurists, Bertrand de Montfavez and Gaucelme de Jean, were also involved in 1322 in the high profile annulment case of King Charles IV and Blanche de Bourgogne.[197]

Almost all of the consultants were employed at other times by John XXII in an intellectual capacity, providing advice on an *ad hoc* basis. Of their number, only Robert Worksop OESA and Jean d'Allier OCarm did not participate in the 1322–3 debate on the poverty of Christ and the Apostles.[198] Three (Arnaud Royard OM, Gregorio da Lucca OESA, Giovanni di Napoli OP) had previously treated the question of demonic magic in 1320.[199] Three consultants (Giovanni Pagnotta

[196] 'Quia vero petitio dispensationis super etate nedum difficilis, ymmo prorsus inexaudibilis videbatur, sex ex fratribus nostris, tuorum honoris et comodi fervidos zelatores, ad nostram fecimus vocari presentiam, ut super dispensatione jam dicta plenioris deliberationis consilium haberemus, videlicet venerabiles fratres Berengarium Thusculanum, G. Penestrinum et G. Sabinensem episcopos, ac dilectos filios nostros Vitalem tituli sancti Martini in Montibus presbyterum, Petrum sancti Angeli et Bertrandum sancte Marie in Aquiro diaconos cardinales, quorum duo theologie facultatis et reliqui aut legum, aut canonum professores existunt, qui omnes post habite invicem diligentis collationis indaginem, quasi uno ore concorditur responderunt quod dispensare super matrimoniis in etate inauditum erat, et prorsus insolitum, ac quodam modo juri naturali repugnans, quodque non decebat, immo non licebat nobis aliquatenus super hoc dispensare, nec expediebat tibi vel illis pro quibus dispensatio petebatur. Rem ergo sic insolitam, sic inauditam et juri naturali contrariam, ut prefertur, noluimus agredi, ne plenitudinem potestatis extendere ultra debitum vel solitum videremur.' *Jean XXII: Lettres secrètes et curiales*, no. 579; For another, much later, case where John refuses to give the same dispensation, see *Lettres de Jean XXII*, ed. A. Fayen (Analecta Vaticano-Belgica, 2–3; Rome, 1908–12), no. 3259.

[197] See Coulon, *Lettres secrètes et curiales*, no. 1419.

[198] That is, if they are not the authors of the anonymous tracts in MS Vatican BAV vat. lat. 3740, for which see Duval-Arnould, 'Les Conseils', 183–5.

[199] See Maier, 'Eine Verfügung', 65–6. Giovanni di Napoli OP does not have a text in MS Vatican BAV Borgh. 348 but he does treat nearly the same question on demonic magic in one of his *Quodlibets* (see Glorieux, *La littérature quodlibétique*, ii. 168). Maier overlooked this text and Boureau, while noting it (*Le pape et les sorciers*, p. XIX), does not think it was part of the consultation itself. However, that Giovanni considered the practical question in his *Quodlibet* of how these individuals ought to be punished strongly suggests that his text belongs to the 1320 consultation.

OESA, Gregorio da Lucca OESA, and Durand de Saint-Pourçain OP) were subsequently appointed to the papal commission investigating William of Ockham OM in 1326.[200] The real odd man out in the group is Master Robert Worksop who held no position of importance and whose employment by John XXII in 1322 appears to have been a one-off.

Robert Worksop arrived in Avignon in 1319 and that provides the first *terminus a quo* for the consultation. The second is the election of Jean d'Allier as the Prior General of the Carmelites at Pentecost (8 June) 1321, since this title appears in the manuscript rubric to his text. Promotions are also useful for determining a *terminus ad quem*. Worksop was appointed Bishop of Ardagh in Ireland on 5 April 1323, perhaps as a sign of papal gratitude for his work;[201] unfortunately, this falls well after the *terminus ad quem* of the consultation: that is, 1 December 1322 when *Antique concertationi* was promulgated. However, another contributor, Gregorio da Lucca also received a benefice during the interval between terminal dates: he is described in the manuscript rubric as Bishop of Sorra, a title he only acquired after 7 June 1322.[202] This last bit of information suggests quite a precise date for the consultation, since presumably his *consilium* was given—or at the very least copied out—after Gregorio da Lucca had been elevated to this office. This detail would date John XXII's canvassing of opinion to the summer of 1322 and make it roughly contemporary to the debate on Apostolic poverty.[203] Thus, not only were the bulls *Ad conditorem canonum* and *Antique concertationi* contemporary (coming out within the space of a week of each other), but it would seem that the consultations that produced them were also concurrent.

A. *The questions*

The consultations on Apostolic poverty and demonic magic had two stages: first, consistories were convened for the purpose of holding a debate; second, participants were asked for written opinions. There is evidence for the marriage consultation proceeding in a similar fashion.

---

[200] See Brampton, 'Personalities in the Process against Ockham at Avignon, 1324–1326', 4–25.
[201] Mollat, *Lettres*, no. 17164.
[202] Mollat, *Lettres*, no. 15512.
[203] For the dating of which, see Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 40–1, 98–9.

First, all the texts in MS Roma Alessandrina 79, just like those in MS BAV vat. lat. 3740, are described as '*Dicta*' which literally means 'things said' and suggests some connection to an oral opinion.[204] Second, one consultant supplies specifics: 'The supreme pontiff, pope John XXII, through the venerable father and lord, lord of Albano, gathered masters together before the said lord of Albano and made these masters see what rationally ought to be said about the following three questions'.[205] This meeting is not called a 'consistory', so it is unclear whether the pope and cardinals were all present in addition to those 'masters' mentioned. One cardinal does, however, seem to refer to a oral debate when he says that he has been instructed to write down not only what he thinks but what he had 'otherwise alleged'.[206]

That the consultation had its origins in some sort of oral event may explain why it is difficult to reconstitute the exact phrasing of the pope's original query—a problem which recurs in the consultations on Apostolic poverty[207] and magic.[208] In their reporting of the questions, respondents in the marriage consultation alternate between the verbs *dirimere* or *dissolvere* and vary in their words conveying time and sequence like *ante, prius, post, iam, nondum, sequentem*, etc. The primary question, as recorded in the first text of the manuscript, is:

> It is asked whether the taking up of a holy order should break a marriage contracted previously through words of present consent by legitimate parties and a joining of the flesh not having followed, just as the entry and vow of a religious order breaks such a marriage?[209]

Two ancillary questions, not contained in the first text (as it is fragmentary), can be witnessed in the second text: 'Second: whether on

[204] This term is also used in a similar way in MS Vatican BAV vat. lat. 3740. See Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 36–40, 120.

[205] 'Quia . . . summus pontifex papa Iohannes xxii per venerabilem patrem et dominum dominum Albanensem magistris pluribus coram paternitate venerabili dicti domini Albanensis congregatis mandari fecit ut de infrascriptis questionibus predicti magistri viderent quid rationalibiter esset dicendum', *Dicta magistri Iohannis Panhote* (MS Roma Alessandrina 79, fo. 58r).

[206] 'et quod aliter allegavi . . .' *Dicta domini Bertrandi de Monte Faventino* (ibid., fo. 26v).

[207] See Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 44–5.

[208] 'Il est difficile de restituer le texte exact des questions . . .' (Boureau, *Le pape et les sorciers*, p. ix).

[209] 'Queritur utrum susceptio sacri ordinis dirimat matrimonium inter personas legitimas prius contractum per verba de presenti, carnali copula non subsecuta sicut ingressus et votum religionis dirimit tale matrimonium', *Dicta fratris Vitalis de Furno* (MS Roma Alessandrina 79, fo. 1r.).

this issue something should be instituted or ordained by the Church? Third: with what penalty should those who knowingly take up a holy order after such a marriage be punished?'[210]

There can be little doubt that the questions came directly from the pope: Cardinal Bertrand de la Tour explicitly says: 'These three questions were put to us by our most holy father and lord'.[211] Another cardinal indicates that John XXII had asked for written texts: 'Our lord wishes that I write what I think [about these questions] . . . and therefore on his order I write down my weak thoughts'.[212] The majority of texts imply that the intended audience was the pope: Gregorio da Lucca,[213] Bertrand de la Tour,[214] Bertrand de Montfavez,[215] and John of Reading[216] all formulaically submit to the authority of the papal office, while four contributors (Cardinals Gaucelme de Jean[217] and Pierre Tessier,[218] bishops Arnaud Royard[219] and Gregorio da Lucca)[220] address themselves directly to John XXII, referring to him as 'Your Holiness'.

[210] 'Secunda utrum circa hoc aliquid debeat per ecclesiam statui seu ordinari. Tertia qua pena plecti debeat qui post tale matrimonium scienter suscipit ordinem sacrum', *Dicta fratris Bertrandi de Turre*, (ibid., fo. 9r).

[211] 'Questiones tres fuerunt nobis per sanctissimum patrem ac dominum nostrum proposite . . .' *Dicta fratris Bertrandi de Turre* (ibid., fo. 8v).

[212] 'Dominus noster vult quod scribam quod sentio . . . ideo ex mandato ipsius scribo debilem conceptum meum', *Dicta domini Bertrandi de Monte Faventino* (ibid., fo. 26v).

[213] 'Si in premissis esset aliquid non bene dictum seu determinationi sacrosancte Romane ecclesie facte vel faciende contrarium ex nunc revoco et habeatur pro non dicto', *Dicta fratris Gregorii de . . . fratrum heremitarum sancti Augustini Episcopi Soranensis* (ibid., fo. 45r).

[214] 'Ad istas questiones cum summa reverentia et correctione ac determinatione eiusdem sanctissimi patris ac domini nostri et sedis apostolice', *Dicta fratris Bertrandi de Turre* (ibid., fo. 9r).

[215] 'Dico quod occurrit salva correctione et determinatione domini nostri summi pontificis', *Dicta domini Bertrandi de Monte Fauentino* (ibid., fo. 26v).

[216] 'Ad istam questionem sine preiudicio et cum correctione sedis apostolice . . .' *Dicta magistri fratrum minorum scilicet fratris Iohannis de Reding* (ibid., fo. 56v).

[217] 'Sub correctione in omnibus et per omnia sanctitatis vestre et Romane ecclesie', *Dicta domini Gaucelmi*, (ibid., fo. 21r).

[218] 'In contrarium arguo et ita sentio cum correctione sanctitatis vestre et nullomodo possit dirimi matrimonium per ordinem sic susceptum', *Dicta domini Petri Textoris* (ibid., fo. 31r).

[219] 'Hec autem punitio qualiter et quomodo fieri debeat secundum qualitates et condiciones personarum pater sanctissime novit plenius vestre prudentia sanctitatis', *Dicta domini Arnardi Roiardi Archiepiscopi Salernitani* (ibid., fo. 38v); 'Videatis, pater sanctissime, que rationes melius concludant', *Idem episcopus* (ibid., fo. 40v).

[220] 'Respondeo cum omni reverentia, salva semper determinatione et sententia sanctitatis vestre', *Dicta fratris Gregorii de . . . fratrum heremitarum sancti Augustini Episcopi Soranensis* (ibid., fo. 43v).

Respondents immediately recognized the scholastic pedigree of the pope's questions. Bertrand de Montfavez says 'doctors of canon law and of sacred theology have argued this question at length'.[221] Durand de Saint-Pourçain OP supplies a personal testimonial by recalling the days of his youth:

> And this question was in fact answered in the aforementioned manner at Orléans in the schools of theology by the solemn doctor with me present along with the dean of the cathedral and the official, men expert in both laws, foremost canon law. And the said official took up the judgment in the said case according to [his] answer.[222]

The passage reveals important biographical details about Durand and the *doctor solemnis* (Henry of Ghent), neither of whom are known to have spent time in Orléans.[223] Durand seems to be referring here to Henry's fifth *Quodlibet*, summarized above, which scholars have dated to 1280.[224] It is apt that this question, addressed by both canonists and theologians, should have been asked in the mixed milieu of a theological Quodlibetal session at a center for legal study like Orléans. It is also intriguing that in association with this disputation mention is made of an *officialis*[225]—because the use of the term for a 'judicial vicar' in this context seems to imply that an actual court case was being decided according to the academic *determinatio* of Henry of Ghent, perhaps in 1280.

---

[221] 'Et quia istam questionem doctores iuris canonici et sacre theologie diffuse et prolixe disputant…' *Dicta domini Bertrandi de Monte Faventino* (ibid., fo. 26v).

[222] 'Et hec questio fuit de facto Aurelianis, me presente, et determinata predicto modo in scolis theologie per solemnem doctorem presentibus decano maioris ecclesie et officiali, viris valde peritis in utroque iure et maxime in iure canonico et predictus officialis iuxta predictam determinationem tulit sententiam in predicto casu', *Dicta domini Durandi… Episcopi Aniciensis* (MS Roma Alessandrina 79, fo. 42r).

[223] His first mention in this historical record is at the University of Paris in 1303 (see Iribarren, *Durandus*, 1); Henry of Ghent's Fifth *Quodlibet* which is dated by Glorieux to 1280 is conventionally (i.e. by the authors cited in the next note) thought to have taken place in Paris, not in Orléans.

[224] Originally Glorieux, *La littérature quodlibétique*, i. 185. Also see P. Porro, 'Doing Theology (and Philosophy) in the First Person: Henry of Ghent's Quodlibeta', *Theological Quodlibeta in the Middle Ages: The Thirteenth Century*, 171–231 at 175.

[225] See P. Fournier, *Les officialités au moyen âge. Étude sur l'organisation, la compétence et la procédure des tribunaux ecclésiastiques ordinaires en France de 1180 à 1328* (Paris, 1880; reprint Aalen, 1984), 4–5. Also D. M. Smith, 'The "Officialis" of the Bishop in Twelfth-and Thirteenth-Century England: Problems of Terminology', *Medieval Ecclesiastical Studies in Honour of Dorothy M. Owen*, ed. M. J. Franklin and C. Harper-Bill (Woodbridge, 1995), 201–20.

In 1322, the theologians saw Pope John's question as emerging primarily from a context of canon law rather than of theology. As one puts it: 'Because teachers, *especially those in law*, have held various and contradictory opinions on this subject, I consider it necessary that there should be some [definitive papal] declaration about it'.[226] Giovanni di Napoli OP is more specific in naming names:

> On this question there are two opinions among jurists. Hostiensis in his *Summa* on the title *De conversione coniugatorum* said that the taking up of a holy order dissolves such a marriage. Others, and indeed almost all, say the opposite: that it does not dissolve the marriage.[227]

Giovanni goes on to reproduce nine arguments and authorities from Hostiensis's *Summa* and then to rebut them seriatim. Jean d'Allier OCarm also holds up Hostiensis as the advocate of the opposing view and underlines the need to counter his treatment 'lest his opinion seem true'.[228] Jean's citation of the *Summa* is less extensive than Giovanni's: he only addresses five of Hostiensis's justifications. Giovanni Pagnotta OESA does not name Hostiensis yet he quotes verbatim four passages from *Summa Aurea*. The care taken by these three to confute Hostiensis indicates his central place in the 1322 debate. Indeed, a Fourteenth-century writer, John Baconthorpe OCarm, could explain the opening words of *Antique concertationi* by merely saying: 'The opinion of Hostiensis from old times led to an argument (*concertatio*) which Pope John XXII removed in his constitution'.[229]

While John XXII's theologians were keen to pick apart the position of Hostiensis, his lawyers were more phlegmatic about the prospect. Bertrand de Montfavez's text ends with a note 'now there ought to be a response to the reasons of Hostiensis who seems to lean in the oppo-

---

[226] 'Quia doctores presertim in iure de dicta questione varie et contrarie opinantur, necessarium reputo quod fiat aliqua declaratio super hoc', *Dicta fratris Gregorii de… fratrum heremitarum sancti Augustini Episcopi Soranensis* (MS Roma Alessandrina 79, fo. 45r).

[227] 'Circa hanc questionem sunt due opiniones inter Iuristas. Hostiensis in summa sua in titulo de conversione coniugatorum dicit quod ordo sacer susceptus solvit tale matrimonium… alii autem, fere omnes, dicunt oppositum, scilicet, quod non solvit', *Dicta fratris Iohannis de Neapoli ordinis fratrum predicatorum* (ibid., fo. 53r).

[228] 'Idcirco ne eius opinio vera videatur ad sua argumenta respondeo', *Dicta Magistri Carmeli scilicet fratris Iohannis de Alesto Prioris generalis* (ibid., fo. 51v).

[229] '… haec opinio Ostiensis ab antiquo induxit concertationem, eam remouet Ioannes Papa 22 in constitutione sua…', IV d. 29 q. 1. a. 2. *Doctoris Resoluti Io. Bachonis Angli. Carmelitae. Quaestiones in Quatuor Libros Sententiarum et Quodlibetales* (2 vols.; Cremona, 1618; reprint Farnborough, 1969), ii. 540.

site direction'[230] Similarly, Gaucelme de Jean says 'it is easy enough to respond to the arguments which [H]ostiensis makes in the *Summa, De conversione coniugatorum* against the part that I hold... [but] for reasons of brevity I leave it out'.[231] Pierre Tessier does not even mention him once in a piece devoted almost exclusively to canon law, while the writer I have called 'the Anonymous Lawyer' dismisses him in a single sentence.[232] The neglect of Hostiensis by members of his own discipline stemmed not so much from disrespect as from familiarity. Gaucelme de Jean and Bertrand de Montfavez both affirm that they do not wish to repeat what was already alleged by 'the doctors' on the subject—by which they presumably mean the tradition of academic commentary. Their task seems to have been to adduce legal arguments above and beyond those of Hostiensis, specifically through a consideration of Roman law.[233]

In tackling Hostiensis, theologians engaged a figure who had increasingly come to influence their own discipline's consideration of the question which John XXII wanted answered. This mattered because many theologians strove not only to provide their own answers to the pope's query, but to summarize the *status quaestionis* as well. Bertrand de la Tour, for example, avers that 'the more common opinion of doctors of theology and of canon law is that such a marriage is not dissolved through the taking up of a holy order'.[234] The Franciscan cardinal goes so far as to say that he has never read any theologian hold the opposite position.[235] The aside only shows Bertrand's ignorance since

---

[230] 'Nunc esset respondendum ad rationes Ostiensis qui ad contrariam partem inclinari videtur', *Dicta domini Bertrandi de Monte Fauentino* (MS Roma Alessandrina 79, fo. 30v).

[231] 'Ad argumenta vero que facit Ostiensis in Summa De conversione coniugatorum contra partem quam teneo satis est facile respondere... causa brevitatis omitto', *Dicta domini Gaucelmi Iohannis* (ibid., fo. 25r).

[232] 'Non igitur obstat predictis opinio Ostiensis qui videtur dicere quod simile sit in susceptione sacri ordinis quod in religionis ingressu, quia non est simile', *Dicta* (ibid., fo. 63v).

[233] 'In contrarium quod dissolvatur vel impediatur tale matrimonium per susceptionem sacro ordinis *ultra allegata per doctores*', *Dicta domini Gaucelmi Iohannis* (ibid., fo. 24r); '... *ultra allegata per doctores* quos viderim quia dicta eorum inutile repetere', *Dicta domini Bertrandi de Monte Faventino* (ibid., fo. 26v).

[234] 'communiorem sententiam doctorum tam theologie quam iuris canonici quod tale matrimonium non dirimitur per susceptionem sacri ordinis', *Dicta fratris Bertrandi de Turre* (ibid., fo. 13r).

[235] '... nunquam legi doctorem aliquem theologum tenentem oppositum, istud teneo quoad presens: videlicet, quod matrimonium tale non dirimitur per sequentem susceptionem ordinis sacri', *Dicta fratris Bertrandi de Turre* (ibid., fo. 14r).

there were several theologians who did hold the opposite position and one of whom (whether Raymond Rigaud or Jacques du Quesnoy) was even a member of Bertrand's own religious order and home province (Aquitaine).[236]

B. *An English eccentric*

The aim of presenting the pope with the *opinio communis* can be most strikingly observed in the *Dicta* of the Austin Hermit Robert Worksop.[237] Robert makes a great show of his departure from contemporary theological thinking when he argues that the taking up of a holy order does indeed dissolve an unconsummated marriage. He is the only consultant to reach this conclusion. But Robert's 'unique' opinion is really just a recapitulation of the solution of Hostiensis: the cleric's marriage is indeed dissolved but he should enter a religious order nonetheless. The justifications made by Robert in support his position, where not derived from Hostiensis, are highly idiosyncratic. Yet he echoes other consultants in certain turns of phrases and source citation. What Robert seems to have done was to rearrange cleverly other scholars' material and to add, less cleverly perhaps, his own arguments in order to subvert the *opinio communis*. Possibly his intention in doing this was to stand out from the crowd: to catch the eye of John XXII in the hope of receiving a benefice.[238]

---

[236] However, Vital du Four may have been indirectly influenced by the Quodlibetal question of 'Jacques-Raymond' discussed above since Vital showed familiarity with some his *Quodlibets* elsewhere: 'Il est certain que Vital [du Four] utilise et resume le prologue du Quodlibert VIII de R. Rigaut dans le prologue de son propre Quodlibet I.' Delorme, 'Quodlibets et Questiones disputées de Raymond Rigaut', 826 n. 1.

[237] 'Potest dici, sicut communiter dicitur, quod non... Per susceptionem itaque sacri ordinis non dirimatur matrimonium. Hec absque preiudicio melioris sententie non videntur mihi sufficere... Ideo, supposita correctione sue revocatione si quid temerarie dicatur, probo triplici medio quod per susceptionem sacri ordinis modo supradicto solvitur vinculum matrimonii', *Dicta fratris Roberti de Anglia* (MS Roma Alessandrina 79, fo. 64r–v).

[238] Consider the following letter from Stephen of Kettleburgh in Avignon to the Oxford master John Luttrel which outlines a path to professional advancement very similar to the one that Worksop seems to have taken: 'The Pope is very free in providing such men with great dignities and prebends, even to the extent of making them bishops and archbishops... If you have any confidence in my judgement, I strongly recommend you to come here after Christmas, if possible on some mission for the king or an earl or bishop, which will require you to stay for at least three months or more if possible. If you can come with material for a couple of disputations with the theologians of the curia I am sure you will get more honour and reward than you

Similarities in authorities and arguments amongst the consultants' texts may be a function of an oral debate or of the circulation of written texts or (most probably) of both.[239] Hervé de Nédellec indicates that *consilia* were being passed around when he ends his piece by saying: 'This is what the theological doctors think on the matter (as it seems to me); however, what the doctors of law think I have not seen'.[240] An additional clue suggesting the circulation of written texts is the way individual consultants cite and criticize each other's arguments. Signs of this interaction are evident, to a greater or lesser extent, in all the opinions; but they are most conspicuous in the *Dicta* of Vital du Four.

C. *The convener*

Scholars used to think that Cardinal Vital du Four, like all Franciscans, fell out of favor with John XXII in 1322 over Apostolic poverty.[241] However, the evidence of MS Roma Alessandrina 79 indicates that Franciscans comprised the largest block of religious consulted and that Vital himself was given the special charge of convening a debate. What is more: Vital's text is the first and longest in the manuscript (fos. 1–8r),[242] despite being incomplete.[243] In this space, Vital managed only to answer the first of the pope's three questions, but his intention appears to have been to provide an overview of debate—primarily but not exclusively focusing on the opinions of other theologians.[244] It stands to reason that the undertaking of this task relates to Vital's role as the

have ever had in all your academic exercises.' Quoted in Southern, 'The Changing Role of Universities', 134.

[239] Written texts certainly circulated amongst the consultants during the Avignon debate on Apostolic poverty, see Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 86–7.

[240] 'Hec que dico hic ut videtur michi sentiunt doctores theologi. Quid autem sentiant doctores iuris pro nunc non vidi', *Dicta fratris hervei magistri ordinis predicatorum* (MS Roma Alessandrina 79, fo. 49v).

[241] This assessment comes from taking a tendentious Michaelist source at face-value, see *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 43.

[242] Likewise, the first and longest text in MS Vatican BAV vat. lat. 3740 (fos. 3ra–24r) is by Vital du Four who critiques the opinions of other contributors. See Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 74–86.

[243] Vital du Four answers only the first of the pope's three questions. He raises in his *Dicta* four *dubitationes* of which only the first is resolved when the text ends abruptly at the bottom of fo. 8r. It is a mystery why the scribe did not continue writing on the verso of the leaf since fo. 8v is blank.

[244] Vital's text is in some respects comparable to Jacques Fournier's in MS Vatican BAV Borgh. 348. See note 172 above.

convener of a debate mentioned above. In his survey, Vital pointedly criticizes the arguments of certain contributors without naming them. For example, Vital alleges that 'some' (by which he probably means Gregorio da Lucca OESA, Giovanni di Napoli OP, and Durand de Saint-Pourçain OP) have fallen into the error of reifying the distinction between spiritual (i.e. unconsummated) and carnal (i.e. consummated) marriages, and therefore imply that there are two distinct sorts of marriage.[245]

Vital du Four did not spare criticism of his fellow Franciscans. He deeply disapproved of the theological justification made by Arnaud Royard OM and Bertrand de la Tour OM for abandoning a spouse to join a religious order: that is, the exception is only allowed by the Church because of the biblical example of John the Evangelist.[246] What makes Vital's *Dicta* especially interesting is not only the disagreement with his confreres, but his repudiation of the two principal explanations developed by Thirteenth-century theologians for the *Verum* exception: the idea that religious profession represents a spiritual death which dissolves a 'spiritual marriage', and the calling of John the Evangelist at Cana. After dismantling these two arguments, Vital adopts the foundational solution of the canonists: it all comes down to papal power, a power to dissolve unconsummated marriages.

D. *Second thoughts*

Four authors (Giovanni di Napoli, Durand de Saint-Pourçain, Arnaud Royard, and Bertrand de la Tour) have a second text in MS Roma Alessandrina 79. These texts reveal some additional features of the debate in Avignon: they are treated below in order of importance.

---

[245] 'Ista ratio videtur supponere falsum cum dicitur quod matrimonium contractum per mutuum consensum et per verba de presenti sit vinculum spirituale non corporale', *Dicta fratris Vitalis de Furno* (MS Roma Alessandrina 79, fo. 1v); 'matrimonium initiatum est spirituale… Aliud vero est matrimonium carnale', *Gregorii de…fratrum heremitarum sancti Augustini Episcopi Soranensis* (ibid., fo. 43v); 'Non fuit intentionis mee nec aliorum doctorum distinguentium inter matrimonium spirituale et carnale ponere duo matrimonia', *Idem episcopus* (ibid., fo. 42v).

[246] 'Ideo alii…dicunt quod nulla alia est causa…nisi auctoritas, voluntas, factum, et exemplum a Christo nobis data…Et sic, ut dicunt, cessant omnes obiectiones', *Dicta fratris Vitalis de Furno* (MS Roma Alessandrina 79, fo. 3r); 'nulla est alia causa…nisi auctoritas et voluntas Christi quam nobis expressit…sic cessant omnes obiectiones', *Dicta domini Arnardi Roiardi* (ibid., fo. 37r).

Giovanni di Napoli OP

On the last folios of MS Roma Alessandrina 79 before the flyleaves is a text by Giovanni di Napoli. Its *incipit* and *explicit* are the same as those for Giovanni's *Dicta* found earlier in the manuscript. This originally led Enrico Narducci, Thomas Kaeppeli, and Anneliese Maier to conclude that the second text was just a copy of the author's *Dicta* made by a later scribe.[247] Subsequently noticing additions and deletions in the second text, Maier later modified her position to say that this version corrected scribal errors and omissions in the original.[248] However, the second text is more than that; it is an authorial revision of the earlier *Dicta*. Not only has there been a rearrangement of paragraph order, but new arguments have been introduced and key terminology has been altered throughout the text.[249] Specifically, Giovanni has replaced the term 'spiritual matrimony' designating non-consummated marriages with a more general reference to the 'spiritual bond in marriage'. The change appears to be a direct reaction to the criticism of Cardinal Vital du Four. His critique seems to have been considered by Giovanni serious enough to justify a substitution but not sufficiently substantial to merit counter-argument.[250] So Giovanni made the terminological change, along with tweaking one or two other arguments, and submitted a whole new *Dicta* for John XXII. Presumably, he thought that this later redaction of his *Dicta* would replace his original submission instead of being appended to the manuscript containing the first.

[247] '…et est repetitio eiusdem scripti quod superius in hoc codice sub numero 13 adnotatur.' H. Narducci, *Catalogus codicum manuscriptorum praeter orientales qui in Biblioteca Alexandrina Romae adservantur* (Rome, 1877), 15. Followed by T. Kaeppeli, 'Note sugli scrittori domenicani di nome Giovanni di Napoli', *AFP* 10 (1940), 51 and A. Maier, 'Zu einigen Handschriften der Biblioteca Alessandrina in Rom und ihrer Geschichte', *Rivista di Storia della Chiesa in Italia*, 18 (1964), 1–12 (reprinted in *Ausgehendes Mittelalter*, ii. 157–69).

[248] A. Maier, 'Zur Textüberlieferung einiger Gutachten des Johannes de Neapoli', *AFP* 40 (1970), 1–27 (reprinted in *Ausgehendes Mittelalter* iii. 481–504) notes that the second text is not identical to the first and cites (p. 9 n. 14) an instance where a homoeoteleuton is corrected in the second text. In essence, she sees the second text as being a correction of textual errors in the first. Kaeppeli too seems to have noticed the difference between the texts by the time he published his *Scriptores Ordinis Praedicatorum* in 1970 since he parenthetically added 'recensio altera' to his listing (ibid., iii. 497).

[249] The alterations and insertions are indicated by **boldface** in my edition of the second text with the uncorrected original juxtaposed below.

[250] However, Giovanni di Napoli may have been getting his own back in devoting an individual tract to the mistakes of Vital du Four in the Apostolic poverty controversy of 1322–3. See Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 89–90.

To complicate matters further, Giovanni di Napoli's *Quodlibet* collection contains a question on the subject of whether the taking up of holy orders dissolves a non-consummated marriage,[251] just as that work contain other questions on subjects of curial debate in Avignon under Pope John XXII (*viz.* on demonic magic, Apostolic poverty, the beatific vision, and papal provisions).[252] This *Quodlibet* on marriage, found in MS Tortosa Archivo Capitular 244,[253] in MS Naples BN VII. B. 28, and in a printed edition based on a now lost Naples manuscript,[254] is almost identical to the modified *consilium* at the back of MS Roma Alessandrina 79. However, it appears that Giovanni revised the *consilium* yet again for 'publication' in the *Quodlibet* collection since traces of John XXII's curial consultation have been excised. Furthermore, the text contains a new *Sed contra* argument: inserted is a point which several consultants ascribed to Giovanni d'Andrea and which can be found in his commentary on *Quod votum* in the *Liber Sextus*—that men and women must be equal in matrimony and for this reason marriage cannot be dissolved by holy orders since these are restricted to men.[255]

Durand de Saint-Pourçain OP

Immediately following Durand de Saint-Pourçain's *Dicta* is a text with the heading 'the same bishop' (*idem episcopus*). Its purpose announces itself in the opening words: 'It was not my intention to say…' What this text does is to clarify two points that Durand had made in his initial contribution which seem to have been skeptically received in debate. The first concerns the distinction between 'spiritual' and 'carnal' marriages. Durand protests that neither he, nor anyone else who employed this

---

[251] See Glorieux, *La littérature quodlibétique*, ii. 169.

[252] See T. Turley, 'An unnoticed *quaestio* of Giovanni Regina di Napoli', *AFP* 54 (1984), 281–91.

[253] Glorieux inventories the manuscript in *La littérature quodlibétique*, ii. 159–72 and indicates that *Quodlibet* X contains this question (no. 23). Nevertheless, Kaeppeli ('Note sugli scrittori', 48–76 at 57 and *Scriptores*, iii. 498) and Maier ('Zur Textüberlieferung', 7) state that the question cannot be found there and cite as their source, J. M. March, 'Cuestiones cuolibéticas de la Biblioteca Capitolar de Tortosa', *Estudios Ecclesiásticos*, 6 (1927), 149–54 (which I have not seen). The variant readings from this MS are noted in my apparatus to the revised *consilium* to show how Giovanni recycled the original in his Quodlibet. The readings of Naples differ little and insignificantly from Tortosa—unlike those of the printed edition which are also noted.

[254] *Quaestiones variae Parisiis disputatae* (Naples, 1618; reprint Ridgewood NJ, 1966), 340–4. Kaeppeli (*Scriptores*, 497) notes that this edition of the *Quodlibets* was based on a manuscript from the Convento S. Domenico in Naples.

[255] Maier notes this change 'Zur Textüberlieferung', 9 n. 14.

distinction, intended to imply that there were two sorts of marriage: one carnal, another spiritual. This confusion was a problem shared by Giovanni di Napoli in his original *Dicta* but which he altered without comment in his revised *consilium*. The second contentious point in Durand's *Dicta* was a throwaway line about clerical celibacy. Durand had objected to the common formulation that a 'vow of continence' is annexed to the taking up of holy orders—technically, he said, the obligation of the upper clergy to continence was not a 'vow' because it was neither voluntary nor explicitly affirmed by those ordained. In his second text, Durand minimizes the importance of this pedantic distinction by saying that it is of no practical consequence.

As with Giovanni di Napoli's *Quodlibet* collection, a dim reflection of the curial consultation can be observed in another of Durand de Saint-Pourçain's works that was eventually printed. His original *Dicta* had reproduced a passage from his 1307/8 *Sentence Commentary* on the question [IV. d. 27 q. 2] of whether entry into a religious order dissolves a non-consummated marriages. Durand famously revised his *Sentence Commentary* in Avignon and this question bears a mark of revision. Specifically, Durand inserted a reference to John XXII's bull, *Antique concertationi*. After noting that the law is clear about the effect of entering religion on an unconsummated marriage but not about the consequences of taking up a holy order, Durand added: 'However, it is expressly prohibited in a new constitution of the lord Pope John XXII which begins *Antique concertationi* in which it is declared that the taking up of a holy order does not break a previously contracted marriage which was not consummated through a joining of the flesh'.[256] Durand also modified his terminology in the revised version of his *Sentence Commentary*, no longer calling unconsummated unions 'spiritual marriages'.[257]

[256] '. . . immo expresse prohibetur in nova constitutione domini Ioannis papae 22 que incipit Antiquae concertationi, in qua declaratur quod susceptio sacri ordinis non dirimit matrimonium prius contractum, dato quod non sit per carnalem copulam consummatum', *Durandus de Sancto Porciano in Petri Lombardi Sententias Theologicas Commentarium Libri IIII* (Venice, 1571; reprint Ridgewood, 1964), iv. 369.

[257] 'Matrimonium autem duplicem statum habet. Primus status matrimonii est quando contractum est per verba de presenti et non est consummatum per carnalem copulam. Secundus status est quando consummatum est per carnalem copulam. Primus status respectu secundi est quasi spiritualis et secundus respectu primi est quasi carnalis' (ibid.).

Arnaud Royard OM

Arnaud Royard has a second text with the heading 'the same bishop' (*idem episcopus*) immediately following his *Dicta* in MS Roma Alessandrina 79. However, Arnaud's text is qualitatively different from either the clarification of Durand de Saint-Pourçain or the revised *consilium* of Giovanni di Napoli. Arnaud's second text begins abruptly with the proposition: 'That a marriage contracted through words of present consent but not yet consummated cannot be broken through a holy order nor through anything else of human origin other than through entry into a religious order'.[258] Arnaud then proceeds to provide five reasons—several of which had been made by other contributors—why this is so. Although his text is not primarily an alteration or clarification of his *Dicta*, Arnaud does take the occasion to respond to criticisms of his position made by Vital du Four.

After five arguments in support of the first proposition, there follows a second statement: 'On the contrary: that the power of the lord pope could dissolve a non-consummated marriage'.[259] Arnaud then supplies four reasons for the truth of this proposition. The arguments offered bear some resemblance to those made in the *Dicta* of Vital du Four and in the writings of Bertrand de la Tour. Arnaud does not take a position on the matter, but at the end of the text, he directly addresses the pope: 'You can see for yourself, most holy father, which reasons are better argued'.[260] This last piece of evidence suggests that the impetus for the second text came not from Arnaud Royard but from John XXII who seems to have wanted these two propositions assessed. Perhaps the pope even influenced the text's form: a list of positive arguments for each proposition rather than a fully-fledged *quaestio*.

Bertrand de la Tour OM

Bertrand de la Tour's second text, immediately following his *Dicta* in the manuscript, begins with a question: 'it is asked whether the pope can now institute that a true marriage, not yet however consummated

---

[258] 'Quod matrimonium contractum per verba de presenti, licet non consummatum, non possit dirimi per ordinem sacrum nec per aliud aliquid humanum preterquam per religionis ingressum', *Idem episcopus* (MS Roma Biblioteca Alessandrina 79, fo. 38v).

[259] 'In oppositum quod potestas domini pape possit matrimonium non consummatum dissolvere', *Idem episcopus* (ibid., fo. 40r).

[260] 'Videatis, pater sanctissime, que rationes melius concludant', *Idem episcopus* (ibid., fo. 40v).

through a joining of the flesh, is broken through the taking up of a holy order'.[261] The question resembles the proposition about a papal power to dissolve which Royard had substantiated with four positive *rationes* in his second text. Like Royard, Bertrand appears to have been selected for additional consultation by John XXII. Here the marriage consultation parallels that on Apostolic poverty where Bertrand de la Tour was first consulted as part of a large group in 1322 and then was uniquely asked by the pope in 1323 to answer a subsequent question on whether a draft version of *Cum inter nonnullos* could be reconciled with Nicholas III's *Exiit qui seminat*.[262] The fact that John XXII did the same thing in this consultation—despite Bertrand having no particular experience or expertise on the subject of marriage—suggests that he had a confidence in the Franciscan Cardinal that went beyond matters relating to the Order of Friars Minor.

In both consultations, John XXII's supplemental question concerned the pope's power to institute something new concerning Christian doctrine. In response, Bertrand essentially offered the same answer twice. On marriage, Bertrand produced a veritable *tractatus de potestate papae* which in the end affirms that the pope does have the power to dissolve an unconsummated union because such marriages are not only imperfect but in their essence soluble. The pope can therefore make a new law on the subject. But, at the same time, Bertrand advises against this course of action on prudential grounds. Such cautious conservatism likewise pervades Bertrand's *consilium* on *Exiit qui seminat* and *Cum inter nonnullos* where he comes close to conceding that the pope could contradict Nicholas III's doctrinal statement on the poverty of Christ and his Apostles, but advises him not do so.

5. Conclusion

A. *Pope over counsel or counsel over pope?*

MS Roma Alessandrina 79 points toward a lively and extended discussion at the curia in 1322 with oral debates, written opinions, and second

---

[261] 'Queritur utrum papa posset noviter statuere quod verum matrimonium nondum tamen consummatum carnali copula dirimeretur per sequentem susceptionem ordinis sacri', *Dicta eiusdem domini Cardinalis* (ibid., fo. 15r).

[262] For this second opinion, see Nold *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, ch. 7.

thoughts. Franciscans were not only the largest contingent of religious consulted, but Vital du Four, Bertrand de la Tour, and Arnaud Royard seem to have been given privileged roles in the consultation. This casts some doubt on the common historiographical characterization of the years of the Apostolic poverty controversy (1322–3) as a time of bitter enmity between a united Franciscan Order and an uncompromising John XXII. But further questions may be asked about the nature of the relationship. First, how seriously did John take the advice of these Franciscans and of his experts generally? A second question is related: how genuine was the advice given by the experts—did they simply tell the pope what he wanted to hear?

In each section of John XXII's triptych of consultation, the phrasing of the original question or questions reveal the pope's predilections. He seems to have thought from the very beginning of the Apostolic poverty controversy that a simple and unqualified assertion of the absolute poverty of Christ and the apostles was heretical. Likewise, he apparently thought that the invocation of demons through the abuse of a sacrament was a 'heretical fact' and that people who engaged in these activities ought to be treated as heretics. Last, on marriage, John presupposed that the taking up of holy orders did not dissolve a previous marriage—the giveaway is his third question asking how a cleric who does this should be punished.[263] Each predilection concealed in the pope's question approximate a position previously held by academics. Here, at least, John XXII's theological intuitions were conventional.

An intuition need not be an *idée fixe*. While John XXII's process of consultation may not have been an exercise in collegiality or collaborative decision-making, there is nevertheless no good reason to suppose that the pope did not genuinely consider with an open mind the back-and-forth of the academic debates initiated at his curia.[264] Certainly, in the case of Apostolic poverty, he moderated his position in light of what he heard.[265] With the marriage consultation, the evidence suggests that the pope continued to involve himself in discussion after asking his original questions. At the end of Vital du Four's fragmentary tract, the cardinal lists four doubtful matters (*dubitationes*) in need of attention; the first doubt is one that 'our lord [i.e. John XXII] advanced'

---

[263] See note 210 above.
[264] This echoes Boureau's balanced assessment (*Le pape et les sorciers*, p. vii).
[265] This is one of the main arguments of my *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*.

(*dominus noster movit*).[266] The doubt which John seems to have harbored concerned how the Church could have ever instituted that entry into a religious order dissolves an unconsummated marriage. This line of thought leads straight to John XXII's follow-up question to Bertrand de la Tour about whether the pope had the power to institute the same dissolution for holy orders.

All the experts (with one exception) answered John XXII's first question by saying that the taking up of a holy order did not break a previous unconsummated marriage. It would be somewhat contrived to suggest that they were being compliant to the will of the pope since their response was little more than what most Thirteenth-century thinkers thought as well. When John XXII asked a subsequent question of Bertrand de la Tour about whether the pope could dissolve an unconsummated marriage, it does not seem that John somehow disagreed with his experts and needed to be kept in check by a more sober mind. Instead, the secondary consultation of Bertrand (and of Arnaud Royard) seem to be prompted more by intellectual curiosity than necessity—the debate had brought up certain questions about papal power not sufficiently addressed in the first round of opinions but which the pope nonetheless wanted answered.

In the end, John XXII chose to issue quite a narrow bull, hardly reflecting the wide-ranging discussion that preceded it. The final text of *Antique concertationi* is an unadventurous statement of the *opinio communis* of the experts consulted.[267] The pope focused exclusively on the solemn vow of continence associated with a holy order which, almost everyone agreed, did not *in itself* dissolve a previous unconsummated marriage. But what the pope did not say is as significant as what he said. First, John did not foreclose the possibility of a future pope dissolving unconsummated marriages generally and in the specific case of men taking up holy orders. Second, John XXII avoided the more contentious theological arguments associated with the *Verum* exception, such as the exact significance of the example of John the Evangelist, or questions about the relative goods of marriage, holy orders, and religious life. His constitution thus left the main avenue of theological

---

[266] fo. 7r.

[267] This assessment dovetails with my interpretation of *Cum inter nonnullos*, see *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 172.

discussion open but streamlined the traffic of ideas by closing off a confusing side road.

In many ways, the intellectual problems behind John's consultations on marriage and Apostolic poverty were similar. Central to both was the anomalous or ambiguous decree of a previous pope: Nicholas III's *Exiit qui seminat* and Alexander III's *Verum* respectively. In these bulls, John's predecessors seemed to approve of certain teachings—only tenuously based on the words of Scripture—at the expense of other traditions of interpretation and thought. This not only caused difficulties for systematic thinkers in both canon law and theology, but had concrete implications for Church practice and organization. John's consultations attempted to iron out these anomalies by having experts treat the fundamental questions and then by producing bulls which represented a narrow consensus statement of learned opinion—in this way, John's constitutions would be not only legally definitive but intellectually authoritative as well, and consequently address the problems both conceptually and practically.

B. *A revealing footnote*

Antique concertationi is rarely mentioned in the histories of medieval marriage. But the bull probably deserves at least a footnote when considered alongside the position-papers used by John XXII in drafting it: for these texts provide an appreciation of how academics confronted a conundrum at the heart of medieval marriage theory during an important, though largely neglected, stage of its development. The genealogy of the constitution also reveals a cross-pollination of canon law and theology: how the reception of Alexander III's *Verum* by theologians in turn influenced the formulation of John XXII's *Antique Concertationi*. Moreover, the opinions supply a missing link between two periods of history: the age of Alexander III and Innocent III, which saw the victory of the theory that consent makes an indissoluble marriage, and the time of Martin V (1417–31) and Eugenius IV (1431–47), when popes began to dissolve marriages based on consent alone. Scholars have frequently underscored that such a development of Church teaching was anticipated by canon lawyers—those in the twelfth century who preferred consummation over consent as the *sine qua non* of marital indissolubility or those in the thirteenth century like Alanus, Hostiensis, and Bernard de Montemirato who did not so much devalue consent-

based marriages as extrapolate a papal power to dissolve them from the *Verum* case.[268]

Yet there is probably more to this evolution than canon law.[269] In the thirteenth century, the incoming tide of theological opinion favored consent as the definitive act of marriage. But it was accompanied by a counter-current flowing back out towards consummation—a riptide largely caused by the unique exception to the rule that consent makes an indissoluble marriage. Theologians struggled to find solid arguments why religious profession should in and of itself dissolve an unconsummated marriage in order to preserve the integrity of the consent theory. But their arguments were weak and cracks in the edifice of explanation become visible in John XXII's consultation. Cardinal Vital du Four found all such theological arguments wanting and embraced the canonists' solution of a papal power to dissolve. Bertrand de la Tour took a different tack: focusing on unconsummated marriages, he stressed that such unions were not only imperfect but they were *essentially* soluble. Here Bertrand provides a theoretical justification for the position of the canonists: explaining, in the language of theologians, how the pope could have a power to dissolve unconsummated marriages. The wavering of these two Franciscan cardinals reflects, I think, a fundamental ambivalence in theological opinion regarding non-consummated marriages. And this ambivalence was surely one of the reasons why, when popes did begin dissolving unconsummated marriages a century after the idea was openly mooted at the Roman curia under John XXII, it was not regarded as a controversial novelty to be condemned.[270]

---

[268] See Charles Donahue Jr., 'Was there a change in marriage law in the Late Middle Ages', *Rivista Internazionale di diritto comune*, 49 (1995), 49–80, modifying a formulation of Brundage in *Law, Sex and Christian Society*; also on the notion of doctrinal change, see J. T. Noonan Jr., *Power to Dissolve: Lawyers and Marriages in the Courts of the Roman Curia* (Cambridge, 1972), 129–36.

[269] d'Avray explains this development in terms of a symbolic reasoning that transcends the disciplinary boundaries of canon law and theology. Fundamental is the symbolism of a consummated marriage representing the Incarnational union of Christ and the Church, see *Medieval Marriage: Symbolism and Society*, 198–9.

[270] Cf. 'Vidi aliquas bullas et Martini V et Eugenii IV continentes talem dispensationem sive dissolutionem matrimonii non consummati, contrahentibus postmodum illis cum aliis. Unde tales non sunt condemnati', Antoninus of Florence, *Summa theologiae moralis*, 3. I. 21(Verona, 1740; reprint Graz, 1959), 103.

6. Post-scriptum

Let us turn from the long-term historical importance of *Antique Concertationi* to the more immediate reaction: How did contemporaries receive and interpret John's bull? It has already been shown above how the constitution occasioned minor alterations in the *Sentence Commentary* of the Dominican theologian Durand de Saint-Pourçain OP[271] and in the *Gloss* on the *Liber Sextus* by the lawyer Giovanni d'Andrea[272]—both writers inserted an approving reference to *Antique Concertationi* but little else. Two other writers (one a canon lawyer, the other a theologian) are also worth mentioning.

A. *Jesselin de Cassagnes*

In the mid-1320s, Jesselin de Cassagnes wrote what would become the *Ordinary Gloss* to the *Extravagantes* of John XXII.[273] In the first paragraph of his commentary on *Antique concertationi*, Jesselin explains that the scholarly argument of the bull's title (*concertationi*) centered on the *Summa* of Hostiensis:

> This argument between older doctors and glossators was by no means small but rather substantial. Some said that a marriage of present consent is dissolved through the taking up of a holy order, just as it is through entry into a religious order. Others, however, thought the opposite, just as you will find it fully discussed with arguments for both sides in the *Summa* of Hostiensis *De conversione coniugatorum* etc.[274]

[271] See note 256 above.

[272] See note 117 above.

[273] The standard biographical work is J. Tarrant, 'The Life and Works of Jesselin de Cassagnes', *Bulletin of Medieval Canon Law*, 9 (1979), 37–64. I have compared the first redaction of this commentary in Paris MS BN lat. 4116, and the second redaction in MS Vatican BAV vat. lat. 1404. Concerning the passages cited below, there is little difference between the two versions.

[274] 'Hec autem concertatio non modica ymmo magna erat inter doctores et notatores antiquos et dicebant enim aliqui matrimonium contractum per verba de presenti per susceptionem sacri ordinis dissolvi sicut et per ingressum religionis ante carnalem copulam. Alii vero contra sentiebant ut plene discussum et pro utraque parte allegatum reperies in summa Hostiensis de conversione coniugatorum § Et utrum' (MS Vatican BAV vat. lat. 1404, fo. 15va marg; Extrav. Io. XXII 6.1 ad v. *concertationi*).

After noting that he himself held the second position when glossing *Quod votum* in his commentary on the *Liber Sextus*,[275] Jesselin points out that the settling of such academic disputes over ambiguities in the law is the prerogative of the pope.[276] *Antique concertationi* was welcomed by Jesselin as a papal vindication: it proved him (and others like Giovanni d'Andrea) right by sanctioning their opinion. When commenting on the word *Declaramus* ('We declare'), Jesselin highlights the tension between innovation and tradition in the bull: 'the decretal does not seem therefore in what follows [to be] enacting a new law, but rather the declaration of an old one. On this, see what I said on the decretal *Cum inter nonnullos* at the word "Henceforth"'.[277] The cross-referenced passage has been much discussed by scholars in the context of the development of Christian doctrine: of how the pope could declare that a particular belief had always been true, yet only enforcing adherence to it in the future?[278] *Antique Concertationi* touches on this paradox: the decree accredited an already existent truth which had been affirmed by the likes of Jesselin (*viz.* that the taking up of a holy order did not dissolve an unconsummated marriage), while instituting something genuinely new (that henceforth married clerics who attempted to take up holy orders would be punished and made either to enter a monastery or to consummate their marriage). Still, Jesselin seems to think that John's bull left some loose ends in need of tying up: specifically, the theological arguments of Hostiensis concerning 'greater goods' which Jesselin devotes a considerable amount of space to refuting.[279]

---

[275] 'Ultima vero opinio nam esse hodie declaratur per istam constitutionem et ipsammet opinionem prius amplectabat tamquam veram ut notavi Extra de voto et voti redemptione c. i. li. vi' (ibid.).

[276] 'Talem finem imponere spectat ad papam cum ad eius sedem sit super difficultate et ambiguitate iurium recurrendum Extra, Qui filii sint legitimi c. per venerabilem' (ibid., ad v. *imponere*).

[277] 'Non videtur ergo hec decretalis in hoc quod sequitur iuris novi editiva, sed antiqui potius declarativa super quo vide quod dixi in decr. Cum inter nonnullos super verbo *deinceps*' (ibid., ad v. *declaramus*).

[278] See the interesting discussion of this passage by B. Tierney, *The Origins of Papal Infallibility, 1150–1350: A Study on the Concepts of Infallibility, Sovereignty and Tradition in the Middle Ages* (Leiden, 1972), 195 and the response to Tierney by J. Heft, *John XXII and Papal Teaching Authority* (Lewistown, 1986), 159.

[279] 'Tum etiam per multa alia iura rationes et argumenta que pro parte ista § Et utrum reperies allegata, sed omittere volo et responsum dare ad aliqua argumenta facta in dicto § pro parte contraria. Multa, prima facie, videntur urgentia' (MS Vatican BAV vat. lat. 1404, fo. 15vb, ad. v. *Est censendum*).

B. *John of Baconthorpe OCarm*

In his *Sentence commentary*, Baconthorpe († 1346) treated the standard question of whether entry into a religious order dissolves a non-consummated marriage.[280] As was common in this context, he also considered the comparable case of the taking up a holy order: here Baconthorpe cited John XXII's bull in its entirety. Baconthorpe seems to have had Jesselin's gloss on the *Extravagantes* in front of him because he makes many of its points: he sees the bull as ending a debate caused by Hostiensis's ambivalent treatment of the question in the *Summa* and he expresses frustration over *Antique concertationi*'s avoidance of Hostiensis's argument about the *cura animarum* being a greater good than religious life.[281] Baconthorpe also discusses the tension between *declaratio* and *prohibitio*, between old and new, in the bull. But here Baconthorpe parts company with Jesselin and takes the discussion in an unexpected and entirely new direction: he reads *Antique concertationi* in terms of the development of Church teaching on clerical celibacy. On the one hand, John XXII is said to have declared that the transfer of a married man to holy orders is invalid because, as the decretal says, it cannot be found in either divine or canon law.[282] But, on the other hand, married men who had already received holy orders were not prohibited from exercising them; the bull only applied to those who attempted such a transfer in the future.[283] Therefore, Baconthorpe concludes, John XXII did institute something new in the bull: that henceforth the ordination to the priesthood of a married man would not be considered efficacious.[284] Baconthorpe's eccentric reception of *Antique Concertationi* is,

[280] 'Circa dist. 29 quaeritur numquid sponsalia de praesenti possint solui per ingressum religionis? Hic duo. Primo de hoc quo quaeritur. Secundo an per susceptionem sacrorum ordinum in seculo', IV. d. 29 q. 1. a. 2 (ed. cit., ii. 539).

[281] 'Per omnia praedicta non solvitur arg. Ost. Si quis enim contracto matrimonio sed non consummato a Deo inspiratus suscipit curam animarum transit ad melius, sicut religiosus, quia a Deo inspiratus in hoc casu transit ad statum ecclesie et vtilitatis reipublicae. Igitur licet transire a matrimonio non consummato ad curam animarum' (ibid., 541). Also see note 229 above.

[282] '...transitus ad sacros fuit inualidus a iure *quia nec a iure diuino, nec canonico reperitur*; non autem extendit se ad penas de non ministrando in ordinibus suceptis aut *ad superiores provehi et cet*. Quia declaratio prius est determinata ibi, cum *nec iure divino et cet*.' (ibid., 540).

[283] 'Quod referantur ad praeteritum, ambiguum est et obscurum; quia si voluisset, ita prohibuisset ministrare in susceptis, sicut in futuris' (ibid., 540).

[284] 'Ex forma huius constitutionis videtur papa extendenda ad futuros eventus: licet alias ordinum susceptio post matrimonium per verba de presenti secundum statuta ecclesiae non sit efficax reputanda' (ibid., 541). Some modern scholars have like-

perhaps, an appropriate note to end on: as it illustrates well how John XXII's bull may have partly resolved one old argument but left others open to future debate.

7. Manuscript Description[285]

ff. i + 67 + ii. Modern foliation. Parchment (paper flyleaves). F-H, H-F. 300 × 220 mm. Written space: 200 × 145 mm (fos. 1r–64v); 220 × 150 (fos. 65r–66v). 1 column. 29–30 lines; 45–6 lines (fos. 65r–67v). Signs of pricking on fos. 50r–57v. Ruling: crayon (fos. 1r–4v, 35r–67r), hard point (fos. 5r–34v). Collation: i–viii^4, ix^2, x^4, xi^2, xii^4, xiii^1, xiv–xvii^4, xviii^2, xix^1, xx^1, xxi^2. Catchwords: fo. 4v, fo. 12v, fo. 16v, fo. 24v, fo. 28v, fo. 32v, fo. 38v, fo. 44v, fo. 49v, fo. 53v, fo. 57v, fo. 61v. Signatures: fo. 13r ('iiii'), fo. 54r ('xvi'). Written by five Fourteenth-century hands writing in an early bâtard: A (fo. 1r–33r), B (fo. 35r–45r), C (fo. 46r–65v), D (fo. 65r–67v) and E (rubricator).[286] Decoration: paragraph markings, initial letters, letter-fillers, and occasional underlining of quotations or citations in red. Fos. 8v, 33v–34v, 45v, 67v are blank. Fos. 20v, 33r, 40v, 43r, 67r are incompletely filled. Secundo folio: *consummavit*.[287] Shelfmarks: 'II. b. 1' (inner cover); '+ K 20'; 'Vota matrimon. divers.' (fo. i); 'Ex dono R. P. D. Petri Francisci de Rubeis'[288]

---

wise underlined the relevance of *Antique concertationi* to this discussion, see R. Cholij, 'Priestly Celibacy in Patristics and in the History of the Church', http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cclergy/documents/rc_con_cclergy_doc_01011993_chisto_en.html)

[285] Briefly treated in Narducci, *Catalogus codicum... in Biblioteca Alexandrina Romae adservantur*, 15 and in Maier, 'Zu einigen Handschriften der Biblioteca Alessandrina in Rom, 1–12; reprinted in *Ausgehendes Mittelalter*, ii. 157–69.

[286] Here I disagree with Maier: 'Der Codex weist zwei Hände auf, von denen die erste den grösseren Teil (fol. 1r–64v), die andere den Rest (fol. 65r–67r) geschrieben hat.' 'Zu einigen Handschriften der Biblioteca Alessandrina', 160 n. 10.

[287] It can be deduced that the manuscript existed in the form it has today by 1369 when inventoried in a papal library catalogue because the *dicta probatoria* recorded in that inventory ('incipit in secundo folio: *consummavit* et finit in penultimo folio: *obligacione*') match those of the present manuscript, cf. *La bibliothèque pontificale à Avignon et à Peñiscola*, ed. M. H. Julien de Pommerol et Jacques Monfrin (2 vols.; Collection de l'École française de Rome, 141; Rome, 1991), ii. 945.

[288] Pietro Francesco di Rossi, a lawyer at the papal curia, bequeathed this and eight other manuscripts in 1673 to the Sapienza university library, founded in 1667 by Pope Alexander VII (hence, 'Biblioteca Alessandrina'). For more on this group of manuscripts and their ownership history, see Maier, 'Zu einigen Handschriften der Biblioteca Alessandrina', 168–9.

The manuscript has been incorrectly bound: the catchword 'questione' ending quire xvii (fo. 61v) does not match the initial words 'est digna' (fo. 62r) of quire xviii. However, quire xix (which is a singleton) does begin with the word 'questione' (fo. 64r) and therefore was inserted in the wrong place in the original binding. Just as in MS Vatican BAV vat. lat. 3740, each hand in MS Roma Alessandrina 79 starts on a new quire and this quire corresponds to a grouping of *consilia* in the manuscript: 'Hand A' has written all the cardinals' opinions, 'Hand B' has written those of the bishops, and 'Hand C' has written those of the masters, and 'Hand D' (which may be Italian) copied the revised *consilium* of Giovanni di Napoli.[289] MSS Vatican BAV vat. lat. 3740 and Roma Alessandrina 79 also share the same, not entirely competent, rubricator ('Hand E'). In the first section of the Alessandrina manuscript (fo. 1–33r) containing the opinions of cardinals, 'Hand A' had left information about the author in either the top or left margin, which was to be written in the space provided at the head of the text. The rubricator sometimes went beyond the information left for him: for example, he supplied the wrong information about the titular church of Cardinal Gaucelme de Jean[290]—just as he had supplied the wrong name for the Cardinal Bishop of Tusculum in MS BAV vat. lat. 3740.[291] In the third, fourth, and fifth sections of MS Roma Alessandrina, Hands B, C, and D left no instructions for the rubricator and no line of ruled space for a rubric: in two instances (fo. 41r and fo. 43v), the rubricator wrote the rubric in the upper margin of the page but left a mark of omission (...) because he lacked the full name or title of the author. Otherwise, the scribes themselves have written the rubrics to the texts and so the rubricator merely underlined what had already been done. This applies as well to Giovanni di Napoli's supplemental text appended at the end of the manuscript: it contains red underlinings, paragraph marks, and letter-fillers. This suggests that the revised *consilium* was already a part of the volume when the rubricator set to work.

Unlike MS Vatican BAV vat. lat. 3740 and MS Vatican BAV Borgh. 348, MS Roma Alessandrina 79 does not contain annotations in the

---

[289] See Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 166–7.

[290] The scribe had left the information: 'Dicta domini Gaucelmi Cardinalis' (fo. 21r marg.)

[291] See Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 122–3.

hand of Pope John XXII.[292] But the manuscript does contain marginalia[293] and one curious feature of these is that they are invariably written in the same hand as the text. Another noteworthy aspect is the rubricator frequently underlines them, or adds a letter-filler, or even draws a box around them—things which indicate that the manuscript was annotated before the rubricator arrived on the scene.

The content of the *marginalia* is for the most part unremarkable: as, for instance, the repetition in the margin of the numbering of points in the text. However, sometimes marginal comments do indicate a thoughtful engagement with the material. The word 'see' (*vide*), for example, is written in the margin at a point where Durand de Saint-Pourçain OP announces his departure from conventional wisdom on a particular matter.[294] Interestingly, the opinion of Robert Worksop OESA (whose position, as we have seen, was unique) is heavily annotated and his primary arguments are noted in the margin. The text with the most annotations is that of Bertrand de la Tour OM. The glosses serve as signposts to the text: beginning with 'the opinion of some',[295] 'Here to the question',[296] 'Here directly to the question',[297] *etc*. Where Bertrand begins rehearsing the reasons why, *prima facie*, it seems that taking up holy orders dissolves a previous unconsummated marriage, the annotator writes 'The opinion of Hostiensis' in the margin—even though Bertrand had not actually cited Hostiensis in the text.[298] Likewise, in the midst of a discussion of mixed marriage between Christians and infidels, a scriptural reference is supplied alongside Bertrand's citation of decretals about such marriages.[299] These annotations are plainly well-informed and may ultimately go back to Pope John XXII himself who, after all, was the intended audience of the *consilia*. Possibly, the pope had read and annotated these opinions in the original *quaterni* in which they were presumably submitted; the scribes would have then

[292] 'Allerdings weist er im Gegensatz zu diesen beiden keine Randbemerkungen auf, die von der Hand Johannes stammen und beweisen, dass der Papst dei Bände tatsächlich benützt hat.' Maier, 'Einige Handschriften der Alessandrina', 161.

[293] All the annotations to the manuscript have been transcribed into the textual apparatus below.

[294] 'Vide' (MS Roma Alessandrina 79, fo. 42r).

[295] 'Opinio quorundam' (ibid., fo. 10r).

[296] 'Hic ad questionem' (ibid., fo, 12v).

[297] 'Hic directe ad questionem' (ibid., 13r).

[298] 'Opinio Osti.' (ibid., fo. 12v).

[299] 'I ad cor. vii. c.' (ibid., fo. 16v). Twice supplied in margin.

recopied both the text and the annotations into the quires that make up the manuscript today.

8. Ratio editionis

As should be abundantly clear by now, my edition of marriage *consilia* written for John XXII is based on a unique manuscript: MS Roma Alessandrina 79 (*R*). The texts are reproduced in the order they occur in that manuscript with two exceptions: the *Dicta* of the Austin Hermits, Giovanni Pagnotta and Robert Worksop. These writings end abruptly in mid-sentence, not because they are incomplete, but rather because the manuscript was misbound. Thus, the two *Dicta* are not the fragmentary texts they seem at first glance, and their original integrity can be restored through a simple rearrangement of the folio sequence (which I have done in my edition below). My rearrangement, however, reveals the *Dicta* of the 'Anonymous Lawyer' to be incomplete. This text was probably intended to be the final one in MS Roma Alessandrina 79 since its sister manuscript, MS Vatican BAV vat. lat. 3740, is similarly organized with anonymous texts coming at the end.[300] The error in binding and the appending of Giovanni di Napoli's revised *consilium* seems to have prevented the original plan from being realized.

The following edition has both a historical and textual apparatus. The first contains the identification of citations and cross-references to other texts in the volume, cued to my numbering of *Dicta* (I–XIX) and paragraphs (1–). The second apparatus records my corrections to the text and a transcription of the manuscript's *marginalia*. For the final text, Giovanni di Napoli's revised *consilium* which survives in his collection of *Quodlibets*, as in MS Tortosa, Archivo Capitular 244 (= *T*), and in an early modern edition (*e1*), I have noted textual variants in an apparatus. This *consilium* does not have a historical apparatus since all the citations have already been identified in the original *Dicta*.

In the text, *Italic* font designates titles of literary works and quotations. Where there is a quotation within a quotation, inverted commas (' ') are used. I have placed scriptural references, text and paragraph numbers, and other supplementary information inserted editorially in square brackets [ ]. Punctuation, capitalization, and paragraph

[300] See Duval-Arnould, 'Les Conseils', 183–6.

divisions/numbering are my own. I have respected the inconsistent orthography in the manuscript where, for example, one finds both *solenniter* and *sollempniter*, *tanquam* and *tamquam*. The one instance where I have normalized spelling concerns *c* or *t* before *i* and another vowel: here I follow classical usage (*iustitia* instead of *iusticia, condicio* instead of *conditio*, etc.). I distinguish between *u* and *v*, but do not use the letter *j*. I have reproduced the manuscript's Roman and Arabic numbers. However, I treat ordinal numbers occurring in Arabic form (e.g. 1^{m}) as abbreviations to be expanded (e.g. *primum*).

Abbreviations have been expanded silently following medieval rather than classical spelling (e.g. *nichil* instead of *nihil*). Where a word is abbreviated through contraction so that the consonant *n* or *m* is 'swallowed up' into the abbreviation, I have chosen to expand with *n* (so *quicunque, nonnunquam, etc* instead of *quicumque, nonnumquam, etc*). I have also expanded the abbreviated titles from Roman and Canon Law collections in legal citations: in these citations, I capitalize and italicize the collection itself (e.g. *Extra*), the title (e.g. *De conversione coniugatorum*), and chapter or law (e.g. *Verum*). In the apparatus, Roman law references are given according to the classical form and numeration as found in the standard edition of the *Corpus Iuris Civilis* by T. Mommsen, P. Krueger and R. Schöll/G. Kroll.[301] I have also consistently supplied references to a modern reprint of an early modern edition of the *Corpus Iuris Civilis* with the *Ordinary Gloss* which preserves the medieval organization of the Novels and Code.[302] Medieval variants of numeration from these editions, where they occur, are provided in parentheses ( ). Here are the most common legal abbreviations:

v.	verbum
Aut or Auth.	Authenticum
c.	capitulum, canon
C.	Causa
C.I.	Codex Iustiniani
Clem.	Constitutio Clementina
Coll.	Collatio
D.	Distinctio

[301] *Corpus iuris civilis* (Berlin, 1882–95).

[302] *Corpus Iuris Civilis Iustinianae cum commentariis Accursii* (6 vols.; Lyons, 1627; reprint Osnabrück, 1965).

Extra	Liber Extra (Decretales Gregorii IX)
Extrav.	Extravagantes
ff.	Digesta Iustiniani
Inst.	Institutiones Iustiniani
l.	lex
li. VI	Liber Sextus Bonifacii VIII
LF	Libri Feudorum
Nov.	Novella Iustiniani
q.	quaestio

I have made some editorial changes to the text of this *codex unicus*—most often where I have identified what seems a scribal error. Sometimes, I have added or deleted a word like *non* where the logic of the argument suggests it. There are also several instances where I have supplied a word to fill a lacuna in the text. My changes are recorded in the textual apparatus[303] which preserves the original reading and employs the following abbreviations:

add. = added
al. man. = alia manus (another hand)
canc. = cancelled
del. = deleted
dex. = dextera (right)
Ed. = Editor (Patrick Nold)
in marg. = in margin
lac. = lacuna
not. = noted
om. = omitted
rep. = repeated
rub. = rubricator
s. lin. = supra lineam (above the line)
sin. = sinistra (left)
trs. = transposed

[303] Except the following *addenda* cued to page/line number: 3.20: qua] quia; 13.8: susceptio] susceptione; 25.5: datur] dantur; 27.8: alteri] altere; 27.25: remanens] remanenti; 42.30: quod *post* inferior *del. Ed.*; 91.10 ad *ante* sequens *add. Ed.*; 100.8: remedii] remedium; 115.20: illorum] illa; 121.35: quod] quia; 147.9: inter] propter; 148.1: sequeretur quod *ante* solveretur *del. Ed.*; 148.5: posset *ante* quod *add. Ed.*

PART TWO

EDITION

[I]

Dicta fratris Vitalis de Furno Albanensis episcopi Cardinalis[i]

[1] Queritur utrum susceptio sacri ordinis dirimat matrimonium inter personas legitimas prius contractum per verba de presenti, carnali copula non subsecuta, sicut ingressus et votum religionis dirimit tale matrimonium.

[2] Responsio. In questione ista primo est conclusio eligenda et confirmanda.[ii] Secundo quedam dubitatio est movenda et declaranda. Hanc itaque conclusionem estimo esse veram: quod, scilicet, susceptio sacri ordinis non dirimit matrimonium primo per verba de presenti contractum carnali copula non secuta. Punctus autem difficultatis quantum ad istam conclusionem eligendam in hoc consistit: quia quantum ad tale matrimonium dirimendum videntur omnino equiperari votum religionis post tale matrimonium emissum et susceptio sacri ordinis. Non enim votum religionis ex aliquo capite videtur dirimere tale matrimonium nisi aut ratione voti castitatis, aut ratione solennitatis voti, aut ratione perfectionis et sanctitatis, aut maioris meriti talis voti apud Deum quam sit status matrimonialis, aut ratione aliqua alia que ad presens non occurrit.

[3] Votum autem castitatis emissum in religione non dirimit matrimonium ratione qua votum quod patet *Extra De voto et voti redemptione VI li. c. Quod votum*.[1] Hoc[iii] etiam patet quia si dirimeret qua votum, tunc omne votum etiam privatum dirimeret, quod non est verum, ut dicitur in fine illius decretalis.[2] Si autem votum religionis dirimit matrimonium contractum ratione solennitatis voti, ut dicitur in predicta decretali, cum tanta solennitas immo maior sit in susceptione sacri ordinis sicut

---

i Dicta fratris Vital Albanen. Epi *in marg. supra.*
ii et confirmanda *in marg. sin. add.*
iii primo *in marg. dext. not.*

---

1 VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).
2 'Reliqua vera vota et si quandoque matrimonium impediant contrahendum . . . non tamen rescindere matrimonia post contracta' (ibid.).

in ingressu vel emissione voti religionis,[3] videtur quod susceptio sacri ordinis eque immo fortius dirimat matrimonium prius contractum sed non consummatum sicut votum religionis.

[4] Item[iv] votum religionis non dirimit tale matrimonium ratione sanctitatis et perfectionis status religionis: quia actus et potentie, per quas actus eliciuntur, habent naturam et gradum perfectionis et dignitatis ex natura et gradu dignitatis ratione obiecti: quia quanto potentia et eius actus ordinantur ad nobiliora et perfectiora obiecta, tanto sunt digniores, perfectiores, et nobiliores. Constat autem quod potestas que confertur in susceptione sacrorum ordinum et actus illius potestatis directe ordinantur[v] ad nobilissimum, dignissimum obiectum quod est corpus Christi verum. Quamvis sacri ordines, secundum magis et minus mediate, ad tale obiectum ordinentur quia potestas sacerdotalis ad hoc ordinatur immediate, potestas diachono |*1v*| et subdiacono collata ad hoc ordinatur mediante potestate sacerdotali. Certum est autem quod status religionis, inquantum religio, non includit potestatem sic nobilem et perfectam respectu talis perfectissimi obiecti sicut est ipse Christus; quia quamvis religiosi ad sacros ordines promoveantur et sic promoti habeant illam potestatem respectu corporis Christi, hii tamen non habent ratione religionis quia tunc omnis religiosus haberet potestatem que confertur in sacris ordinibus. Non ergo potest dici quod votum vel status religionis dirimat tale matrimonium et non sacramentum ordinis quia maioris sit perfectionis et dignitatis quam status promotorum ad sacros ordines.[4]

[5] Nec[vi] potest dici quod votum religionis dirimat tale matrimonium prius contractum eo quod status religionis est maioris meriti apud Deum, quia eadem ratione dirimeretur matrimonium prius contractum et per carnalem copulam consummatum, quia simpliciter status religionis ex maiori caritate assumitur quam status matrimonialis et maioris meriti est apud Deum se totum et sua omnia Deo offerre ut in Deo moriatur

---

[iv] secundo *in marg. sin. not.*
[v] ordinantur] ordinatur *R*
[vi] tertio *in marg. sin. not.*

---

[3] Ultimately from Hostiensis: 'Utrum per habitum vel ordinis susceptionem solennizetur votum. Nam ita solennizatur per unum, sicut reliquum, et etiam fortius et citius per ordinis susceptionem' *Summa Aurea* (loc. et ed. cit., 1118).
[4] Cf. Bertrand de la Tour (III.24), Royard (VII.9), John of Reading (XV.8).

et soli Deo vivat quam mulieri materialiter copulari. Primum faciunt religiosi, ergo et cetera.

[6] Non[vii] etiam potest rationabiliter dici quod huius causa sit: quia per ingressum et votum religionis moritur alter coniugum morte civili et ideo sicut per mortem corporalem solvitur matrimonium omnino, scilicet, quoad vinculum et quoad thorum, sic per mortem civilem, hoc est per ingressum religionis, solvitur matrimonium quoad vinculum spirituale, quod consistit in mutuo consensu per verba expresso ante copulam carnalem. Hec enim ratio non concludit disparitatem seu inequiperantiam inter susceptionem sacri ordinis et votum religionis ut propter hoc votum religionis dirimat tale matrimonium, non autem susceptio sacri ordinis.

[7] Primo quia ista ratio videtur supponere falsum cum dicitur quod matrimonium contractum per mutuum consensum et per verba de presenti sit vinculum spirituale non corporale.[5] Et hoc patet quia vinculum matrimoniale sic contractum ligat duorum coniugum corpora de natura et essentia sua, que est vinculum materiale, et requirit duorum corpora tanquam duo extrema in quibus fundatur, sicut relatio que est paternitas fundatur essentialiter inter et super duo extrema que sunt pater et filius.

[8] Et hoc patet primo quia si tale vinculum matrimoniale esset spirituale et non potius corporale, sicut votum religionis dicitur vinculum spirituale, sequeretur quod sicut religiosus resuscitatus tenetur redire ad observantiam voti prius emissi, sic si ista que contraxit per verba de presenti moreretur ante copulam carnalem et postea resuscitaretur, teneretur aut intrare religionem aut redire ad virum et matrimonium consummare, quod non est verum quia nec etiam ad hoc teneretur si illa que ante mortem |*2r*| consummavit matrimonium postea resuscitaretur.[6]

[9] Hoc idem patet quia vigore vinculi matrimonii per verba de presenti contracti quilibet coniugum accipit potestatem corporis alterius ad actum coniugalem, et sic talis potestas que datur in matrimonio

---

[vii] Quarto *in marg. sin. not.*

---

[5] Bertrand de la Tour (II.6) makes the same point; See also Hervé (XII.15), Jean d'Allier (XIII.3), Anonymous Lawyer (XVIII.2) who all use the term *vinculum spirituale*; Durand (IX.7 and X.1), Gregorio da Lucca (XI.10), Giovanni di Napoli (XIV.17), Pagnotta (XVI.17) use the term *matrimonium spirituale*.

[6] Cf. Hervé (XII.17).

directe claudit in natura et essentia sua duorum coniugum corpora quasi duo extrema essentialia talis vinculi. Non ergo videtur verum quod matrimonium sic contractum per verba de presenti ante copulam carnalem sit vinculum spirituale, immo carnale ligans de natura sua duorum corpora tanquam duo extrema.

[10] Hoc idem patet quia si alter coniugum vel ambo, quando contrahunt, exprimerent istam condicionem dicendo 'accipio te in virum meum sub ista condicione ut nunquam cognoscas me carnaliter',[7] matrimonium esset omnino nullum quia contra bonum prolis. Ex quo patet quod dum matrimonium contrahitur per verba de presenti mutua, potestas carnis utrique coniugum datur et sic tale vinculum de natura sua et essentia habet duorum corpora quasi duo extrema. Non ergo est vinculum spirituale, ut supponitur in predicta ratione, in qua distinguitur de morte corporali et civili sive spirituali. Item relatio sortitur nomen a natura extremorum. Unde relatio que fundatur in qualitate vocatur similitudo; illa que fundatur in quantitate dicitur equalitas. Sed relatio seu vinculum quod est inter coniuges fundatur in eorum corporibus, quasi in duobus extremis, quia per hoc, quod eorum corpora desinunt esse seu vivere, talis relatio et tale vinculum per se cessat. Ergo debet dici matrimonium corporale, non spirituale.

[11] Item matrimonium denominatur a fine suo. Unde matrimonium quod est inter episcopum et ecclesiam vocatur matrimonium spirituale quia finis istius matrimonii est spiritualis, scilicet, salus animarum. Ergo matrimonium viri et mulieris est matrimonium corporale quia finis talis matrimonii est corporalis, scilicet, proles, ut sic dicamus, quod matrimonium quod contrahitur inter virum et mulierem dicatur matrimonium corporale propter finem corporalem quem intendunt tale matrimonium contrahendo. Idem matrimonium dicatur carnale quia per actum carnalem acquiretur et acquirere intendit talem finem, scilicet, prolem.

[12] Ex quibus omnibus patet quod similitudo illa de matrimonio corporali, id est, consummato per copulam carnalem, et spirituali, id est, contracto per verba de presenti, ad mortem corporalem et mortem spiritualem vel civilem est falsa. Immo potius videretur dicendum nisi ecclesia aliud determinasset et teneret, quod sicut relatio paternitatis inter patrem et filium vel relatio similitudinis inter duo alba nullomodo desinit esse relatio nisi perempto altero extremorum vel ambobus, sic

[7] Cf. *Summa Theologiae*, Supplementum, q. 48 a. 1. arg. 3.

vinculum materiale inter coniuges contractum per verba de presenti, cuius vinculi extrema essentialia sunt duorum coniugum corpora, non solvatur nec solvi possit nisi altero coniugum vel ambobus corporaliter non solum civiliter vel spiritualiter |*2v*| mortuis.

[13] Et ratio illorum fundata in illa falsa similitudine potius videtur ex illo capite concludere oppositum quam propositum. In predicta etiam ratione videtur supponi aliquid falsum, quod, scilicet, per ingressum religionis moritur homo mundo. Dici enim potest quod talis mors illius qui intrat religionem non reddit eum impotentem ad actus coniugales, et ita respectu matrimonii vel finis matrimonii, qui est proles, non videtur mortuus per ingressum religionis. Item sicut per ingressum seu votum religionis dicitur talis mortuus non[viii] quia non possit actum coniugalem exercere, sed quia hoc non potest de iure vel licite, sic dico quod per susceptionem sacri ordinis potest dici sic ordinatus mortuus quia ex precepto ecclesie in ecclesia occidentali obligatur ad castitatem nec de iure aut licite potest actum carnalem exercere.[8] Ergo, si predicta ratio concluderet, ita deberet matrimonium dissolvi per sacri ordinis susceptionem sicut per voti religionis emissionem.

[14] Alii dicunt quod dissimilitudo est inter ingressum seu votum religionis et susceptionem sacri ordinis quia religio plura bona includit quam sacer ordo, scilicet, castitatem, paupertatem, obedientiam; ideo facilius dispensatur circa solutionem matrimonii per ingressum et votum religionis quam susceptionem sacri ordinis.[9] Nec ista ratio valet quia eadem ratione deberet vel posset dispensari ut matrimonium carnali copula consummatum rescinderetur per ingressum et votum religionis, cum maioris perfectionis et meriti sit status religionis quam status matrimonialis. Apostolus etiam dicit Rom. IX [3:8]: non *faciamus mala ut veniant bona.* Malum autem est quod opponitur bono. Nuptie autem bone sunt et a Deo institute, ut patet per Augustinum super Iohannem,[10] super illo *Nuptie facte sunt in Cana Galilee, vocatus est Ihesus et*

---

viii non] ut *R*

---

8 See Bertrand de la Tour (II.22), Tessier (VI.2), and Robert (XVII.8).

9 See Gaucelme (III.24).

10 'Futuri enim erant, de quibus dixit Apostolus, prohibentes nubere, et dicentes quod malum essent nuptiae, et quod diabolus eas fecisset…et qui bene eruditii sunt in fide catholica, nouerunt quod Deus fecerit nuptias et sicut coniunctio a Deo, ita diuortium a diabolo sit', *In Ioannis Evangelium*, IX. II (PL 35 1458-9; CCSL 36 91).

discipuli eius ad nuptias et cetera [2:1] et legitur in secunda dominica[ix] in octabis Epyphanie. Ergo, si nuptie sunt bone, videtur quod divortium sit malum. Non ergo videtur quod divortium sit celebratum propter maius bonum, ut dicit ista positio.

[15] Est alia positio que dicit quod per votum religionis ipsa religio ponitur in possessione corporali illius qui vovet religionem. Ille autem qui contraxit per verba de presenti, licet per consensum, dederit dominium corporis sui alteri; non tamen posuit illum in possessione corporis sui quia hoc fit solum per copulam carnalem. Ideo fortior est secundus contractus religionis quam primus, scilicet, matrimonii non consummati. Ideo secundus contractus dissolvit primum.[11] Sed nec ista positio videtur rationabilis. Constat enim quod inter sanctissimam virginem Mariam et Ioseph fuit perfectum matrimonium, et hoc dicunt sancti et doctores.[12] Constat etiam quod in illo matrimonio neuter coniugum habuit possessionem corporis alterius. Ergo non videtur |*3r*| quod talis possessio corporis aliquid superaddat essentiale ad illud vinculum quod contrahitur inter coniuges per mutuum consensum per verba de presenti expressum. Si ergo propter talem possessionem corporis votum religionis rescinderet tale matrimonium, videretur etiam quod posset dirimere matrimonium carnali copula consummatum, quod est falsum quia de tali matrimonio secundum iura intelligitur verbum Christi, *Quos Deus coniunxit homo non separet* [Mt. 19:6].

[16] Item si aliquis contrahit cum aliqua per verba de presenti, secundum iura infra certum tempus compellitur vel ad intrandum religionem vel ad consummandum matrimonium.[13] Sed nunc quero qua ratione et[x] quo iure compellitur iste ad alterum duorum predictorum. Non est alia causa, ius, seu ratio nisi obligatio qua se obligavit consensu libero verbo expresso. Redditio itaque debiti seu possessio corporalis non inducit obligationem, sed ad hoc tenetur quis ex prima obligatione.[14] Unde quamvis pinguius ius habeat ille cui alter coniugum est obligatus quia

[ix] secunda dominica] sermone dominico *R*
[x] et *add. Ed.*

[11] Same argument cited and refuted by Royard (VII.2).
[12] ‘Quod perfectum fuit inter eos coniugium’, Peter Lombard, *Sententiae*, IV d. 30 c. 2 (ed. cit., ii. 440).
[13] As stated in *Ex publico* (X. 3. 32. 7; Friedberg, ii. 580–1).
[14] Cf. Bertrand de la Tour (II.4).

melior est condicio possidentis,[15] non tamen videtur esse alia seu nova aut fortior obligatio ex tali possessione adepta, ut melius dicetur inferius, quando tractabitur illa dubitatio de qua feci in principio mentionem.

[17] Ideo alii, volentes dare causam quare per ingressum religionis solvitur tale matrimonium et non per sacri ordinis susceptionem, dicunt quod nulla alia est causa quare tale matrimonium dissolvatur per ingressum religionis et non per susceptionem sacri ordinis nisi auctoritas, voluntas, factum, et exemplum a Christo nobis data.[xi] Quod factum et exemplum nobis expressit, etsi non facto tamen verbo, quando, secundum quod dicit Ieronimus, *Iohannem vocavit de nuptiis* ad religionem apostolorum.[16] Et idem vel simile legimus de Alexio et[xii] Machario.[17] Et isto facto, ut isti dicunt, accepit ecclesia quod per solum religionis ingressum matrimonium ante carnalem copulam inter fideles contractum et per nullum alium contractum vel obligationem dissolvatur. Et sic, ut dicunt, cessant omnes obiectiones, ad quas non possunt alii respondere quia religio non potest recipere aliquem in preiudicium alterius, scilicet, uxoris et cetera. Sed Christus in hoc potuit dispensare, sicut fecit in rebus Egiptiorum et cetera, Exo. XI [2].[18] Et ita locum non habet obiectio in qua dicitur quod religio non potuit recipere alterum coniugum cum hoc esset in iniuriam et preiudicium alterius. Hoc enim potuit Christus facere, cuius sunt omnia et nos ipsi.

[18] Causa autem quare Christus voluit tale matrimonium dirimi per ingressum religionis et non per assumptionem sacri ordinis vel in alio casu est duplex. Una ut induceret homines ad ingressum religionis quia magis sunt omnes voluntarii ad recipiendum sacros ordines, in quibus est status |*3v*| honoris et dignitatis,[19] quam ad statum religionis, cum tamen ille status sit perfectior. Non enim dixit: *si vis perfectus esse*, accipe sacros ordines, sed *vade et vende* et cetera [Mt. 19:21]. Secunda causa

---

[xi] data] dant *R*
[xii] et] de *R*

---

[15] 'Melior est causa possidentis', Dig. 50. 17. 126 (169). 2 (Mommsen, 871); 'Melior sit condicio possidentis', X. 3. 38. 5 (Friedberg, ii. 610).

[16] 'Hic est Iohannes evangelista unus ex discipulis domini qui virgo electus a deo est quem de nuptiis volentem nubere vocavit deus', *Biblia Latina cum Glossa Ordinaria: Facsimile Reprint of the Editio Princeps Adolph Rusch of Strassburg 1480/1*, introduction by K. Froehlich and M. Gibson (4 vols.; Turnhout, 1992), IV 223.

[17] *Ordinary Gloss* to X. 3. 32. 2 v. *quidam sancti*: 'Sicut beatus Macharius et Alexius xxvii q. 2 § ecce', *Decretalium libri V cum glossa* (Lyon, 1496), fo. 206r–v.

[18] This whole paragraph seems aimed at Royard's treatment (VII.15).

[19] Also aimed at Royard (VII.16); cf. John of Reading (XV.8).

est quia votum castitatis magis potest servari in statu regulari quam in statu seculari seu ordinum sacrorum cum isti magis sint admixti mundo secundum statum suum quam religiosi.[20]

[19] Sed nec ista positio videtur rationabilis. Primo quia non constat quod per hoc, quod Iohannes fuit vocatus a Christo ad religionem apostolicam, vinculum matrimonii inter ipsum et illam cum qua contraxerat fuerit ita solutum, sicut hodie solvitur per ingressum religionis, quod altera potest contrahere cum alio post professionem alterius. Non enim legimus quod illa cum qua contraxerat Iohannes, vocato Iohanne ad apostolatum, contraxerit cum alio.[21] Et idem Alexio et Machario. Secundo quia privilegium paucorum non facit legem generalem[22] pro omnibus. Unde si princeps faciat gratiam specialem alicui, non sequitur quod illa gratia vel privilegio gaudeant alii. Recitat enim Ieronimus in sermone assumptionis virginis quod multi asseverant Iohannem evangelistam iam resurrexisse, ita quod sicut fuit immunis a corruptione carnis, sic fuerit immunis ab incineratione corporis quia *in sepulcro eius non nisi manna invenitur quod et scaturire cernitur.*[23] Unde non sequitur quod istud privilegium resurrectionis absque incineratione extendit se ad alios sicut in proposito.[24]

[20] Item non videtur verum quod dicunt, quod Christus, etsi non verbo facto tamen,[xiii] nobis ostendit quod per ingressum religionis tale matrimonium solvatur. Quamvis in hiis que spectant ad modum vivendi et ad conversationem seu conversationis informationem *omnis Christi actio nostra sit instructio*, ut dicit Augustinus,[25] non tamen omnis Christi actio nostra est instructio quantum ad illa que respiciunt eius potestatem et dispensationem, sicut dicit Augustinus: *Non*, inquit, *dixit Christus: 'Discite a me mortuos suscitare, super aquas siccis pedibus ambulare'.*

[xiii] tamen] cum *R*

[20] This is Royard's argument (VII.16); also less clearly formulated in Bertrand de la Tour (II.30).

[21] Cf. Royard (VIII.3).

[22] 'priuilegia singulorum (ut Ieronimus ait) communem legem facere omnino non possint' C. 26. q. 2 c. 4 (Friedberg, i. 1021).

[23] Not Jerome but Paschasius Radbertus, *De assumptione beatae mariae virginis* (CCCM 56C 113; PL 30 124).

[24] Royard seems to reply to Vital on this point in his second tract (VIII.3); Robert also seems to allude to Vital's formulation (XVII.5).

[25] *S. Aurelii Augustini Hipponensis episcopi operum supplementum ii*, ed. D. A. B. Caillou and D. B. Saint-Yves (Paris, 1836), 180.

Sed dixit: 'Discite a me quia mitis sum et humilis corde'.[26] Ex quibus patet quod in hiis que fecit per plenitudinem potestatis nec verbo nec facto dedit nobis exemplum quod nos similia attemptemus. Idem patet in hiis que respiciunt dispensationem. Deus enim dispensavit cum Hebreis ut tollerent vasa aurea |*4r*| et argentea Egiptiorum nec peccaverint nec raptores aut fures fuerint quia ille qui erat verus Dominus illorum in hoc dispensavit.[27] Nunquid dedit exemplum aut auctoritatem ecclesie quod sic possit transferre bona Iudeorum licite acquisita sine causa in Christianos?

[21] Idem patet quia legimus peccata Magdalenam plorasse et non legimus eam confessionem vocalem fecisse aut aliquid dixisse et tamen legimus peccata ei remissa fuisse. Nunquid propter hoc dedit exemplum ecclesie quod sic remittat peccata absque vocali confessione[xiv]? Legimus quod dixit mulieri deprehense in adulterio, *Vade et amplius noli peccare* [Io. 8:10], et non legimus mulieris confessionem nec alicuius penitentie a Christo impositionem. Nunquid in hoc dedit exemplum ut ecclesia sic faciat, nec penitentiam satisfactoriam convictis de crimine aliquo imponat? Certe non. Sic ergo dato quod Christus dispensaverit cum Iohanne ut per ingressum religionis rescinderetur matrimonium contractum non consummatum, non propter hoc sequitur quod dederit exemplum aut auctoritatem ecclesie quod simile faciat. Sed oportet dicere quod ecclesia hoc facit et potest facere sine iniuria legis divine.

[22] Item si ingressus religionis dirimit matrimonium sic contractum ante carnalem copulam solum ex hoc quia Christus hoc fecit, ergo videtur ista positio sentire plane quod, si Christus hoc non fecisset, ecclesia nullomodo hoc statuere potuisset: quod, scilicet, ingressus religionis rescinderet tale matrimonium. Hoc autem est expresse contra opinionem maiorum doctorum canonistarum. Ait enim Ostiensis in apparatu *Extra De conversione coniugatorum c. Ex publico*[28] sic *matrimonium non consummatum sortitur effectum* quia ratum est *ex constitutione ecclesie. Unde*

[xiv] non *ante* Legimus *del. Ed.*

---

[26] Sermo CCXXV (PL 39 2161); Recte Caesarius of Arles, Sermo 223 (CCSL 104 883).

[27] One of the parallel examples used by Innocent III to excuse Old Testament polygamy in *Gaudemus* (X. 4. 19. 8): 'Nec ulli unquam licuit insimul plures uxores habere, nisi cui fuit divina revelatione concessum, quae mos quandoque, interdum etiam fas censetur, per quam, sicut Iacob a mendacio, Israelitae a furto et Samson ab homicidio…' (Friedberg, ii. 723–4).

[28] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).

circa illud papa potest interpretari et constituere sicut placet. Quare eadem ratione, si vellet, posset constituere ut secundum matrimonium consummatum prevaleret primo non consummato, sicut olim consuetudo tenuit ecclesie Mutinensis: De sponsa duorum c. fi.[29] *Matrimonium vero consummatum sortitur effectum ex lege divina, et circa illud potest papa interpretari tantum*, non autem statuere. *Unde et hic interpretatur quod de illo loquitur evangelium*: '*Quos Deus coniunxit et cetera*'. *Et tamen loquitur indistincte.*[30] Et infra: Potuit ergo papa statuere *quod coniunx ante carnis copulam, etiam invito consorte, posset religionem intrare et alius* [. . .] *cum alia contrahere impedimento hoc*, scilicet, matrimonio prius contracto, *non obstante.*[31] Et subditur. *Et est ratio quia cum per tale matrimonium caritas 'que consistit in spiritu |4v| inter Deum et iustam animam' tantum representetur, De bigamis c. Debitum,*[32] *nichil absurdum sequitur si talis possit religionem intrare quia non dissolvitur per hoc vinculum caritatis, sed potius augetur*. Et infra: *Unde circa matrimonium non consummatum potest ecclesia interpretari et statuere quicquid placet, dum tamen iusta causa subsit.*[33] Et infra: Nec obstat si dicatur quod per hoc videtur ecclesia facere contra Deum qui dixit: *Quos Deus coniunxit* et cetera. Et per consequens videtur errare *cum nichil* possit *contra Deum* statuere.[34] Sequitur: *Et vere hoc non obstat quia illa auctoritas est intelligenda de coniunctis non tantum animo, sed etiam corpore* ut in hoc capitulo expresse dicitur. *Ubi ergo* non est coniunctio corporum nichil facit ecclesia contra *Deum. Et idcirco circa tale matrimonium* potest papa statuere *quicquid placet de plenitudine potestatis, quod verum est*. Sed *ex quo matrimonium consummatum est, hoc nequit fieri quia per ipsum representatur conformitas que consistit in carne inter Christum et ecclesiam, De bigamis c. Debitum,*[35] *et hec nullatenus rumpi potest*.[36] Hec Ostiensis. Ex quibus plane contradicitur positio[xv] que dicit: ecclesia non potuisset instituere quod ingressus religionis solveret tale

[xv] quod *ante* positio *del. Ed.*

[29] X. 4. 4. 5 (Friedberg, ii. 681–2).
[30] *Lectura* on X. 3. 32. 7 v. *consummatum* (ed. cit., iii. 118rb).
[31] Ibid., 118va.
[32] X. 1. 21. 5 (Friedberg, ii. 147–8).
[33] Ed. cit., iii. 118va.
[34] *Lectura* on X. 3. 32. 7 v. *consummatum*: 'Nec obstat, si opponas, quod quando aliquid interpretamur, vel statuimus, per quod uideatur solui matrimonium coniugale, uidemur facere contra dominum qui dixit. Quos Deus coniunxit et cet. Et per consequens uidemur errare cum nihil possimus statuere contra Deum ut patet in eo quod not. supra de restitutio. spoliato. literas § opinioni' (ed. cit., iii. 118va).
[35] X. 1. 21. 5 (Friedberg, ii. 147–8).
[36] *Lectura* (ed. cit., iii. 118va).

matrimonium nisi Christus hoc posse fieri exemplo, etsi non verbo, monstrasset.

[23] Patet itaque ex alio capite inquiri differentia inter votum religionis et susceptionem sacri ordinis, ut ex tali differentia dicatur quod votum religionis dirimit matrimonium prius per verba de presenti contractum, susceptio autem sacri ordinis non dirimat matrimonium prius isto modo contractum. Et quod est votum castitatis emissum in religione et sacri ordinis susceptio in hoc conveniunt, quod utrobique est votum castitatis et utrumque est sollenne, ut dicitur in illa decretali *Quod votum*.[37] Differunt tamen religionis status et susceptio sacri ordinis quia status religionis est perfectior eo quod maiorem includit caritatem, in qua consistit perfectio, quam ille: *Si vis* ait *perfectus esse* et cetera *sequere me*, quod proprie fit in statu religionis. Includit etiam status religionis plura bona: castitatem, obedientiam, et paupertatem. Talia autem bona non includit susceptio sacri ordinis. Ideo quia vinculum caritatis,[xvi] quod est inter Deum et animam, quod significatur et figuratur per matrimonium contractum ante carnalem copulam, per ingressum religionis non rumpitur, sed perficitur. Ideo ligatus tali matrimonio potest religionem intrare. Et |*5r*| istam rationem[xvii] tangit Ostiensis,[38] et posita est superius. Sed non videtur satisfacere proposito quia constat quod plura bona includit status religionis quam matrimonium consummatum et perfectiorem caritatem includit inter animam et Deum quam matrimonium consummatum; ergo, si ista ratio teneret, sicut per ingressum religionis solvitur matrimonium non consummatum, sequeretur quod per ingressum religionis solveretur matrimonium consummatum, quod non est verum.

[24] Si dicas quod alia ratio est in isto matrimonio et in illo quia matrimonium non consummatum figurat et significat unionem anime ad Deum per caritatem que est solubilis, matrimonium consummatum significat unionem Christi et ecclesie secundum carnem suam, unionem divinitatis et humanitatis que est insolubilis, quia, ut dicit Damascenus,

---

[xvi] caritatis] carnis *R*
[xvii] et istam rationem *rep.*

---

[37] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).
[38] *Lectura* on X. 3. 32. 7 v. *consummatum*: 'Et est ratio quia cum per tale matrimonium caritas, que consistit in spiritu inter Deum et iustam animam tantum representetur, supra de bigam. debitum. Nichil absurdum sequitur si talis possit religionem intrare, quia non dissoluitur, set potius augetur per hoc vinculum caritatis' (ed. cit., iii. 118va).

quod semel assumpsit nunquam deponit,[39] ideo tale matrimonium consummatum est indissolubile sicut illa unio illius[xviii] cuius est signum. Istud non videtur satisfacere, sed de hoc dicetur inferius quando inquirentur dubia circa istam materiam.

[25] Dico quod una obligatio videtur tollere aliam propter contrarietatem et repugnantiam quam inter se habent sicut dicit glossa super illo verbo Christi, *nemo potest duobus dominis servire* [Mt. 6:24]. Ibi glossa, '*duobus* sibi invicem contrariis',[40] nam bene potest quis servire pape, achiepiscopo, episcopo, et rectori. Nunc autem status religionis, in quo emittitur votum castitatis, quod est de natura et essentia talis religionis, non ei adveniens per accidens vel ab extrinseco, sed[xix] directe ex natura sua et essentia repugnat statui matrimoniali et actibus coniugalibus quia quilibet tenetur reddere debitum iure matrimoniali alteri. Que quidem redditio non potest stare cum perfecto voto castitatis religionis. Quamvis autem susceptio sacri ordinis habeat annexum votum castitatis, hoc tamen non habet ex natura et essentia ordinis, ut patet nunc in ecclesia orientali et ante statutum ecclesie in tota ecclesia universali. Ideo cum votum castitatis non sit de natura et essentia sacri ordinis sed ex statuto ecclesie, multo maior est repugnantia, quia essentialis, inter religionem et matrimonium quam inter sacrum ordinem et matrimonium. Ideo non sequitur quod si religio dirimit matrimonium tale, quod propter hoc susceptio sacri ordinis ipsum dirimat. Si dicatur quod religio non[xx] repugnat tali matrimonio ratione paupertatis et obedientie sed solum ratione voti castitatis et ratione talis voti sacer ordo ita repugnat statui matrimoniali sicut religio,[41] dico quod non, sicut quia, ut dixi, ista oppositio inter religionem et matrimonium causat repugnantiam naturalem et essentialem, non sic autem in sacro ordine et matrimonio quia illa repugnantia est accidentalis, scilicet, ex statuto ecclesie.

[xviii] illius] in *R*
[xix] sed *add. Ed.*
[xx] non *s. lin.*

---

[39] A common Incarnational formula, also quoted by Bertrand de la Tour (II.15). It may ultimately be based on Augustine: 'Verbum, ex quo suscepit hominem, id est carnem et animam, numquam deposuit animam', *Super Ioannem*, 47 10–11 (PL 35 1738; CCSL 36 409).

[40] 'Duos autem dicit qui contraria iniungunt', *S. Thomae Aquinatis Catena Aurea in Quattuor Evangelia* (2 vols.; Turin,1953) i. 113.

[41] Cf. Bertrand de Montfavez (V.4).

[26] Sed adhuc dicetur quod |*5v*| vigore matrimonii sic per verba de presenti contracti tenetur alter coniugum alteri reddere debitum, cum per tale matrimonium vere quilibet[xxi] coniugum transtulerit dominium corporis sui in alium. Religio autem non potest aliquem recipere cum iniuria alterius. Ergo sicut per ingressum religionis nullus solvitur ab aliis debitis,[42] minus videtur quod per talem ingressum solvatur a debito quod tenetur reddere consorti ratione obligationis matrimonialis. Dico quod cum voto religionis et eius observantia, quantum ad paupertatem, castitatem, et obedientiam, stat quod potest reddere alia debita, puta pecuniam suis creditoribus. Ideo tenetur ea solvere et potest sine detrimento status religionis, si habet unde vel debet in ordine, si scit et potest laborare ut sic satisfaciat creditoribus, et prelatus debet eum ad hoc licentiare. Quod si nec sic potest satisfacere, creditor tenetur ei remittere ne propter talis debiti repetitionem perdat statum et meritum religionis. Reddere autem debitum carnis ei cum qua contraxit non potest servando votum et statum religionis, scilicet, castitatem. Ideo alter coniugum tenetur eum quitare a tali debito ne propter redditionem talis debiti ille amittat tantum bonum spirituale sicut est in statu et observantia religionis. Tenemur enim temporalia et exponere et remittere antequam proximus incurrat magnum dampnum spirituale quia ordo est in diligibilibus et plus debemus diligere salutem eternam et salutem anime proximi quam bona temporalia. Modicam etiam immo nullam iniuriam infert religio alteri coniugum si ante carnalem copulam ipsum recipiat tum quia illa poterit, vel ille, cum alio contrahere,[43] tum quia ipse coniunx propter tantum bonum spirituale, sicut est in religione, debet sibi debitum relaxare, quod si noluerit, nichilominus illo invito et reclamante, religio ipsum poterit recipere.

[27] Item constat quod in obligationibus, quantum ad firmitatem et indissolubilitatem, est gradus et disparitas quia una est fortior alia, ut fortior est obligatio per stipulationem quam nuda et verbalis promissio et obligatio. Constat autem quod votum de natura, qua votum, obligat ad reddendum promissum. Vovere enim, etsi sit libertatis et voluntatis antequam votum emittatur, post emissionem tamen reddere est necessitatis. *Vovete et reddite* [Ps. 75:12], *Reddam tibi vota mea* et cetera [Ps. 65:13].

---

xxi quilibet *rep.*

---

42 Cf. Royard (VII.12).
43 See Bertrand de la Tour (III.14; IV.23).

Certum est autem quod votum non est nec obligat nisi procedat ex mera libera non coacta voluntate. Ergo quanto magis absolute et simpliciter |*6r*| votum procedit, ex mera et libera, non coacta, non condicionata voluntate, tanto magis de natura sua retinet naturam voti. Et per consequens fortius et indissolubilius[xxii] obligaret iuxta illam regulam: si simpliciter ad[xxiii] simpliciter, et maxime, maxime.[44] Unde si simpliciter votum obligaret illud quod magis sapit naturam voti, fortius et indissolubilius[xxiv] obligaret. Nunc autem constat quod licet in susceptione sacri ordinis sit votum castitatis et voluntarium, non tamen sic mere pure et simpliciter et absolute voluntarium sicut in voto religionis quia ibi est voluntas condicionata:[45] 'Volo enim sacrum ordinem suscipere; sed quia non possum nisi promittam castitatem, ideo volo promittere castitatem'. Non sic autem est condicionata et quoddammodo ex condicione tracta voluntas in voto religionis, sed omnino libera, non condicionata nec per se nec per accidens violentata. Ideo fortius et purius est illud votum et indissolubilius[xxv] ligat quam illud. Ideo non sequitur quod si votum religionis dirimit tale matrimonium, quod propter hoc votum castitatis in susceptione sacri ordinis dirimat.

[28] Item communiter tenent doctores theologi quod bigamus non potest ad sacerdotium promoveri nec in hoc potest cum bigamo dispensari quicquid sit de aliis sacris ordinibus.[46] Unde dicitur *XXXIIII* His qui *viduam licet laicus duxerit uxorem seu ante baptismum seu post, non admittatur ad clerum. In baptismate enim crimina dimittuntur, non* autem *accepte uxoris consortium relaxatur*.[47] Unde sive fuerit bigamus ante baptismum sive post, non potest ad sacerdotium proveri, quamvis Ieronimus dixerit contrarium,[48] contra quem dixit Augustinus *Acutius vident* et cetera.[49] In

---

xxii indissolubilius] dissolubilius *R*
xxiii ad] et *R*
xxiv indissolubilius] dissolubilius *R*
xxv indissolubilius] dissolubilius *R*

---

44 A scholastic maxim employed, for example, by William of Ockham, *Summa Logicae* Pars. III-3 Cap. 7 line 116. See *Venerabilis Inceptoris Guillelmi de Ockham Summa Logicae*, ed. P. Boehner, G. Gál and S. Brown (St. Bonaventure NY, 1974), 614.

45 Cf. Bertrand de la Tour (II.35), Durand (IX.10; X.2), Gregorio da Lucca (XI.16), John of Reading (XV.6), Pagnotta (XVI.13).

46 Cf. Bertrand de la Tour (III.11).

47 D. 34. c. 13 (Friedberg, i. 129).

48 Cited in D. 26 d. a. c. 1 (Friedberg, i. 95).

49 'Acutius intelligunt', D. 26. c. 2 (Friedberg, i. 95); 'Acutius intellexerunt', *De bono coniugali*, XVIII 21 (PL 40 387; CSEL 41 214).

eodem titulo dicitur sic in fine a quibus ordinibus bigami prohibeantur, *utrum reputentur bigami qui ante baptismum habuerunt unam et post baptismum aliam* et cetera.[50] Causa autem quare cum bigamo non possit dispensari ut ad sacerdotium promoveatur est ista: quia sacramentum essentialiter et de natura sua est sacre rei signum, ita quod ratio signi est de natura et essentia sacramenti, et propter hoc ubi deficit ratio signi, necessario deficit ratio sacramenti. In bigamo autem deficit ratio signi ordinis sacerdotalis quia sacerdos gerit figuram et typum Christi. Christus autem fuit unicus unice. Ergo cum bigamus sive ante baptismum sive post non sit unicus unice eo quod carnem suam divisit cum pluribus vel cum una que plures habuit, patet quod bigamus non potest gerere signum vel figuram Christi et sic non potest esse sacerdos.[51]

[29] Hiis suppositis arguo sic. Impossibile est |*6v*| ut ille recipiat sacramentum in quo non potest esse illius sacramenti signum, sed in religioso post votum castitatis emissum non est nec esse potest signum sacramenti matrimonii sed potius contraria signa: puta cohabitatio cum muliere, prolis educatio, nutritio immunda, et in negotiis mundanis conversatio et implicatio secularis – conversatio et similia multa que potius sunt signa irreligiosi quam religiosi. Ergo omni religioso qui emisit votum castitatis, obedientie, et paupertatis, repugnat signum sacramenti[xxvi] matrimonii. Non ergo est capax sacramenti matrimonii. Non sic autem est in illis qui recipiunt sacros ordines, ut patet in Grecis, nec etiam in illis qui in ecclesia occidentali recipiunt sacros ordines sunt signa sic contradicentia et repugnantia statui matrimoniali.[52] Ideo magis repugnat status religionis statui matrimonii quam susceptio sacri ordinis.

[30] Item quod susceptio sacri ordinis non dirimat matrimonium per verba de presenti contractum quamvis carnali copula non fuerit subsecuta videtur satis clare colligi ex traditis nobis per ecclesiam Romanam. Quamvis enim super hoc non sit aliquid ius specialiter adhuc editum, tamen plane concluditur ex illo quod scribitur *De conversione*[xxvii] *coniugatorum Ex parte II*, ubi dicitur quod in articulo prenotato, scilicet, in ingressu religionis *licet alteri coniugum altero inconsulto* ante carnalem

---

[xxvi] sacramenti] sacramentum *R*
[xxvii] conversione] converti *R*

---

[50] Recte D. 35. d. a. c. 1 (Friedberg, i. 130).
[51] Cf. *Debitum* (X. 1. 21. 5; Friedberg, ii.147–8).
[52] Cf. Bertand de la Tour (II.12), Bertrand de Montfavez (IV.14), Hervé (XII.21–2).

copulam religionem intrare.[53] Constat autem quod quando datur regula generalis cum determinata exceptione, omnes alii casus qui sub exceptione non continentur clauduntur sub illa regula generali.[54] Cum ergo, ut in eadem decretali, dicitur quod si matrimonium inter personas legitimas contrahatur per verba de presenti non secuta copula carnali, non licet transire ad secunda vota nisi in casu prenotato, scilicet, per ingressum religionis, ergo videtur concludi quod in nullo alio casu licet, et sic quod non licet post tale matrimonium contractum sacrum ordinem recipere.[55] Ad hoc facit quod dicitur *De conversione coniugatorum c. Coniugatus*,[56] ubi dicitur quod *nullus coniugatus est ad sacros ordines promovendus nisi ab uxore continentiam profitente fuerit absolutus*. Si autem susceptio sacri ordinis dirimeret tale matrimonium sicut facit ingressus religionis, non oporteret quod ab uxore absolveretur sicut non oportet quod ab ipsa absolvatur si religionem ingrediatur.[57]

[31] Ista dicta sint cum correctione domini nostri pape de primo articulo, quid, scilicet, sciendum sit de questione proposita ante, scilicet, susceptio sacri ordinis dirimat matrimonium |*7r*| prius contractum per verba de presenti non secuta copula carnali. Circa secundum, quod meo iudicio est difficilius quam primum, sunt aliqua dubia inquirenda et declaranda, et specialiter quattuor dubia.

[32] Primum est quod dominus noster movit et diffuse prosequntur doctores decretorum, specialiter Ostiensis *Extra De conversione coniugatorum Ex publico* super illo verbo *consummatum*.[58] Est autem istud dubium: cum indissolubilitas matrimonii et tota eius firmitas surgat et dependeat ex pactione coniugali seu ex mutuo consensu expresso per verba de presenti, per quam quilibet coniugum transfert pleno iure dominium corporis sui in alium, et hoc ante copulam carnalem, ut inferius ostendetur, unde est quod ecclesia statuit et ordinavit quod tale matrimonium possit dissolvi per ingressum religionis, non autem matrimonium carnali copula consummatum, ut dicitur c. *Ex publico*,[59] cum copula carnalis, ut intendo ostendere, nichil omnino videatur facere ad integritatem, perfectionem, firmitatem, et indissolubilitatem matrimonii. Et si istud sit verum, ad istam dubitationem pertinet videre, unde surget illa

---

[53] X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 583–4).
[54] Cf. Tessier (VI.8), Royard (VII.7), Anonymous Lawyer (XVIII.1).
[55] Cf. Giovanni di Napoli (XIV.20), Anonymous Lawyer (XVIII.1).
[56] X. 3. 32. 5 (Friedberg, ii. 580).
[57] Cf. Royard (VII.5).
[58] *Lectura* on X. 3. 32. 7 (ed. cit., iii. 118ra).
[59] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).

interpretatio ecclesie, quod verbum Christi quo dicit *Quos Deus coniunxit, homo non separet* solum intelligatur de matrimonio carnali copula consummato, non autem de matrimonio per verba de presenti contracto ante carnalem copulam.

[33] Secunda dubitatio est in ista materia cum omnia sacramenta sint equalis virtutis ad credendum quamvis non ad recipiendum et a Deo seu Christo instituta in certa et determinata materia: Unde est quod cum ecclesia, ut communiter tenetur, nichil possit immutare in materia aliorum sacramentorum quia non potest ordinare quod baptismus fiat in sola aqua fluminis, non fontis aut maris, quia Christus respectu baptismi conferendi nullam naturalem aquam determinavit; similiter de pane et vino respectu sacramenti eucharistie, et sic de materia aliorum sacramentorum.[60] Unde est quod ecclesia potest materiam sacramenti matrimonii ampliare, arctare, personas legitimas ad contrahendum de iure divino facere illegitimas, et sic illegitimantur ut si contrahant contra statutum ecclesie, omnino nullum sit matrimonium. In hoc enim quod ecclesia facit personas que prius erant legitime ad contrahendum illegitimas, multum fundant se doctores canoniste, ut patet de Ostiensi in apparatu super illam decretalem *Ex publico*, et idem Archidiaconus in apparatu[61] super illam decretalem |*7v*| *Quod votum*.[62]

[34] Tertia dubitatio in ista materia que est michi pre ceteris scrupulosa est: quia ecclesia omnino contraria diversis temporibus invenitur diversa statuisse et aliquo tempore tenuisse et servasse aliquid matrimonium fuisse verum et legitimum matrimonium et alio tempore determinasse illud matrimonium fore nullum. Exemplum: *Extra De sponsa duorum*[63] dicit sic Alexander III[xxviii] scribens Salernitano archiepiscopo: *Si inter virum et mulierem legitimus consensus intervenerit de presenti ita quidem quod unus alterum in suo mutuo consensu verbis consuetis expressis recipiat utroque dicente: 'Ego accipio te in meum et ego accipio te in meam' sive sit iuramentum interpositum sive non, non licet mulieri alii nubere. Et si nupserit etiam si carnalis copula sit secuta ab eo separari debet et ut ad primum redeat ecclesiastica districtione compelli,*

[xxviii] iii] iiii *R*

[60] Similar questions treated by Bertrand de la Tour (II.3, III.3), Royard (VII.8), Hervé (XII.16), Jean d'Allier (XIII.6), Pagnotta (XVI.11).

[61] Guido de Baysio, *Archidia. super sexto decr.* (Lyons, 1547), fo. 99v; Also quoted by Jean d'Allier (XIII.4).

[62] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).

[63] X. 4. 4. 3 (Friedberg, ii. 680–1).

quamvis aliter a quibusdam predecessoribus nostris sit aliquando iudicatum. Ecce hic sententia quam tenet ecclesia, quod secundum matrimonium etiam cum copula carnali non dirimit primum, immo secundum est nullum et primum est legitimum. Ecce etiam in isto textu quod aliquando aliqui summi pontifices iudicaverunt contrarium, quod, scilicet, secundum matrimonium cum copula carnali est verum matrimonium et legitimum et primum est nullum.[64] Item in eodem titulo *De sponsa duorum* c. ult.[65] dicit sic Innocentius III Mutinensi episcopo *De consuetudine que diu in Mutinensi obtinuit civitate ut si quis iuraret se*[xxix] *aliquam [. . .] et citra carnis copulam desponsasset, si consequenter*[xxx] *desponsaret aliam et etiam cognovisset, primo cognita adiudicaretur viro, non autem illa que prius extitit desponsata*. Et infra: *in matrimoniis de cetero contrahendis illud te volumus observare ut postquam inter legitimas personas consensus legitimus intervenerit de presenti, qui sufficit in talibus iuxta canonicas sanctiones et si solus defuerit*,[xxxi] *cetera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur, etsi persone iuncte legitime cum aliis de facto contrahant, quod prius de iure*[xxxii] *factum fuerat, non poterit irritari*.[xxxiii] Ecce quod in ecclesia Mutinensi usque tunc fuit observatum, quod secundum matrimonium cum copula carnali erat verum et legitimum matrimonium et dirimebat primum. Et in ista decretali papa asserit hoc dicens *de cetero* et cetera, quasi dicat quod usque modo factum est observatum fuit in ecclesia Mutinensi valuit, sed statuimus quod amodo tale matrimonium secundum etiam cum copula carnali non teneret. Quod autem ecclesia possit statuere ut secundum matrimonium cum carnali copula sit legitimum et dirimat primum |*8r*| contractum per verba de presenti non secuta copula carnali, quod etiam possit contrarium statuere diversis temporibus, quod, scilicet, primum matrimonium contractum per verba de presenti sine copula carnali teneret et secundum contractum in facie ecclesie, subsecuta carnali copula, non teneret. Nec dirimat primum plane dicit Ostiensis in glossa super illo verbo *De consuetudine* dicit sic: *quandoque per summos pontifices approbata ut supra c. Licet*[66] *in fine*.[67] Et super

[xxix] se] set *R*
[xxx] consequenter] communiter *R*
[xxxi] defuerit] fuerit *R*
[xxxii] iure] cetero *R*
[xxxiii] irritari] immutari *R*

[64] See Bertrand de la Tour (II.13), Royard (II.11).
[65] X. 4. 4. 5 (Friedberg, ii. 681–2).
[66] X. 4. 4. 3 (Friedberg, ii. 680–1).
[67] *Lectura* on X. 4. 4. 5 v. *de consuetudine* (ed. cit., iv. 15va).

illo verbo *de cetero* decretalis dicit glossa Ostiensis sic: *quasi dicat quia ea que obtentu talis* [*consuetudinis*] *facta sunt hactenus mediocriter toleramus* [...] *qui in talibus potestatem habeamus*.[68] Et super illo verbo *Volumus* dicit sic: *quasi dicat etsi vellemus contrarium statuere, possemus et dictam consuetudinem approbare* [...] *nam circa matrimonium non consummatum possemus interpretari et statutum facere de plenitudine potestatis*.[69] Hec Ostiensis ibi. Ex predictis surgit dubitatio non modica quia secundum ista que debent supponi esse vera, ecclesia potest mutare totam naturam matrimonii contracti[xxxiv] per verba de presenti sine copula carnali quia potest facere quod secundum matrimonium cum copula carnali sit legitimum et dirimat primum, et potest facere quod non sit verum matrimonium, nec dirimat primum et sic potest dividere et nullum facere matrimonium carnali copula consummatum contra id, *Quos Deus coniunxit,* cuius contrarium dicitur in decretali *Ex publico*.[70]

[35] Quarta dubitatio est in ista materia de verbo quod dicit Ostiensis, quod ideo matrimonium contractum per verba de presenti sine copula carnali potest dissolvi per ingressum religionis quia tale matrimonium significat et figurat unionem spiritualem anime cum Christo per caritatem, que omnino[xxxv] est solubilis, matrimonium autem contractum per verba de presenti cum copula carnali non potest dissolvi[xxxvi] quia significat unionem Christi et ecclesie secundum carnem, que omnino est indissolubilis. Et sic est intentio sua plane: quod matrimonium est solubile vel insolubile ex ratione solubilitatis vel insolubilitatis illius cuius est signum. Est ergo ista dubitatio: utrum matrimonium consummatum habeat insolubilitatem ex natura sua seu ex sola pactione coniugali que fit per mutuum consensum expressum, vel habeat insolubilitatem ex insolubilitate illius cuius est signum et quod figurat vel ex alio capite. Et est etiam videndum quomodo matrimonium sub quo semper cucurrit genus humanum in lege nature scripta et gratie, nichilominus matrimonium secundum quod celebratur inter fideles est proprie sacramentum legis Christi.

[xxxiv] non *ante* contracti *del. Ed.*
[xxxv] omnino] unio *R*
[xxxvi] non potest dissolvi *add. Ed.*

---

[68] Ibid., 15vb.
[69] Ibid.
[70] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).

[36] Quantum ad primam dubitationem dico quod videtur posse dici quod matrimonium ratione carnalis copule non recipit insolubilitatem nec sue insolubilitatis firmitatem |*8v*|

[II]

|*9r*| Dicta fratris Bertrandi de Turre Ordinis fratrum Minorum tituli sancti Vitalis Presbyteri Cardinalis

[1] Questiones tres fuerunt nobis per sanctissimum patrem ac dominum nostrum proposite ut dicamus de qualibet quod sentimus secundum scientiam et Domino nobis datam. Quarum prima est: utrum matrimonium contractum nondum tamen carnali copula consummatum dirimatur per susceptionem sacri ordinis sequentem? Secunda: utrum circa hoc aliquid debeat per ecclesiam statui seu ordinari? Tertia: qua pena plecti debeat qui post tale matrimonium scienter suscipit ordinem sacrum? Ad istas questiones cum summa reverentia et correctione ac determinatione eiusdem sanctissimi patris ac domini nostri et sedis apostolice intendo dicere quod michi Dominus inspiravit.

[2] Ad evidentiam autem prime questionis sunt quattuor premittenda. Primum est quod quantum est de iure nature et divino scripto inter sacramenta ordinis et matrimonii nulla est repugnantia. Potest enim quis,[i] quantum est de hoc circumscribendo omnia alia, post contractum matrimonium licite, si non esset bigamus, sacrum ordinem suscipere et in ipso ministrare et econverso post susceptum ordinem contrahere matrimonium cum unica et virgine, ipsoque uti quod plane innuit Apostolus 1 ad Thim. II [3:11] et ad Titum I [6], ubi priusquam locutus fuit de presbyteris et diaconibus, loquitur de mulieribus, *id est de uxoribus ordinandorum*, ut dicit quedam glossa.[1] Quod etiam patet quia in ecclesia orientali sacerdotes, diaconi, et subdiaconi matrimonio copulantur, sicut dicitur *di. XXXI in c. Aliter*.[2] Constans autem est quod in orientali ecclesia sunt vera ecclesie sacramenta. Si ergo inter ista sit aliquid propter quod unum aliud impediat vel dirimat, hoc est ex ecclesie constitutione, certe multum rationabili et declarativa divine voluntatis. Et dico ex constitutione, vel generali omnibus clericis, tam

---

[i] licite *post* quis *del. Ed.*

---

[1] Cf. Interlinear gloss to 1 Tim. 3: 12 (*Biblia Latina cum Glossa Ordinaria*, IV 408). See also Royard (VII.4), Gaucelme (IV.18).

[2] D. 31. c. 14 (Friedberg, i. 115).

orientalibus quam occidentalibus, per quam non licet alicui ordinato in subdiaconum et supra matrimonium contrahere, sicut apparet ex sexta synodo *di. XXXII in c. Si quis eorum*[3] et in multis aliis capitulis, vel speciali, scilicet, Nicene synodi vel ex alia quantum ad occidentales clericos per quam sacro ordini votum continentie est annexum.

[3] Secundum est quod omnia statuta ecclesie fuerunt rationabilia et promulgata ex causa rationabili. Verum in illis statutis que sunt circa sacramenta vel articulos fidei, ipsa ecclesia fuit mota non ex ratione humana sicut in aliis iuribus positivis[ii] nec solum ex auctoritate Christi generali fundata super illo verbo dicto beato Petro *Quodcunque ligaveris super terram* et cetera [Mt. 16:19] sed[iii] etiam ex ratione divina et auctoritate spirituali, id est, spe-|*9v*|cialiter insinuata et fundata, vel in aliquo facto Christi quod tamen ad nos per scripturam aliquam autenticam non pervenit, vel in traditione Christi facta verbaliter apostolis et specialiter beato Petro et per ipsum Romane ecclesie ac per ipsam, que mater est omnium et magistra omnibus aliis ecclesiis, vel in divina revelatione facta alicui vel aliquibus Romanis pontificibus et aliis sanctis patribus precipue in aliquo concilio generali, vel in utroque. Multa enim tenemus de sacramentis ecclesie tanquam articulos fidei vel tanquam reducibilia ad aliquem de articulis fidei que non sunt scripta in aliquo Christi evangelio nec per scripturam aliquam apostolorum autenticam pervenerunt ad nos, sed modo predictorum aliquo ad nos per longevam consuetudinem et ecclesie generalem observantiam sunt deducta. Cum tamen, ut dicitur communiter, in hiis que sunt sacramenti essentialia nichil possit per hominem statui vel etiam immutari, unde quantum ad materiam et formam sacramentorum confirmationis et ordinis, et quantum ad hoc quod persone que de iure divino sunt ad contrahendum matrimonium legitime per ecclesiam sint facte illegitime, et quantum ad multa alia, ad hoc oportet nos recurrere, scilicet, quod ecclesia ista statuit mota, vel ex facto Christi aliquo, vel ex traditione facta[iv] apostolis, vel ex divina revelatione que tamen scripta non fuerit, sed pervenerit ad nos *ab ipsis fundatissimis sedibus apostolorum*[4] per successionem episcoporum urbis Rome. Sicut hec omnia haberi possunt

ii sicut in aliis iuribus positivis *add. Ed.*
iii sicut in aliis iuribus positivis *ante* sed *del. Ed.*
iv facta *rep.*

3 D. 32. c. 7 (Friedberg, i. 119).
4 From D. 11. c. 5 (Friedberg, i. 24).

per Augustinum ex dictis Basilii et est *XI di.* in c. *Ecclesiasticarum*,[5] et per eundem in libro *De Fide Christiana*[6] et est eadem di. in c. *Catholica ecclesia*,[7] et per eundem in libro *Ad Interrogationes Ianuarii* ubi dicit sic: illa que non sunt scripta de sacramentis que quidem toto orbe terrarum observantur datur intelligi quod vel ab ipsis apostolis vel a primariis conciliis, quorum est in ecclesia auctoritas saluberrima, tradita custodimus.[8] Hoc idem patet ex verbis Innocentii, *Extra De celebratione missarum et sacramento eucharistie c. Cum Marte § Sanum multa*.[9]

[4] Tertium est quod sacramenta ecclesie non habent veram aliquam virtutem aut efficaciam nisi ex sola institutione Christi. Unde ait Hugo, *libro de sacramentis* parte prima quod sacramenta *ex institutione significant et ex sanctificatione* continent *invisibilem gratiam*.[10] Unde quod ecclesia statuit circa sacramenta cum in statuendo fuerit mota aliquo trium modorum predictorum, non videtur dicendum de aliquo tali ad sacramentum pertinente, quod sit solum ex statuto ecclesie, sed principaliter ex na-|*10r*|tura rei statute, id est, Christi institutione, quam declarat ecclesie statutum. Unde quod dixerunt iuriste aliqui, sicut recitat glossator super illo capitulo *Ex publico, Extra De conversione coniugatorum*,[11] scilicet, *quod matrimonium non consummatum naturam suam sortitur ex constitutione ecclesie*,[12] non intelligo quia, sicut patet Gen. 2 [24–5], Deus instituit matrimonium inter Adam et Evam in paradiso, ubi fuerunt veri coniuges ante matrimonii consummationem. Preterea consummatio matrimonialis per carnalem copulam nullam inducit novam obligationem, sed primam firmat et insolubilem reddit.[13]

---

[5] ibid.

[6] Recte Boethius, *De fide catholica*. See *De consolatione philosophiae; Opuscula theologica*, ed. C. Moreschini (Munich, 2000), 195–205.

[7] D. 11. c. 8 (Friedberg, i. 25).

[8] Cf. 'Illa autem, quae non scripta, sed tradita custodimus, quae quidem toto terrarum orbe seruantur, datur intelligi uel ab ipsis apostolis, uel plenariis conciliis, quorum est in ecclesia saluberrima auctoritas, commendata atque statuta retineri', Augustine, *Ad Inquisitiones Ianuarii*, Epistola LIV (PL 33 200; CSEL 34 159).

[9] 'Multa tam de verbis quam de factis dominicis invenimus ab evangelistis omissa, quae apostoli vel supplevisse verbo vel facto expressisse leguntur . . . Credimus igitur quod formam verborum, sicut in canone reperitur, et a Christo apostoli et ab ipsis eorum acceperint successores', X. 3. 41. 6 (Friedberg, ii. 637–8).

[10] Hugh of Saint Victor, *De sacramentis christianae fidei* (PL 176 317).

[11] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).

[12] The opinion of Alanus reported by Bernard of Parma in the *Ordinary Gloss* to X. 3. 32. 7 v. *consummatum* (ed. cit., 207r) and by Hostiensis in his *Summa* (loc. et ed. cit., iii. 1119).

[13] See Vital (I.16).

[5] Quartum est quod ecclesia statuit quod verum matrimonium non consummatum dirimitur per professionem factam in aliqua de religionibus approbatis. Patet autem de isto statuto ecclesie in multis locis, precipue *Extra De conversione coniugatorum* in c. *Verum*[14] et *Ex publico*,[15] et *Ex parte* II.[16] Sciendum tamen est quod fuit quorundam opinio,[v] quam videtur glossator tangere super illo c. *Verum*,[17] quod in isto casu, scilicet, quando alter coniugum religionem ingreditur, altero in seculo remanente, quod non dissolvitur matrimonium quantum ad vinculum quod semper manet, secundum eos, quamvis inefficax.[18] Volunt enim quod verbum Salvatoris intelligatur ad litteram de quocunque matrimonio, scilicet, *Quod Deus coniunxit* et cetera. Non ergo secundum istos solvitur matrimonium quantum ad vinculum sed solum fit separatio coniugum quantum ad thorum. Dicunt enim quod est duplex separatio quantum ad thorum: una, scilicet, post copulam, videlicet, propter fornicationem Mt. XVIIII [9], et in isto casu separationis non licet alicui coniugi nubere alteri persone; alia est ante copulam, scilicet, per ingressum religionis, et in isto casu licet remanenti in seculo nubere alteri. Unde non est inconveniens, secundum eos, quod una mulier habeat simul duos viros vel unus vir duas uxores: unum vel unam in vinculo carnali, alium vel aliam in vinculo spirituali.[19]

[6] Sed istud, iudicio meo, non est verum quia secundum legem Christi nulla alia causa assignatur separationis quoad thorum nisi solum crimen fornicationis. Preterea[vi] vinculum matrimoniale nunquam est

---

[v] Opinio quorundam *in marg. sin. not.*
[vi] propter *ante* preterea *cancel.*

---

[14] X. 3. 32. 2 (Friedberg, ii. 579).
[15] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).
[16] X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 583–4).
[17] X. 3. 32. 2 (Friedberg, ii. 579).
[18] *Ordinary Gloss* to X. 3. 32. 2 v. *Remanere*: 'Et cum alia contrahere i. c. ex publico. Et dicunt quidam quod nihilominus remanet vinculum prioris matrimonii sed prorsus inefficax propter ingressum et sic habebit duas uxores' (*Decretalium libri V cum glossa*, 206v). Also cited by Hostiensis in his *Lectura* ad X. 3. 32. 2 v. *ad secunda vota* (ed. cit., iii. 117ra).
[19] Cf. 'Posset enim dici quod ille est unus casus separandi thorum ante copulam, sicut est fornicatio alius casus separandi thorum post copulam, vinculo utrobique manente. Et quod separatione facta ante copulam licet alteri nubere…secundum hoc nullum est inconveniens unam mulierem duos habere viros in vinculo spirituali, unum autem tantum in vinculo carnali' (*Quodlibeta magistri Henrici Goethals a Gandavo*, fo. 214v).

solum spirituale,[20] sed semper principalius est carnale seu corporale,[vii] quia est quedam obligatio ad carnalem copulationem etiam antequam sit consummatum, saltim sub condicione si alter coniugum petat. Per ipsum enim dant sibi coniuges mutuam suorum corporum potestatem, circa quod per carnalem copulam non obligantur sibi invicem noviter, sed solum pre- | *10v* | cedens obligatio confirmatur.[21] Unde si in isto casu non solveretur matrimonium quantum ad vinculum, sequeretur quod si alteri nuberet, quod esset coniunctus duobus vinculo carnali, quod esse non potest, maxime quantum ad mulieres, de quibus nunquam fuit licitum quod una simul haberet plures viros. Preterea iura volunt quod in isto casu licet alteri coniugum nubere. Hoc autem nullomodo diceret licitum nisi esset primum vinculum dissolutum. Verbum autem Salvatoris, scilicet, *Quod Deus coniunxit* et cetera, intelligitur de matrimonio consummato. Dicit enim glossa interlinearis: *Quod Deus coniunxit*, supple, *efficiendo unam carnem*.[22] Unde Salvator priusquam dixerat Mt. XIX [6] *Iam non sunt duo sed una caro*, immediate infert [9] quod ergo *Deus coniunxit* et cetera. Si autem intelligatur de quocunque matrimonio, etiam non consummato, tunc exponitur *Homo non separet*, supple, operans auctoritate humana; operans tamen auctoritate divina, sicut in hoc casu facit papa, Christi vicarius separare potest.[23] Hoc tamen non extenditur ad matrimonium consummatum quia quantum ad hoc papa non habet auctoritatem Christi, sicut habet in primo, ut inferius patebit.

[7] Dicendum igitur quod quando alter coniugum ante copulam profitetur aliquam religionem, matrimonium dissolvitur quantum ad vinculum, sic quod remanens in seculo alteri persone nubere potest. Sed unde ratio huius? Certe ex natura rei, scilicet, ex Christi institutione, a qua sortiuntur naturam suam ecclesie sacramenta. Istam autem naturam, que est a Christi institutione, declarant nobis quantum ad hoc ecclesie statuta. Sed ulterius quomodo pervenit usque ad nos ista Christi ordinatio? Re vera aliquo trium modorum predictorum, scilicet, vel ex

---

[vii] Contra istam *in marg. sin. not.*

---

[20] See the remarks of Vital (I.7); also Hervé (XII.15), Jean d'Allier (XIII.3), Anonymous Lawyer (XVIII.2) who all use the term *vinculum spirituale*; Durand (IX.7 and X.1), Gregorio da Lucca (XI.10), Giovanni di Napoli (XIV.17), Pagnotta (XVI.17) use the term *matrimonium spirituale*.

[21] Cf. Vital (I.15).

[22] 'Faciendo unam carnem'. Interlinear gloss (*Biblia Latina cum Glossa Ordinaria*, IV 61).

[23] Cf. Royard (II.7).

facto eiusdem Christi, qui secundum quod Ieronimus dicit in prologo super Iohannem[24] eundem Iohannem post contractum matrimonium nondum tamen consummatum eduxit de nuptiis et ipsum transire fecit ad religionem apostolorum. Unde dissolutionem istius vinculi per ingressum religionis voluit solennizare Christus in illo discipulo quem pre aliis tenerius diligebat.

[8] Quamvis autem omnia facta Christi non fuerint ecclesie in exemplum quia quedam fuerunt magis admiranda quam imitanda, istud tamen quia fuit morale et ad perfectionem vite ducens potuit ac debuit esse ecclesie pro exemplo. Preterea ecclesia conficit solum in pane triticeo, nec habet super hoc aliquid nisi quia credit quod Christus sic fecit, vel pervenit ad ipsam universalem ecclesiam ex traditione Christi facta verbaliter beato Petro et per ipsum Romane ecclesie ac per ipsam aliis ecclesiis mundi, vel pervenit *ex |11r| divina revelatione que superat omnem legem*, ut dicitur in illa decretali *Ex parte*.[25] Que quidem revelatio fuit facta aliquibus Romanis pontificibus, vel aliis sanctis patribus precipue in aliquo concilio generali, vel utroque modo. Unde ex aliquo istorum vel utroque fuit motus ille sanctus vir Macharius ad deserendam sponsam suam, cum deberet ad ipsam ingredi celebratis nuptiis, et ad ducendam heremiticam vitam.[26] Ex aliquo etiam istorum vel ex utroque fuit mota ecclesia ad statuendum et diffiniendum istud. Que quidem statuta et diffinitiones declarant nobis divinam voluntatem et Christi ordinationem.

[9] Sed adhuc, que fuit ratio istius ordinationis Christi, scilicet, quod in isto casu matrimonium quantum ad vinculum solveretur? Re vera doctores conantur assignare multas rationes que non sunt demonstrationes nec multum efficaces, sed quedam congruentie et probabiles persuasiones.[27] Prima[viii] est quia sicut matrimonium consummatum, per quod sunt effecti coniuges una caro, dissolvitur per mortem naturalem, secundum Apostolum ad Rom. VII [1–3], sic et matrimonium istud quod nichil aliud est quam unio consensuum expressa[ix] per verba de presenti per quod ad nichil carnale adhuc processum est, licet ad hoc sit

viii Prima ratio *in marg. dext. not.*
ix expressa] expresset *R*

24 *Glossa Ordinaria*, ed. cit., iv. 223.
25 X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 583–4).
26 Cf. Royard (VIII.2), Jean d'Allier (XIII.13), Giovanni di Napoli (XIV.29).
27 Cf. John of Reading (XV.6).

facta obligatio corporalis, dissolvitur per mortem civilem per quam alter penitus moritur mundo et simpliciter incipit vivere Deo. Hoc autem fit quando profitetur aliquam religionem. Tunc enim moritur mundo quantum ad animam pro votum obedientie, quantum ad corpus per votum continentie, quantum ad res corporales per votum paupertatis.[28]

[10] Si autem dicatur contra hoc quod servitus est mors civilis et tamen si superveniat post tale matrimonium ipsum non dirimit,[29] dicendum quod servitus non est talis mors civilis ut per ipsam quis moriatur mundo et incipiat vivere Deo sicut est ista de qua loquimur, que sola dirimit matrimonium tale.

[11] Si dicatur ulterius quod professus in[x] religionem non est mortuus quantum ad hoc quia papa posset dispensare cum eo ut duceret uxorem, sicut Innocentius tradit,[30] dicendum quod si hoc possit papa, quod ego non nego, tunc etiam potest hominem transferre de morte civili ad vitam civilem. Unde facta tali dispensatione iam non est mortuus sed vivus.

[12] Secunda quia status matrimonii et religionis sunt omnino incompossibiles.[xi] Per votum enim obedientie non habet |*11v*| religiosus sui corporis potestatem sed prelatus suus. Nichil enim proprie habet in sua potestate quia non habet nec velle nec nolle: *Vir etiam non habet potestatem sui corporis sed mulier*, ut dicit Apostolus 1 ad Cor. VII [4]. Impossibile autem est quod unus et idem simul et semel obediat vel serviat duobus super eadem re opposita volentibus. Item per votum continentie quod est essentiale statui religionis obligaret se religiosus ad non exercendum actum carnis [...] supposito quod alter petat. Iste autem obligationes nullatenus possunt simul stare. Item per votum paupertatis religiosus non potest habere proprium nec aliquid sibi acquirere nec de bonis communibus potest aliquid sumere nisi quod ei ministratur ad sustentationem vite.[31] Non ergo potest religiosus supportare onera matrimonii,

---

[x] in *add. Ed.*
[xi] Secunda ratio *in marg. sin. not.*

---

[28] Cf. Durand (IX.5), Gregorio da Lucca (XI.10), Jean d'Allier (XIII.3).
[29] Cf. Bertrand de Montfavez (V.11).
[30] This is a reference to Innocent IV's commentary on Innocent III's bull *Cum ad monasterium* (X. 3. 35. 6 v. *annexa*): 'Papa potest dispensare cum monacho, quod habeat proprium vel coniugem'. See *Sinibaldus Fliscus (Innocenz IV) Commentaria. Apparatus in V Libros Decretalium* (Frankfurt, 1570; reprint Frankfurt, 1968), 432vb–433ra.
[31] Cf. Bertrand de la Tour's definition of poverty in Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 71.

utpote educare uxorem et prolem, que tamen tenetur vir procurare pro suo posse de iure naturali.[32] Alie etiam regulares observantie statui matrimonii repugnant.

[13] Si dicatur contra hoc quod verum est quod status sunt incompossibiles, idcirco unus alium excludit, unde sicut votum religionis impedit contrahendum matrimonium et dirimit post contractum, sic si post contractum matrimonium quis profiteatur, vinculum remanet et professio non tenet, dicendum quod non est simile de religione et de matrimonio quia per votum religionis contrahitur maior obligatio quam per tale matrimonium. Per primum enim obligatur quis Deo, per secundum homini. Per primum obligatur ad non exercendum actum carnis, per secundum ad exercendum. Primum autem est melius secundo. Dicit enim Apostolus 1 Cor. VII [37–8] quod qui dat virginem suam viro, bene facit; qui autem non dat, supple, cum voluntate virginis, melius facit.[33] Obligatio etiam prima est de pluribus et maioribus bonis quam secunda quia est de obedientia, de continentia et contemptu terrenorum per que potest venire instrumentaliter ad serviendum Deo libere et ad apicem perfectionis.[34] Est etiam ita fortis obligatio quod non expectat aliquid per quod reddatur fortior sicut obligatio materialis redditur firmior per sequentem copulam *sine qua confirmari non potest*, sicut dicitur *Extra De conversione coniugatorum Ex parte II*.[35]

[14] Idcirco si votum religionis precedat, dirimit tale matrimonium post contractum. Et tamen si tale matrimonium precedat, professio sequens tenebit et precedens vinculum dissolvetur quam maxime quia est de bono maximo profitentis cum dampno nullo |*12r*| vel modico vel saltim reparabili remanentis. Nunc autem secundum ius naturale licitum est cuilibet bonum suum magnum eligere,[36] presertim id ex quo non sequitur dampnum alterius vel, si sequatur aliquod, est tamen longe minus. Si dicas quod secundum istam solutionem idem videtur dicendum de matrimonio consummato precedente, dicendum quod non quia quantum ad hoc habemus expressam sententiam Salvatoris, scilicet, *Quod Deus coniunxit* et cetera. Habemus etiam evidentem rationem quia

---

32 Cf. Vital (I.29), Bertrand de Montfavez (V.14), Hervé (XII.21–2).

33 Recte *Qui matrimonio iungit virginem suam bene facit et qui non iungit melius facit.*

34 For the importance of this instrumentalism in Bertrand's arguments about poverty and perfection, see Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 50–2, 80, 183.

35 X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 583–4). The text in fact reads 'sine qua matrimonium *consummari* non potest'.

36 Hostiensis makes this point: 'Ut enim in hiis iuribus apparet licitum est propositum melioris vitae assumere', *Summa Aurea* (loc. et ed. cit., 1118).

tale non dissolvitur nisi per mortem naturalem. Istam autem solutionem innuit illud capitulum *Verum*.[37] Dicit enim quod ex quo non sunt *effecti simul una caro, satis potest unus ad Deum transire et alter in seculo remanere*.

[15] Tertia ratio talis est:[xii] matrimonium consummatum sacramentum est et signum coniunctionis Christi et ecclesie et assumptionis carnis humane. Unde Apostolus ad Eph. V [32] loquens de isto matrimonio secundum glossam dicit sic *sacramentum magnum est hoc autem dico in Christo et ecclesia*.[38] Ista autem coniunctio Christi et ecclesie est omnino indissolubilis. Nunquam enim secundum sanctos deposuit vel deponet Dei Filius quod assumpsit.[39] Idcirco tale matrimonium nullomodo est dissolubile utroque coniuge vivente. Unde de essentia ac ratione talis matrimonii est insolubilitas quam Christus nunquam commisit alicui dissolvendam. Matrimonium autem non consummatum sacramentum est et signum coniunctionis spiritualis Christi et anime que fit per gratiam, et istam coniunctionem tantum efficit istud matrimonium in coniugibus nisi obicem inveniat. Non enim matrimonium, quod est causativum gratie inquantum est sacramentum nove legis, omne illud efficit quod figurat nisi tantum coniunctionem istam. Ista autem coniunctio dissolvitur per peccatum quo Christus moritur homini et homo Christo. Quare et tale matrimonium dissolvitur per mortem illam qua homo mundo moritur et homini moritur mundus, unde videtur quod non sit contra rationem istius matrimonii solubilitas quia nichil significat indissolubile et quod vinculum ipsius commiserit Christus et ostenderit ecclesie posse per ipsam dissolvi.

[16] Et si dicatur contra primum quod matrimonium consummatum quo quis efficitur bigamus non significat illam coniunctionem Christi et ecclesie et idcirco potest dissolvi, dicendum quod immo significat sed non plene. In aliquo enim signum deficit, videlicet, in hoc: quod ille pluribus se coniunxit. Christus autem unice et virginis |*12v*| semper est sponsus. Dico igitur quod quantum ad insolubilitatem, signum est illius coniunctionis. Idcirco non potest dissolvi quia tamen signum in aliquo

[xii] Tertia ratio *in marg. sin. not.*

[37] X. 3. 32. 2 (Friedberg, ii. 579).

[38] 'Scilicet hic Moyses de unione coniugali quod est signum magne rei scilicet coniunctionis Christi et ecclesie'. Interlinear gloss (*Biblia Latina cum Glossa Ordinaria*, IV 372).

[39] Attributed to John of Damascus by Vital (I.24).

deficit. Idcirco talis ordinari non potest eo quod ordinatus in sacerdotem representat personam Christi, *Extra De bigamis c. Debitum*.[40]

[17] Quarta ratio sumitur ex favore religionis.[xiii] Status enim religionis, status est perfecte aversionis a seculo et conversionis ad Deum. Idcirco status iste multum est favorabilis. Unde in favorem religionis multa statuit et indulsit apostolica sedes. Huius autem favoris habuit exemplum in Christo qui in favorem religionis istud fieri voluit et in Iohanne eius discipulo quod esset licitum ostendit.[41] Si autem[xiv] dicatur contra hoc quod propter favorem religionis istud etiam deberet esse post matrimonium consummatum, dicendum quod non quia non solvitur nisi per mortem naturalem et preterea iste favor religionis esset nimis in detrimentum coniugis remanentis et suscepte prolis. Coniunx enim remanens non sic poterit invenire virum post consummationem sicut ante. Proles etiam suscepta non sic posset educari per unum sicut educaretur per duos.

[18] Ex hiis que dicta sunt potest sumi quinta ratio que omnibus,[xv] iudicio meo, est efficacior, que talis est: omne illud quod de sui ratione est solubile, vel saltim de sui ratione non est insolubile, commisit Christus et ostendit ecclesie quod propter aliquid multo[xvi] melius posset dissolvi. Sed tale est matrimonium non consummatum, ut patet ex predictis et per sententiam Christi, scilicet, *Quod Deus coniunxit* que solum est de matrimonio consummato. Unde secundum sententiam Eius, insolubilitas solum est de ratione matrimonii consummati propter quod statuta ecclesie voluntati divine et ordinationi Christi consona loquntur solum de dissolutione matrimonii non consummati.

[19] Istis premissis descendo ad questionem.[xvii] Cum queritur utrum per susceptionem sacri ordinis matrimonium nondum consummatum dirimatur, dicunt aliqui quod sic et videtur prima facie quod bene dicant per IIII vel V rationes quarum prima tale est: maior obligatio dirimit minorem.[xviii] Sed illa obligatio qua obligatur suscipiens sacrum

[xiii] Quarta ratio *in marg. sin. not.*
[xiv] autem *s. lin.*
[xv] Quinta ratio *in marg. sin. not.*
[xvi] multo *s. lin.*
[xvii] Hic ad questionem *in marg. sin. not.*
[xviii] Opinio Hostiensis *in marg. sin. not.*

[40] X. 1. 21. 5 (Friedberg, ii. 147–8).
[41] Cf. Vital (I.18), Royard (VII.16).

ordinem maior est quam illa que contrahitur per tale matrimonium.[42] Quod patet ex parte illius cui fit obligatio quia fit Deo et alia fit homini, et ex parte illius ad quod fit obligatio quia fit ad non exercendum actum carnis propter votum continentie, alia vero fit ad exercendum quod est minus bonum, et ex parte forme obligationis quia suscipiens sacrum ordinem |*13r*| ponit Deum in possessione actuali de corpore suo mediante prelato de cuius manu suscipit ordinem sacrum. Per tale autem matrimonium, etsi coniuges dent sibi potestatem mutuam suorum corporum, non tamen ponunt se actualiter in possessione ante carnalem commixtionem.

[20] Secunda: talis status religionis tale matrimonium dirimit propter votum solenne castitatis in ecclesia saltim occidentali, sicut et status religionis. Quare et cetera.

[21] Tertia: talis status religionis dirimit matrimonium quia per ipsum quis moritur civiliter sed per susceptionem sacri ordinis suscipiens moritur quantum ad actum coniugalem propter votum continentie.[43] Quare et cetera.

[22] Quarta: talis dicitur *XXXIII q. I c. I*, quod matrimonium confirmatur *officio*, supple, *carnis*, dicit glossa.[44] Et statim subditur quod *antequam confirmetur* matrimonium carnis officio *omnis impossibilitas officii solvit vinculum coniugii*.[45] Unde secundum aliquos abcisio genitalium proveniens post tale matrimonium solvit ipsum.[46] Sed sacrum ordinem suscipiens propter votum incurrit de iure impossibilitatem officii. Castrat enim se propter regnum celorum [cf. Mt. 19:12].[47] Ergo et cetera.

[23] Quinta: talis in favorem religionis statutum est quod tale matrimonium dirimatur per illum statum. Sed status sacri ordinis magis videtur esse favorabilis quam status religionis. Ergo et cetera.

[24] Probatur minor. Tum quia status sacri ordinis est altior: sunt enim ordinati duces exercitus Christiani quod non sunt religiosi. Tum quia status est sanctior: sacer enim ordo caracterem imprimit et directe

---

42 Cf. Gaucelme (IV.28), Robert (XVII.9).

43 Cf. Vital (I.13), Tessier (VI.2), and Robert (XVII.8).

44 *Ordinary Gloss* to C. 33. q. 1. d. a. c. 1 v. *officio* (*Decretum…cum glossis*, col. 216).

45 C. 33. q. 1. d. a. c. 1 (Friedberg, i. 1149). Also quoted by Tessier (VI.2).

46 For a consideration of this question and endorsement of the opinion that a marriage can be dissolved on such grounds, see Richard of Mediavilla, IV d. 27. a. 2 q. 3 (ed. cit., 416–7).

47 See the discussion of *de iure* and *de facto* impotence by Vital (I.13), Tessier (VI.2), and Robert (XVII.8).

ordinat hominem ad corpus Christi verum,[48] quod non status religionis inquantum huiusmodi quia in eo sunt laici multi. Potest etiam addi ad hoc quod Christus Iohannem post tale matrimonium eduxit de nuptiis ut esset sacerdos et postea prelatus. Sed dicendum istis non obstantibus iuxta predicta capitula et communiorem sententiam doctorum tam theologie quam iuris canonici quod tale matrimonium non dirimitur per susceptionem sacri ordinis.[xix] Quod probatur quia super hoc nullum invenitur statutum ecclesie declarans divinam voluntatem sicut invenitur de voto religionis. Tum quia ordinem sacrum suscipiens non moritur propter hoc nec naturaliter nec civiliter quamvis, ut dicitur communiter, mutiletur. Nunc autem, ut dictum est, nullum |*13v*| matrimonium dissolvitur nisi per mortem aliquam naturalem, scilicet, aut civilem. Tum quia ordo sacer non dirimit tale matrimonium ratione ordinis quia inter ordinem et matrimonium nulla est repugnantia, ut dictum est supra, nec ratione voti inquantum huiusmodi quia votum simplex non dirimit et tamen votum simplex et sollenne equaliter obligant apud Deum, nec ratione voti inquantum solenne quia tota voti solennitas est de iure positivo, *Extra De voto et voti redemptione c. Quod votum*[49] *in VI libro*. Nunc autem nichil quod est pure de iure positivo dirimit illud quod est de iure nature et Christi institutione.

[25] Nec est simile de statu religionis cui non solum est annexum votum continentie; immo essentialiter est innexum et de natura rei. Si dicatur quod etiam status religionis habet annexum tale votum solum ex statuto ecclesie,[50] dicendum quod posito quod ita sit. Status tamen ex quo institutus est, habet de sui substantia et essentia hec tria vota, quorum nullum habet ordo sacer. Et preterea posset dici quod status religionis fuit fundatus in apostolis ante omne ecclesie statutum eo quod est status acquirende perfectionis.[51] Status autem prelationis, quia status nobilior est eo quod est status exercende perfectionis, postea fuit institutus. Perfectiora enim naturaliter sunt tempore posteriora. Si autem dicatur quod sunt alique religiones que non habent votum continentie

[xix] Hic directe ad questionem *in marg. sin. not.*

[48] Cf. Vital (I.4), Royard (VII.9), Robert (XVII.6).
[49] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).
[50] Cf. Gaucelme (IV.15), Hervé (XII.34), Giovanni di Napoli (XIV.16).
[51] For *status acquirende perfectionis*, see John of Reading (XV.10) and Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, p. 48 n. 15, 82–3. For apostolic religion, see Giovanni di Napoli (XIV.34).

nec paupertatis, dicendum quod si ita sit, non credo quod per ingressum in aliquam talium solveret matrimonium tale. Quod satis innuunt capitula multa *Extra De conversione coniugatorum*. Tum quia sicut ecclesia scivit statuere quod votum solennizatum per susceptionem sacri ordinis dirimit matrimonium post contractum *Extra De voto et voto redemptione Quod votum*,[52] ita scivisset statuere quod dirimeret ante contractum sicut statuit de voto religionis, si esset ad hoc voluntas Dei et ordinatio Christi, et ratio sic efficaciter inducens. Ex hiis potest formari talis ratio, cum matrimonium sit de iure nature et Christi institutione nichil debet dici ipsum posse dirimere nisi illud solum super habetur statutum ecclesie declarans Dei voluntatem et Christi ordinationem, vel quod fuit in longeva consuetudine et observantia ecclesie generali. Hoc autem est status religionis et non sacer ordo. Ergo et cetera.

[26] Unde cum reverentia loquendo et semper me supponendo correctioni |*14r*| et determinationi sedis apostolice et quia nunquam legi doctorem aliquem theologum tenentem oppositum, istud teneo quoad presens, videlicet, quod matrimonium tale non dirimitur per sequentem susceptionem ordinis sacri. Unde in isto casu, etsi talis suscipiat sacrum ordinem, etsi quantum est de se privavit se propter votum iure exigendi debitum, tenetur tamen reddere mulieri petenti que sine culpa sua non debuit privari iure suo.

[27] Ad argumenta in oppositum potest sic responderi.[xx] Ad primum cum dicitur de maiori obligatione, dicendum quod si maius sit se obligare Deo quam homini et melius sit non exercere actum carnis quam exercere, tum quia contrahens matrimonium obligat se homini ad exercendum tale actum ex Dei voluntate et ordinatione, suscipiens autem ordinem sacrum obligat se ad non exercendum ex sola ecclesie ordinatione, per quam annexum est votum continentie ordini sacro, idcirco non valet.

[28] Et si dicatur quod etiam religiosus obligat se ad hoc ex sola ecclesie ordinatione, dicendum quod verum est et ad plura alia, et cum est obligatus, non potest dissolvi eius obligatio ad illa quia est de essentia et substantia sui status, nisi fieret non religiosus, sicut innuitur *Extra De regularibus et transeuntibus ad religionem Cum ad monasterium* in fine.[53]

[xx] Ad argumenta *in marg. sin. not.*

[52] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).
[53] Recte *De Statu Monachorum* (X. 3. 35. 6; Friedberg, ii. 599–600).

Non sic autem est de ordine sacro, amoto enim voto per papam, adhuc maneret ordinatus.

[29] Et cum dicitur quod per tale matrimonium non ponunt se coniuges in possessionem suorum corporum, dicendum quod immo per expressionem mutui consensus et per anulum et per osculum vel per aliquid tale, licet usum non exequantur quem tamen possunt exequi quando volunt.

[30] Ad secundum iam responsum est, videlicet, quod non solum propter votum continentie status religionis dirimit tale matrimonium, sed propter votum religionis quod includit tria vota essentialia religioni. Et propterea votum continentie annexum est quasi extrinsecus ordini sacro quia ex sola ecclesie ordinatione, sed statui religionis innexum intrinsece ex natura rei. Facilius etiam servatur votum continentie in religione quam solum cum ordine sacro.[54]

[31] Ad tertium patet solutio ex predictis quia per sacrum ordinem non moritur quis mundo simpliciter, sicut per votum religionis, sed solum mutilatur.

[32] Ad quartum dicendum quod si verum sit verbum Gratiani, intelligi debet de |*14v*| impossibilitate contractus[xxi] matrimonii precedente et non de sequente, isto autem modo susceptio sacri ordinis per quam fit homo de iure impotens ad excercendum talem actum bene solvit tale matrimonium post contractum.

[33] Ad quintum dicendum quod altitudo status sacri ordinis reddit illum statum minus favorabilem et humilitas status religionis reddit ipsum favorabilem magis. Et quod dicitur quod imprimit caracterem, dicendum quod ita facit baptismus nec tamen sequitur quod omnes baptizati sint tanto favore digni quanto et religiosi. Et quod dicitur quod sanctior est, dicendum quod verum est ratione obiecti quod respicit sed non ratione sue instrinsece obligationis. Quod autem ultimo dicitur de Iohanne, dicendum quod primo vocavit eum Christus ad statum religionis, quod patet ex abdicatione omnium que habebat, quam ad gradum sacerdotii vel prelationis. Ista sufficiat de prima questione.

[34] Ad secundam questionem[xxii] dicendum quod quantum nunc michi videtur, cum istud sit dampnabile et non possit fieri sine peccato

---

[xxi] contractus] contractum *R*
[xxii] Ad secundam questionem *in marg. sin. not.*

---

[54] Cf. Vital (I.18), Royard (I.17).

mortali suscipientis sacrum ordinem et sine magna irreverentia sacri ordinis et manifesta iniuria sacramenti matrimonii, quod aliquid debeat statui et ordinari per istam sanctam ecclesiam ut caveatur peccatis hominum, quia potest hoc propter opinionem contrariam de facto contingere quod ego vidi, et ut debita servetur reverentia ecclesie sacramentis.

[35] Ad tertiam questionem[xxiii] dicendum quod si talis remaneat in seculo, cum quacunque pena compelletur reddere debitum mulieri petenti quod non poterit fieri sine scandalo et irreverentia ordinis sacri.[55] Item non debebit exigere debitum quod erit in magnum onus et gravamen mulieris quia semper oportebit eam petere.[56] Et idcirco videretur michi quod deberet compelli ad ingressum religionis ut sic absolveretur a muliere et mulier ab ipso. Et si dicatur quod nullus debet compelli ad votum religionis eo quod votum debet esse voluntarium, dicendum quod sicut votum annexum ordini sacro est voluntarium non absolute, sed sub condicione,[57] videlicet, si quis velit ordinem sacrum suscipere, ita quod sub ista condicione suscipiens compellitur ad voti emissionem. Unde simul est voluntarium et neces-|*15r*|sarium ex suppositione; ita forte posset dici quod suscipienti sacrum ordinem post tale matrimonium propter culpam imponeretur in penam quod deberet profiteri in aliqua religione ut simul ista professio esset necessaria et voluntarie commisit talem culpam. Item quod in quocunque statu esset, vel in religione vel in seculo, deberet semper remanere suspensus ab executione suscepti ordinis et esse inhabilis ad susceptionem alterius, penisque corporalibus aliis puniri iuxta arbitrium iusti sui prelati.

---

xxiii Ad tertiam questionem *in marg. sin. not.*

---

55 Cf. Royard (VII.27), Robert (XVII.19).

56 Cf. Giovanni di Napoli (XV.25). Aquinas makes a similar point: 'Sed quia, si alter nunquam peteret debitum, ex hoc alteri matrimonium onerosum redderetur, dum oporteret unum semper confusionem debiti petendi subire' (*Summa Theologiae*, Supplementum Q. 64 ar. 4 ad 3). See also Hostiensis in the *Lectura* on the decretal *Veniens* (X. 4. 13. 2 v. *Numquam*): 'est tamen onerosum huic uiro quia ipse non debet exigere debitum, sed exactus redere tenetur' (ed. cit., iv. 25va).

57 Cf. Vital (I.27), Durand (IX.10; X.2), Gregorio da Lucca (XI.16), John of Reading (XV.6), and Pagnotta (XVI.13).

[III]

Dicta eiusdem domini Cardinalis[i]

[1] Queritur utrum papa posset noviter statuere quod verum matrimonium, nondum tamen consummatum carnali copula, dirimeretur per sequentem susceptionem ordinis sacri.

[2] In ista questione sic procedere intendo semper tamen salvo iudicio summe sedis. Primo enim ponam tres rationes aliquas pro utraque parte questionis; secundo eligam quod intendo.[ii] Quantum ad[iii] primum videtur primo quod papa hoc non posset ista ratione: papa nichil potest immutare in hiis que sunt essentialia sacramentis addendo, scilicet, aliquid vel subtrahendo aut contra ipsorum substantiam aliquid variando, quamvis circa ea aliqua declarare possit. Sed matrimonium tale secundum rationem suam et essentiam non est solubile per susceptionem sacri ordinis. Ergo papa hoc non potest quia nichil potest nisi quod est possibile de iure nature ac divino. Istius rationis oportet probare maiorem et minorem.

[3] Maior autem sic probatur. Iudex aliquis qui secundum legem aliquam iudicat, etsi possit circa ipsam declarare aliqua, de ipsa tamen iudicare non potest nec illa que sunt in ea principalia immutare addendo, scilicet, vel subtrahendo vel contra ipsorum substantiam aliquid variando. Est enim iudex subiectus legi, non est supra legem, sed est inferior legi. Igitur debet eam inconcusse tenere et servare sicut eam scriptam invenit vel sicut |*15v*| ei per predecessores est tradita et per multos populos longevis temporibus est observata. Sic enim dixit Moyses populo Israhel Deuteronomio IIII [2]. *Non addetis*, inquit, *ad verbum quod vobis loquor nec auferetis ex eo custodite mandata domini Dei nostri que ego precipio vobis*. Item dicit Deuteronomium XII [32] in fine quod *precipio tibi hoc tantum facito nec addas seu minuas quicquam*. Sed papa iudex est secundum legem nature et evangelii iudicans. Ergo quamvis possit declarare aliqua, sicut declaravit circa articulos fidei de processione

---

[i] dicta eiusdem domini card. *in marg. sin.*

[ii] Ratio ad partem negativam *in marg. sin. not.*

[iii] ad] autem *R*

Spiritus Sancti a Filio et circa sacramenta, utpote quod materia confirmationis esset crisma et materia sacramenti altaris essent panis triticeus et vinum de vite et similia, nichil tamen potest immutare circa legem nature et evangelii addendo aliquid vel subtrahendo vel contra ipsarum substantiam[iv] aliquid variando, sed debet legem evangelicam inconcusse tenere et servare sicut eam recepit a Christo in scriptis, vel ex traditione apostolorum qui a Christo vel verbo vel facto receperunt, vel ex divina revelatione, vel per longevam consuetudinem et generalem ecclesie observantiam. De quibus non est dubium quod a Christo inceperunt et in ipso fundamentum habuerunt *di. XI c. Ecclesiasticarum*[1] et c. *Ecclesia catholica*.[2] Et Augustinus dicit idem *ad* [v]*Casulanum*.[3] Dicit enim Apostolus ad Ebreos II [2–3]: *Si enim*[vi] *sermo qui per angelos dictus est*, scilicet, veteris testamenti, *factus est firmus et omnis prevaricatio et inobedientia iustam accepit retributionem mercedis, quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem, que cum initium accepisset, enarrari*[vii] *per Dominum ab eis qui audierunt in nos confirmata est*. Sermo enim evangelicus, cui subest omnis catholicus, etiam papa, initium accepit sue narrationis auctore domini Ihesu Christi ab eis qui audierunt ab ipso, id est, ab apostolis, per quorum traditionem ad nos descendit. Quis ergo effugere poterit si contra ea vel ultra ea que nobis ab apostolis sunt tradita aliquid dicere vel statuere voluerit? Quasi dicat nullus. Ad hoc facit verbum scriptum Proverb. XXII [28]: *Ne transgrediaris terminos quos posuerunt patres tui*, et id scriptum Ier. VI [16]: *State super vias et videte. Interro-* |16r| *gate de semitis antiquis que via sit bona et ambulate in ea et invenietis refrigerium animabus vestris*. Sic igitur, ut videtur, patet maior, videlicet, quod papa non potest aliquid immutare in hiis que sunt essentialia sacramentis, aliquid addendo vel subtrahendo vel contra eorum substantiam aliquid variando, sed ea debet recipere et tenere sicut ea scripta in evangeliis invenit vel tradita ab apostolis vel per longevam consuetudinem in universali ecclesia observata.[viii] Hec

---

[iv] substantiam] substantialia *R*
[v] *lac in textu*; Casulanum *add. Ed.*
[vi] enim] ei *R*
[vii] enarrari] ennarrare *R*
[viii] observata] observatam *R*

---

[1] D. 11. c. 5 (Friedberg, i. 24).
[2] D. 11. c. 8 (Friedberg, i. 25).
[3] 'In his enim rebus, de quibus nihil certi statuit scriptura diuina, mos populi dei uel instituta maiorum pro lege tenenda sunt' (Epist. 36 I. 2: PL 33 136; CSEL 34.2 32). Variation cited by Royard (VII.21).

enim sunt principalia in evangelica lege de qua dicit[ix] principaliter Iohannes Apoc. ult. [22:18–9]: *Si quis apposuerit ad hec, apponet Deus super eum plagas scriptas in libro isto, et si quis aliquid diminuerit, auferet Deus partem eius de libro vite*.

[4] Minor autem, videlicet, ista: quod tale matrimonium secundum rationem sue essentie non est solubile per susceptionem sacri ordinis. Probatur dupliciter. Primo sic: omne matrimonium est insolubile utroque coniugum vel altero manente in statu eiusdem rationis, saltim quantum ad executionem matrimonii. Et dico quod est de se insolubile quia est prima obligatio que fit libere inter homines. Unde si aliqua obligatio inter homines contracta libere est insolubilis, matrimonialis obligatio est huiusmodi. Est enim, ut dicit magister IIII lib. sent. di. XXVII: *Matrimonium viri et mulieris inter personas legitimas maritalis coniunctio individuam*, id est, indivisibilem, *vite consuetudinem retinens*,[4] et, dico, utroque coniugum vel altero manente in statu eiusdem rationis quantum ad debitam executionem matrimonii. Nullum enim matrimonium simpliciter est indissolubile, sed quodlibet dissolvitur per mutationem status alterius coniugum vel utriusque, propter quam non est bene possibilis executio matrimonii. Differenter tamen quia matrimonium consummatum, quia firmius est et per ipsum sunt coniuges carnaliter copulati, ad hoc quod dissolvatur, requirit maximam mutationem status, scilicet, status huius vite in statum alterius, que non fit nisi per mortem naturalem. Facta autem tali mutatione impossibilis est executio vinculi matrimonialis. Matrimonium autem non consummatum, quia non est ita firmum et expectat ulteriorem consummationem que fit per copulam, ad hoc quod dissolvatur, non requirit tantam mutationem status sed sufficit quod mutetur |*16v*| status communis unius coniugis in statum alterius rationis qui quantum est de se non sit aptus ad executionem obligationis matrimonialis. Hec autem mutatio fit per ingressum religionis. Christus enim[x] instituit in ecclesia duos status qui sunt omnino diversarum rationum, scilicet, secularem et regularem. Unde dicit *XVI q. I c. Placuit*[5] quod monachum iuxta *ethimologiam nominis ab omnibus discrepare oportet* [...] *et in omnibus singulariter agere*. Quando igitur aliquis homo in seculari

[ix] *in marg. sin. add.*
[x] autem *cancel.*

[4] IV d. 27. c. 2 (164). Peter Lombard, *Sententiae* (ed. cit., ii. 422).
[5] C. 16. q. 1. c. 1 (Friedberg, i. 761).

statu vivens post tale matrimonium profitetur aliquam de approbatis religionibus, quibus omnino est incompossibilis obligatio matrimonialis, solvitur matrimonii vinculum quia, etsi vivat in corpore, accipit tamen statum omnino alterius rationis cui non est compossibilis bene executio matrimonii ut aliter fuit dictum.

[5] Si autem dicas quod quando unus coniugum ab infidelitate convertitur ad fidem, altero manente infideli, matrimonium non solvitur si infidelis velit cohabitare cum fideli sine scandalo coniugis fidelis et sine contumelia creatoris, *Extra De divortiis c. Quanto*[6] et *XXVIII q. II c. Si infidelis*[7] et tamen accipit statum alterius rationis,[xi] dicendum quod quantum ad executionem matrimonii status Christianitatis non est alterius rationis. Sic enim potest exequi omnia que pertinent ad matrimonium fidelis sicut infidelis immo melius longe. Per hoc etiam patet solutio ad id quod posset dici quod per baptismum quis accipit novum statum quia per ipsum moritur peccato et nascitur in Christo et tamen baptismus non solvit matrimonium, dicendum quod qui baptizatus non accipit statum incompossibilem executioni matrimonii nec quantum ad hoc alterius rationis.

[6] Si autem dicatur ulterius quod si infidelis nolit cohabitare cum fideli sine contumelia creatoris, matrimonium solvitur *Extra De divortiis c. Quanto* et *XXVIII q. II* c. *Si infidelis*. *Contumelia enim creatoris*,[xii] ut dicit illud capitulum, *ius matrimonii solvit* et tamen conversus ad fidem non aliter accipit statum alterius rationis quam in casu precedente, dicendum quod in isto casu solvitur matrimonium non solum propter mutationem status sed principaliter quia ille qui in infidelitate remanet, iniuriatur condicioni matrimonii ipsique coniugi fideli prolique suscipiende quas conatur pertrahere ad infidelitatem. Et preterea quia matrimonium |*17r*| inter eos prius contractum, etsi fuit legitimum, non tamen fuit ratum sicut in casu nostro fuisse supponitur; idcirco separabile erat et separatur secundum iura in hoc casu. Hec forsan est ratio quare si alter coniugum fidelium postea labatur in heresim, non solvitur matrimonium quia matrimonium inter eos prius fuerat ratum, etsi alter mutet statum quia non mutat in bonum sed in malum et quia non mutat quantum

---

[xi] 1 ad cor. vii. c. *in marg. sin. not.*
[xii] 1 ad cor. vii. c. *in marg. sin. not.*

---

[6] X. 4. 19. 7 (Friedberg, ii. 722–3).
[7] C. 28. q. 2. c. 2 (Friedberg, i. 1090).

ad executionem matrimonii. Ista adhuc forsan est ratio quare si post tale matrimonium aliquis ingrediatur religionem aliquam cui non sunt annexa illa tria vota, non solvitur matrimonium quia talis non mutat statum simpliciter. Adhuc enim manet secularis sicut prius nec mutat etiam quantum ad executionem matrimonii sicut patet. Adhuc forsan ista ratio quare si post tale matrimonium inter fideles contractum quis contrahat cum alia et cum ea consummet matrimonium, non solvitur primum sicut dicit *Extra De sponsa duorum* in capitulo *Licet*,[8] quia sunt obligationes eiusdem rationis et idcirco secunda non tollit primam.

[7] Si dicas quod secunda confirmatur per copulam, non valet quia quod nichil est, confirmari non potest. Sic igitur patet quod matrimonium est insolubile utroque coniugum vel altero manente in statu eiusdem rationis quantum ad executionem matrimonii. Sed accipiens ulterius sacrum ordinem post tale matrimonium non accepit statum alterius rationis simpliciter, adhuc enim manet in statu seculari sicut prius, nec etiam quantum ad executionem matrimonii quia non est[xiii] ei incompossibilis, non quidem ratione ordinis sicut patet in ecclesia orientali in qua coniugati promoventur ad ordines sacros licet non econverso, nec ratione voti solennis quia hoc est annexum extrinsecus ex solo statuto ecclesie. Et preterea licet talis propter votum non posset debitum petere licite, tamen reddere posset. Nec est simile de religione cui est innexum intrinsecus tale votum et que ponit hominem in statu alterius rationis simpliciter et cui est omnino incompossibilis executio matrimonii propter multa.

[8] Ergo, ut videtur, contra rationem et essentiam talis matrimonii est quod sit solubile per susceptionem ordinis sacri quare sequitur conclusio principalis: quod papa hoc statuere non possit. Sicut enim dicitur de Christo qui est omnipotens quod non potest nisi quod habet rationem possibilem, sic est dicendum de papa quod, quamvis omnia possit, servata lege nature et evangelii quibus omnino est inferior, non potest nisi quod habet rationem possibilem iuxta legem Dei. Sed illud quod in casu predicto proponitur non habet rationem possibilem ut supra patuit. Ergo et cetera.

[9] Secundo sic probatur idem. Nichil, ut videtur, est possibile pape statuere circa sacramenta ecclesie nisi vel secundum ea |*17v*| que sunt

[xiii] est *s. lin.*

[8] X. 4. 4. 3 (Friedberg, ii. 680–1).

scripta in evangeliis, vel secundum ea que fuerunt tradita ab apostolis qui a Christo vel verbo vel facto acceperunt, vel que sunt habita per divinam revelationem, vel que sunt ad nos deducta per longevam consuetudinem, vel per generalem ecclesie observantiam que nobis declarant statuta ecclesie a primevis temporibus facta. Sed quod susceptio sacri ordinis tale matrimonium prius contractum dirimat non est scriptum in aliquo evangelio nec traditum ab apostolis nec per divinam revelationem habitum. Cum tamen dicat Damascenus in principio sententiarum suarum quod *Deus bonus existens et ut omnia sciens ac quod unicuique confert providens quod*[xiv] *fuit nobis utile cognoscere revelavit*, hec igitur subdit *Diligamus et in hiis maneamus et non transeamus divinam traditionem*.[9] Nec est hoc ad nos deductum per longevam consuetudinem que nulla fuit unquam super hoc, nec per generalem ecclesie observantiam quam de facto hoc alicubi contigerit particulariter. Ergo, ut videtur, hoc non potest per papam statui: videlicet, quod susceptio ordinum sequens dirimat matrimonium tale quia hoc, ut videtur ex natura rei, possibile non existit.

[10] Quantum ad aliam partem questionis,[xv] videlicet, quod papa hoc possit statuere, adduco aliquas rationes quarum prima sumitur ex amplitudine commissionis facte beato Petro et successoribus eius a Christo Mt. XVI [19] *Quodcunque solveris super terram erit solutum et in celum.* Ex qua manifeste colligitur ratione signi universalis *quodcunque* quod papa, qui est Christi generalis vicarius, potest statuere contra dicta et statuta quorumcunque hominum, sive sint principes seculares quicunque quos etiam ex causa posset deponere *Extra De iudiciis Novit*,[10] contra etiam dicta et statuta et traditiones quorunque conciliorum et quorumlibet apostolorum, legibus solum nature et evangelii servatis illesis contra quas nichil statuere potest. Si enim faceret, tunc manifeste clavis erraret.

[xiv] quod] que *R*
[xv] Ratio prima ad partem affirmativam *in marg. sin. not.*

---

[9] 'Bonus enim existens Deus…ut igitur omnia sciens et quod confert unicuique providens, quod utile est nobis cognoscere revelavit…Haec nos diligamus et in hiis maneamus et non transferamus terminos aeternos, neque transgrediamur divinam traditionem', *De fide orthodoxa. Versions of Burgundio and Cerbanus*, ed. E. M. Buytaert (Franciscan Institute Publications, Text Series, 8; St. Bonaventure NY, 1955), 12–3.
[10] X. 2. 1. 13 (Friedberg, ii. 242–3).

[11] Legimus autem quod papa dispensavit contra Apostolum de bigamis non ordinandis *XXIII di. in c. Lector*.[11] Super qua dicit glossa[12] quod *Lucius papa dispensavit cum archiepiscopo Panormitanensi qui bigamus erat*.[13] Et quod fortius est: legimus quod papa aliquando dispensavit contra traditiones apostolorum in sacro canone scriptas.[xvi] Dicitur enim *Extra De sacra unctione* c. *Cum venisset*[14] quod solis episcopis licet in fronte tangere crismate baptizatos, |*18r*| sicut Actuum lectio manifestat ibi enim legimus quod discipuli baptizabant et apostoli manus imponebant [Act. 8:14–7]. Et tamen beatus Gregorius scribens Ianuario episcopo istud sacerdotibus concessit sicut refert magister IIII li. sent. di. VII[15] et est in decretis *di. LXXXXV c. Pervenit*.[16] Si dicatur contra hoc quod sanctus papa Gregorius propter scandalum vitandum hoc permisit ut innuitur in capitulo supradicto, dicendum quod cum propter quodcunque scandalum nichil sit statuendum vel permittendum contra veritatem fidei et doctrine, nunquam hoc permisisset nisi hoc ex potestatis sue[xvii] plenitudine facere potuisset.

[12] Cum igitur dissolutio non consummati matrimonii per susceptionem sacri ordinis non sit contra legem evangelii, nusquam enim hoc legitur, nec est contra traditionem alicuius concilii nec doctrinam cuiuscunque apostoli et dato quod esset adhuc papa facere posset. Quare et cetera. Si dicatur quod hoc nondum fuit revelatum divinitus sicut de ingressu religionis, dicendum quod papa multa potest facere que non sunt revelata nec oportet quod in statuendo semper expectet revelationem. Sufficit enim commissio generalis, scilicet, *quodcunque solveris* et cetera. Et si secundum illam statuta faciat, clave tamen non errante, dicet ei Christus *caro et sanguis non revelavit tibi* et cetera, Mt. XVI [17]. Et preterea non constat nobis per certitudinem quod de religione fuerit facta aliqua revelatio specialis.

---

xvi scriptas] scriptis *R*
xvii sue *s. lin.*

---

11 Not D. 23. c. 18 (Friedberg, i. 84) but D. 34. c. 18 (Friedberg, i. 130).
12 ad v. *fiat*: 'Lucius tamen dispensavit cum panormitano archiepiscopo qui fuit bigamus' (*Decretum… cum glossis*, ed. cit., col. 230).
13 Cf. Vital (I.28).
14 X. 1. 15. 1 (Friedberg, ii. 131–4).
15 Peter Lombard, IV. d. 7 c. 2 (44) (ed. cit., ii. 277); based on Epistle XXVI (PL 77 696).
16 D. 95. c. 1 (Friedberg, i. 331).

[13] Secunda sumitur[xviii] ex natura matrimonii non consummati; papa, propter auctoritatem quam habet in dissolvendo plenissime[xix] omne illud quod de sui ratione est solubile, vel saltim cuius nature non repugnat solubilitas, potest dissolvere quodcunque[xx] super quo non invenitur specialis prohibitio in lege seu evangelio vel in aliqua traditione vel doctrina de quibus constet quod originaliter a Christo manaverint. Ista videtur manifesta quia per generalem commissionem sibi factam nichil fuit exceptum nisi quod a lege divina vel a Christo fuit prohibitum vel preceptum.[17] Sed matrimonium non consummatum de natura sua est solubile quod patet tum quia expectat aliquid per quod confirmetur, scilicet, carnalem copulam, *Extra De conversione coniugatorum* c. *Ex publico*: tum quia *secundum interpretationem sacri eloquii*[18] verbum Salvatoris, scilicet, *Quod Deus coniunxit* et cetera, intelligitur de matrimonio consummato ut dicitur de eodem capitulo; tum quia aliquando fuit iudicatum ab aliquibus Romanis pontificibus quod per sequens matrimonium consummatum dissolveretur *Extra De sponsa duorum* c. *Licet*.[19] Cum igitur nulla quantum ad hoc inveniatur prohibitio in lege vel in evangelio nec in aliqua traditione seu doctrina de quibus constet quod |*18v*| a Christo manaverint, videlicet, quin tale matrimonium possit dissolvi per ordinem sacrum sequitur quod papa hoc potest facere et super hoc facere statutum.

[14] Tertia sumitur ex natura religionis.[xxi] Quandocunque sunt aliqua duo super quorum uno non invenitur ratio multum evidens nec multum efficax quare aliquam obligationem possit dissolvere magis quam aliud, ita potest statui de secundo sicut et de primo. Sed sic se habent status religionis et status ordinis sacri. Non enim invenitur aliqua ratio multum efficax, quare status religionis magis dirimat tale matrimonium quam status ordinis sacri. Multe enim adducuntur ad hoc congruentie et persuasiones probabiles videlicet, quod religio dissolvat, que tamen

---

xviii Secunda ratio *in marg. dext. not.*
xix plenissime] plenissimam *R*
xx per *ante* quodcunque *del. Ed.*
xxi Tertia ratio *in marg. dext. not.*

---

17 See Royard (VIII.10).
18 X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 581).
19 X. 4. 4. 3 (Friedberg, ii. 680–1).

parum cogunt.[20] Fortior enim ratio inter omnes videtur fuisse[xxii] voluntas Alexandri Pape III hoc statuentis ut esset ei *pro ratione voluntas*[21] iuxta illud *quod principi placuit legis habet vigorem*.[22] Ergo sicut papa statuit de primo super quo ratio multum efficax non invenitur, ita potest statuere de secundo.

[15] Et si dicas quod papa nichil debet statuere sine ratione, dicendum quod non debet, verumtamen nullus subditus debet discutere rationem que papam movet in statuendo. Ipse enim est ille spiritualis de quo dicitur I ad Cor. II [15] *Spiritualis omnia iudicat et ipse a nemine iudicatur* et hoc dico semper nisi manifeste faceret contra legem Dei in quo quidem casu Paulus forsan reprehendit Petrum quia gentes iudaizare cogebat sicut dicit ad Gal. II [11–4]. Si dicas quod papa hoc nondum statuit sicut primum, dicendum quod sicut dicitur de Deo quod non facit nec faciet omnia que potest, sic nec papa statuit ad hoc, nec forsan statuet multa que facere potest. Sed quare plus statuit illud quam istud, dicendum quod forsan quia est magis rationabile et magis necessarium propter favorem religionis.

[16] Quarta subditur ex obligatione voti.[xxiii] Non enim magis videtur quod votum solenne continentie, cum precedit, magis debeat dirimere matrimonium sequens consummatum quam quod dirimat matrimonium non consummatum cum sequitur ipsum. Hoc probatur ex duobus. Primo[xxiv] quia votum solenne per quod quis se Deo consecrat et per quod nascitur obligatio inter Deum et hominem semper videtur habere eandem efficaciam sive precedat sive sequatur. Secundo quia matrimonium consummatum est de natura sua indissolubile; matrimonium autem non[xxv] consummatum, sicut patuit, est solubile. Si igitur votum solenne cum precedit est tante efficacie quod dirimit illud quod |*19r*| de sui natura est insolubile, sic videtur quod cum sequitur ad minus illud quod de se est solubile dissolvere possit. Cum igitur papa primum

---

xxii fuisse *s. lin.*
xxiii Ratio quarto *in marg. sin. not.*
xxiv primo] tum *R*
xxv non *add. Ed.*

---

20 Cf. Bertrand de la Tour (II.9); John of Reading (XV.6).
21 See G. Post, 'Vincentius Hispanus, 'Pro ratione voluntas', and the medieval and early modern theories of sovereignty', *Traditio*, 28 (1972), 159–84.
22 Dig. 1. 4. 1 (Mommsen, 35); *CIC*, ed. cit., i. 44.

statuit *Extra De voto et voti redemptione* c. *Quod votum*,[23] ergo et secundum statuere potest.

[17] Fortificatur autem hec ratio quia votum precedens non dirimit matrimonium sequens inquantum votum, quia tunc simplex dirimeret cum equaliter apud Deum obliget sicut et solenne, sed solum ratione solennitatis. Tota autem solennitas voti est de iure positivo sicut dicit eadem decretalis. Sicut igitur ecclesia statuit quod solennitas ista positiva dirimit matrimonium sequens, ita potest statuere quod dirimat precedens matrimonium saltim non consummatum.

[18] Adhuc fortificatur ista ratio quia magis videtur quod votum solenne continentie dirimat tale matrimonium precedens quam quod tale matrimonium dissolvat votum solenne precedens vel saltim ita efficax ratio videtur esse pro utroque, tantum enim vel plus videtur esse efficax votum super matrimonium sicut matrimonium super votum. Sed per papam potest statui quod votum solenne precedens dirimatur per matrimonium sequens. Istud probatur quia papa potest dispensare et super hoc statutum facere ex causa rationabili et necessaria utpote propter magnum bonum rei publice quod virgo professa in religione ducat virum.[24] Si dicas quod non quia ut dicitur Eccli. XXVI [20] *non est digna ponderatio anime continentis*, ergo virginalis continentia non potest recipere compensationem, dicendum quod immo potest et papa, si dispensaret, non mutaret continentiam in oppositum vitium, scilicet, incontinentie sed mutaret minorem continentiam in maiorem que utique maior fieret propter obedientie connexionem. Auctoritas autem Sapientis intelligitur non solum de castitate sed etiam de virtute qualibet ad bona temporalia comparata. Unde glossa *non est digna ponderatio*, supple in temporalibus, *anime continentis*, id est, *que servit Deo in sapientia spirituali*.[25]

[19] Si dicas adhuc quod papa non potest quia hoc dicitur *Extra De regularibus et transeuntibus ad religionem Cum ad monasterium* in fine,[26] dicendum quod hoc non dicitur quin papa absolute possit, sed quia hoc difficiliter facit et facere non consuevit. Si ergo potest papa statuere quod matrimonium sequens dirimat votum precedens quia potest super hoc dispensare et de quolibet dispensabili potest statutum facere cum

---

[23] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).

[24] This seems to be an allusion to Innocent IV's *Apparatus* to X. 3. 35. 6 (ed. cit., 432v–433r) where he argues that in such cases the pope can dispense from religious vows.

[25] 'Qui Christo servit in spirituali scientia.' Interlinear gloss (*Glossa Ordinaria*, II 772).

[26] X. 3. 35. 6 (Friedberg, ii. 599–600).

assignatione cause propter quam est dispensandum, ita potest statuere quod votum |*19v*| sequens dirimat matrimonium precedens saltim non consummatum. Quod autem papa possit in primo dispensare, certe dicunt hoc maiores theologi et maior inter iuristas, scilicet, Innocentius IIII.[27] Et ratio huius est quia in omni voto et iuramento voluntas pape intelligitur excepta *Extra De iureiurando* c. *Veniens*.[28]

[20] Si dicatur quod non est sic de matrimonio, supple quod in eo intelligatur excepta voluntas pape,[29] dicendum quod saltim quantum ad hoc est simile. Quodsi papa statueret, posset existens in tali matrimonio ordinem sacrum suscipere et quod matrimonium solveretur et forsan in casu necessitatis posset tales compellere ad suscipiendum ordinem sacrum.

[21] Quinta ratio[xxvi] sumitur ex maiori bono quod posset sequi post dictum statutum: papa potest statuere omne illud ex quo simpliciter potest sequi maius bonum cum potestas eius sit secundum Apostolum *in edificationem*.[30] Sed ex tali statuto potest sequi maius bonum quam sit tale matrimonium. Ergo et cetera.

[22] Probatur minor quia ex tali statuto potest sequi in suscipiente ordinem sacrum perpetua custodia virginitatis, alii autem datur occasio ad idem. Nunc autem in novo testamento in multo prefertur virginitas coniugio. *Nuptie* enim secundum Ambrosium *replent mundum et virginitas paradisum*[31] et secundum eundem in libro *De institutione viduarum, supergreditur virginitas condicionem humane nature per quam homines angelis*[xxvii] *assimilantur. Maior tamen est victoria virginum quam angelorum quia angeli sine carne vivunt, virgines autem in carne triumphant*.[32] Dicit etiam Augustinus in sermone de virginitate beate Marie quod ipsa super omnia elegit virginitatem, cum tamen secundum condicionem illius temporis optaret

[xxvi] Ratio quinta *in marg. dext. not.*
[xxvii] angelis *in marg. dext. add.*

[27] See Innocent IV's *Apparatus* ad X. 3. 35. 6 v. *annexa* (ed. cit., 432vb–433ra–b).
[28] X. 2. 24. 16 (Friedberg, ii. 364–5).
[29] Cf. Royard (VIII.9).
[30] Cf. 2 Cor. 13: 10: 'Secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in edificationem et non in destructionem'.
[31] 'Nuptiae terram replent, virginitas paradisum' Cf. C. 32. q. 1 c. 12 (Friedberg, ii. 1118). Unattributed there but from Jerome, *Adversus Jovinianum*, I. 16 (PL 23 235). See also Robert (XVIII.13).
[32] I have been unable to locate this line in Ambrose's *De viduis* (PL 16 247). The quotation is attributed to Ambrose in Peter Lombard, *Collectanea in Epistolas Pauli*, vii (PL 191 1596).

et fecunditatem.[33] Melius esset simpliciter quod omnes homines essent virgines quia citius electorum numerus compleretur.[34] Dicunt etiam quidam quod Helisabeth mater Iohannis et magis hodie eligeret semper mansisse in virginitate quam, quia ea predicta, peperit filium talem.[35] Quare et cetera.

[23] Si dicatur quod verum est virginitatem esse maius bonum quam matrimonium, tamen iste coniunx non potest hoc eligere cum dampno alterius cui est obligatus, dicendum quod non est ei dampnum simpliciter sed potius occasio maioris boni et preterea, si dampnum sit, reparabile tamen est quia potest cum alio contrahere qui forsan melior erit.[36]

[24] Sexta ratio sumitur[xxviii] ex hiis que videntur fuisse in ecclesia ordinata. Videmus enim quod secundum diversitatem temporum multa ordinavit ecclesia impedimentia et dirimentia matrimonii que non leguntur in evangelio nec tradita ab apostolis, |*20r*| ita quod constet quod a Christo vel verbo vel facto ipsi acceperint, nec fuerint revelata specialiter quod sciatur sicut de frigiditate, maleficio, et impotentia exercendi actum carnis, sicut de gradibus consanguinitatis de quibus diversa statuit temporibus diversis, *Extra* eodem titulo c. *Non debet*,[37] sicut etiam de impedimento iustitie publice honestatis *Extra De desponsatione impuberum* c. *Infantes*[38] *in VI libro*, et de cognatione spirituali,[xxix] et de polluta prius per adulterium cum machinatione mortis prioris viri, et de disparitate cultus, et de multis talibus in quibus omnibus solum videtur ecclesia se fundasse in commissione facta beato Petro *Quodcunque solveris* et cetera, et in plenitudine que solum residet in papa vicario Christi.

[xxviii] Ratio sexta *in marg. sin. not.*
[xxix] spirituali] speciali *R*

---

[33] Perhaps Augustine, *De sancta uirginitate* I, 4 (PL 40 398; CSEL 41 238): '…deo uirginem se ante uouisset, sed quia hoc Israhelitarum mores adhuc recusabant, desponsata est uiro iusto…'

[34] See Hervé (XII.22) for similar thoughts about the number of the elect.

[35] This sentiment seems close to the 'Encratic' ideas of Dauphine of Puimichel, a contemporary of Bertrand's who moved in Franciscan circles in Provence at this time. At her canonisation proceedings in 1363 she is attested to have said: 'Bene fecistis contrahere matrimonium propter liberos procreandos; tamen in bona constancia vobis dico quo nolo fuisse matrem alicuius ex apostolis Ihesu Christi.' See Dyan Elliott, *Spiritual Marriage: Sexual Abstinence in Medieval Wedlock* (Princeton, 1993), 271 n. 18.

[36] See Vital (I.26); Bertrand de la Tour (II.14).

[37] X. 4. 14. 8 (Friedberg, ii. 703–4).

[38] VI. 4. 2. 1 (Friedberg, ii. 1066–7).

Quare sicut et illa statuit ex huiusmodi plenitudine potestatis, sic ex eadem plenitudine et istud statuere posset.

[25] Septima ratio sumitur ex indulgentiis[xxx] quas dominus papa confert ex plenitudine sue potestatis. Longe enim maius est conferre indulgentiam plenam, pleniorem, et plenissimam[39] per quam intelligunt doctores theologi plenam quietationem a pena temporali peccatis debita in quam Deus commutat penam eternam cum culpam mortalem remittit, quam facere quod susceptio sacri ordinis dirimat matrimonium tale. Sed primum potest dominus papa, sic enim tenet communis doctrina theologorum et quod talis indulgentia debite et, clave non errante, data tantum valet quantum sonat. Sic enim ego firmiter teneo et in hoc summam fiduciam habeo et intantum extendit hoc quidam magister theologus, ut dicitur, quod etiam animabus que sunt in purgatorio valet.[40] Et tamen super hoc non habemus aliquam specialem scripturam Christi nec traditionem alicuius apostoli nec alicuius doctoris sancti quam ego legerim. Sed ad tenendum hoc sufficit Christifidelibus generalis commissio facta cuilibet Romano pontifici in beato Petro cui Christus *celestis et terreni imperii iura commisit, XXII di. c. Omnes*.[41] Quare et cetera.

[26] Hiis visis eligo de questione breviter quod intendo. Eligo autem duo. Primum est quod magis michi videtur dicendum quam maxime propter primas factas rationes quod papa hoc statuere possit. Verumtamen hoc dico, salvo iudicio melioris rationis, salva veritate scripture et salva pace et auctoritate et correctione ecclesie precipue |*20v*| apostolice sedis quia secundum Augustinum IV *De Trinitate: Nemo contra rationem sobrius, contra scripturam catholicus, et contra ecclesiam pacificus*.[42] Secundum est quod posito quod papa hoc possit statuere, non tamen

[xxx] vii ratio *in marg. sin. not.*

[39] Cf. 'vel qui vere penitebunt et confitebunt non solum plenam et largiorum immo plenissimam omnium suorum veniam peccatorum', Boniface VIII, *Antiquorum habet fida relatio*; Extrav. Commun., V. 9. 1 (Friedberg, ii. 1303–4).

[40] E.g. 'Utrum relaxationes possint fieri existenti in purgatorio an solum viventi in hoc saeculo?' 'Utrum indulgentiae tantum valeant quantum praedicatur?' Bonaventure, IV. d. 32 ar. 1 q. 5 and 6 (Opera Omnia IV, 537–41).

[41] D. 22. c. 1 (Friedberg, i. 73).

[42] 'Contra rationem nemo sobrius, contra Scripturas nemo Christianus, contra ecclesiam nemo pacificus', *De Trinitate* IV, VI (PL 42 895; CCSL 50 175). Bertrand de la Tour seems to have confused his *Dicta* on marriage and his *Dicta* on apostolic poverty, since in his supplementary opinion on apostolic poverty he states that he had cited this quotation when he gave his first *Dicta* on poverty to the pope. See Nold, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal*, 124 n. 26.

videtur michi quod expediat hoc statuere et propter pacem ecclesie et ad observandam reverentiam debitam sacramentis.

[27] Ratio autem facta in oppositum de facili potest solvi. Supponit enim falsum ut videtur in minori cum dicit quod matrimonium non consummatum de natura sua sit insolubile per susceptionem ordinis sacri. Cum enim ut patuit non repugnet ei solubilitas sicut consummato, dissolvi potest ab eo qui habet in dissolvendo potestatis plenitudinem, scilicet, a papa, per omne illud super quo non invenitur specialis prohibitio in divina lege seu in traditione aliqua vel doctrina quas constet a Christo domino originaliter verbo vel facto exivisse. Tale autem quid est ordinis sacri susceptio sicut dictum fuit supra.

[IV]

|*21r*| DICTA DOMINI GAUCELMI IOHANNIS TITULI SANCTORUM IOHANNIS ET PAULI PRESBYTERI [i]CARDINALIS[1]

[1] Que sequntur dico ego Gaucelmus sub correctione in omnibus et per omnia sanctitatis vestre et Romane ecclesie, cui disponente domino presidetis.

[2] Prima questio est: an matrimonium contractum per verba de presenti nondum per carnalem copulam consummatum dissolvatur per susceptionem sacri ordinis postea subsecutam? Quod videtur intelligendum quando uxor non consentit in susceptione illius ordinis quia tunc sibi preiudicaret, *XXVII q. fi. Agatosa*,[2] *XXXII di. c. Seriatim*,[3] *De conversione coniugatorum Veniens*.[4] Quod intelligo ubi mulier continentiam promisit, ut *De conversione coniugatorum c. I* [*Preterea*],[5] licet alii dicant: sufficeret quod fuerit certificata in iure et in facto si erat sine suspicione, ut notatur in dictis capitulis.[6] Nec nunc etiam vult quod sic remaneat, sed petit ut compellatur consummare. Quibus premissis videtur, salva meliori sententia, quod non dissolvatur, quin teneatur reddere debitum, licet forsan exigere non debeat, ut *De conversione coniugatorum c. III* [*Quidam intravit monasterium*][7] et c. *Placet*[8] et *XXXIII q. V c. Si dicat*.[9] Et quia hec questio tangitur per doctores *Extra De voto* c. *I li. VI* et per Ostiensem

---

[i] dicta domini Gaucelmi card. *in marg. supra*

---

[1] In fact, Gaucelme de Jean was the Cardinal Priest of Saints Marcellus and Peter, not of Saints John and Paul. At this time, the title was vacant. See C. Eubel, *Hierarchia Catholica Medii Aevi sive Summorum Pontificum, S. R. E. Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta* (Munich, 1913), 42, 44.

[2] C. 27. q. 2. c. 21 (Friedberg, i. 1068–9).

[3] D. 32. c. 14 (Friedberg, i. 121).

[4] X. 3. 32. 16 (Friedberg, ii. 585).

[5] X. 3. 32. 1 (Friedberg, ii. 579).

[6] The *Glossa Ordinaria* to both *Preterea* and *Veniens* (and many other chapters in *De conversione coniugatorum*) is taken up with what happens to the spouse in the world after their partner has 'converted' to the religious or clerical life with their permission.

[7] X. 3. 32. 3 (Friedberg, ii. 579).

[8] X. 3. 32. 12 (Friedberg, ii. 583).

[9] C. 33. q. 5. c. 1 (Friedberg, i. 1250).

in *Summa De conversione coniugatorum*, omissis allegatis per eos quod matrimonium[ii] tenebit.

[3] Probatur primo sic: equipero matrimonium carnale et spirituale quia et textus equiperat, *Extra De translatione episcopi c. fi.*[10] Sed tanta est obligatio in spirituali contracto, licet nondum per consecrationem consummato, sicut in consummato, ut eodem titulo c. *Inter*, ibi cum *non maius sit vinculum episcopi ad ecclesiam quam electi*, et ibi *propter expressam tamen similitudinem et identitatem* et cetera.[11] Ergo idem erit in proposito. Sed in consummato nullum dubium quia non dissolveretur, ergo nec contractum nondum consummatum dissolvetur.

[4] Item pro hoc *quia consensus facit matrimonium non concubitus, ff. De diversis regulis iuris Nuptias*,[12] *De sponsa duorum c. fi.*[13] Et ideo coniuges magis a consensu quam a concubitu dicuntur, ut *XXVII q. I Coniuges*[14] et c. *Coniunx*[15] et eadem *C. q. fi. c. Cum initiatur.*[16]

[5] Item pro hac parte induci potest *De prebendis li. VI Si is cui*[17] quia licet post adeptionem canonicatus et dignitatis superveniat revocatio papalis, tamen propter ius quesitum in dignitate retinet ius in prebenda non obstante revocatione. Sic videtur propter ius quod uxor quesiverat in marito per consensum retinet ius ut compellatur consummare matrimonium, facit *ff. De pignoribus l. Lex vectigali.*[18]

[6] Item pro hac parte *ff. De negotiis gestis l. Pomponius in negotiis*,[19] licet enim gerens negotia statum |*21v*| mutaverit, tantum in negotio incepto ante mutationem licet consummetur post statum primum, inspicimus et *De minoribus l. III § scio*[20] et *C. De imponenda lucrativis descriptione l. fi.*

[ii] matrimonium] matrimonia *R*

---

[10] 'Sicut legitimi matrimonii vinculum, quod est inter virum et uxorem, homo dissolvere nequit, Domino dicente in evangelio: "Quos Deus coniunxit, homo non separet", sic et spirituale foedus coniugii quod est inter episcopum et eius ecclesiam, quod in electione initiatum, ratum in confirmatione, et in consecratione intelligitur consummatum, sine auctoritate solvi non potest qui successor est Petri et vicarius Iesu Christi', X. 1. 7. 4 (Friedberg, ii. 100).

[11] X. 1. 7. 2 (Friedberg, ii. 97).

[12] Dig. 50. 17. 30 (31) (Mommsen, 869); *CIC*, ed. cit., iii. 1882.

[13] X. 4. 4. 5 (Friedberg, ii. 681–2).

[14] Recte q. 2: C. 27. q. 2. c. 6 (Friedberg, i. 1064).

[15] Recte q. 2: C. 27. q. 2. c. 9 (Friedberg, i. 1064).

[16] C. 27. q. 2. c. 35 (Friedberg, i. 1073).

[17] VI. 3. 4. 39 (Friedberg, ii. 1032–3).

[18] Dig. 20. 1. 31 (Mommsen, 263); *CIC*, ed. cit., i. 1903.

[19] Dig. 3. 5. 14 (16) (Mommsen, 45); *CIC*, ed. cit., i. 394.

[20] Dig. 4. 4. 3. 2 (Mommsen, 56); *CIC*, ed. cit., i. 493.

li. X ibi ut *ad primordium tituli posterior quoque formetur eventus*,[21] et idcirco *etiam post finitam tutelam,* tutor negotium quod inceperat perficit,[22] *C. Ut cause post pubertatem l. I*,[23] *ff. De administratione tutorum* l. *Tres tutores* ibi *nisi*[iii] *si qua talia sunt*[iv] *que* pertineant ad *consummationem gestorum* et cetera,[24] et eodem titulo l. *Ita autem* § prime [*Si tutor*] ibi *quasi connexum* et cetera.[25] Faciunt etiam iura de initio spectando et cetera, *ff. Ad macedonianum Si tantum*,[26] *Mandati Si procuratorem* in principio,[27] *De electione Dudum*.[28]

[7] Item sicut mutatio status non prodest ad declinandum forum in hiis in quibus preventus erat, sic nec mutatio ista proderit quoad matrimonium precedens *ff. De iudiciis Si quis*,[29] postea *De iurisdictione omnium iudicum Cum quedam puella*,[30] *De excusationibus tutorum Tutor petitus*,[31] facit *ff. De penis l. I*.[32] Et ideo si quis indicta collecta mutet domicilium, nichilominus compelletur solvere *ff. Ad municipalem l. Incola*.[33]

[8] Item si concedatur quod solvatur, sequentur inconvenientia plura. Primo quia sic quodammodo erit in potestate mariti, an consummet vel non, quod esse non debet *ff. Quod vi aut clam l. Ne in alieana potestate sit condicionem meam nichil delinquentis deteriorem facere*,[34] pro hoc *ff. De iurisdictione omnium iudicum Si idem* ibi *ne in potestate* et cetera.[35]

[9] Item quod obligatio duorum consensu contracta voluntate unius tantum dissolvetur quod est contra iura regulariter, *C. De actionibus et*

iii nisi *in marg. sin. add.*
iv sunt] sint *R*

21 C.I. 10. 36 (35). 6 (Krueger, 417–8); *CIC*, ed. cit., v. 74.
22 Dig. 27. 4. 3. 4 (Mommsen, 364); *CIC*, ed. cit., ii. 333.
23 C.I. 5. 48. 1 (Krueger, 227); *CIC*, ed. cit., iv. 1331.
24 Dig. 26. 7. 55 (56). 3 (Mommsen, 347); *CIC*, ed. cit., ii. 222.
25 Dig. 26. 7. 5. 5 (Mommsen, 341); *CIC*, ed. cit., ii. 168.
26 Dig. 14. 6. 12 (14) (Mommsen, 194); *CIC*, ed. cit., i. 1474: 'quoniam initium contractus spectandum est'.
27 Dig. 17. 1. 8 (Mommsen, 215); *CIC*, ed. cit., i. 1608.
28 X. 1. 6. 54 (Friedberg, ii. 93–4).
29 Dig. 5. 1. 7 (Mommsen, 73); *CIC*, ed. cit., i. 640.
30 Dig. 2. 1. 19 (Mommsen, 19); *CIC*, ed. cit., i. 136.
31 Dig. 27. 1. 28 (31) (Mommsen, 359); *CIC*, ed. cit., ii. 298.
32 Dig. 48. 19. 1 (Mommsen, 813); *CIC*, ed. cit., iii. 1535.
33 Dig. 50. 1. 29 (Mommsen, 843); *CIC*, ed. cit., iii. 1716.
34 Dig. 43. 24 (23). 2 (Mommsen, 698); *CIC*, ed. cit., iii. 737.
35 Dig. 2. 1. 11 (Mommsen, 18); *CIC*, ed. cit., i. 132.

obligationibus Sicut,[36] *ff. De regulis iuris Nichil tam naturale*,[37] *De pactis Ab emptione*.[38]

[10] Item contractus dependebit ex voluntate unius quod esse non debet ut *ff. De actionibus et obligationibus Sub hac*,[39] *C. De contrahenda emptione In ementis*.[40]

[11] Item per hoc aperietur via malitiis quod fieri non debet ut *C. De indicta viduitate l. II*,[41] pro hoc bene *C. De agricolis et censitis l. fi. li. XI* ibi *ne liberarum mulierum nuptiis*[v] *ab hiis excogitatis*[vi] *paulatim huiusmodi hominum condicio decrescat*,[42] *De divortiis Quanto* in fine,[43] *Inst. Vi bonorum raptorum § ne tamen*.[44]

[12] Item vir secundum hoc haberet duos modos dissolvendi tale matrimonium: et per ingressum religionis et per susceptionem sacri ordinis. Mulier vero non nisi unum, cum ordinem suscipere nequeat,[45] sed de hac transeo quia Iohannes Andree [vii]tangit.[46]

[13] Item ad hoc facit quia per tale matrimonium tantum ius queritur quod per sequens consummatum nullatenus impeditur *Extra De sponsa duorum c. fi.* [*Tuas dudum*][47] Sed constat quod con-|*22r*|summatum vinceret vinculum ordinis sacri post suscepti. Ergo et cetera. Quia si vinco vincentem te, multo fortius vinco te, *ff. De diversis et temporalibus prescriptionibus l. De accessionibus*.[48]

---

[v] nuptiis] nuptii *in marg. sin. add.*
[vi] excogitatis] excogitatus *R*
[vii] tangit] trangit *R*

---

[36] C.I. 4. 10. 5 (Krueger, 153); *CIC*, ed. cit., iv. 814.
[37] Dig. 50. 17. 35 (36) (Mommsen, 869); *CIC*, ed. cit., iii. 1884.
[38] Dig. 2. 14. 58 (59) (Mommsen, 32); *CIC*, ed. cit., i. 270.
[39] Dig. 44. 7. 8 (7) (Mommsen, 716); *CIC*, ed. cit., iii. 890.
[40] C.I. 4. 38. 13 (Krueger, 176); *CIC*, ed. cit., iv. 1000–1.
[41] Cf. 'Cum satis esse inhumanum videtur per leges, quae periuria puniunt, viam periuriis aperiri'. C.I. 6. 40. 2 (Krueger, 271); *CIC*, ed. cit., iv. 1611.
[42] C.I. 11. 48. 24 (23) (Krueger, 443); *CIC*, ed. cit., v. 188.
[43] X. 4. 19. 7 (Friedberg, ii. 722–3).
[44] Inst. 4. 2 (Krueger, 47); *CIC*, ed. cit., v. 450.
[45] Also Bertrand de Montfavez (V.10), Royard (VIII.2), Gregorio da Lucca (XI.15).
[46] *Ordinary Gloss* to VI. 3. 15. 1 v. *sacri ordinis*: 'Si diceremus contra iam hic non esset equalitas quia iam duplici remedio posset vir dissolvere sponsalia et mulier unico quia propter sexus fragilitatem ordines recipere non potest' (MS Munich BSB CLM 4506, fo. 72rb).
[47] X. 4. 4. 5 (Friedberg, ii. 681).
[48] Cf. 'Nam qui me potior est, cum ego te superaturus…', Dig. 44. 3. 14. 3 (Mommsen, 711); *CIC*, ed. cit., iii. 848.

[14] Item pro hoc quia ius reale queritur per contractum matrimonium, licet non sit consummatum quia *eam vendicare* potest *adiecta causa de iure canonico*,[49] ut notat Innocentius *Extra De restitutione spoliatorum Ex parte*,[50] facit *ff. De rei vindicatione l. I § Per hanc*[51] et etiam interdictum datur pro ea *ff. De libero homine exhibendo l. II*.[52]

[15] Item quod sacer ordo obliget ad continentiam. Hoc non est iure divino sed ex constitutione ecclesie ut *XXXI di. c. I*[53] et c. *Aliter se orientalium traditio* et cetera.[54] Sed in religione forsan secus que a Deo supersit exordium, ut patet in apostolis et, ei magis inest castitas quam sacro ordini et magis universaliter *De statu monachorum Cum ad monasterium in fine*.[55] Tamen illa tria, scilicet, obedientia, abdicatio proprii, et castitas, *sunt annexa religioni a iure positivo* ut tenent Innocentius[56] et Ostiensis expresse in c. *Cum ad monasterium*.[57] Summus enim pontifex religiones statuit et destruit, ut *De religiosis domibus c. fi.*[58] et eodem titulo *li. VI c. I* [*Religionum diversitatem nimiam*][59] et unam latiorem quam aliam *De statu monachorum Quod Dei*.[60] Et si facere potest, multo magis et formam dare *De consecratione di. II c. Re vera* ibi *sermo igitur qui potuit* et cetera[61] et c. *Utrum* circa finem,[62] et *ff. De pactis Iuris gentium § Adeo* ibi *si igitur* et cetera,[63] facit *C. De rei uxorie* l. unica[64] et *Extra De transactionibus* c. I[65] et *De electione Illa*.[66] Sic etiam videmus in contrahentibus quod sicut possunt contractus inire, sic eis legem quam volunt dare *ff. Depositi l. I § si conveniat*[67] et *De pactis* l. *Iuris gentium § et quinimmo* ibi *ea enim*[68] et

---

[49] Innocent IV, *Apparatus* ad X. 2. 13. 14 v. *Utpote* (ed. cit., 233ra).
[50] X. 2. 13. 14 (Friedberg, ii. 288).
[51] Dig. 6. 1. 1. 2 (Mommsen, 89); *CIC*, ed. cit., i. 784.
[52] Dig. 43. 29 (28). 1. 1 (Mommsen, 704); *CIC*, ed. cit., iii. 773.
[53] Friedberg, i. 111.
[54] D. 31. c. 14 (Friedberg, i. 115).
[55] X. 3. 35. 6 (Friedberg, ii. 599–600).
[56] Innocent IV, *Apparatus* ad X. 3. 35. 6 v. *annexa*: 'Haec autem sunt annexa ordini a iure positivo' (ed. cit., 432vb).
[57] *Lectura* on X. 3. 35. 6 v. *annexa*: 'Haec sunt annexa ordini de iure positiuo quod sic probo' (ed. cit., iii. 134ra).
[58] X. 3. 36. 9 (Friedberg, ii. 607).
[59] VI. 3. 17. 1 (Friedberg, ii. 1054–5).
[60] X. 3. 35. 5 (Friedberg, ii. 598).
[61] III. D. 2. c. 69 (Friedberg, i. 1339).
[62] III. D. 2. c. 72 (Friedberg, i. 1342–3).
[63] Dig. 2. 14. 7. 6 (Mommsen, 28); *CIC*, ed. cit., i. 227.
[64] C.I. 5. 13. 1 (Krueger, 206–7); *CIC*, ed. cit., iv. 1205.
[65] X. 1. 36. 1 (Friedberg, ii. 206).
[66] X. 1. 6. 39 (Friedberg, ii. 84).
[67] 'Si convenit'. Dig. 16. 3. 1. 6 (Mommsen, 210); *CIC*, ed. cit., i. 1579.
[68] Dig. 2. 14. 7. 5 (Mommsen, 28); *CIC*, ed. cit., i. 227.

C. De pactis Legem.[69] Annexa etiam pro tanto dicuntur quia uno sublato non potest aliud remanere vel uno leso quin aliud lederetur, ut dixit Ostiensis.[70] Allegavit *ff. De rei vindicatione Que religiosis*,[71] *Extra De*[viii] *iudiciis Quanto*,[72] sed melius *III q. VI Hec quippe*,[73] *LXXXI di. Tantis Daniel*,[74] *Extra De accusationibus Ad petitionem*[75] circa finem, *ff. De liberis et postumis l. Si ita § regula*,[76] *De liberatione legata l. Si is qui duos*.[77] Istud tamen possum intelligere verum esse ut remaneant sub prima forma qua mutata alia res esse videtur: *ff. Ad exhibendum Iulianus § si quis*,[78] *De acquirendo rerum dominio l. Adeo § insula* in fine.[79] Sic enim dicimus quod *in pretoriis stipulationibus non licet addere vel detrahere*[80] verum est contrahentibus ad minus quod remaneant pretorie, sed |*22v*| efficiuntur conventionales. Sed pretori qui eas statuit licet et tunc etiam remanent pretorie ut *ff. De pretoriis stipulationibus l. I* in fine,[81] *De verborum obligationibus l. In conventionalibus* cum ibi notatis.[82] Et sic papa posset immutare in illis tribus vel uno eorum sicut sibi videretur expediens ex causa, et esset adhuc religio, si sic vellet licet non illa prima, ut dixi.

[16] Argumentum tamen contra: *ff. De usu et habitatione Per servum* in fine.[83] Sed ibi impossibilitas facti impedit sic *ff. De regulis iuris, Ubi repugnantia*,[84] si de repugnantia facti intelligatur; si iuris, dicam in aliis quam principe loqui.

[viii] De *add. Ed.*

---

[69] C.I. 2. 3. 10 (Krueger, 93); *CIC*, ed. cit., iv. 335.

[70] *Lectura* on X. 3. 35. 6 v. *annexa*: 'Unde dic annexa q. d. substantialia sunt haec duo, unde non possent destrui, quin et regula destrueretur nec laedi et quin et laederetur' (ed. cit., iii. 134ra).

[71] Dig. 6. 1. 43 (44) (Mommsen, 93); *CIC*, ed. cit., i. 813.

[72] X. 2. 1. 3 (Friedberg, ii. 239).

[73] C. 3. q. 6. c. 10 (Friedberg, i. 521–2).

[74] D. 81. c. 3 (Friedberg, i. 282).

[75] X. 5. 1. 22 (Friedberg, ii. 742–3).

[76] Dig. 28. 2. 13. 1 (Mommsen, 374); *CIC*, ed. cit., ii. 405.

[77] Dig. 34. 3. 29 (30) (Mommsen, 489); *CIC*, ed. cit., ii. 1367.

[78] Dig. 10. 4. 5. 1 (Mommsen, 147); *CIC*, ed. cit., i. 1143.

[79] Dig. 41. 1. 7. 3 (Mommsen, 644); *CIC*, ed. cit., iii. 363.

[80] 'Denique praetoriis stipulationibus nihil immutare licet, neque addere, neque detrahere', Dig. 45. 1. 52 (Mommsen, 725; *CIC*, ed. cit., iii. 958).

[81] Dig. 46. 5. 1. 10 (Mommsen, 758); *CIC*, ed. cit., iii. 1227.

[82] Dig. 45. 1. 52 (Mommsen, 724–5); *CIC*, ed. cit., iii. 957–8.

[83] Dig. 7. 8. 14 (Mommsen, 110); *CIC*, ed. cit., i. 916–7.

[84] 'Ubi pugnantia'; Dig. 50. 17. 188 (149) (Mommsen, 873); *CIC*, ed. cit., iii. 1914.

[17] Argumentum etiam contra: *De precario l. Cum precario*.[85] Sed maior potestas legislatoris quam partium et ideo non obstat. Et per hoc etiam solvitur ad illud quod notat glossa in lege allegata *Per servum* in questione de converso.[86] Sed si illa etiam conversio[ix] esset sufficiens ad agendum vel posset transire in novum contractum, tunc valeret ut ex illo novo ageretur *ff. De donationibus causa mortis 1. Ubi*.[87]

[18] Et sic etiam dicitur quod est in aliquibus regionibus statutis et approbatis ab ecclesia quod habent uxores, pro quo facit *XXXI di. c. Nicena* ibi *honorabiles confessus* est *nuptias et castitatem dicens esse cum propria coniuge concubitum*[88] et c. *Hec scripsimus* in fine.[89] Constat etiam quod aliqui de apostolis fuerunt uxorati. Sed an essent tunc cum assumpti fuerunt vel non, nescio, vel an voverint etiam ipsi castitatem, quia tunc etiam posset fieri, ut patet ex premissis.[90] Sed dicitur *XXXI di. c. Omnino*[91] quod episcopus non debet *uxorem a cura sua abicere*, tamen cum ea non debet commisceri sicut *et sanctos apostolos legimus egisse*.

[19] Votum simplex etiam non impedit matrimonium licet precedat *Qui clerici vel voventes c. Rursus*.[92] Sed quando est solenne, tunc sic. Hec autem solennitas etiam a iure positivo est introducta, ut patet in *c. I* [*Quod votum*], *De voto li. VI*.[93] Sed obligatio matrimonii constat quod est ex iure divino, ut in eodem capitulo dicitur et Gen. c. II [24–5]. Convenientius est ergo ubi ista duo concurrunt et minoris periculi circa hoc ecclesiam ordinare quod non obstante illo ordine remaneat vinculum iure divino introductum, quod est contra *Inst. De iure naturali § fi.*,[94] *De legitima adgnatorum tutela* in fine[95] et *XIII di. Duo mala*[96] et cap. seq. et *ff. De regulis iuris Quotiens*.[97] Nichil propter quod dicitur quod *tolerabilius est aliquos contra statuta hominum dimittere copulatos quam coniugatos legitime*

[ix] conversio] conventio *R*

[85] Dig. 43. 26 (25). 21 (Mommsen, 703); *CIC*, ed. cit., iii. 770.
[86] Dig. 7. 8. 14; *CIC*, ed. cit., i. 916–7.
[87] Dig. 39. 6. 27 (Mommsen, 611); *CIC*, ed. cit., iii. 183.
[88] D. 31 c. 12 (Friedberg, i. 114).
[89] D. 30 c. 16 (Friedberg, i. 110).
[90] See Bertrand de la Tour (II.2), Royard (VII.4).
[91] D. 31 c. 11 (Friedberg, i. 114).
[92] X. 4. 6. 6 (Friedberg, ii. 686).
[93] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, 1053).
[94] Inst. 1. 2. 12 (Krueger, 3–4); *CIC*, ed. cit., v. 25.
[95] Inst. 1. 15. 3 (Krueger, 8–9); *CIC*, ed. cit., v. 80.
[96] D. 13. c. 1 (Friedberg, i. 31).
[97] Dig. 50. 17. 20 (21) (Mommsen, 865); *CIC*, ed. cit., iii. 1877.

contra statuta Domini separare, De testibus |*23r*| *Licet* in fine.[98] Et idcirco Innocentius dicebat quod non videbat quomodo dissolvi posset etiam ante carnis copulam, sed tamen quia predecessores sui dixerant consulti quod in casu religionis, scilicet, ingressu posset, ideo in illo permittebat.[99] Ex quo concluditur quod in aliis prohibuisse videtur *ff. De iudiciis Cum pretor*,[100] *C. De procuratoribus Si Maritus*,[101] *Extra De presumptionibus Nonne*.[102] Et pro hac parte *XXXIII q. V c. Si dicat vir continere volo* et uxor est contra, non est vir audiendus, *non enim vult Deus tale lucrum cum tali dampno compensari*,[103] ut ibi dicitur et *XXXI d. Nicena*.[104]

[20] Item pro hac parte quia sicut videtur de se sacer ordo impedire sic consanguinitas. Sed talis contracta post contractum matrimonium non impedit illum qui iniquitatis conscius non fuit, *Extra De eo qui cognovit consanguineam uxoris* c. *Discretionem*[105] ibi *sed nec affinitas* sequi *post contractum matrimonium* et cetera, ergo et cetera, *cum suo iure non debeat sine culpa privari*,[106] *LVI di. c. Satis perversum*.[107] Sed si ante esset contracta secus ut *De testibus In litteris*[108] ibi *antequam eam duceret*. Sed si contracta post contractum matrimonium et ante consummatum adhuc videtur quod non impediatur consummari quoad illum qui non delinquit, ut eodem titulo *De eo qui cognovit c. II* [*Veniens*][109] iuxta intellectum glosse[110] et Ostiensis[111] ibi tangit, licet videatur vacillare.

[21] Item cum textus dicat quantum ad post contractum matrimonium dirimendum in *c. I De voto li. VI* [*Quod votum*][112] videtur a contrario

---

98 X. 2. 20. 47 (Friedberg, ii. 337). Also quoted by Giovanni di Napoli (XIV.19) and Anonymous Lawyer (XVIII.4).

99 A paraphrase of *Ex parte* (X. 3. 32. 14; Friedberg, ii. 584). Quoted by Giovanni di Napoli (XIV.20) and Anonymous Lawyer (XIV.1).

100 Dig. 5. 1. 12 (Mommsen, 73); ed. cit., i. 642. Note the *Ordinary Gloss* ad v. *videtur*: 'Quod quibusdam prohibetur, aliis concessum videtur' (ed. cit., i. 642).

101 C.I. 2. 12 (13). 21 (Krueger, 104); ed. cit., iv. 419. Note the *Ordinary Gloss* ad v. *praescripserat*: 'Item nota quod in uno permittitur, in aliis prohibetur (ed. cit., iv. 420).

102 X. 2. 23. 5 (Friedberg, ii. 354).

103 C. 33. q. 5. c. 1 (Friedberg, i. 1250).

104 D. 31. c. 12 (Friedberg, i. 114).

105 X. 4. 13. 6 (Friedberg, ii. 698).

106 Ibid.

107 D. 56. c. 7 (Friedberg, i 221).

108 X. 2. 20. 24 (Friedberg, ii. 323).

109 X. 4. 13. 2 (Friedberg, ii. 696–7).

110 *Decretalium libri V cum glossa*, fo. 243v.

111 *Lectura* on X. 4. 13. 2 v. *Maior* (ed. cit., iv. 25va).

112 VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).

sensu, quod est fortissimum argumentum, *ff. De officio eius cui mandata est iurisdictio l. I*,[113] quod quantum ad contractum ante susceptionem sacri ordinis sit secus.

[22] Et si dicatur non est perfecte contractum ante carnis copulam, non est verum, immo est licet non consummatum, ut *De conversione coniugatorum Ex parte* circa finem[114] et *De testibus Super eo* in fine.[115]

[23] Et si opponatur ex illo textu illius capituli *De voto* [*Quod votum*],[116] nam ille textus equiperat susceptionem sacri ordinis et ingressum religionis, sed per ingressum tale matrimonium solvitur, ut patet *De conversione coniugatorum c. Verum*,[117] quia remanens in seculo potest alii nubere et c. *Ex parte*,[118] ergo et cetera. Non sequitur quia equiperat ubi precedunt matrimonium, sed ubi sequntur non equiperat. Item non sequitur quoad aliqua equiperantur, ergo in omnibus ut *XXVII q. I c. Nuptiarum* ibi *fallit* quidem *eos similitudo* et cetera,[119] potissime in hiis que sunt contra regulam illam *Quod Deus coniunxit*[x] et cetera, ubi non est nostram legem extendere *ff. De legibus Quod vero*,[120] *Soluto |23v| matrimonio Si vero § de viro*,[121] *C. De prediis curialium li. X l. fi.*[122]

[24] Item in religione alia ratio reformat, ut alibi dicitur. Ibi nanque facilius permittitur propter maius bonum quod inde sequitur. Nam propter maius bonum, facilius dispensatur[123] *Extra De translatione episcopi c. fi.* ibi cum *in maiori propter maiorem utilitatem* et cetera.[124] Quod sit maius bonum patet quia ibi obligatur ad tria: ad paupertatem, castitatem, et obedientiam, quod non est sic in susceptione ordinis sacri. Et ideo permittitur quis intrare religionem etiam non obtenta licentia, ut *Extra De*

[x] coniunxit *add. Ed.*

[113] 'Si quae sunt aliae similis, iurisdictionem suam mandant, huius rei fortissimum argumentum est', Dig. 1. 21. 1 (Mommsen, 17); *CIC*, ed. cit., i. 113–4.

[114] X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 583–4).

[115] 'Si vero matrimonium est firmatum, non debet sine plurium iuramento dissolvi.' X. 2. 20. 22 (Friedberg, ii. 322).

[116] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).

[117] X. 3. 32. 2 (Friedberg, ii. 579).

[118] X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 583–4).

[119] C. 27. q. 1. c. 41 (Friedberg, i. 1060–1).

[120] Dig. 1. 3. 14 (13) (Mommsen, 6); *CIC*, ed. cit., i. 36.

[121] Dig. 24. 3. 64 (65). 9 (Mommsen, 326); *CIC*, ed. cit., ii. 63.

[122] C.I. 10. 34 (33). 3 (Krueger, 416); *CIC*, ed. cit., iv. 71–2.

[123] Cf. Vital (I.14).

[124] X. 1. 7. 4 (Friedberg, ii. 99–100).

regularibus Licet.[125] Tantum aliud est in alienatione rerum, ut ibi notatur.[126] Sed hoc fit propter maiorem utilitatem que est in personis quam rebus, ut dixi. Et sic status religionis perfectior videtur de se quam simpliciter recipere sacrum ordinem quia de illo regulariter potest transire ad illum et tantum secundum rationem crescere debemus, statum non minuere, ut *XCIII di. Legimus* in fine.[127]

[25] Item maior suspicio incontinentie habetur in illo qui remanet in seculo, licet receperit sacrum ordinem, quam in intrante religionem, ut patet *Extra De conversione coniugatorum c. Cum sis*[xi][128] et c. *Significavit*[129] cum ibi notatis.[130]

[26] Item ingressus religionis[xii] fingitur mortuus mundo, non sic de alio *XVI q. I Placuit*,[131] *C. De episcopis et clericis Deo nobis*.[132]

[27] Item omnem maculam tollit in *Aut. De monachis* circa principium.[133] Et Thomas dicit in secunda secunde CLXXXVII q. articulo III[134] quod *per ingressum religionis consequitur quis remissionem omnium peccatorum*, et dicit quod in vitis patrum habetur quod eandem gratiam consequntur sicut baptizati.[135] Ergo cum multa concurrant in ingrediente quia *summa est ratio* et cetera, *ff. De religiosis et sumptibus funerum*

---

xi sis] sit *R*
xii religionis] religionem *R*

---

125 'Sicut maius bonum minori bono praeponitur, ita communis utilitas speciali utilitati praefertur' (X. 3. 31. 18; Friedberg, ii. 575–6).

126 *Ordinary Gloss* to X. 3. 31. 18 v. *licentiam*: 'Sed qualiter potest quis invito prelato suo personam suam alienare cum rem alienare non possit et maior sit alienatio persone quam rei?' (*Decretalium libri V cum glossa*, ed. cit., fo. 205r).

127 'Qui provehitur, a minori ad maius provehitur', D. 93. c. 24 (Friedberg, i 327–9).

128 X. 3. 32. 4 (Friedberg, ii. 579).

129 X. 3. 32. 18 (Friedberg, ii. 586).

130 *Ordinary Gloss* to X. 3. 32. 18 v. *suspicio*: 'Et ita uidetur quod si mulier iuvenis sit non sufficit quod continentiam promittat ad hoc ut maritus possit religionem intrare, nisi et ipsa similiter mutauerit uitam' (*Decretalium libri V cum glossa*, fo. 208va).

131 C. 16. q. 1. c. 1 (Friedberg, i. 761).

132 C.I. 1. 3. 54 (6. 44) (Krueger, 37); ed. cit., iv. 140. *Placuit* and *Deo nobis* are also cited together by Anonymous lawyer below (XVIII.2).

133 '…ut omnem quidem humanam eius maculam detergat' Nov. 5 pr (Schoell-Kroll, 28–9); Auth. coll. 1.5 pr (*CIC*, ed. cit., v. 41).

134 Recte *Summa Theologiae*, IIa IIae, q. 189 a. 3 ad 2. Gaucelme also cited the *Summa* in his contemporary consilium on apostolic poverty, cf. Tocco, *La Quistione della Povertà*, 90, 96, 99.

135 'In vitis patrum legitur quod eandem gratiam consequuntur religionem ingredientes quam consequuntur baptizati', *Summa Theologiae*, IIa IIae, q. 189 a. 3 ad 2.

l. Sunt persone in fine,[136] que non sunt in sacrum ordinem suscipiente, non est mirum si est aliud in uno et aliquid in alio. Verum est quod videtur quod idem posset statui in illo per ecclesiam quia circa tale matrimonium non consummatum potest ecclesia ordinare quod vult,[137] ut *De conversione coniugatorum Ex publico* in fine cum glossa sua,[138] ut sic distinguat lex canonica consummatum a non consummato, sicut illud verbum in ore duorum quia aliud in testamentis, aliud in contractibus *De testibus In omni*[139] et *De testamentis Cum* [xiii]*esses*[140] cum glossa quia illud ad pias causas, aliud in aliis.[141] Tamen notat Ostiensis quod verum est de potestate absoluta, id est, de plenitudine potestatis, tantum laxare habenas periculosum |*24r*| est, sic notat in capitulo allegato *Ex publico* in *Lectura*.[142]

[28] In contrarium, quod dissolvatur vel impediatur tale matrimonium per susceptionem sacri ordinis, ultra allegata per doctores, videtur

---

[xiii] esses] esset *R*

---

[136] 'summam esse rationem' (Dig. 11. 7. 43 [Mommsen, 158]; *CIC*, ed. cit., i. 1193).

[137] *Lectura* of Hostiensis on X. 3. 32. 7 v. *consummatum*: 'Unde circa matrimonium non consummatum potest ecclesia interpretari et statuere quicquid placet' (ed. cit., ii. 118ra).

[138] *Ordinary Gloss* to X. 3. 32. 7 v. *consummatum*: 'Sed contra uidetur: quia matrimonium mandato dei perficitur, xxvi. d. deinde opponitur. So. est consummatio que fit quo ad matrimonii essentiam, que fuit facta in paradiso ab ipso domino per coniunctionem animorum que designat conformitatem fidelis anime ad Christum ut ibi: Et est quedam consummatio quo ad sacramentum Christi ad ecclesiam per incarnationem uerbi Dei in utero uirginali quod designatur per illud matrimonium quod est carnali copula consummatum; ut hic, et supra de biga. debitum, xxvii q. ii in omni, uel saltem quo ad hoc quod impedire possit propositum religionis. Lau. notavit hic Alan. quod matrimonium non consummatum sortitur naturam ex constitutione ecclesie, ideo circa illud latissime pape potestas. Vin. dixit quod papa per dispensationem posset dissolvere tale matrimonium. Posset etiam statuere quod per secundum matrimonium rumperetur primum. Secus de consummato quod ab ipso domino naturam suam sortitur et ideo sola interpretatio circa illud pertinet ad papam, non dispensatio nec contraria constitutio' (*Decretalium libri V cum glossa*, fo. 207r).

[139] X. 2. 20. 4 (Friedberg, ii. 316).

[140] X. 3. 26. 10 (Friedberg, ii. 541–2).

[141] *Ordinary Gloss* to X. 3. 26. 10 v. *improbamus*: 'Super relictis ecclesie decretalis ista per sequentem que de eodem facto et eiusdem loci loquuntur nam in his que pietatis causa relinquuntur minus solennis voluntas sufficit' (*Decretalium libri V cum glossa*. 194r).

[142] *Lectura* on X. 3. 32. 7 v. *consummatum*: 'Et ideo circa tale matrimonium consummatum possumus statuere, quicquid placet de potestate nostra absoluta, id est de plenitudine potestatis, quod etiam verum est. Sed non expedit quod in hoc casu nimis laxemus habenas nec etiam tutum est' (ed. cit., iii. 118va).

quia fortius vinculum vincit minus forte, *De regularibus li. VI c. Qui post*,[143] *Qui clerici vel voventes c. Rursus*.[144] Sic est etiam in obligationibus quia magis plena tollit aliam de fide *ff.* generaliter *De heredibus instituendis Si te solum*,[145] *De rescindenda venditione Si id quod* in principio.[146] Sed illa que ex susceptione sacri ordinis contrahitur est fortior et plenior quam illa que ex tali matrimonio ut probabo. Ergo et cetera. Quod sit probatur sic: illud enim *perfectum est quod ex omnibus partibus suis constat*, ut *ff. De origine iuris l. I*,[147] et ideo nil videtur actum cum aliquid remanet ad agendum *C. Ad Silanianum l. fi.*,[148] facit bene *XXXVIII dist. Que ipsis*[149] ibi *ex quibus omnibus si unum defuerit sacerdotis nomen vix in eo constabit*. Sed in ordine rite et solenniter suscepto nil deficit ad completionem illius actus. In matrimonio vero tali restat adhuc consummatio, ut c. *Ex parte* in fine *De conversione coniugatorum*.[150] Ergo et cetera. Ibi etiam ponitur statim in possessione illorum que pertinent ad illum ordinem *XXIII di. c. Subdiaconus*[151] cum cap. seq.

[29] Item in tali matrimonio non consummato non possunt esse illa tria bona que sint ibi et propter que fuit statutum, scilicet, *fides, proles, sacramentum, XXVII q. II c. Omne*.[152]

[30] Item tale non potest significare plenum sacramentum. Nam consensus denotat unionem que est inter Christum et fidelem animam, sed coniunctio corporum denotat unionem que est inter Christum et ecclesiam, sponsam suam, ut dicitur *De bigamis c. Debitum*[153] et *XXVII q. II c. Non dubium*[154] et c. *Cum societas*.[155] Et de tali videtur Christus intellexisse illud *Quod Deus coniunxit* et cetera [Mt. 19:6] cum dixit *erunt duo in carne una* [19:5], propter quod bigamus non est qui contrahit cum illa que habuit maritum qui tamen mortuus fuit ante carnis copulam, ut dicto c. *Debitum* et *XXXIIII di. c. Presbyteri* in fine[156] et cap. seq.

---

143 VI. 3. 14. 5 (Friedberg, ii. 1052).
144 X. 4. 6. 6 (Friedberg, ii. 686).
145 Dig. 28. 5. 27 (Mommsen, 382); *CIC*, ed. cit., ii. 448.
146 Dig. 18. 5. 7 (Mommsen, 240); *CIC*, ed. cit., i. 1760.
147 Dig. 1. 2. 1 (Mommsen, 2); *CIC*, ed. cit., i. 22.
148 'nihil etenim actum esse credimus dum aliquid addendum superest', C.I. 6. 35. 11 (Krueger, 268).
149 D. 38. c. 5 (Friedberg, i. 141–2).
150 X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 583–4).
151 D. 23. c. 15 (Friedberg, i. 84).
152 C. 27. q. 2. c. 10 (Friedberg, i. 1065).
153 X. 1. 21. 5 (Friedberg, ii. 147–8).
154 C. 27. q. 2. c. 16 (Friedberg, i. 1066).
155 C. 27. q. 2. c. 17 (Friedberg, i. 1066).
156 D. 34. c. 19 (Friedberg, i. 130).

[31] Item pro parte ista potest induci *De iure patronatus Quod autem*[157] et c. *Pastoralis*.[158]

[32] Item pro hoc quia quandoque quis privatur iure suo sine culpa, licet non sine causa, *Ut lite non contestata Quoniam § si vero* in fine.[159]

[33] Primam partem credo veriorem. Ad argumenta facta statim pro parte quod dissolvatur, respondeo. Cum enim dicitur quod *fortius vinculum est* et cetera et *plenior |24v| obligatio* et cetera, fateor. Sed cum infertur post quod sit fortior in susceptione sacri ordinis quam in tali matrimonio, istud nego. Immo fortius est vinculum matrimonii quod a Deo statutum, et etiam indissolubilitatem regulariter suscepit, quam susceptio sacri ordinis que ex statuto ecclesie, ut dicit c. *Quod votum De voto et voti redemptione li. VI*.[160] Si tamen precederet susceptio, bene impediret quia *multa impediunt que non dirimunt*[161] ut ibi et *XV q. I § hiis ita*,[162] *ff. De hiis qui sui vel alieni iuris l. Patre*.[163] Immo etiam si diceretur equale vinculum, hic et ibi saltim, ideo quia precedit in questione nostra vinculum matrimonii impediet sequens, non sequens precedens. Aliter denegaretur primo quod datur secundo, quod fieri non debet, ut *C. Qui potiores in pignore habeantur l. fi.* ibi *ne quod posteriori datum est* et cetera,[164] *ff. Locati In operis*.[165]

[34] Ad illud cum dicitur *esse perfectum quod ex omnibus suis partibus* et cetera[166] et quod *nil videtur actum* et cetera, dicendum quod istud matrimonium quoad vinculum obligatorium perfectum est omnino. Nam ius reale, ut supra dictum est, iam quesivit minus in alium et ex tunc potest exigere et petere debitum. Nam secundum Apostolum *vir non habet potestatem sui corporis* [1 Cor. 7:4] nec econverso, *XXVII q. II Sunt qui dicunt* in fine.[167] Ille enim actus carnis potius tendit ad effectum illius cause que est una de tribus bonis matrimonii, scilicet, prolis, quam ad perfectionem quoad ipsum vinculum.

---

[157] X. 3. 38. 5 (Friedberg, ii. 610–1).
[158] X. 3. 38. 29 (Friedberg, ii. 621).
[159] X. 2. 6. 5 (Friedberg, ii. 264).
[160] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).
[161] *Ordinary Gloss* to Dig. 1. 6. 8 v. *retinere*: 'Multa impediunt contrahendum que non dirimunt iam contractum' (*CIC*, ed. cit., i. 58).
[162] C. 15. q. 1 d. p. c. 13 (Friedberg, i. 749–50).
[163] Dig. 1. 6. 8 (Mommsen, 8); *CIC*, ed. cit., i. 58.
[164] C.I. 8. 17 (18). 12. 7 (Krueger, 343); *CIC*, ed. cit., iv. 2125.
[165] Dig. 19. 2. 26 (29) (Mommsen, 256); *CIC*, ed. cit., i. 1855.
[166] Dig. 1. 2. 1 (Mommsen, 2); *CIC*, ed. cit., i. 22.
[167] C. 27. q. 2. c. 19 (Friedberg, i. 1067–8).

[35] Ad illud quod statim ponitur in possessione et cetera, dico: licet aliqua tradantur que pertinent ad eius officium, non tamen est necessitatis quod statim illum actum perficiat, utpote quod diaconus statim evangelium legat, sic in uxore quia et traditio manuum et osculum ut in pluribus, licet actus statim non intercedat, licet posset iuste intercedere.

[36] Ad aliud cum dicitur quod in tali matrimonio non sunt illa tria bona et cetera, fateor quod non pro nunc. Sed ob hoc non sequitur quin sit matrimonium. Aliter sequeretur, si tria requirentur in omni matrimonio, quod inter habiles ad matrimonium et ad carnalem copulam steriles tamen non esset matrimonium, et tamen contrarium verum est. Possum etiam dicere quod licet non sit, tantum aptum est et iam ordinatum ad essendum, arguit *ff. De aqua estiva l. I*.[168] Et qui impedit illud primum per quod pervenitur ad secundum in utroque videtur impedire *ff. De ritu nuptiarum Oratio*,[169] *De itinere actuque privato l. Veteres*.[170] Facit quia idem iudicium de flumine navigabili et non navigabili, per quod tamen *aliud fit navigabile*, *ff. De fluminibus l. Quominus*.[171] |*25r*| Sic videtur quoad hoc de matrimonio ubi sunt illa bona et de illo quod est aptum de se ad illa et per quod potest pervenire ad illa.

[37] Ad aliud quod tale matrimonium non significat plenum sacramentum, fateor quoad unum, scilicet, quoad designandum coniugium quod est inter Christum et ecclesiam, sed quoad alterum, sic, scilicet, quoad caritatem que consistit inter Deum et animam, duo enim significat, ut in capitulo *Debitum* allegato,[172] sed licet quodlibet habeat significationem suam, nichilominus tamen vinculum obligatorium perfectum est ex primo, scilicet, ex consensu ut *XXVII q. II c. Cum initiatur*[173] et cap. seq. Et ob hoc etiam difficilius consummatum rumpitur quam perfectum non consummatum quia plura concurrunt et, ut dicitur alibi, *triplex funiculus*[xiv]

[xiv] funiculus] funiculum *R*

[168] Dig. 43. 20 (19). 1 (Mommsen, 694); *CIC*, ed. cit., iii. 715.

[169] The context suggests that the reference is not to *De ritu nuptiarum Oratione*, Dig. 23. 2. 16 (Mommsen, 296; *CIC*, ed. cit., i. 2100) but *De sponsalibus Oratio*, Dig. 23. 1. 16 (Mommsen, 295; *CIC*, ed. cit., i. 2101).

[170] Dig. 43. 19 (18). 4 (Mommsen, 693); *CIC*, ed. cit., iii. 713.

[171] Dig. 43. 12 (11). 2 (Mommsen, 687); *CIC*, ed. cit., iii. 666.

[172] X. 1. 21. 5 (Friedberg, ii. 147–8).

[173] C. 27. q. 2. c. 35 (Friedberg, i. 1073) and d. p. c: 'Ecce quod in desponsatione coniugium initiatur non perficitur'.

difficilius[xv] *rumpitur*, ut *Extra De treuga et pace c. I*[174] et quod post subditur quod de tali intellexit Deus cum dixerat *Quod Deus coniunxit* et cetera. Placet quoad hoc quia illud nullo casu dissolvitur ubi tamen est firmum et ratum, ne obstat *De divortiis Gaudemus*.[175] Ubi enim primum est tantum, scilicet, consensus, dissolvi potest sicut illud quod figurat, scilicet, dilectio seu caritas que est inter Deum et animam, nam peccato mortali tolli potest.[176] Sed ubi secundum superadditur, tunc non, sicut nec illud quod figurat, scilicet, coniugium quod est inter Christum et ecclesiam sponsam suam, quod est indissolubile et quod carnis commixtio reddat matrimonium indissolubile Mt. XIX [6] et *XXXIII q. I c. I* in fine.[177] Sed etiam intellexit de alio nisi ubi esset causa sufficiens, que non est hic, ut patet ex premissis.

[38] Non obstat quod allegatur *De iure patronatus* quia per solam presentationem ius reale non queritur cum *plus iuris habebat prelatus* et cetera,[178] *De officio iudicis c. Dilectus*.[179] Et sic etiam loquitur *C. De rei vindicatione Quotiens*;[180] hic autem secus, ut dictum est.[181]

[39] Ad aliud quod *quis potest privari iure suo sine culpa sed non sine causa*, dico quod hic non est causa sufficiens ad dissolvendum quod precedit, ut patet ex iam dictis. Ad argumenta vero que facit Ostiensis in *Summa De conversione coniugatorum* contra partem quam teneo satis est facile respondere, iudicio meo, licet ipse dicat contrarium et aliter respondi et ideo causa brevitatis omitto.

[40] Ad aliam questionem an expediat statuere vel declarare quid sit tenendum, credo quod sic propter pericula que possunt contingere. Ideo enim lex animata statuta est ut possit in casibus quibus plene provisum non est providere in *Aut.* |*25v*| *De fide instrumentorum* circa

[xv] difficilius *add. marg.*

[174] X. 1. 34. 1 (Friedberg, ii. 203).
[175] X. 4. 19. 8 (Friedberg, ii. 723–4).
[176] Also Bertrand de la Tour (II.15).
[177] 'Coniugium confirmatur offitio, ut supra probatum est; postquam uero offitio confirmatum fuerit, nisi causa fornicationis non licet uiro uxorem dimittere, uel uxori a uiro discedere. Verum ante, quam confirmetur, inpossibilitas offitii soluit uinculum coniugi' (C. 33. q. 1. d. a. c. 1; Friedberg, i. 1149). Quoted by Bertrand de la Tour (II.22) and Tessier (VI.2).
[178] Hostiensis, *Lectura* on X. 3. 38. 5 v. *ratum non est* (ed. cit., III. 142rb).
[179] X. 1. 30. 6 (Friedberg, ii. 193–4).
[180] C.I. 3. 32. 15 (Krueger, 139); *CIC*, ed. cit., iv. 694.
[181] Cf. 'Advertas quod haec lex non habet locum in concessione rerum spiritualium' (Additio in the *Ordinary Gloss* to *Quotiens*, ed. cit., iv. 695).

principium ibi *igitur* et cetera.[182] Ex opinionibus enim diversis que sunt in questione predicta paratur laqueus multis, quod vitandum est, ut *XXVII q. I c. De viduis* ibi *nos autem* et cetera.[183] Facit quia animarum periculis occurrendum est, *De electionibus li. VI Ut animarum periculis* et cetera,[184] et ut occasio peccandi etiam auferatur *C. De indicta viduitate l. II*[185] et *XXXI di. Nicena*,[186] *Inst. Vi bonorum § Ne tamen*.[187] Et ex hiis videtur expediens, ut magis retrahantur, penam talia facientibus imponere ut quos ad bonum *domestice laudis exempla non provocant saltim correctionis medicina* compescat, *C. De emendatione propinquorum l. unica*,[188] *De penis*[xvi] c. *Cupientes in Clementinis*.[189]

[41] Sed que erit pena sufficiens nondum super hoc plene cogitavi. Verum est tamen quod in casu converso, scilicet,[xvii] ubi ille qui primo suscepit sacrum ordinem post contrahit matrimonium, est pena hodie statuta quod ipso facto sit excommunicatus et per prelatos debeat denuntiari, ex quo constat eis de hoc, ut in constitutione Clementina *De consanguinitate et affinitate c. I*.[190] Sed hic pena illa non videtur convenire sicut ibi. Quod autem compellatur talis intrare religionem videtur quia sic nec contra votum nec contra matrimonium faceret. Optime facit *De voto Per tuas*,[191] sed ibi dicit *consulimus*. Sed posset compelli secundum doctores. Sed ibi non tenebat electio quia transgressor voti et sic peccatum facit quod non valeat *XXV di. c. Primum*.[192] Quia si valeret, videretur quod ibi remaneret, cum de religione posset per electionem advocari, ut *De renuntiatione Nisi cum pridem § fi*.[193] Si dicatur, ad quid

---

xvi et ex penis *post* de penis *del. Ed.*
xvii scilicet] si *R*

---

182 Nov. 73. 1 (Schoell-Kroll, 364); Auth. coll. 6. 2 (3). 1 (*CIC*, ed. cit., v. 340).
183 'Nos autem nullum talibus laqueum inicere' (C. 27. q. 1. c. 42; Friedberg, i. 1061–2).
184 Recte *De constitutionibus*: VI. 1. 2. 2 (Friedberg, ii. 937–8).
185 C.I. 6. 40. 2 (Krueger, 271); *CIC*, ed. cit., iv. 1611.
186 D. 31. c. 12 (Friedberg, i. 114).
187 Inst. 4. 2. 1 (Krueger, 47); *CIC*, ed. cit., v. 450.
188 'Ut quos ad vitae decora domesticae laudis exempla non provocant, saltim correctionis medicina compellat', C.I. 9. 15. 1 (Krueger, 378); *CIC*, ed. cit., iv. 2367.
189 Clem. 5. 8. 3 (Friedberg, ii. 1189–90).
190 'Eos qui divino timore postposito', Clem. 4. 1. 1 (Friedberg, ii. 1178); also Durand (IX.12).
191 X. 3. 34. 10 (Friedberg, ii. 595–6).
192 D. 25. c. 6 (Friedberg, i. 94–5).
193 X. 1. 9. 10 (Friedberg, ii. 107–12).

ibi renuntiat ex quo non valebat quia consenserat et ut bene videatur advocare a se:

[42] Vel possum dicere quod ibi est consilium, ut dicit textus [*Per tuas*]. Non obstat *De sponsalibus Commissum*,[194] ubi etiam implet utrumque quia ibi votum non emiserat de intranda religione, licet suspiraret ad eam, et ideo nondum erat obligatus, ut *De voto et voti redemptione c. III.*[195] Nec statim etiam volebat intrare religionem quia tunc, ut dicunt doctores, non teneretur contrahere. Et sic nil facit quod enim compellatur quis ad rem omnino libere voluntatis est ponere oppositum in obiecto. Ostiensis tamen innuit quod compellatur[196] et capitulum quod allegat satis videtur facere *XXXIIII di. c. Fraternitatis*,[197] pro hoc *XII q. I Omnis etas* in fine.[198] Sed cum votum regulariter sit voluntatis non precepti, ut *XXXII q. I Integritas*,[199] |*26r*| magis videtur quod non. Ad illud capitulum *Fraternitatis*,[200] cum dicit *iubemus*, exponam 'id est consulimus', et sic ultimo glossa ibi exponit.[201] Ad illud *Omnis etas*, dico quod propter delictum bene traditur vel detruditur in monasterio *C. Ad legem Iuliam de adulteriis Aut. Sed novo iure*,[202] et *De conversione coniugatorum c. Gaudemus*.[203] Sed non sequitur quod compellatur vovere et esse religiosus et est expressum *L di. c. Si ille*,[204] *XVI q. VI De lapsis*.[205] Ratio etiam pro hoc: quia voluntarium servum vult Deus, ut *XV q. I. Non est*.[206] In casu tamen compellitur quis intrare religionem, ut patet *Extra De conversione*

---

[194] X. 4. 1. 16 (Friedberg, ii. 667).

[195] X. 3. 34. 3 (Friedberg, ii. 589–90).

[196] *Lectura* on X. 3. 34. 3 v. *in uoto processum*: 'In foro tamen ecclesiae semper ex quo uotum exprimit, cogitur illud perficere…si quis proponat seculum relinquere et religionem intrare et cum tali proposito habitum receperit, tale propositum aequipollet voto solenni, unde et ingrediens obligatur irreuocabiliter' (ed. cit., iii. 125rb).

[197] D. 34. c. 7 (Friedberg, i. 127).

[198] C. 12. q. 1. c. 1 (Friedberg, i. 676).

[199] C. 32. q. 1. c. 13 (Friedberg, i. 1119).

[200] D. 34. c. 7 (Friedberg, i. 127).

[201] *Ordinary Gloss* to D. 34. c. 7 v. *fraternitatis*: 'Dic quod ratione delicti cogitur intrare monasterium quandoque aliquis ad agendum paenitentiam, ut 50 dist. si ille et 81 dist. si quis clericus, vel exponde iubemus, id est, consulimus', *Decretum Gratiani emendatum et notationibus illustratum. Una cum glossis Gregorii XIII Pont. Max. iussu editum* (Rome, 1582), col. 226.

[202] C.I. 9. 9. Aut. (*CIC*, ed, cit. iv. 2341); Nov. 117. 8 (Shoell-Kroll, 557); Auth. coll. 8. 18 (13). 8 (*CIC*, ed. cit., v. 506).

[203] X. 3. 32. 19 (Friedberg, 586).

[204] D. 50. c. 58 (Friedberg, i. 199).

[205] C. 16. q. 6. c. 4 (Friedberg, i. 799).

[206] C. 15. q. 1. c. 10 (Friedberg, i. 748).

coniugatorum c. Significavit in fine[207] a contrario sensu et ibi hec glossa[208] *XXXIII q. V Qui uxorem*.[209] Sed dicam quod ibi est ratio: quia ex quo mulier sciebat, quod ius imponebat sibi consentienti quod vir intraret religionem, talem necessitatem quod ipsa, si erat talis de qua posset, si remaneret in seculo haberi suspicio incontinentie, etiam teneretur intrare. Ex consequentia ad hoc videtur se astrinxisse *ff. De acquirenda hereditate l. Si duo* ibi *qui enim scit aut scire potuit illo abstinente se oneribus fore implicitum ea condicione adire videtur*.[210] Est etiam ratio in casu premisso nec cum sint eadem caro effecti, pars convertatur et pars non, ut *De conversione coniugatorum Ad apostolicam*.[211]

[43] Vel possum dicere quod licet cogatur esse in monasterio ut cesset omnis mala suspicio ex quo iuvenis est, tamen non cogetur *profiteri regulam nec abstinere a proprio*, ut tenet Innocentius[212] in dicto c. *Significavit*[213] et idem notat in capitulo primo eiusdem tituli. Ibi tamen Ostiensis innuit contra. Sed in c. *Significavit* distinguit de solenni et non solenni: in primo dicit cogendum, ut eodem titulo *Ex parte* in fine; in secundo non *immo potius debet extrahi vir de religione* et hoc *quia erat iuris ignara nec fuit certificata de preiudicio suo*.[214] Mulieri enim permittitur iura ignorare regulariter *De probationibus Cum de indebito*[xviii] circa medium.[215]

[xviii] indebito] indebita *R*

[207] X. 3. 32. 18 (Friedberg, ii. 586).

[208] *Ordinary Gloss* to C. 33. q. 5. c. 10 v. *convertatur*: 'Intrando monasterium si iuuenis est. Vel si senex est, contineat in saeculo, extra de conuer. coniug. cum sis. Et hic dicit. Hug. quod eo ipso quod dat uxori licentiam intelligitur vouere et si non exprimat, compellendus est ire ad religionem ut not. supra 27 q. 2 Agathosa et sufficit tacita licentia' (ed. cit., col. 392).

[209] C. 33. q. 5. c. 10 (Friedberg, i. 1253).

[210] Dig. 29. 2. 38 (Mommsen, 403); *CIC*, ed. cit., ii. 677.

[211] 'Cum autem vir et uxor una caro sint per copulam coniugalem effecti, nec una pars converti possit ad Dominum, et altera in saeculo remanere' (X. 3. 32. 13; Friedberg, ii. 583).

[212] Innocent IV, *Apparatus* ad X. 3. 32. 18 v. *aetatis*: 'Tamen nos non cogeremus eam profiteri regulam nec abstinere a proprio' (ed. cit., 427rb).

[213] X. 3. 32. 18 (Friedberg, ii. 586).

[214] *Lectura* on X. 3. 32. 18 v. *Suspicio*: 'Tu dicas distinguendum utrum haec mulier emiserit uotum solenne…Si uero uotum sit simplex uel nullum, tunc non cogitur intrare, immo potius debet uir eius extrahi de monasterio et ei adhaerere et hoc ideo quia erat iuris ignara, nec certificata fuit de preiudicio suo' (*Lectura*, ed. cit., iii. 121va).

[215] Dig. 22. 3. 25.1 (Mommsen, 290); ed. cit., i. 2065–6: 'Sin autem is qui indebitum queritur vel pupillus vel minor sit *vel mulier* vel forte vir quidem perfectae aetatis, sed miles vel agri cultor et forensium rerum expers vel alias simplicitate gaudens et desidia deditus: tunc eum qui accepit pecunias ostendere bene eas accepisse et debitas ei fuisse soltuas et, si non ostenderit, eas redhibere'. My italics.

Compellitur etiam religionem in casu quis intrare *Extra De regularibus li. VI c. Non solum*[216] et cap. seq. in fine. Sed hoc est ibi propter votum et intentionem voventis et volentis vitam mutare et religionem intrare, nam *Deus exigit oblatum quod non exigeret offerendum* ut *XXVII q. I. Nuptiarum* circa finem.[217] Ibi etiam alii non preiudicatur nisi ei. In |*26v*| casu nostro secus est. Potest etiam dici quod in alio casu compellitur *velit nolit*, ut *De regularibus c. Vidua*,[218] sed ibi *sponte velum conversionis sibi* [...] *imposuerat et* [...] *inter velatas Deo oblationem obtulerat.* Et licet parata sit iurare quod eo animo receperat *ut deponere posset*, non creditur ei. Sed si aliter posset probare, secus ut ibi dicit glossa.[219] Intelligitur autem Innocentius[220] et Hostiensis[221] quando recepit sciens *quod ex constitutione seu consuetudine monasterii illi habitui votum annexum*[222] erat. Et ideo non mirum si compellatur quia tunc vovisse videtur, ut supradictum est, sic potest intelligi *XXVII di. Quod interrogasti*[223] et *XXVII q. I. Viduas*.[224]

[216] VI. 3. 14. 2 (Friedberg, ii. 1051).

[217] C. 27. q. 1. c. 41 (Friedberg, i. 1060–1).

[218] X. 3. 31. 4 (Friedberg, ii. 569–70).

[219] 'Sed si adiuvetur aliis bonis presumptionibus, tunc forte ad plenam probationem si persona honesta sit, posset sibi deferre sacramentum' *Ordinary Gloss* ad v. *licet sacramentum* (ed. cit., 203r).

[220] Innocent IV, *Apparatus* ad X. 3. 31. 4 (ed. cit., 420va).

[221] *Lectura* on X. 3. 31. 4 v. *quamvis non sacrum* (ed. cit., iii. 108vb).

[222] A version of this sentence appears in the *Apparatus* of Innocent IV and is quoted in the *Lectura* of Hostiensis. See the two previous notes.

[223] D. 27. c. 6 (Friedberg, i. 99).

[224] C. 27. q. 1. c. 8 (Friedberg, i. 1050).

[V]

|*26v*| Dicta domini Bertrandi de Monte Faventino sancte Marie in Aquiro dyaconi Cardinalis[i]

[1] Queritur an per susceptionem ordinis sacri matrimonium contractum per verba de presenti et nondum per carnalem copulam consummatum dirimatur sicut et dirimitur per religionis ingressum. Et quia istam questionem doctores iuris canonici et sacre theologie diffuse et prolixe disputant et specialiter Ostiensis in *Summa, De conversione coniugatorum § quod si maritus*[1] et in c. *Ex publico* et c. *Ex parte II De conversione coniugatorum*[2] et Archidiaconus[3] et Iohannes Andree[4] in c. *Quod votum De voto et voti redemptione li. VI*, ideo ego qui nichil sum eorum respectu et presertim in questione mere canonica parum aut nichil cogitare aut videre post tales et tantos doctores scio, tamen quia dominus noster vult quod scribam quod sentio et quod aliter allegavi, ideo ex mandato ipsius scribo debilem conceptum meum et ultra allegata per doctores quos viderim, quia dicta eorum inutile esset repetere, dico quod occurrit salva correctione et determinatione domini nostri summi pontificis.

[2] Et ostenditur primo quod per |*27r*| susceptionem sacri ordinis matrimonium dirimatur tantum per verba de presenti contractum sicut per ingressum religionis quoniam eandem et eiusdem sortitur militiam per susceptionem sacri sicut per religionis ingressum, videlicet, Christi et celestem. Constat enim in religioso quod efficatur miles Christi in *Usu feudorum De vasallo milite qui arma bellica deposuit § unico X coll.*[5] et eadem militia est in suscipiente sacrum ordinem *XI q. I Christianis*,[6] *XXIII q. ult. Reprehensibile*.[7] Et ita notatur *ff. De re iudicata l. Miles*[8] in principio per

---

[i] Dicta domini Bertrandi sancte marie in Aquiro diacon. card. *in marg. sin.*

---

[1] ed. cit., 1117.
[2] Probably referring to Hostiensis's *Lectura* on X. 3. 32. 7 and X. 3. 32. 14
[3] Gloss to VI. 3. 15. 1 v. *sacri ordinis* (ed. cit., 99va).
[4] *Ordinary Gloss* to VI. 3. 15. 1 v. *sacri ordinis*
[5] LF 2. 21 (ed. cit., v. 57).
[6] C. 11. q. 1. c. 12 (Friedberg, i. 629).
[7] C. 23. q. 8. c. 19 (Friedberg, i. 958).
[8] Dig. 42. 1. 6pr (Mommsen, 666); *CIC*, ed. cit., iii. 523.

Accursium.[9] Igitur dicam quod scribitur in textu: cum enim *par similisque militia est, iustum et competens videtur utrumque hiisdem privilegiis gloriari, C. De palatinis sacrarum largitionum l. Iubemus li. XII.*[10] Et ideo scribitur alibi *idemque porrigendum est ad similia, id est, ad curatores* et cetera, *ff. De contrahenda emptione l. Si in emptione*[ii] *§ Tutor*[11] et ad idem *ff. De iniusto rupto l. III § I.* ibi *nec ratio diversitatis* et cetera.[12] Et expressum est esse equalia vel recipere ordinem vel religionem intrare in *Usu*[iii] *feudorum an propter clericatum feudus perdatur § unico*.[13] Igitur cum sit certum quod per ingressum religionis tale matrimonium dirimitur, ergo et per susceptionem sacri ordinis cum sit par vel similis militia in utroque.

[3] Secundo dico sic: *causa principalis*[iv] *impediens post superveniens destruit.*[14] Istud notavit glossa quasi pro regula in *Aut. Quomodo oporteat episcopos § si autem et aliquis presbyter*[15] et apparatus[16] *ff. De fideiussoribus l.* [v]*Granius*.[17] Immo aliquando fortius destruit iam factum quam impediat faciendum,[18] ut apparet quia superveniens mors civilis, scilicet, deportatio destruit et facit finiri legatum alimentorum ante relictorum; tamen de novo non impedit quin legentur. Et idem apparet in assignatione liberti facta filio que per emancipationem finitur et tamen non impedit quin de novo emancipatio fiat. Hoc probatur *ff. De alimentis legatis l. Solent § debebit*[19] et *l. Is cui*,[20] et *De hiis que pro non scriptis l. In metallum*,[21] et *ff. De assignandis*

[ii] in emptione] emptio *R*
[iii] Usu] Usi *R*
[iv] principalis] principium *R*
[v] Granius] Uranius *R*

---

[9] *Ordinary Gloss* to Dig. 42. 1. 6 v. *facere potest*: 'Item quid in milite coelistis militiae? Respon. idem multo magis arg. C. de episc. et cler. l. sacrosancta' (*CIC*, ed. cit., iii. 523).
[10] C.I. 12. 23 (24). 14 (Krueger, 465); *CIC*, ed. cit., v. 276.
[11] Dig. 18. 1. 34. 7 (Mommsen, 231); *CIC*, ed. cit., i. 1709.
[12] Dig. 28. 3. 3. 1 (Mommsen, 376); *CIC*, ed. cit., ii. 440.
[13] This may be the same reference as above (LF 2. 21) where the issue is discussed.
[14] *Ordinary Gloss* to Auth. coll. 1. 6. 5 v. *cadat*: 'Nota quod causa principalis impediens et post superveniens destruit' (*CIC*, ed. cit., v. 57).
[15] Nov. 6. 5 (Schoell-Kroll, 43); Auth. coll. 1. 6. 5 (*CIC*, ed. cit., v. 57).
[16] *Ordinary Gloss* to Dig. 46. 1. 71 v. *remaneant*: 'Quod ergo impedit faciendum, destruit iam factum, de hoc dixi supra *de his qui sunt sui vel alie. iur. l. patre*.' (*CIC*, ed. cit., iii. 1119).
[17] Dig. 46. 1. 71 (72) (Mommsen, 744); *CIC*, ed. cit., iii. 1119.
[18] See also Royard (VII.8), Hervé (XII.3,29).
[19] Dig. 34. 1. 3 (Mommsen, 478); *CIC*, ed. cit., ii. 1286.
[20] Dig. 34. 1. 11 (Mommsen, 479); *CIC*, ed. cit., ii. 1294.
[21] Dig. 34. 8. 3 (Mommsen, 495); *CIC*, ed. cit., ii. 1424.

libertis l. Utrum [vi]*tantum*,[22] *Inst.*[vii] *De assignatione libertorum § Datur*.[23] Cum igitur susceptio sacri ordinis precedens impediat matrimonium contrahi, etsi contractum esset de facto, dirimeret recte ut religio, ut apparet in c. *Quod votum*,[24] ergo et superveniens destruet.

[4] Preterea ratio maior que allegatur in ingressu religionis est quia reputatur mortuus, |*27v*| ut inferius apparebit. Nunc dico sic: nos habemus mortem naturalem, et illa est perfecta et *omnia solvit*, [*Aut.*] *De nuptiis Si deinceps*[25] et sub appellatione mortis simpliciter intelligimus naturalem *ff. De iure fisci l. Statius florus § Cornelio*,[26] *ff. De legatis II l. Cum pater § hereditatem*,[27] et *ff. De verborum obligationibus l. Ex ea parte § in insulam*.[28] Habemus mortem civilem, et in ista morte civili aliquando minus dicitur magis mori quam alius, ut apparet in deportato qui mortuus est *ff. De contra tabulas l. I § deportatos*,[29] *ff. Pro socio l. Actione § publicatione*,[30] et dampnato in metallum qui magis mortuus est. Cum prima non adimat libertatem sed solam civitatem, alia vero adimit et libertatem et civitatem, *Inst. Quibus modis ius potestatis solvitur § Cum autem*[31] et *§ Pene*,[32] *ff. De capite diminutis l. Tutelas § 1*[33] et *l. Amissione § qui deficiunt*.[34] Modo dico sic ubi quantum ad actum de quo agitur minus mortuus eque redditur inhabilis sicut magis mortuus, pro magis mortuo habetur quantum ad illum actum, et ambo equaliter quantum ad illum actum mortui reputantur *ff. De bonis libertorum l. Si necem § Si deportatus*[35] et *Inst. De societate § I*.[36] Constat autem quod illud quod potius et principalius

---

[vi] tantum] incuncta
[vii] lege *ante* Inst. *del. Ed.*

---

[22] Dig. 38. 4. 9 (Mommsen, 574); *CIC*, ed. cit., ii. 2026.
[23] Inst. 3. 8 (9). 2 (Krueger, 33–4); *CIC*, ed. cit., v. 337.
[24] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).
[25] Nov. 22. 20 (Shoell-Kroll, 161); Auth. coll. 4. 1. 20 (*CIC*, ed. cit., v. 173).
[26] Dig. 49. 14. 48. 1 (Mommsen, 832); *CIC*, ed. cit., iii. 1647–8.
[27] Dig. 31. 1. 77 (79). 4 (Mommsen, 437); *CIC*, ed. cit., ii. 975.
[28] Dig. 45. 1. 121. 2 (Mommsen, 731); *CIC*, ed. cit., iii. 1015–6. Note the *Ordinary Gloss* ad v. *nisi moriente* eo: 'Naturaliter. Et sic nota quod appellatione mortis naturalis intelligitur non civilis'.
[29] Dig. 37. 4. 1. 8 (Mommsen, 545); *CIC*, ed. cit., ii. 1864.
[30] Dig. 17. 2. 65 (66). 12 (Mommsen, 227); *CIC*, ed. cit., i. 1688.
[31] Inst. 1. 12. 1 (Krueger, 7); *CIC*, ed. cit., v. 65.
[32] Inst. 1. 12. 3 (Krueger, 7); *CIC*, ed. cit., v. 66.
[33] Dig. 4. 5. 7. 1 (Mommsen, 62); *CIC*, ed. cit., i. 548.
[34] Dig. 4. 5. 5. 1 (Mommsen, 62); *CIC*, ed. cit., i. 546.
[35] Dig. 38. 2. 4. 2 (Mommsen, 568); *CIC*, ed. cit., ii. 2002.
[36] Inst. 3. 25 (26) (Krueger, 42); *CIC*, ed. cit., v. 412.

repugnat matrimonio est continentia. Cum igitur per susceptionem sacri ordinis sit obligatus ad continentiam sicut per religionem, videtur quod eque dirimat susceptio sacri ordinis sicut et religio, ut *XXXI dist. c. Diachoni* cum similibus.[37] Dicit enim glossator civilis[38] quod suscipiens sacrum ordinem debet vovere castitatem et continentiam in *Aut. Quomodo oporteat episcopos § Neque autem secundas*.[39] Certum est enim quod votum paupertatis non repugnat matrimonio cum sine dote matrimonium possit esse, non econverso *C. De donationibus ante nuptias l. Cum multe § Sancimus*.[40] Licet sit conveniens quod sine dote non fiat in decretum *XXX q.*[viii] *V c. Nullum coniugium sine dote fiat*,[41] tamen, si factum fuerit, tenet, et sic concordat decretum cum *l. Cum multe*. Nec votum obedientie cum utrique obedire possit. Ergo solum votum continentie repugnat.[42] Ex hiis igitur videtur breviter concludendum quod per susceptionem sacri ordinis sicut per ingressum religionis matrimonium ante contractum per verba de presenti debeat dirimi. Et hec pro ista parte.

[5] Preterea constat quod ingressus religionis non est sacramentum, susceptio sacri ordinis vero est sacramentum; ergo si detur ingressui quod |*28r*| possit matrimonium dirimere non consummatum, multo magis concedetur sacro ordini. Similis argumentatio *C. De decurionibus l. fi. li. X* ibi cum dicit *ut ne quid in summis apicibus* et cetera,[43] et *C. De agentibus in rebus l. Ex eo li. XII*.[44]

[6] Contrarium videtur michi iuxta debilitatem conceptus mei et primo arguitur sic. Modus et casus est expressus dirimendi matrimonium contractum per verba de presenti, videlicet, religionis ingressus, ut in c. *Ex parte* II[45] et c. *Ex publico*[46] et c. *Verum*.[47] Iste non est ille, ergo

---

[viii] q. *s. lin.*

---

[37] There is no chapter beginning *Diachoni* in this distinction. However, its chapters 12–14 (Friedberg, i. 114–6) discuss the obligation to continence of deacons. Alternatively, he may have meant D. 28 c. [8] Diaconi (Friedberg, i. 102).

[38] *Ordinary Gloss* to Auth. coll. 1. 6. 5 v. *castitate*: 'praeterita vt modo dixit, & presenti: quam vouere debet' (ed. cit., v. 57).

[39] Nov. 6. 5 (Schoell-Kroll, 42–3); Auth. coll. 1. 6. 5 (*CIC*, ed. cit., v. 57).

[40] C.I. 5. 3. 20. 4 (Krueger, 195); *CIC*, ed. cit., iv. 1125.

[41] C. 30. q. 5. c. 6 (Friedberg, i. 1106).

[42] Vital (I.25).

[43] C.I. 10. 32. 67 (32. 66). 5 (Krueger, 415); *CIC*, ed. cit., v. 65.

[44] C.I. 12. 20. 4 (Krueger, 461); *CIC*, ed. cit., v. 264.

[45] X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 583–4).

[46] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).

[47] X. 3. 32. 2 (Friedberg, ii. 579).

iste non dirimet. Similis modus arguendi *ff. De actionibus et obligationibus l. Obligationum fere § Placet*,[48] *ff. De hiis qui sunt sui vel alieni iuris. l. Patre furioso*.[49] Non enim in c. *Quod votum*,[50] ut diversa posuisset, si sub uno comprehendere voluisset, *C. De codicillis l. Si idem*.[51]

[7] Preterea dico sic: aliquando lex statuit et casum aliquem exprimit vel personam in exemplo et tunc ad omnes alias personas et ad omnes casus alios extenditur similem rationem habentes, *ff. De vi et vi armata l. I § Quod vulgo*,[52] *ff. De acquirenda possessione l. III § quod ad saltus*,[53] *ff. De legibus l. Iura*[54] et *C. De novo codice componendo § fi.*,[55] et ideo dicit[ix] *Quod est aque ducende causa exempli gratia dictum est, ceterum ad omnia* et cetera, *ff. De dampno infecto l. Dampni* in fine.[56] Et hic dico quod tantum extenderem casum istum quod, etsi verba legis michi deficerent, mens tamen esset eadem: daretur directa actio, ut puto; ubi vero et mens et verba deficiunt, tamen idemptitas rationis ex extensione locum habet, tunc daretur utilis *C. De interdictis l. I*.[57] Quamvis contrarium videatur sentire glossator in hac utili et directa[58] *ff. De negotiis gestis l. Actio*,[59] non credo quod dicat bene. Ubi vero lex statuit et in statuendo casum exprimit non gratia exempli sed volendo denotare aliquam singularitatem in illo vel ratione personarum vel ratione loci vel ratione casus qui est sic favorabilis quod alius casus non potest sibi coequari in illo favore, tunc non extenditur nisi ad expressum, ut apparet *ff. De legibus l. Ius singulare*,[60] *C. De decurionibus*

[ix] l. *post* dicit *del. Ed.*

---

[48] Dig. 44. 7. 44 (43). 1 (Mommsen, 719); *CIC*, ed. cit., iii. 905.
[49] Dig. 1. 6. 8 (Mommsen, 8); *CIC*, ed. cit., i. 58.
[50] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).
[51] C.I. 6. 36. 7 (Krueger, 268); *CIC*, ed. cit., iv. 1590.
[52] Dig. 43. 16 (15). 1. 25 (Mommsen, 689); *CIC*, ed. cit., iii. 677.
[53] 'Quamvis saltus'; Dig. 41. 2. 46 (Mommsen, 656); *CIC*, ed. cit., iii. 447.
[54] Dig. 1. 3. 3 (Mommsen, 5); *CIC*, ed. cit., i. 34.
[55] C.I. 1. 1 (Krueger, 1); *CIC*, ed. cit., iv. 6.
[56] Dig. 39. 2. 30. 2 (Mommsen, 599); *CIC*, ed. cit., iii. 87.
[57] *Ordinary Gloss* to C.I. 8. 1. 1 v. *Dominus domus*: 'Ubi autem uerba non sunt, ut in hac lege, non datur directum, sed utile ad exemplum: et quod ubi uerba sunt, detur directum; ubi mens tantum utile' (*CIC*, ed. cit., iv. 2045).
[58] *Ordinary Gloss* to Dig. 3. 5. 46 v. *actio*: 'duobus modis pone casum. 1. Primo: quia inter directam. i. solennem & utilem .i. que sine solennitate datur, non est hodie differentia' (*CIC*, ed. cit., i. 424).
[59] Dig. 3. 5. 46 (49) (Mommsen, 48); *CIC*, ed. cit., i. 424.
[60] Dig. 1. 3. 16 (15) (Mommsen, 6); *CIC*, ed. cit., i. 37.

l. Docticii[61] et l. *Neque Dorotheum*,[62] *C. De sacrosanctis ecclesiis l. Non plures*,[63] *ff. Ad legem Falcidiam l. Penales* in fine ibi *quia favor libertatis* et cetera,[64] et *ff. Soluto matrimonio l. Gaius*[x] in fine ibi *favore nuptiarum* et cetera,[65] *ff. De manumissis |28v| testamento l. Libertas* § ultimo ibi *favor libertatis* et cetera.[66] Iste ingressus religionis est huiusmodi, ergo et cetera.

[8] Probatio istius constat quod religiosus quantum est de intentione sua omnino a mundo se abdicat et cognationem humanam abdicat et solam celestem recipit in *Aut. Quomodo oportet monachos vivere § Et non* [xi]*ingredientur*,[67] hinc est quod eius hereditas tanquam mundo mortui dividitur in *Aut. De sanctissimis episcopis § Si qua*[xii] *mulier*,[68] in *Aut. Ut nulli iudicum § adulteram*[xiii] *coll. X.*[69] Non autem est sic in suscipiente sacrum ordinem qui non sic celestem recipit, quin et mundo vivat et ideo eius bona non dividuntur ut mortui nisi post mortem naturalem et cognationem mundanam retinet ut apparet *C. De episcopis et clericis l. Aut. Presbyteros*,[70] que signatur super l. *Generaliter*[71] et *Aut. Presbyteros*,[72] que signatur super l. *Sacrosancte*.[73] Et hoc clare determinatur propter privilegium et favorem religionis in *Aut. Nisi rogati C. Ad Trebellianum*[74] secundum glossam[75] et melius et plenius in *Aut. De sanctissimis episcopis. In Aut. Sed hec presenti*,[76] quamvis ille textus videatur aliquantulum contrariari quia equiperat

---

[x] Gaius] Gravis *R*
[xi] ingredientur] egredientur *R*
[xii] qua] contra *R*
[xiii] adulteram] adulterea *R*

---

[61] C.I. 10. 32 (31). 63 (Krueger, 414); *CIC*, ed. cit., v. 63.
[62] C.I. 10. 32 (31). 61 (Krueger, 414); *CIC*, ed. cit., v. 62.
[63] C.I. 1. 2. 4 (5. 4) (Krueger, 12); *CIC*, ed. cit., iv. 33.
[64] Dig. 35. 2. 32. 5 (Mommsen, 512); *CIC*, ed. cit., ii. 1579.
[65] Dig. 24. 3. 45 (Mommsen, 324); *CIC*, ed. cit., ii. 53.
[66] Dig. 40. 4. 17. 2 (Mommsen, 617); *CIC*, ed. cit., iii. 218.
[67] Nov. 133. 3 (Schoell-Kroll, 669); Auth. coll. 9. 17 (10.37). 3 (*CIC*, ed. cit., v. 591).
[68] Nov. 123. 38 (Schoell-Kroll, 621); Auth. coll. 9. 6 (15). 38 (*CIC*, ed. cit., v. 559).
[69] Nov. 134. 10. 1 (Schoell-Kroll, 685); Auth. coll. 9. 17 (9). 10 (*CIC*, ed. cit., v. 600).
[70] *CIC*, ed. cit., iv. 133; Jul. epist. 115. 433.
[71] C.I. 1. 3. 51 (6. 41) (Krueger, 34); *CIC*, ed. cit., iv. 132.
[72] ed. cit., iv. 105; Nov. 123. 19 (Shoell-Kroll, 608); Auth. coll. 9. 6 (15). 19 (*CIC*, ed. cit., v. 549).
[73] C.I. 1. 3. 33 (6. 33) (Krueger, 22); *CIC*, ed. cit., iv. 103.
[74] C.I. 6. 49. 5 Aut (*CIC*, ed. cit., iv. 1660).
[75] *Ordinary Gloss* ad v. *locum venerabilem*: 'secus si capellam, cum seculo non renuncient, sed propria habeant' (*CIC*, ed. cit., iv. 1660).
[76] Nov. 123. 37 (Shoell-Kroll, 621); Auth. coll. 9. 6 (15). 37 (*CIC*, ed. cit., v. 558).

suscipientem sacros ordines cum ingrediente monasterium,[77] intelligitur tamen de suscipiente sacros ordines in monasterio non extra quia aliqui sunt in religione qui sacros ordines suscipiunt, et aliqui non. Unde omnes isti, quantum ad hoc, ut mortui dicantur, in mundo equiperantur; secus autem si suscepissent extra monasterium ordines, et ita notavit ibi glossa[78] et bene. Et ideo alibi aliud[xiv] statuitur in probatione domini quando servus alicuius recipit ordinem in seculo quam quando ingreditur religionem, ut notavit glossa[79] *De episcopis et clericis Aut. Si servus sciente*.[80] Hinc est quod est secundum iura civilia per ingressum religionis dirimitur ante contractum, non autem sic per susceptionem sacri ordinis, in *Aut. De nuptiis § secundum occasionem*,[81] in *Aut. De monachis § si autem uxorem*,[82] *C. De episcopis et clericis l. Deo nobis*,[83] in *Aut. Ut liceat matri et avie § quia vero ex consensu*, *coll. VIII*[84] in *Aut. Quomodo oporteat episcopos § Neque autem secundas*.[85] Igitur ex predictis apparet quod iura maiora privilegia dare volunt religioso quam ordinem sacrum suscipienti quia magis a se mundum abdicat et magis abdicatur a mundo unus quam alius. Quare illud quod est statutum in religioso non videtur posse extendi nec debere |*29r*| statui ad suscipientem sacrum ordinem.

[9] Preterea dico sic: quod est reperire matrimonium contractum sed non sic perfectum quin magis possit perfici ut illud de quo agimus, et est contractum et sic perfectum quod magis non potest perfici, ut est consummatum, et ex alia parte mundo mortem non sic perfectam quin magis possit perfici et sic intelligo mortem religiosi qui potest ad plenius mori per mortem naturalem. Aliam mortem invenio ut naturalem que non potest plenius contingere. Modo arguitur sic: sicut sola perfecta sive

---

xiv aliud *in marg. sin. add.*

---

77 'Sancimus, personae talibus condicionibus subiectae, sive masculi sive feminae, monasteria ingrediantur, aut clerici, aut diaconissae, aut ascetriae fiant, tales condiciones invalidas et pro neque scriptis esse' (ibid.).

78 *Ordinary Gloss* to Auth. coll. 9. 6 (15). 37 v. *clerici*: 'Si tamen uelis tantum de monachis intelligere, dices hic monasteria ingredi: scil. conuersi sint, vel clerici fiant scilicet monachi' (*CIC*, ed. cit., v. 558–9).

79 *Ordinary Gloss* to Auth. coll. 9. 6 (15). 17 v. *liber et ingenuus*: 'Olim clericus etiam domino volente fieri non poterat. *C. eo. l. iubemus § servo*s. Sed monachus sic volente *eo. c. eod. tit. l. servi*' (*CIC*, ed. cit., v. 547).

80 Nov. 123. 17 (Schoell-Kroll, 607); Auth. coll. 9. 6 (15). 17 (*CIC*, ed. cit., v. 548).

81 Nov. 22. 5 (Schoell-Kroll, 150); Auth. coll. 4. 1. 5 (*CIC*, ed. cit., v. 162).

82 Nov. 5. 5 (Schoell-Kroll, 32); Auth. coll. 1. 5. 6 (*CIC*, ed. cit., v. 46).

83 C.I. 1. 3. 54 (6. 44) (Krueger, 37); *CIC*, ed. cit., iv. 140.

84 Nov. 117. 10 (Schoell-Kroll, 560); Auth. coll. 8. 18 (13). 11 (*CIC*, ed. cit., v. 508).

85 Nov. 6. 5 (Schoell-Kroll, 42–3); Auth. coll. 1. 6. 5 (*CIC*, ed. cit., v. 57).

consummata mors perfectum tollit matrimonium sive consummatum ita et non consummatum, mors sola dirimet non perfectum sive non consummatum matrimonium ut similis mors similia dissolvat matrimonia, ut habetur in simili quia contractus realis immediate non dissolvitur nisi per actum realem, verbalis per verbalem, *Inst. Quibus modis*[xv] *tollitur obligatio § Item per acceptilationem*,[86] sic et in venditione imperfecta respectu traditionis que tollitur per imperfectum actum respectu retraditionis, sed nisi secuta esset traditio et sic finaliter perfecta, non dirimetur nisi per retraditionem perfectam *C. Quando liceat ab emptione discedere l. II*[87] et *ff. De pactis l. Ab* [xvi]*emptione*.[88] Ante enim traditionem una perfectione non est perfecta venditio *C. De periculo et commodo rei vendite l. Post*[xvii] *Perfectam*.[89] Quare idem videtur hic quod imperfecta mors tollat imperfectum matrimonium, perfecta perfectum.

[10] Preterea et nunc tango aliquid de ratione Iohannis Andree.[90] Iura civilia tractaverunt de dissolutione matrimonii et dederunt multas causas dissolvendi matrimonium, considerantes, ut puto, matrimonium quantum habetur ut in officium non ut in sacramentum. Et circa dissolutionem matrimonii de iure civili est reperire tria iura prout occurrit. Est reperire iura codicis que ultra mortem naturalem dabant XXIIII casus in quibus dissolvebatur matrimonium, et erant XIII communes tam viro quam uxori et erant XI speciales, VI contra mulierem et V contra virum ut probatur *C. De repudiis l. Uxor*[91] et *l. Consensu*[92] et *l. Si constante*[93] et *l. In causis*[94] et l. ult.[95] Supervenit secundum ius authenticorum et confirmavit illos casus et addidit casum unum, videlicet, perpetue servitutis per captivitatem perpetuam. De isto iure habetur in *Aut. De*

[xv] modis *add. Ed.*
[xvi] emptione] emptore *R*
[xvii] post *add. Ed.*

---

[86] Inst. 3. 29. 1 (Krueger, 44); 3. 30. 1 (*CIC*, ed. cit., v. 431).
[87] C.I. 4. 45. 2 (Krueger, 180); *CIC*, ed. cit., iv. 1024.
[88] Dig. 2. 14. 58 (59) (Mommsen, 32); *CIC*, ed. cit., i. 270.
[89] C.I. 4. 48. 1 (Krueger, 181); *CIC*, ed. cit., iv. 1029.
[90] *Ordinary Gloss* to VI. 3. 15. 1 v. *sacri ordinis*: 'Si diceremus contra iam hic non esset equalitas quia iam duplici remedio posset vir dissolvere sponsalia et mulier unico quia propter sexus fragilitatem ordines recipere non potest' (MS Munich BSB CLM 4506, fo. 72rb).
[91] C.I. 5. 17. 7 (Krueger, 212); *CIC*, ed. cit., iv. 1240.
[92] C.I. 5. 17. 8 (Krueger, 212); *CIC*, ed. cit., iv. 1242.
[93] C.I. 5. 17. 9 (Krueger, 213); *CIC*, ed. cit., iv. 1245.
[94] C.I. 5. 17. 10 (Krueger, 213); *CIC*, ed. cit., iv. 1246.
[95] C.I. 5. 17. 11 (Krueger, 213); *CIC*, ed. cit., iv. 1246.

nuptiis c. Distrahuntur[96] cum capitulis sequentibus. Supervenit tertium ius au-|*29v*|tenticorum et reduxit omnes illos casus ad XIII ita quod V sunt communes et VIII speciales, IIII contra mulierem et IIII contra virum, ut habetur in *Aut. Ut liceat matri et avie § quia vero plurimas*[97] cum sequentibus et in *§ quia vero ex consensu*.[98] Vidit enim Iustinianus iura codicis que erant dura, videlicet, quod darent plures casus contra mulierem quam contra virum, reduxit ad equalitatem ut ex eisdem contra virum sicut contra mulierem dissolveretur. Nunc recipio rationem iuris civilis, videlicet, equalitatem in dissolutionem matrimonii inter virum et uxorem.[99] Cum igitur per susceptionem sacri ordinis non possit dissolvi ex parte mulieris, ergo nec ex parte viri quia nedum in hiis sed etiam in aliis que sunt de sequela matrimonii servatur equalitas *C. De pactis conventis Aut. Equalitas*,[100] in *Aut. De equalitate dotis c. III*[xviii] *coll. VII*.[101]

[11] Preterea licet quantum[xix] ad[xx] actum continentie possit dici quilibet mortuus tam religiosus quam suscipiens sacros ordines, non tamen quantum ad actus alios matrimoniales ut quantum ad convictum et conversationem mutuam. Unde maior mors magis abdicat quam minor mors a re temporali, et apparet *ff. De condicionibus et demonstrationibus l. Intercidit*.[102] Et apparet in materia de qua agimus quoniam per servitutem perpetuam que morti comparatur *ff. De regulis iuris l. Servitutem*[103] dissolvebatur matrimonium,[104] ut in *Aut. De nuptiis § Sed etiam*[xxi] *captivitatis*,[105] et non sic per deportationem que minor est mors, ut eodem titulo *De nuptiis § Deportatio*.[106] Quare non videtur quod per istam mortem, susceptionem sacri ordinis, que est mors tantum in hoc, precedens matrimonium non dirimatur. Et hanc reputo fore veram.

[xviii] III] I *R*
[xix] quantum *s. lin.*
[xx] ad *add. Ed.*
[xxi] etiam] et *R*

---

[96] Nov. 22. 4 (Schoell-Kroll, 149); Auth. coll. 4. 1. 4 (*CIC*, ed. cit., v. 162).
[97] Nov. 117. 8 (Schoell-Kroll, 557); Auth. coll. 8. 18 (13). 8 (*CIC*, ed. cit., v. 506)
[98] Nov. 117. 10 (Schoell-Kroll, 560); Auth. coll. 8. 18 (13). 11 (*CIC*, ed. cit., v. 508).
[99] See Gaucelme (IV.12), Royard (VIII.2), Gregorio da Lucca (XI.14).
[100] C.I. 5. 14. Aut (ed. cit., iv. 1219).
[101] Nov. 97. 3 (Shoell-Kroll, 472–3); Auth. coll. 7. 9 (8). 3 (*CIC*, ed. cit., v. 443–5).
[102] Dig. 35. 1. 59 (58) (Mommsen, 502); *CIC*, ed. cit., ii. 1487.
[103] Dig. 50. 17. 209 (210) (ed. cit., iii. 1931). Note *Ordinary Gloss* ad v. *servitutem*: 'Si quis fiat servus, pro mortuo habetur'.
[104] See Bertrand de la Tour (II.10).
[105] Nov. 22. 7 (Schoell-Kroll, 151); Auth. coll. 4. 1. 7 (*CIC*, ed. cit., v. 163).
[106] Nov. 22. 13 (Schoell-Kroll, 154); Auth. coll. 4. 1. 13 (*CIC*, ed. cit., v. 166).

[12] Nunc restat respondere ad contraria. Et primo ad primum cum dicitur quod equalis est militia, ergo privilegium equale, respondeo quod equalis est quoad quid non simpliciter, etsi in aliquo conveniunt, in pluribus disconveniunt, ut probavi. Quare separatorum separata debebit esse ratio ut *C. De donationibus inter virum et uxorem l. Si maritus*.[107] Non enim omnibus militiis equale datur privilegium *C. De prefectis pretorio sive urbis l. II*[108] Et hoc dixit optime glossator in materia matrimonii quod non omnis militia habet equale privilegium,[109] in *Aut. Ut liceat matri et avie § quod autem a nobis sancitum*.[110] Quare primum non obviant. |*30r*|

[13] Ad secundum respondetur sic: cum dicitur *causa principalis*[xxii] *impediens si superveniat destruit,* dico quod verum est nisi ius esset quesitum alii ut hic est uxori. Absit autem quod dicam quod dominium corporis viri non[xxiii] sit translatum in mulierem nec mulieris in virum, sed tantum aliqualis usus corporeus. Et ideo notabiliter dixit lex quod corpore mulieris fungitur, aliter utitur *C. Qui potiores in pignore habeantur l. Assiduis § I*[111] et operat viro *ff. De operis libertorum l. Sicut*,[112] *ff. De donationibus inter virum et uxorem l. Sed si vir lana*.[113] Et ideo dicit lex quod corpus committit *C. De pactis conventis l. Hac lege*.[114] Immo si alius eorum esset ante matrimonium in potestate paterna, non recederet ab illa potestate per matrimonium nec per consequens alium in sua potestate haberet *C. De condicionibus l. Si quis uxorem*,[115] *C. De collationibus l. Licet in sacris*,[116] *ff. De adulteriis l. Sic*[xxiv] *eveniet* in fine,[117] *C. De legitima tutela l. fi.*[118] Licet aliquando mulier virum suum gratia honoris nominet *ff. De legatis II l.*

[xxii] principalis] principium *R*
[xxiii] non *add. Ed.*
[xxiv] Sic] Nec *R*

---

[107] C.I. 5. 16. 10 (Krueger, 210); *CIC*, ed. cit., iv. 1228.
[108] C.I. 12. 4. 2 (Krueger, 455); *CIC*, ed. cit., v. 237.
[109] *Ordinary Gloss* to Auth. coll. 8. 18 (13). 11 v. *sustinere*: 'Sed numquid in quacumque militia sic obtinet quod hic dicitur. Respon. non puto' (*CIC*, ed. cit., v. 508).
[110] Nov. 117. 11 (Schoell-Kroll, 561); Auth. coll. 8. 18 (13). 11 (*CIC*, ed. cit., v. 508).
[111] 'corpore et substantia et omnia vita sua marito fungitur', C.I. 8. 17 (18). 12. 2 (Krueger, 343); *CIC*, ed. cit., iv. 2124.
[112] Dig. 38. 1. 48 (Mommsen, 567); *CIC*, ed. cit., ii. 1997.
[113] Dig. 24. 1. 31 (32) (Mommsen, 315); *CIC*, ed. cit., i. 2185.
[114] C.I. 5. 14. 8 (Krueger, 209); *CIC*, ed. cit., iv. 1218.
[115] C.I. 6. 46. 5 (Krueger, 276); *CIC*, ed. cit., iv. 1649.
[116] C.I. 6. 20. 12 (Krueger, 250); *CIC*, ed. cit., iv. 1464.
[117] Dig. 48. 5. 22 (21) (Mommsen, 797); *CIC*, ed. cit., iii. 1457.
[118] C.I. 5. 30. 5 (Krueger, 220); *CIC*, ed. cit., iv. 1282.

Lucius § que marito,[119] et versa vice maritus uxorem suam dominam *ff. De legatis III l. Uxorem* in principio,[120] et *De auro et argento legatis l. fi. § I*.[121] Ius ergo est quesitum, quantum ad usum, mulieri quod sibi auferri non debuit sine suo facto. Et probatur hec solutio *ff. De contra tabulas l. Si post mortem § fi.*,[122] *ff. De evictionibus l. Habere* in fine,[123] *ff. De pactis l. fi.*[124] *ff. De itinere actuque privato l. II*.[125] Iterum commune dictum est contrarium quia *multa impediunt contrahenda que non dirimunt iam contracta*,[126] *ff. De sponsalibus l. Furor*,[127] *ff. De hiis qui sunt sui vel alieni iuris Patre furioso*.[128]

[14] Ad tertium respondetur: cum dicitur quod ubi in actu de quo agitur minus mortuus redditur eque inhabilis ut magis mortuus, minus mortuus et magis mortuus equipollent, ita est hic, ergo et cetera, dicendum quod non redditur eque inhabilis quia, licet quilibet servare teneatur continentiam, videlicet, ex natura ordinis et religionis, tamen mutua conversatio et mutuus convictus in uno remanet et non in alio. Preterea videtur quod in religioso prohibeatur nedum propter votum continentie sed etiam propter votum obedientie, quam non vovet suscipiens sacros ordines, cum enim obedire habeat mulieri saltem in redditione debiti, et promittit obedientiam prelato, videtur quod in hoc magis repugnet |*30v*| una mors quam alia. Item repugnet votum paupertatis quod non emittit suscipiens sacrum ordinem, cum enim ex bono matrimonii sequatur prolis susceptio et eius educatio *ff. De iustitia et iure l. I in fine*,[129] *C. De infantibus expositis l. II*,[130] *ff. De agnoscendis liberis l. Si quis a liberis in pr.*,[131] cui educationi repugnat votum paupertatis et abdicatio propriorum, relinquitur manifeste quod quantum ad actus matrimonii, eque inhabilis unus non redditur ut alius et ita non obstant in contrarium allegata.[132] Nunc esset respondendum ad rationes Ostiensis qui ad contrariam partem inclinari videtur.

---

[119] Dig. 31. 1. 88 (90). 2 (Mommsen, 440); *CIC*, ed. cit., ii. 1004.
[120] Dig. 32. 1. 41 (39) (Mommsen, 449); *CIC*, ed. cit., ii. 1068.
[121] Dig. 34. 2. 40 (42). 1 (Mommsen, 485); *CIC*, ed. cit., ii. 1340.
[122] Dig. 37. 4. 10. 6 (Mommsen, 546); *CIC*, ed. cit., ii. 1875.
[123] Dig. 21. 2. 57 (Mommsen, 282); *CIC*, ed. cit., i. 2006.
[124] Dig. 2. 14. 62 (63) (Mommsen, 33); *CIC*, ed. cit., i. 273.
[125] Dig. 43. 19. 2 (Mommsen, 693); *CIC*, ed. cit., iii. 709.
[126] *Ordinary Gloss* to Dig. 1. 6. 8 v. *retinere* (*CIC*, ed. cit., i. 58).
[127] Dig. 23. 1. 8 (Mommsen, 294); *CIC*, ed. cit., i. 2094.
[128] Dig. 1. 6. 8 (Mommsen, 8); *CIC*, ed. cit., i. 58.
[129] Dig. 1. 1. 1 (Mommsen, 1); *CIC*, ed. cit., i. 16.
[130] C.I. 8. 51 (52). 2 (Krueger, 361); *CIC*, ed. cit., iv. 2264.
[131] Dig. 25. 3. 5 (Mommsen, 330); *CIC*, ed. cit., ii. 93–4.
[132] See Vital (I.29), Bertand de la Tour (II.12), Hervé (XII.21–22).

[VI]

|*30v*| Dicta domini Petri Textoris tituli Sancti Stephani in Celiomonte presbyteri Cardinalis sancte Romane Ecclesie Vicecancellarii[i]

[1] Ego Petrus cardinalis vicecancellarius dico sub correctione sanctitatis vestre ad questionem qua queritur utrum matrimonium de presenti precedens non consummatum dirimatur per sacrum ordinem postmodum subsecutum.

[2] Et primo videtur quod non dirimatur. Ego enim intelligo questionem presentem de contrahentibus matrimonium qui sunt habiles ad coniugales amplexus, aliter autem non videretur questio dubitationem habere, quod patet ex eo quod legitur in textu *XXXIII q. I § hiis ita*[ii] *respondetur*,[1] ubi dicitur quod *impossibilitas officii solvit vinculum coniugii*. Sciendum autem est quod duplex est impossibilitas. Est enim quedam impossibilitas facti et quedam iuris. Sicut enim impossibilitas facti se habet ad impotentem, sic et impossibilitas iuris quia utraque impossibilitas excusat et repellit *De frigidis Quod sedem*[2] et c. [iii]*Consultationi*,[3] ubi propter impotentiam facti illi qui de presenti matrimonium contraxerunt non remanent coniuges, et *De cognatione spirituali* c. *Quamvis li. VI*,[4] ubi, si plures ad baptismum accedant, spiritualis cognatio inde contrahitur matrimonium contrahendum impediens et contractum dissolvens. Hoc enim ideo est propter impossibilitatem |*31r*| iuris quam inducit ipsa spiritualis cognatio et non propter impossibilitatem facti. *Illud enim*

---

[i] Dicta domini P. card. vicancell. *in marg. sin.*
[ii] Ita] itaque *R*
[iii] Consultationi] Consuluisti *R*

---

[1] 'His ita respondetur: Coniugium confirmatur offitio, ut supra probatum est; postquam uero offitio confirmatum fuerit, nisi causa fornicationis non licet uiro uxorem dimittere, uel uxori a uiro discedere. Verum ante, quam confirmetur, inpossibilitas offitii soluit uinculum coniugii', C. 33. q. 1. d. a. c. 1 (Friedberg, i. 1149).

[2] X. 4. 15. 2 (Friedberg, ii. 705).

[3] X. 4. 15. 4 (Friedberg, ii. 705).

[4] 'Si tamen plures accesserint, spiritualis cognatio inde contrahitur matrimonia, contrahenda impediens et etiam post contracta dissolvens' (VI. 4. 3. 3; Friedberg, ii. 1068).

possumus quod de iure possumus, XXII q. II Faciat homo.[5] Impotentia autem facti et impotentia iuris quelibet per se excusat et repellit *De receptis c. Sciscitatus*.[6] Sed iste promotus ad sacros post contractum matrimonium de presenti non consummatum est impotens impotentia iuris, ut probabo,[7] ergo repellitur dictum matrimonium et debet esse excusatus super eo. Probo: vovens solenniter debet votum adimplere iure divino et iure humano. Sed iste in promotione ad sacrum ordinem vovit castitatem *XXXI di. c. Aliter*;[8] ergo illam tenere debet. Sed eam non posset tenere in matrimonio remanendo et nisi liberaretur ab eo, quia pro parte in suscepto ordine et pro parte in matrimonio nequit esse. Unitas enim que divisionem non recipit in matrimonio debet esse quia sacramentum est et sacramenta unitatem designant *De consecratione di. II c. In Christo*, ubi dicitur *in Christo pater et Christus in nobis unum in hiis nos esse faciunt*.[9] Ergo patet manifeste quod propter impotentiam iuris iste ab illo matrimonio liberatus est et sic propter sacrum ordinem dictum[iv] matrimonium dirimetur.

[3] In contrarium arguo et ita[v] sentio cum correctione sanctitatis vestre et videtur quod nullomodo possit dirimi matrimonium per ordinem sic susceptum. Susceptio sacri ordinis et ingressus religionis eundem effectum concernunt quia utrique castitas est annexa *XXXI di.* c. ult.,[10] *De statu regularium Cum ad monasterium*.[11] Licet aliqui asserant aliquos esse religiosos qui tenentur castitatem servare, quod non potest bene cadere in corde meo quia textus clare videtur innuere contrarium ubi dicitur quod mulier habitum deferens que adheret religiosis aliquibus qui profitentur aliquam certam regulam approbatam alicuius religionis etiam approbate,[12] non est religiosa. Et sequitur ratio in textu quia obedientiam non promisit, nec propriis renuntiavit, nec professa est regulam approbatam alicuius religionis. Ex hiis enim manifeste

---

[iv] dictum *in marg. dext. add.*
[v] ita *s. lin.*

---

[5] C. 22. q. 2. c. 15 (Friedberg, i. 872).
[6] X. 1. 3. 13: 'Rescriptum, quo scribitur pluribus cum clausula: Quod si non omnes etc intelligitur tam de impotentia facti quam iuris' (Friedberg, ii. 21).
[7] Vital (I.13), Bertrand de la Tour (II.22), and Robert (XVII.8).
[8] D. 31 c. 14 (Friedberg, i. 115).
[9] III. D. 2. c. 82 (Friedberg, i. 1346).
[10] D. 31 c. 14 (Friedberg, i. 115).
[11] VI. 3. 15.1 (Friedberg, ii. 1053).
[12] *Ex parte tua* (X. 3. 32. 14) is being alluded to here.

concluditur quod ad hoc quidquid alius possit dici religiosus, oportet quod habeat ista tria.

[4] Tunc arguo: equipero enim matrimonium de presenti non consummatum et iuramentum fidelitatis prestitum super aliquo officio exercendo quia sicut debet esse fidelitas inter virum et uxorem, sic debet esse inter illum qui iuravit fidelitatem super certo officio exercendo et illum |*31v*| cui illam per iuramentum promisit. Sed ponamus quod fidelitate promissa et iurata super certo officio exercendo, eodem officio inchoato et exercitio habito, super eo iste iurans ad sacros promovetur vel religionem ingreditur. Nunquid nichilominus primum officium solum manet? Dicendum quod sic et eo uti poterit sicut prius *De hereticis* c. *Ut officium li. VI*.[13] Sic dicam hic quia, licet iste ad sacrum ordinem sit promotus et ad illum transiverit, nichilominus in primo officio matrimonii remanebit. Tali enim vel religioso vel ad sacros promoto, licet uti officiis primis et operari ut ex officio manuum querat victum *De consecratione di. V c. Nunquam*,[14] ubi dicitur manibus quere cibos et lectione anima satietur, sic etiam apostoli faciebant ut in c. *Nunquam*, ubi dicitur *apostoli habentes potestatem*[vi] *de evangelio vivere, laborabant manibus suis ne quemque gravarent et aliis tribuebant*,[15] sic ergo et iste in primo officio remanebit. Ergo precedens matrimonium per subsecutum sacrum ordinem non tolletur.

[5] Preterea contemptus, *fraus, et dolus non debent alicui patrocinari*,[16] tunc arguo: aut iste sic promotus ad sacros post matrimonium contractum fecit se promoveri ut suam uxorem frauderet et tunc non debet ex hoc relevari, immo potius aggravari, sic legitur in simili *De iure patronatus* c. *Relatum § quoniam*[17] ubi dicitur quod laici cupientes trahere clericos coram iudice seculari videntes quod non poterant quia habebant sequi forum rei, spoliabant eosdem clericos vel clerici convenirent laicos coram iudice seculari et sic laici per viam reconventionis tenerent eosdem clericos coram eodem iudice seculari, certe istud est laicis penitus interdictum, sic de isto promoto quodsi ex hoc promotus est non propter hoc erit a matrimonio liberatus; aut iste sic promotus fecit hoc absque malitia,

---

[vi] potestatem] partem *R*

---

[13] VI. 5. 2. 11 (Friedberg, ii. 1073–4).

[14] 'Manus operetur cibos, et anima lectione saturetur', III. D. 5. c. 33 (Friedberg, i. 1421).

[15] III. D. 5. c. 33 (Friedberg, i. 1420).

[16] Cf. X. 3. 17. 5.

[17] X. 3. 38. 21 (Friedberg, ii. 616).

dolo, et fraude et tunc nichilominus obligatio prima manet, sicut video in simili in obligatis ad ratiocinia *LIII di. c. I*,[18] *LIIII di. § Ecce*[vii],[19] ubi dicitur quod non sunt tales absoluti a nexu prime servitutis, sic dicam in proposito quod obligatio existens inter istos coniuges et servitus, non obstante suscepto sacro ordine, salva et integra remanebit. Ergo ordo sacer non tollet vinculum |*32r*| matrimonii, immo salvum manebit.

[6] Preterea inter sacramenta ecclesiastica est differentia quia quedam sunt necessitatis et sine quibus non salvamur, quedam autem sunt voluntatis seu dignitatis et salvamur sine eis, *I q. I § Sed notandum*.[20] Sacramentum autem matrimonii et ordinis sunt sacramenta voluntatis et habent inter se magnam conformitatem et consimiles effectus. Sacramentum autem matrimonii habet inseparabilitatem et indivisibilitatem *XXXII q. II. Solet queri*.[21] Sacramentum autem ordinis habet perpetuitatem et eius caracteris indelebilitatem *I q. I. Quod quidam*.[22] Iste autem contraxit matrimonium, ergo inseparabile et indivisibile manebit. Suscepit sacrum ordinem, ergo ille ordo perpetuo manebit et eius caracter indelebilis erit, esto etiam quod esset purus laicus in presbyterum ordinatus, dum tamen baptizatus *LII d. c. Solicitudo*.[23] Quare patet quod ordo non dirimet matrimonium iam contractum.

[7] Preterea quando duo aliqua coniunguntur quorum alterum est licitum, reliquum illicitum, precedens licitum nec tollitur nec impeditur per illicitum subsecutum quia duobus contrariis concurrentibus si unum est bonum, alterum est malum *VIII q. I c. Sciendum*,[24] ex eo enim quod[viii] unum contrarium commendatur, aliud vituperatur *I q. I c. Gratia*.[25] Hic autem concurrunt ista duo, precedens matrimonium et sacer ordo secutus, sed ita est quod actus matrimonialis precedens fuit licitus quia edictum de matrimonio contrahendo prohibitorium est. Actus autem susceptionis sacri ordinis illicitus fuit quod clare patet per multa allegata. Ergo ordo susceptus temere et illicite et contra iura non

vii Ecce] Ceterum *R*
viii quod *rep.*

18 D. 53. c. 1 (Friedberg, i. 206).
19 D. 54. d. p. c. 23 (Friedberg, i. 214).
20 C. 1. q. 1. d. p. c. 39 (Friedberg, i. 374).
21 C. 32. q. 2. c. 6 (Friedberg, i. 1121).
22 C. 1. q. 1. c. 97 (Friedberg, i. 393–4).
23 D. 52. c. 1 (Friedberg, i. 205).
24 C. 8. q. 1. c. 10 (Friedberg, i. 593).
25 C. 1. q. 1. c. 1 (Friedberg, i. 357).

tollet precedens matrimonium licitum non consummatum. Sic videtur loqui decretalis in simili. Rex iuravit in coronatione sua iura regni et honorem corone illibata servare; postmodum alienat aliqua iura regni et iurat non revocare alienationem. Et certe dicendum quod iuramentum de non revocando est illicitum, et ideo non servandum et primum quod est licitum est servandum non obstante illicito subsecuto. Sic patet et hic quod actus ordinis sacri subsecutus non tollet[ix] licitum precedens matrimonium, sic probatur *De iureiurando* c. *Intellecto*[26] et facit ad hoc, quantum ad illicitum, decretalis |*32v*| *Ea* de eodem titulo.[27] Ergo sacer ordo non dirimit matrimonium precedens.

[8] Preterea generaliter dictis non debet dari distinctio ubi iura non distinguunt *XIX di. Si Romanorum*.[28] Sed iura dicunt quod vir promotus ad sacros est maritus et mulier est uxor, *LXXVII di. Episcopus*,[29] et inter eos matrimonium verum manet. Sed matrimonium consummatum et non consummatum sunt vera matrimonia. Ergo de consummato et non consummato est intelligendum quid sit verum matrimonium. Regula enim universaliter data obtinet universaliter in omnibus partibus suis, exceptis casibus qui excipiuntur ab ea,[30] *III di. Canon*[31] et ibi glossa.[32] Regula enim est: *Quos Deus coniunxit* et cetera nisi in casibus exceptis. Sed iste non est de illis. Ergo non extendetur ad istum et ideo scribitur in decretali *Ex parte* in articulo prenotato, quasi dicat quod in aliis non vendicat sibi locum, sicut et textus in simili *De renuntiatione li. VI*.[33] Ergo non extendemus ad casum quod ordo sacer susceptus dirimat matrimonium precedens non consummatum.

[9] Preterea in actionibus et iudiciis non debet quis suo sensu duci sed canonum auctoritate *De constitutionibus* c. I.[34] Decreta enim sanctorum patrum clare loquntur de matrimoniis et sacris ordinibus. Quis ergo debet presumere supervacuis inventionibus et argumentis quod decretis

---

[ix] matrimonium *post* tollet *cancel.*

---

[26] X. 2. 24. 33 (Friedberg, ii. 373).
[27] X. 2. 24. 22 (Friedberg, ii. 367).
[28] D. 19. c. 1 (Friedberg, i. 58).
[29] D. 77. c. 6 (Friedberg, i. 273).
[30] See Vital (I.30), Royard (VII.7), and Anonymous Lawyer (XVIII.1).
[31] D. 3. c. 2 (Friedberg, i. 4).
[32] *Ordinary Gloss* to D. 3. c. 2 v. *aliorsum*: 'Sed si appellas regulam id quod includit in se suas exceptiones, secundum hoc regula nunquam fallit et ita sumitur hic' (*Decretum*… *cum glossis*, ed. cit., 10).
[33] VI. 1. 7. 2 (Friedberg, ii. 971–2).
[34] X. 1. 2. 1 (Friedberg, ii. 7).

sanctorum patrum non invenitur esse sancitum? Iuxta illud quod legitur *II q. V c. Consuluisti*,[35] ubi dicitur quod confessio parentum, inter quos in lecto infans suffocatus repertus est, non debet extorqueri nec ferro candenti nec aqua ferventi quia in decretis sanctorum patrum non legitur.[36] Sic faciendum similiter et nos nec debemus dicere nec tenere quod ordo sacer dirimat precedens matrimonium cum non inveniatur in decretis sanctorum patrum sancitum. In simili loquitur decretalis *De testibus Licet I*,[37] ubi iudeus in causa sua non vincet Christianum per unum testamentum, non inveniatur sancitum in iure. Ergo patet quod cum non inveniatur in iure sancitum, sacer ordo non dirimet precedens matrimonium de presenti.

[10] Ad argumentum factum pro contraria parte, respondeo quod *impossibilitas officii solvit vinculum coniugii,* verum est de facto quia de iure non fuit eo quod claudicabat. Hic autem matrimonium de presenti non est de facto, immo de iure, nec claudicat, immo equaliter ligat utrumque. Quare non obstat. Ulterius cum dicitur quod impossibilitas iuris excusat et repellit ut in cognatione spirituali, |*33r*| in publice honestatis iustitia, et in iudice delegato, certe dico quod ubi impotentia iuris precedit, illa est efficax impedimentum ut non contrahatur matrimonium etsi illo impedimento precedente sequatur matrimonium, illud dirimitur. Si autem non precedat, sed subsequatur, tunc non dirimit, et sic loquitur *De cognatione spirituali* c. *Martinus*[38] et *De eo qui cognovit consanguinem uxoris sue* c. *Iordane*.[39] Hic autem in casu nostro huiusmodi impotentia iuris non precessit, sed fuit potius subsecuta, et ideo non potuit impedire quia non erat nec potuit dirimere quia non precesserat vel aliter. Ista impotentia iuris est in eo ex culpa sua et ideo in eo solo remanebit *quia peccata debent suos actores tenere* in c. *Quesivit De hiis que fiunt*,[40] non autem ex culpa mulieris. Et ideo ista impotentia non continget eam quia non

---

[35] C. 2. q. 5. c. 20 (Friedberg, i. 462–3). The previous sentence echoes *Consuluisti* as can be seen from an excerpt in the next note. Anonymous Lawyer cites this reference in the same context (XVIII.1).

[36] 'Monendi namque sunt et protestandi parentes, ne tam tenellos secum in uno collocent lecto, ne negligentia qualibet proueniente suffocentur uel opprimantur, unde ipsi homicidii rei inueniantur. Nam ferri candentis uel aquae feruentis examinatione confessionem extorqueri a quolibet sacri non censent canones, et quod sanctorum Patrum documento sancitum non est supersticiosa adinuentione non est presumendum' (ibid., 463).

[37] X. 2. 20. 23 (Friedberg, ii. 322).

[38] X. 4. 11. 4 (Friedberg, ii. 694).

[39] X. 4. 13. 11 (Friedberg, ii. 700).

[40] X. 3. 11. 2 (Friedberg, ii. 506–7).

debebit alter alterius odio pregravari, et ideo quoad se est impotens, non autem quoad uxorem, et ideo non exiget, sed exactus debitum reddet *XXXIII q. V c. Una sola*, ubi dicitur *neque enim Deus exigit si quid ex alieno voverit*[x] *sed potius usurpare vetat alienum*.[41] Iste autem ex alieno videtur vovisse et alienum usurpasse, scilicet, debitum uxoris, et sic non valet. Quare patet huiusmodi iuris impotentia non obstare.

[x] voverit] venerit *R*

[41] C. 33. q. 5 c. 6 (Friedberg, i. 1252).

[VII]

|*35r*| Dicta domini Arnardi Roiardi Archiepiscopi Salernitani

[1] Primo queritur utrum matrimonium prius contractum absque carnali copula dissolvatur per susceptionem sacri ordinis. Secundo utrum sit circa hoc per sedem apostolicam aliqua declaratio facienda. Tertio utrum suscipienti ordinem sacrum post tale matrimonium sit aliqua pena infligenda.

[2] Circa primam questionem, primo veritas est videnda, secundo huius veritatis causa. Circa primum videtur dicendum, salva semper in hoc et in omnibus sequentibus correctione ac declaratione sedis apostolice, cuius est in talibus dubiis veritatis certitudinem diffinire, quod per ordinem sacrum post susceptum non dissolvitur tale matrimonium.

[3] Quod primo[i] probatur quia sacer ordo non dirimit tale matrimonium ex natura sui quia non repugnat matrimonio prius contracto, quod ex hoc apparet, quia Greci in sacris ordinibus constituti utuntur matrimonio prius contracto *De clericis coniugatis Cum olim*.[1] Hoc non posset fieri si sacer ordo matrimonio repugnaret, tunc enim non posset stare cum matrimonio nec cum usu eius, sicut ex se patet. Nec ratione statuti divini: Christus enim non legitur super hoc aliquid statuisse nec verbo nec facto. Nec ratione statuti[ii] ecclesiastici quia super hoc nullum[iii] invenitur. Nullo ergo modo videtur tale matrimonium sic dissolvi.

[4] Secundo[iv] quia I Thim. III [2] *Oportet episcopum esse irreprehensibilem unius uxoris virum* et cetera. Patet ergo ex verbis Apostoli quod sacer ordo manet cum matrimonio prius contracto. Forte, dices, quod loquitur non de uxoribus quas habent tempore ordinis sed quas habuerunt. Ad hoc dicendum quod quamvis sic uno modo exponatur secundum glossam, nichilominus exponitur de uxoribus quas habent tempore ordinis. Unde

[i] primo *in marg. sin. not.*
[ii] divini . . . statuti *in marg. dext. add. al. man.*
[iii] nullum *s. lin. add. al. man.*
[iv] secundo *in marg. sin. not.*

[1] X. 3. 3. 6 (Friedberg, ii. 458–9): 'Nos igitur attendentes quod orientalis ecclesia votum continentiae non admisit, quoniam orientales in minoribus ordinibus contrahunt, et in superioribus utuntur matrimonio iam contracto'.

glossa super illud *similiter mulieres* [1 Tim. 3:11] dicit quod interserit *de uxoribus ordinandorum*.[2] Quod apparet ex verbis Apostoli cum illas informat quod sint sobrie ac pudice, et sic non loquitur de uxoribus quas habuerunt quia illas iam mortuas non informaret. Sed ad hoc dices quod loquitur de mulieribus illis cum quibus ante fuit matrimonium consummatum. Sed hoc non valet quia Apostolus in hoc non distinxit, nec Greci distinguunt cum tamen apud eos vera sint sacramenta. Patet ergo propositum, scilicet, quod sacer ordo non dissolvit prius contractum matrimonium, cum stet cum ipso secundum Apostolum.

[5] Tertio[v] probatur idem quia *Extra De conversione coniugatorum Coniugatus* dicit quod *nullus coniugatus est ad sacros ordines promovendus nisi ab uxore continentiam profitere fuerit absolutus*[3] et sequenti *Sane: si coniugati consenserint ordinari, uxoris voluntas prius requirenda |35v| est*.[4] Sed ista non essent necessaria si sacer ordo dissolveret matrimonium prius contractum sicut patet de ingressu religionis, in quo non requirit in uxore ante carnalem copulam nec promissio[vi] continentie nec etiam voluntas[5] ad hoc quod vir ingrediatur, ymmo ipsa repugnante potest sicut in decretali *Verum*.[6] Si dicatur quod loquantur iste decretales post matrimonium consummatum,[7] hoc non videtur cum nichil circa hoc specificent aut distinguant, cum tamen decretales de ingressu religionis optime[vii] specificent et distinguant de matrimonio consummato et non consummato sicut in illa *Verum*[8] et in illa *Ex publico*[9] et *Ex parte tua*.[10] Ex quo relinquitur quod predicte decretales, que nichil distinguunt, non plus loquntur de matrimonio consummato quam non consummato.

[6] Item quarto[viii] quia ubi maior difficultas et maior potest esse dubitatio, ibi maior est necessaria expressio et distinctio. Unde sic vide-

[v] tertio *in marg. sin. not.*
[vi] promissio] permissio *R*
[vii] optime] optinere *R*
[viii] quarto *in marg. sin. not.*

[2] *Glossa Ordinaria*, ed. cit., IV 408; also quoted by Bertrand de la Tour (II.2), Gaucleme (IV.18).
[3] X. 3. 32. 5 (Friedberg, ii. 580).
[4] X. 3. 32. 6 (Friedberg, ii. 580).
[5] See Vital (I.30).
[6] X. 3. 32. 2 (Friedberg, ii. 579).
[7] Cf. Giovanni di Napoli (XIV.21).
[8] X. 3. 32. 2 (Friedberg, ii. 579).
[9] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).
[10] X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 583–4).

mus quod ea que inter credenda maiorem et specialiorem important difficultatem, magis per doctrinam ecclesie sunt expressa et distincta nequaquam per ignorantiam in ipsis errare contingat. Set longe maior difficultas et maior dubitatio contingit circa dissolutionem precedentis matrimonii quam sequentis. Quod patet ex titulo huius questionis, que de hoc tanquam de re valde difficili querit. Item quia precedens matrimonium est verum matrimonium iam in actu, sequens autem non, unde nec proprie dicitur 'dirimi' quia quod non est, dissolvi non potest, sed potius dicitur 'ostendi nullum esse post legitimum impedimentum'. Item patet quia multa sunt impedimenta ad sequens matrimonium, dirimentia respectu autem precedentis pauca, immo unicum solum nobis manifestum. Set ordo sacer respectu sequentis matrimonii ponitur distinctum impedimentum contra votum religionis.[11] Ergo matrimonium est ex prima propositione, quod, si esset impedimentum respectu precedentis, multo magis fuisset expressum et distinctum sicut et votum religionis. Relinquitur ergo quod nullo modo sit precedentis dissolutivum.

[7] Item quinto[ix] quandocunque datur regula generalis de aliquibus communem rationem habentibus et unum excipitur, illa ratio ad omnia alia se extendit, sicut patet in omni arte.[12] Sed de matrimonio contracto datur regula generalis introducta a Christo: quod sit indissolubile. Ab hac autem regula invenitur exceptum matrimonium illius qui ante carnalem copulam religioni ingreditur, ut per multos canones. Patet ergo ad quodcunque aliud matrimonium fidelium illa regula se extendit et sic ad matrimonium illius qui recipit ordinem sacrum. Si dicatur quod excipitur in simili, ut in voto religionis, non valet quia magis est dissimilitudo: quia votum religionis est |*36r*| expressum et universale apud omnes tam Grecos quam Latinos; in ordine autem sacro nec est votum expressum nec universale, sed solum apud Latinos ex constitutione occidentalis ecclesie introductum. Item tunc non oportuisset poni speciale impedimentum ratione sequentis matrimonii quia multo magis respectu sequentis quam ratione precedentis suum simile sufficisset, sicut patuit in precedenti ratione. Confirmari potest hoc per verba Gratiani *XXVII d. Hac auctoritate: Si diaconus a ministerio*[x] *cessare voluerit, contracto matrimonio*

[ix] quinto *in marg. sin. not.*
[x] a ministerio] amministerio *R*

[11] See Durand (IX.10).
[12] See Vital (I.30), Tessier (V.8), Anonymous Lawyer (XVIII.1).

licite poterit uti. Nam etsi in ordinatione sua castitatis votum optulit, tanta est vis in sacramento coniugii quod nec ex violatione voti potest dissolvi ipsum coniugium.[13] In ista conclusione concordant solennes doctores, scilicet, dominus frater Egidius quondam Archiepiscopus Bituricensis[14] et magister Henricus de Gandavo in quodam quodlibet.[15]

[8] Circa secundum videnda est causa quare matrimonium dissolvitur per religionis ingressum et non per ordinem sacrum, cum in utroque sit equalis solennitas et efficacia ad sequens matrimonium dirimendum ut patet *VI li. De voto et voti redemptione Quod votum*,[16] et videamus quod eiusdem virtutis est destruere precedens et impedire sequens,[17] sicut calor ita corrumpit frigus precedens, sicut quamdiu manet, impedit sequens, sic etiam caritas respectu sequentis peccati et precedentis eodem modo se habet quamdiu manet;

[9] Cum etiam ordo sacer per consecrationem conferatur et ad actus sanctissimos ordinetur qui requirunt mentis et corporis sanctitatem;[18] cum etiam status episcopi sit perfectior quam religiosi, sicut enim ait Dyonisius V c. *Ecclesiastice Ierarchie*, pre omnibus ordinibus ecclesiasticis, proximus est Deo et summus et ultimus et consummatissimus aliorum.[19]

[10] Ex hiis omnibus videretur quod non minus, immo magis deberet dissolvi matrimonium contractum per ordinem sacrum quam per religionis votum. Huius ergo a quibusdam assignatur causa: quia in religione includitur intrinsece votum castitatis, non autem in ordine sacro sed solum extrinsece per constitutionem ecclesie. Sed hec non valet quia ita includitur intrinsece in voto simplici cum *non minus obliget*

[13] D. 27. d. p. c. 1 (Friedberg, i. 98).

[14] It is not easy to locate where Giles of Rome treated this question. Although a *reportatio* of his Sentence Commentary survives (*Reportatio Lecturae super libros I–IV Sententiarum. Reportatio Monacensis Excerpta Godefridi de Fontibus* ed. C. Luna (*Aegidii Romani Opera Omnia* III.2; Florence, 2003), Giles does not address this question in it nor does he do so in any of his Quodlibets.

[15] Probably Quodlibet 5 q. 39 (ed. cit., fo. 214r). See Bertrand de la Tour (II.5).

[16] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).

[17] See Bertrand de Montfavez (V.3), Hervé (XII.3,29).

[18] See Vital (I.4), Bertrand de la Tour (II.24).

[19] 'Pontificum itaque divinus ordo primus est eorum ordinum qui Deum vident, idemque et summus et ultimus, quippe in quo et absolvitur et expletur omnis hierarchiae nostrae distinctio', *De Ecclesiastica Hierarchia*, V 5 (PG 3 506).

apud Deum.[20] Preterea votum religionis dirimit[xi] sequens matrimonium non qua votum sed ratione[xii] solennitatis superaddite, ut dicit decretalis *Quod votum*,[21] et ibi patet et prius arguebatur non minor est solennitas in ordine sacro. Ergo id debet operari |*36v*| cum voto religionis.

[11] Ideo alii assignant aliam causam: quia qui contraxit per verba de presenti, licet dederit coniugi corpus suum, non tamen posuit eam in possessione;[22] per votum autem professus ponit religionem in possessione, et ideo secunda datio revocat primam, non sic in ordine sacro. Sed nec istud valet quoniam ablato posteriori, a quo prius non dependet, nichil deperit de veritate prioris sicut corrupto accidente vel deperit de veritate substantie. Sed possessio posterior est datione, igitur non existente possessione, manet vera datio sine ipsa, et sic secunda datio non valebit quia fit de iam dato et sic de alieno. Pro hoc facit *Regula Iuris*: *non potest quis mutare consilium in alterius detrimentum*,[23] nec confirmatur possessione quia quod non est, confirmari non potest. Ymmo ex hoc fit maior iniuria mulieri. Item hoc est possessio male fidei si religio que ipsum recipit sciat ipsum mulieri alligatum, cum ex hoc sciat quod aufertur ei quod est suum. Preterea ita ponit alius per ordinem sacrum ecclesiam in possessione de corpore suo ad serviendum Deo.

[12] Ideo alii assignant aliam causam: quia sicut mors corporalis dissolvit matrimonium consummatum, sic mors spiritualis que est in religione debet dissolvere matrimonium quod est contractum in consensu animorum. Sed nec ista valet quia licet religiosus moriatur mundo quoad actus civiles, non tamen quoad actus morales, immo magis tenetur ad eos. Sed actus iustitie requirit quod cuilibet reddatur quod suum est. Vir autem dedit corpus suum mulieri. Ergo quoad hoc non potest mori per religionem quin teneatur ei reddere suum, sicut nec potest mori, quin teneatur reddere, si potest, pecuniam quam debebat in seculo.[24] Ista enim mors non esset bona per quam homines suis debitis fraudarentur. Nec potest dici quod per religionem istud quod debebat

---

[xi] votum religionis dirimit *rep. et cancel.*
[xii] quia *ante* ratione solennitatis *cancel.*

---

[20] Cf. *Rursus quidam*, X. 4. 6. 6 (Friedberg, ii. 686).
[21] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).
[22] See Vital (I.15), Bertrand de la Tour (II.19), Jean d'Allier (XIII.6), Giovanni di Napoli (XIV.18), John of Reading (XV.2).
[23] VI. 5. 12 *De regulis iuris*, 33 (Friedberg, ii. 1123).
[24] See Vital (I.26).

vir mulieri fiat non debitum quia cadrupplici ratione duceretur de aliis debitis, quod est absurdum. Istud vere est debitum tam lege naturali quam divina, quod[xiii] religio evacuere non potest.

[13] Item per religionem moritur mundo quoad actus civiles, ita et per ordinem sacrum quoad actus carnales qui sunt in matrimonio. Ergo ita deberet dissolvi per ordinem sacrum, si predicta ratio valeret. Nec est simile de morte corporali et spirituali quia mors corporalis est inevitabilis et tollit totalem potestatem reddendi debitum. Mors autem spiritualis est voluntaria et subponitur in eo qui suscipit |*37r*| talem mortem quod sit dispositus. Non est autem dispositus si sit alteri ligatus quia ei fieret preiudicium. Unde quod subponitur de ista morte non videtur verum, scilicet, quod sit ligatus matrimonio possit suscipere talem mortem spiritualem se ipsum dando Deo in religione. Quod non est verum quia primum vinculum impedit secundum propter iustitiam servandam, nisi alia ratio assignetur. Sicut enim dicitur Eccli. XXXIII [23] *qui offert sacrificium de substantia pauperis quasi qui victimat filium in conspectu patris*,[25] sic talis faceret sacrificium de substantia mulieris, et ideo nisi aliud dicatur, istud nullo modo esset licitum.

[14] Ideo alii assignant aliam causam: quia, scilicet, maius est bonum religionis.[26] Sed nec illa valet quod *non sunt facienda mala ut veniant bona* Rom. IV [3:8]. Sed hic fit malum auferendo coniugi quod suum est. Ergo non debet fieri propter quodcunque maius bonum. *Nec enim debet aliquis loqupletari cum alterius iniuria vel iactura*.[27] Item maius est etiam bonum ordinis sacri. Item maius est bonum religionis et ordinis sacri quam matrimonii consummati.[xiv]

[15] Propter quod videtur dicendum, quod nulla est alia causa quare tale matrimonium dissolvatur per religionis ingressum et non per ordinem sacrum nisi auctoritas et voluntas Christi, quam nobis expressit facto, etsi non verbo, quando secundum Ieronimum *Iohannem vocavit de nuptiis*.[28] Ex hoc igitur facto accepit ecclesia quod per solum religionis ingressum matrimonium ante carnalem copulam inter fideles contractum et per nullum factum aliud dissolvatur, et sic cessant omnes

---

[xiii] quod] quam
[xiv] consummati *add. al. man.*

---

[25] Also quoted in similar argumentation by Robert (XVII.5).
[26] Cf. Hostiensis, *Summa Aurea* (loc. et ed. cit., 1118).
[27] VI. 5. 12 *De regulis iuris*, 48 (Friedberg, ii. 1123).
[28] *Biblia Latina cum Glossa Ordinaria* (ed. cit., iv. 223).

obiectiones que fiebant supra, quas tamen assignantes causas illas ex illis evadere non possunt, sicut patuit arguendo de iniuria, scilicet, mulieris. Quando enim hoc fit auctoritate illius qui est Dominus omnium, qui sine iniuria rem unius potest transferre in alterum sicut res Egiptiorum transtulit in Ebreos, Exo. XI [2], tunc locum non habet questio seu obiectio de iniuria.[29] Sicut autem fecit de religionis ingressu, sic facere potuisset de ordine sacro, sed noluit de ipso. Voluit autem de religione. Quod fuit rationale propter duo.

[16] Primo propter religionis favorem et amorem ut homines ad amorem religionis alliceret.[30] Non sic fieri debuit de ordine sacro, qui ratione dignitatis quam includit non est ambiendus; unde ne homines magis |*37v*| propter ambitionem quam devotionem ut possent assequi ecclesiasticas dignitates sic relicto matrimonio se facerent promoveri, fuit conveniens quod per ordinem sacrum contractum matrimonium mimine solveretur.

[17] Secundo[xv] quia bonum castitatis tutius et facilius potest servari in statu regulari quam seculari, in quo sunt homines etiam promoti magis sui iuris et magis habent in secularibus occupari, et ideo convenientius fuit quod ibi matrimonium solveretur hic maneret.[31]

[18] Ex quibus de facili patere possunt solutiones illarum obiectionum que fiebant in principio solutionis. Illa prima obiectio de calore et caritate patet quod tenet in hiis que se impediunt propter repugnantiam. Sed sacer ordo non sic se habet ad matrimonium, sed solum propter constitutionem ecclesie dissolvet matrimonium sequens, faciendo talem personam illegittimam ad matrimonium contrahendum. Quod bene potest ecclesia facere, quia licet in sacramentis, in quibus omnino a Christo est determinata materia, ut in baptismo, eucharistia, ecclesia non possit eam aliter determinare. In sacramento tamen matrimonii, in quo non est omnino determinata materia, relinquitur determinationi ecclesie quantum ad ea que non sunt determinata lege divina. Non sic autem est respectu precedentis matrimonii quia ex quo fuerunt persone legittime non possunt respectu talis matrimonii esse illegittime.

[xv] secundo *in marg. sin. not.*

---

[29] See Vital (I.17).
[30] See Vital (I.18); Bertrand de la Tour (II.17–18); John of Reading (XV.8).
[31] See Vital (I.18); Bertrand de la Tour (II.30).

[19] In sequenti etiam matrimonio non est actu insolubilitas cum nondum sit actu matrimonii et ideo ecclesia ipsam non tollit, sed impedit ne possit induci. In precedenti vero est actu insolubilitas vim habens ex lege divina, sine qua non potest ecclesia. Ideo videtur dicendum cum reverentia et correctione sedis apostolice quod ecclesia matrimonium prius contractum non potest dissolvere quia hoc esset contra legem divinam, contra quam nichil potest Christi vicarius nisi ex speciali commissione. Et tamen potest dissolvere matrimonium spirituale, scilicet, prelati et ecclesie, quod est fortius quoad dignitatem, ut dicit glossa super decretalem *Inter corporalia*,[32] non tamen quoad insolubilitatem, quia prima insolubilitas, scilicet, spiritualis matrimonii quod est inter prelatum et ecclesiam, non est ex lege divina sicut est secunda.

[20] Patent etiam alie obiectiones: quia licet equaliter solennitas sit in utroque voto, scilicet, religionis et sacri ordinis, et maius bonum et sanctitas in ordine sacro et maior perfectio in episcopatu quam in religione. Nichilominus quia nec solennitas nec sanctitas nec |*38r*| perfectio est causa huius dissolutionis sed Christi voluntas, que nobis innotuit de religione et non de ordine sacro, que tamen voluntas fuit rationalis ex causis predictis, idcirco illa non obstant.

[21] Sciendum autem quod videtur aliquibus quod matrimonium de lege communi non solvatur per religionis ingressum sicut nec per ordinem sacrum, ymmo nec per aliquem supervenientem casum. Sed si solutum fuit in aliquibus, hoc fuit ex speciali revelatione divina, et huic opinioni videtur adhesisse et, quantum erat in se, ipsam rationabilem reputasse Innocentius III in decretali *Ex parte tua*,[33] sicut ibi patet. Verumptamen sicut patet ex communi usu, ecclesia[xvi] ex Christi exemplo in Iohanne, accepit legem communem ad dissolvendum matrimonium per religionis ingressum et non per ordinem sacrum, quam legem romani pontifices communiter sunt sequti, sicut patet in eadem decretali. Dixit autem Augustinus in *Epistola ad Casulanum* quod *in hiis in quibus scriptura sacra nichil certi statuit mos populi Dei et maiorum instituta*[xvii]

[xvi] ecclesia] ecclesie *R*
[xvii] instituta] iustitia *R*

[32] *Ordinary Gloss* to X. 1. 7. 2 v. *fortius*: 'id est dignius quam carnale et in veritate fortius est: quia dissolvi non potest... Spirituale vero coniugium in multis dissolvitur casibus' (*Decretalium libri V cum glossa,* ed. cit., 37v).

[33] 'nisi forte secus fieret ex revelatione divina, quae superat omnem legem' (X. 3. 32. 14; Friedberg, ii. 584).

sunt pro lege servanda.[34] Et ideo quia sic usque nunc maiores inveniuntur tenuisse quod per religionis ingressum, etiam tanquam de lege communi, et non per ordinem sacrum, cum de illo non loquatur, matrimonium dissolvatur, sicut videtur a nobis pro lege communi tenendum, et hoc bene habetur in illa *Verum*, in qua simpliciter dicitur quod *post consensum*[xviii] *legitimum de presenti licitum est alteri ante carnalem copulam monasterium eligere altero repugnante*, sed hoc nunquam dicitur de ordine sacro.

[22] Ad secundam questionem videtur dicendum cum reverentia quod expedit predictam veritatem per sedem apostolicam declarari propter duo.

[23] Primo, scilicet, propter habendam veritatis notitiam,[35] que non est ex divinis eloquiis patefacta nec etiam a sanctis manifeste tradita. Sicut enim ait Augustinus in sermone quodam de assumptione *quia scriptura sancta quedam veris indagationum studiis querenda reliquit, non sunt superflua estimanda, dum vera indagatione fuerint patefacta. Fecunda est enim veritatis auctoritas et dum diligenter discutitur de se gignere quod ipsa est cognoscitur.*[36]

[24] Secundo ad cavendam falsitatis fallaciam. Nam sicut Augustinus *Enchiridion* [V] XVII c. *nonnullis aliquando profuit errare, sed in via pedum, non autem*[xix] *morum*,[37] ex huius autem veritatis ignorantia possent multi errare in via morum tam contra iustitiam dum crederent se absolutos ab uxoribus et sic eis nollent reddere debitum quam contra castitatem dum daretur occasio uxoribus quod aliis nuberent tanquam viris.

[25] Ad tertiam questionem dicendum quod licet videretur quod facta huius declaratione non esset necesse penam |*38v*| apponere pro eo quod tunc pauci delinquerent. Nichilominus cum reverentia videtur dicendum quod expedit penam apponere propter duo.

[26] Primo ad excutiendam multorum negligentiam quia multi sunt negligentes ad sciendam et inquirendam veritatem et maxime pungentem, secundum illud Augustinus X [23] *Confessiones*: *Amant veritatem lucentem, oderunt redarguentem*.[38] Et idcirco ne declarata veritas negligatur,

---

[xviii] consensum] concenssum *R*
[xix] pedum non autem *s. lin. add. al. man.*

---

[34] Epist. 36 I. 2 (PL 33 136; CSEL 34.2 32). Alluded to by Bertrand de la Tour (III.3).
[35] Cf. Heb. 10:26.
[36] Ps-Augustine, *De assumptione beatae mariae virginis* I.1 (PL 40 1143).
[37] PL 40 239; CCSL 46 57.
[38] 'pro veritate amant, amant eam lucentem, oderunt eam redarguentem' (PL 32 794; CCSL 27 173).

apponenda est pena propter negligentes et per consequens ex huius veritatis ignorantia delinquentes, ut saltem *vexatio* det *auditui intellectum*, Ys. XXVIII [20].

[27] Secundo est ad reprimendam multorum temeritatem et audaciam qui etiam contra veritatem notam peccare non verentur, propter quod spectat ad bonum legislatorem tales reprimere ac cohibere per penas. Tales enim sic post matrimonium ordinem suscipientes peccant contra uxores, quas scandalizant, et etiam ecclesiam et contra ordines sacros, quibus faciunt irreverentiam.[39] Unde tales videntur esse puniendi ut post mortem uxoris non statim permitterentur in susceptis ordinibus ministrare, sed suspenderentur ad tempus et etiam ab aliorum susceptione et etiam ad tempus prohiberentur ne haberent beneficia ecclesiastica ut *per que peccat quis per hec et torqueatur* Sap. XI [17],[40] donec per humilitatem pentitentie se recognoscerent deliquisse. Hec autem punitio qualiter et quomodo fieri debeat secundum qualitates et condiciones personarum, pater sanctissime, novit plenius vestre prudentia sanctitatis.

[39] See Bertrand de la Tour (II.34), Pagnotta (XVI.19).
[40] See Gregorio da Lucca (XI.18) for the same quote in a similar context.

[VIII]

Idem Episcopus

[1] Quod matrimonium contractum per verba de presenti, licet non consummatum, non possit dirimi per ordinem sacrum nec per aliud aliquid humanum preterquam per religionis ingressum.

[2] Primo probatur sic. Quicunque obligatus est ad aliqua duo sub distinctione, ita quod precise ad unum vel alterum teneatur, non potest liberari per aliud medium inter illa. Ista propositio est ex se manifesta, ut si quis tenetur bibere tantum aquam vel abstinere omnino a potu, si non vult aquam bibere, oportet ipsum abstinere a potu nec liberari potest ab obligatione bibendo aliud quam aquam. Sed post contractum matrimonium tenetur quilibet vel reddere debitum tempore oportuno vel intrare |*39r*| religionem, ut patet in decretalibus *Ex publico*[1] et *Ex parte tua*.[2] Si ergo non vult intrare religionem, tenetur tempore oportuno reddere debitum, nec ab hoc liberari potest per ordinem sacrum vel aliud humanum cum ad horum duorum alterum teneatur. Sed si per ordinem sacrum vel aliud humanum matrimonium solveretur, dato quod non intraret religionem, nec teneretur ad debitum, matrimonio iam soluto. Ergo manifestum est quod per solum ingressum religionis et per nichil aliud humanum contractum matrimonium solvi potest. Dixi autem 'humanum' quia per divine inspirationis consilium beatus Alexius sine ingressu religionis fuit ab hoc debito absolutus.[3] Sed dices quod ille decretales loquuntur, ut patet, de muliere que non est ordinis capax, non autem de viro qui potest ordinem suscipere, dato quod non intret religionem. Hoc non obstat quia secundum canones vir et uxor in matrimonio ad paria iudicantur, sed essent in hoc valde dispares si vir sine consensu uxoris posset suscipere ordinem sicut potest intrare religionem, ita quod matrimonium solveretur et mulier debito fraudaretur cum vir haberet plures vias evadendi debitum quam uxor. Restat ergo eandem viam communem esse utrique et sic sicut mulier

---

[1] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).
[2] X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 583–4).
[3] See Bertrand de la Tour (II.8), Jean d'Allier (XIII.13), Giovanni di Napoli (XIV.29).

non habet aliam viam nisi vel quod reddat debitum viro vel intret religionem, sic etiam nec vir. Et ex hoc formari potest optima ratio quod ordo sacer non dirimat matrimonium contractum quam Salvator et sancti patres attendisse videntur. Nam qui ad paria iudicantur, commune debent habere remedium, vir et uxor respectu debiti coniugalis ad paria iudicantur, ergo commune debent habere remedium. Sed si ordo sacer dirimeret matrimonium contractum, non haberent commune remedium cum mulier huius remedii non sit capax. Restat ergo quod ordo sacer non debeat dirimere matrimonium iam contractum in quo iam est aquisitum equale ius mulieri sicut et viro.[4]

[3] Item secundo sic: quod specialiter conceditur alicui, videtur ceteris denegari quibus consimili modo non est concessum, aliter nichil operaretur concessio specialis; et hoc patet[i] in privilegiis que conceduntur certis personis quibus non gaudent alii quibus non sic conceduntur. Sed quod religio dissolvat matrimonium prius contractum est specialiter concessum sicut patuit exemplo Christi vocantis Iohannem de nuptiis, et patet ex multis canonibus. Ergo istud videtur denegari ordini sacro et cuicunque alteri facto et potestati seu dignitati humane cum eis non legatur concessum. Ergo per nichil talium potest dissolvi. Dices |*39v*| forte quod Dominus vocando Iohannem non solvit vinculum matrimonii, cum uxor non legatur alteri viro nupsisse,[5] dicendum quod sive nupserit sive non, nubere tamen potuit. Aliter Salvator ipsam ad servandam continentiam coegisset vel occasionem fornicandi dedisset, quod non est dicendum nec credendum.

[4] Item tertio. Lex a superiori data non potest relaxari nisi secundum arbitrium vel beneplacitum legis conditoris ut a quo ius editur interpretatio iuris procedat. Sed lex insolubilitatis matrimonii data est et instituta a Domino, *rerum omnium conditore*.[6] Ergo nullo alio modo relaxari potest nisi prout Sibi placuit relaxare. Non invenitur autem modus alius quo istam legem relaxaverit facto et exemplo sensibili, ne instetur de

---

[i] patet *rep.*

---

[4] See Gaucelme (IV.12), Bertrand de Montfavez (V.10), Gregorio da Lucca (XI.14).

[5] This is a direct response to Vital (I.19): 'Non enim legimus quod illa cum qua contraxerat Iohannes... contraxerit cum alio'.

[6] Cf. *Quod votum* (VI. 3. 15. 1; Friedberg, ii. 1053).

specialibus revelationibus nisi vocando ad statum religionis.[7] Ergo nullo alio modo mutari vel relaxari potest aliqua potestate humana.

[5] Item quarto specialiter quod non possit dissolvi auctoritate ecclesie sicut multi iuriste videntur sentire. Arguo sic: omnis causa que per sui presentiam potest aliquid effectum destruere, per eandem potest etiam ipsum impedire ne fiat; patet tam in causis naturalibus quam voluntariis.[8] Si ergo potestas ecclesie potest dirimere matrimonium inter personas legitimas iam contractum, poterit impedire ne fiat matrimonium inter personas legitimas—dico sic impedire quod nullo modo erit verum matrimonium propter auctoritatem ecclesie prohibentem, eo modo quo causa que potest effectum destruere, potest ipsum impedire, sic quod nullo modo erit effectus ipsa causa presente, alias sequeretur quod simul esset ex quo causa non impedit ipsum esse et non esset ex quo causa ipsum destruit. Sed auctoritas ecclesie non potest impedire quantumcunque prohibeat vel velit matrimonium non esse inter personas legittimas quin si contrahant sit verum matrimonium inter ipsas, ut *Extra De matrimonio contracto*[ii] *contra interdictum ecclesie*[iii] *Ex litteris*.[9] Ergo nec potest matrimonium iam contractum dissolvere.

[6] Item quinto regula iuris est quod *omnis res per quas causas nascitur per easdem destruitur*.[10] Sed fallit ista regula in sacramentalibus, ut in baptismo, matrimonio et cetera. Licet igitur matrimonium contrahatur per consensum mutuum, non potest tamen dissolvi per dissensum contrahentium.[11] Quero igitur de isto vinculo qua causa conservatur in esse. Non potest dici quod aliqua causa creata quia si qua causa creata ipsum conservaret, maxime videretur de causa que ipsum effecit, quod esse non potest quia mutua voluntas contrahentium fuit eius

---

[ii] contracto *add. Ed.*
[iii] ecclesie] eidem *R*

---

[7] See Bertrand de la Tour (II.12).
[8] Compare Royard (VII.8), Bertrand de Montfavez (V.3), Hervé (XII. 3.29).
[9] X. 4. 16. 2 (Friedberg, ii. 708–9).
[10] X. 5. 41. 1 (Friedberg, ii. 927). Cited by Hostiensis as an authority in the passage given in the next note.
[11] *Lectura* on X. 3. 32. 7 v. *consummatum*: 'Quia ante carnis copulam utroque consentiente in dissensu contrarius actus congruus interuenire potest arg. I de reg. iur. omnis res' (ed. cit., iii. 118va). Also: 'Utrum matrimonium non consummatum possit dissolvi per mutuum dissensum. Et videtur quod sic Extra de regu. iur. Omnis res. Omnis res per quascunque nascitur causas, per easdem dissolvitur' Richard of Mediavilla, IV. d. 27. a. 2 q. 1 (ed. cit., 415).

causa efficiens per consensum.[12] Nichil autem conservatur in esse per oppositum sue cause, ymmo magis destruitur. |*40r*| Cum igitur nunc voluntates contrahentium dissentiant, per eas non conservatur in esse, nulla igitur causa ipsum conservare videtur nisi sola voluntas divina, sicut et alia sacramentalia.

[7] Super hanc autem causam nichil potest potestas creata et sic nullo modo videtur quod istud vinculum a Deo immediate dependens possit dissolvere. Forte dices quod peccator per malum actum suum corrumpit gratiam que tamen a solo Deo creatur et conservatur, et sic videtur quod illud quod a solo Deo conservatur, potest humana potestate destrui vel corrumpi. Dicendum quod sicut solus Deus gratiam creat et conservat, sic solus eam adnihilat suam influentiam subtrahendo, licet ad presentiam peccati mortalis. Ad hoc forte dices quod potestas vicarii Christi non est humana sed divina.[13] Ad hoc dicendum quod est divina non essentialiter sed participaliter, licet cum preeminentia singulari inquantum est loco Dei propter quod eius potestas licet sit supra omnem potestatem humanam et supra omne ius positivum. Nichilominus est sub potestate papa. Idcirco se non potest extendere nisi ad illa que sibi sint per superiorem potestatem commissa.

[8] In oppositum quod potestas domini pape possit matrimonium non consummatum dissolvere. Primo sic: fortius est spirituale vinculum quam carnale. Sed spirituale vinculum inter prelatum et ecclesiam potest dissolvere, ergo multo fortius carnale inter virum et uxorem, et sic non tantum matrimonium non consummatum, immo et consummatum. Utraque premissarum ponitur in decretali *Inter corporalia*. Nec videtur valere glossa que dicit *fortius id est dignius*, tum quia non videtur esse ad intentionem textus, tum quia aliqua est ratio fortitudinis et dignitatis. Unde videmus quod non ea que sunt fortiora sunt digniora nec econverso. Homo enim est dignior leone et tamen non est fortior.

[9] Item secundo sic: quicunque potest dissolvere vinculum quod est alterius dissolutivum, potest illud alterum dissolvere quia *qui vincit victorem multo fortius potest vincere vinctum*. Sed papa potest solvere solenne vinculum religionis quia potest in ipso dispensare, ut tenent solenniores doctores. Sibi enim tanquam supremo ierarche subdita est plenissime tota ecclesiastica ierarchia, et ideo in omni voto cuiuscunque voluntas

[12] See Pagnotta (XVI.9), Robert (XVIII.9).
[13] Cf. Bertrand de la Tour (II.6).

eius videtur excepta.[14] Votum autem solenne religionis, ut per multos canones patet, dissolvit predictum matrimonium. Ergo multo fortius dominus papa potest ipsum dissolvere.

[10] Item tertio sic: quidquid non est interdictum, sibi videtur esse concessum.[15] Sed dissolutio matrimonii nisi sit consummatum non videtur potestati apostolice interdicta. Nam Dominus dicens Mt. XIX [6] *quos Deus coniunxit homo non separet* loquitur de matrimonio consummato. Unde ante dixerat itaque regulam *non sunt duo sed una caro*. Ergo dissolutio predicti matrimonii non consummati videtur esse possibile apostolice potestati.[16] |*40v*|

[11] Item quarto sic: quandoque a romanis pontificibus fuit iudicatum quod matrimonium consummatum dirimeret prius contractum sed non consummatum, ut patet *De sponsa duorum Licet*.[17] Sed non videtur quod romani pontifices hoc iudicassent nisi esset verum et licitum. Fuit ergo istud verum et licitum. Non autem hoc potuit esse ex matrimonii natura vel efficacia quia eadem est nunc eius natura et efficacia que tunc erat.[18] Et sic per consequens eque nunc dirimeret sicut tunc. Ergo istud non videtur fuisse nisi ex potestate apostolica. Videtur ergo quod hec potestas, mediante matrimonio consummato, potest dirimere non consummatum et eadem ratione sine illo. Contra hec, ut dictum est, ex eius efficacia non procedat. Videatis, pater sanctissime, que rationes melius concludant.

---

[14] Cf. Bertrand de la Tour (II.20).
[15] See Bertrand de la Tour (II.13).
[16] See Bertrand de la Tour (II.13).
[17] X. 4. 4. 3 (Friedberg, ii. 680–1).
[18] See Vital (I.34), Bertrand de la Tour (II.13).

[IX]

|*41r*| DICTA DOMINI DURANDI . . . EPISCOPI ANICIENSIS ORDINIS FRATRUM PREDICATORUM

[1] Tria queruntur. Primum est: utrum matrimonium contractum per verba de presenti inter legittimas personas, non sequta carnali copula, solvatur per sequentem susceptionem sacri ordinis sicut solvitur per ingressum religionis? Secundum est: utrum expediat de hoc fieri declarationem per dominum nostrum summum pontificem? Tertium est: qua pena puniendus est qui post contractum matrimonium per verba de presenti, non subsequta carnali copula, facit se ad sacros ordines promoveri?

[2] Quantum ad primam questionem patet ex eius titulo quod ipsa unum supponit et aliud querit.[1] Supponit enim quod matrimonium contractum per verba de presenti non secuta copula carnali solvitur per religionis ingressum cum effectu. Hoc est per professionem et hoc expresse determinatum est *Extra De conversione*[i] *coniugatorum* c. *Ex publico*.[2] Que autem sit huius ratio dicetur post ea.

[3] Quo supposito queritur utrum tale matrimonium consimiliter solvatur per susceptionem sacri ordinis, et hanc questionem reddit dubitabilem hoc, quod sicut votum continentie solennizatur per professionem religionis, ita solennizatur per susceptionem sacri ordinis, et ideo sicut unum solvit matrimonium non consummatum, ita videtur quod aliud solvat illud idem matrimonium.

[4] Hoc tamen non obstante, contrarium est tenendum, videlicet, quod matrimonium contractum per verba de presenti, non subsequta carnali copula, non solvitur per susceptionem sacri ordinis. Et ratio predictorum est ista: quia sicut dicit Apostolus ad Rom. VII [2] et prima ad Cor. VII [39] *Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius vivit, mortuo autem viro soluta est a lege viri*, et idem est de viro respectu mulieris, et ideo nullum matrimonium legittime contractum solvitur nisi per mortem.

---

[i] conversione] conversatione *R*

---

[1] See Jean d'Allier (XIII.2).
[2] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).

[5] Sed est hic advertendum[ii] quod sicut est duplex matrimonium, unum carnale, quod est consummatum per carnalem copulam, et aliud spirituale, |*41v*| quod contrahitur per consensum animorum per verba de presenti expressum absque carnali copula subsequta, *sic est duplex mors, una corporalis per separationem anime a carne, alia civilis et quasi spiritualis qua quis moritur mundo et vivit Deo per ingressum religionis. Talis enim perfecte moritur mundo civiliter quoad omnia que in mundo sunt, scilicet, quoad animam, corpus, et res exteriores; quoad animam per votum hobedientie per quod aliquis renuntiat proprie voluntati que est domina in regno anime; quoad corpus per votum castitatis; quoad res exteriores per votum paupertatis.*[3] *Ex quo potest sic argui: sicut se habet matrimonium consummatum, quod est carnale ad mortem corporalem, sic se habet matrimonium non consummatum, quod est spirituale ad mortem spiritualem. Sed matrimonium carnale solvitur per mortem corporalem. Ergo matrimonium non consummatum, quod est spirituale, solvitur per mortem spiritualem. Hoc autem est ingressus religionis. Ergo et cetera.*

[6] *Hoc etiam videtur processisse ex facto Christi qui secundum quasdam ystorias Iohannem volentem nubere vocavit de nuptiis.*

[7] *Ex eodem patet quod tale matrimonium non solvitur per susceptionem sacri ordinis, licet hoc videatur dicere Ostiensis in Summa sua quia per susceptionem sacri ordinis non efficitur quis mundo mortuus sed solum mutilatus. Est enim liber quoad velle et nolle et dominus rerum suarum habens potestatem earum ut prius, quamvis sit mutilatus per votum castitatis annexum sacro ordini vel magis ex statuto ecclesie, ut infra patebit.*[4] Et ideo sicut matrimonium carnaliter consummatum non solvitur per corporalem mutilationem alterius coniugum supervenientem sed solum per mortem corporalem, sic matrimonium spirituale contractum per consensum[iii] animorum sine carnali copula non solvitur per mutilationem que fit in sacri ordinis susceptione, sed solum per mortem civilem que est in professione religionis. *Et istius sententie videtur esse Iohannes in apparatu*[5] *et 27 q. c. Desponsatam,*[6] *ubi dicit quod sponsus non potest recipere ordinem sacrum. Ius etiam expressum est de ingressu*

[ii] Vide *in marg. sin. not.*

[iii] consensum] concensum *R*

---

[3] Cf. Bertrand de la Tour (II.9), Gregorio da Lucca (XI.10), Jean d'Allier (XIII.3).

[4] Cf. IV. d. 27 q. 2 in MS Venice Z 104 fo. 136ra which Kaeppeli, *Scriptores*, 927 classifies (IV[1]) as the first version of the commentary on Book Four.

[5] *Ordinary Gloss* to C. 27. q. 2. c. 27 v. *monasterium*: 'Nec sponsus potest ad clericatum secularem converti vel ordinem accipere' (*Decretum… cum glossis*, ed. cit., col. 2004). The reference is to Johannes Teutonicus, author of the *Ordinary Gloss* to the *Decretum*.

[6] C. 27. q. 2. c. 27 (Friedberg, i. 1071).

religionis quod sit licitus post contractum matrimonium et ante carnalem copulam, non autem |42r| de susceptione sacri ordinis.[7]

[8] Et hec questio fuit de facto Aurelianis, me presente, et determinata predicto modo in scolis theologie per solennem doctorem,[8] presentibus decano maioris ecclesie et officiali, viris valde peritis in utroque iure et maxime in iure canonico, et predictus officialis iuxta predictam determinationem tulit sententiam in predicto casu.

[9] Non obstat ratio in oppositum quia solennizatio voti continentie non est causa quare precedens matrimonium dissolvatur, quia si aliquis laicus post contractum matrimonium et non consummatum voveret continentiam in manu episcopi cum omni solennitate que circa hoc posset adhiberi, non propter hoc dissolveretur precedens matrimonium. Unde solennizatio voti continentie non est causa quare precedens matrimonium dissolvatur, sed illud quod dictum est, videlicet, quod religiosus moritur mundo, non autem ordinatus sed solum mutilatur.

[10] Quod etiam dicitur quod votum continentie solennizatur per susceptionem sacri ordinis, quamvis sit dictum commune, tamen salva reverentia dicentium, michi et pluribus aliis videtur contrarium,[iv] quia licet per ordinem sacrum homo efficiatur persona illegittima ad postea contrahendum matrimonium. Hoc tamen non est ratione voti sed ex statuto ecclesie, alioquin ordo et votum non essent duo impedimenta matrimonii, sed unum tantum, cuius oppositum dicunt doctores tam theologi[9] quam canoniste. Cum etiam votum sit mere et libere voluntatis, per nullum statutum potest adiungi alicui facto votum nisi vovens voluntarie consentiat, etiam si verbo diceret et mente contradiceret. Possunt ergo multi suscipere sacrum ordinem et de facto suscipiunt qui non vovent continentiam nec expresse seu vocaliter nec mentaliter, et tamen ex susceptione sacri ordinis efficiuntur persone illegittime ad contrahendum matrimonium ex rationabili statuto ecclesie, dato quod nullum votum continentie emitant vocaliter vel mentaliter. Sed quia istud est aliquantulum extra propositum,[10] ideo ad presens dimittatur. Et sic patet quid videtur esse dicendum de prima questione.

[iv] Vide *in marg. sin. not.*

---

[7] This passage too is taken from Durand's Sentence Commentary.

[8] viz. Henry of Ghent, Quodlibet 5 q. 39.

[9] E.g. Royard (fo. 35v).

[10] But see the discussion of conditional vows in Durand's Avignon Quodlibet: 'Utrum votum sub conditione inhonesta sit obligatorium stante conditione', *Quodlibeta Avenionensia Tria*, ed. P. T. Stella (Zürich, 1965) 281–88.

[11] Ad secundam questionem qua queritur an expediat fieri circa hoc aliquam declarationem |*42v*| per sanctissimum patrem dominum nostrum summum pontificem, dicendum est quod sic quia potest prodesse et non obesse.[11]

[12] Ad tertiam questionem qua queritur quali pena sit puniendus ille qui post contractum matrimonium facit se ad sacros ordines promoveri, dicendum est quod cum pene sint arbitrarie prudentes viri cogitabunt de diversis penis que poterint rationabiliter tali culpe adaptari, michi tamen videtur quod sicut ille qui post susceptum sacrum ordinem contrahit de facto matrimonium incidit in sententiam excommunicationis ex iure novo,[12] sic ille qui post contractum matrimonium et non consummatum facit se ad sacros ordines promoveri debet rationabiliter subdi sententie excommunicationis ipso facto, et ulterius, si contigeret uxorem suam decedere, quamvis fuisset unica et virgo, tum ipse deberet fieri persona inhabilis ad beneficium ecclesiasticum obtinendum. Hec videntur probabiliter posse dici de predictis questionibus, salva meliori iudicio alterius cuiuscunque.

---

[11] Compare the beginning of John XXII's 1322 bull *Ad conditorem* (Extrav. Io. XXII 14.3): 'Ad conditorem canonum non est dubium pertinere, cum statuta a se uel predecessoribus suis edita obesse percipit potius quam prodesse' (*Extrauagantes*, 228–9).

[12] Clem. 4. 1. 1 (Friedberg, ii. 1178); cited by Gaucelme (IV.41).

[X]

Idem Episcopus

[1] Non fuit intentionis mee nec aliorum doctorum distinguentium inter matrimonium spirituale et carnale ponere duo matrimonia,[1] sed unum tantum quod nominamus duplici nomine secundum duplicem eius statum vel gradum. Cum enim contractum est matrimonium inter virum et feminam per consensum animorum per verba de presenti expressum carnali copula nondum sequta, vocamus tale matrimonium spirituale quin sit inter personas carnales, virum, scilicet, et feminam. Est etiam ibi obligatio ad carnalem copulam, sed quia nondum est subsequta, potest etiam quilibet coniugum transire ad spiritualem vitam, que est vita religiosa. Ideo vocatum est spirituale. Sed quando matrimonium consummatum est per carnalem copulam, tunc vocatur carnale. Et sic non ponuntur duo matrimonia, sed unum tantum vocatum diversis nominibus secundum diversos status et gradus.

[2] De alio quod dicitur, quod sacris ordinibus est annexum votum continentie, dicendum quod verum est sub hoc sensu, videlicet, quod ecclesia statuit et statuere potuit quod recipientes sacrum ordinem voveant et vovere debeant continentiam. Sed si illi qui ordinantur non consentiant mente in votum continentie nec |*43r*| exprimant voce, aut si exprimant voce, non tamen consentiant mente, vere non est votum quia de ratione voti est quod procedat a voluntate. Votum enim a volendo dicitur.[2] Et tamen talis est persona illegitima ad contrahendum postea matrimonium; est etiam obligatus ad servandum omnia que tenetur servare ille qui vere vovit continentiam. Et est simile: ille enim qui verbaliter consentit in matrimonium et mente disentit, compellitur stare in matrimonio propter verba exterius prolata. De quibus ecclesia iudicat, et tamen nullum est matrimonium propter defectum consensus. Et similiter in proposito quia ille qui suscipit sacrum ordinem et vovet verbaliter continentiam et mente disentit, vel dato quod non voveat

---

[1] See Gregorio da Lucca (XI.10), Giovanni di Napoli (XIV.17), and Pagnotta (XVI.17). Vital criticizes them (I.7).

[2] Cf. Giovanni Pagnotta (XVI.13).

verbaliter vel mentaliter, sed solum suscipiat sacrum ordinem cui ex statuto ecclesie annexum est votum continentie, compelli potest et debet ad servandum omnia, ac si mente et voce vovisset, quia tamen deficit ibi consensus, deficit et votum quod non potest esse sine consensu.

[XI]

|*43v*| Dicta fratris Gregorii de... fratrum heremitarum sancti Augustini Episcopi Soranensis

[1] Cum queritur an post contractum matrimonium per verba de presenti, nulla carnali copula subsequta, susceptio sacri ordinis dirimat matrimonium sic contractum.

[2] Respondeo cum omni reverentia, salva semper determinatione et sententia sanctitatis vestre, ad quam solam dubia emergentia circa fidem et fidei sacramenta spectat decidere, quod non. Quod persuadeo quadruplici ratione.

[3] Quarum prima sumitur ex eo quod vinculum matrimoniale dissolvit.

[4] Secunda ex dissimilitudine que est inter religionis ingressum et susceptionem sacri ordinis.

[5] Tertia ex compossibilitate sacri ordinis cum duplici copula matrimonii coniugali, scilicet, spirituali[i] et carnali.

[6] Quarta vero ex hiis que sunt de solennitate vel essentia sacramenti.

[7] Ad evidentiam igitur prime rationis presuppono tria. Primo quidem cum Apostolo quod per solam mortem vinculum matrimonii dirimatur. Sic enim ait Apostolus ad Rom. VII [2]: *Nam que sub viro est mulier vivente viro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit vir eius soluta est a lege viri.*

[8] Secundo suppono distinctionem de matrimonio datam conformiter a theologis et iuristis, videlicet, quod est matrimonium initiatum et spirituale, quod est per solum spirituum sive animorum consensum per verba de presenti expressum, nulla carnali copula subsequta, aliud vero est matrimonium carnale quia est per carnalem copulam

[i] spirituali *add. Ed.*

consummatum,[1] de qua matrimonii distinctione habetur *XXVII q. II Cum initiatur*.[2]

[9] Tertio distinguo de morte quia est quedam mors carnalis qua anima separatur a carne, et est quedam mors spiritualis, non quidem illa qua anima separatur a Deo per culpam, sed illa qua homo moritur mundo et mundus sibi quia nichil eorum que mundi sunt appetit. De qua morte intelligebat Apostolus[ii] cum dicebat: *Michi mundus crucifixus est et ego mundo* ad Gal. VI [14]. Super quo verbo dicit Gregorius[iii] V *Moralia* in principio: Qui *in amore mundum* non *retinet nec rursum a mundi amore retinetur vicissim sibi utrique extincti |44r| sunt quia dum alter alterum non appetit, quasi mortuum mortuus non attendit*.[3]

[10] Ex premissis igitur presuppositionibus videtur sic: sicut mors carnalis se habet ad matrimonium carnale, sic mors spiritualis ad matrimonium spirituale. Sed mors carnalis matrimonium carnalem, id est, per carnalem copulam consummatum, dirimit et dissolvit, ut dicunt verba Apostoli preassumpta. Ergo mors spiritualis matrimonium spirituale, id est, per solum spirituum et animorum consensum per verba de presenti expressum, dirimet et dissolvet. Sed talis mors spiritualis per solum ingressum religionis incurritur, non autem per susceptionem sacri ordinis, quod apparet quia solus religionis ingressus extinguit hominem mundo totaliter, auferendo sibi illa tria bona quibus homo convivit mundo, videlicet, bona anime auferendo sibi propriam voluntatem quia *sumus domini actuum nostrorum, a principio usque ad finem*, ut dicit Aristoteles 3 *Ethicorum*,[4] et hoc per votum obedientie; aufert etiam sibi bona corporis per votum castitatis et continentie, et bona

---

[ii] Apostolus *in marg. sin. not.*
[iii] Gregorius *in marg. sin. not.*

---

[1] See Vital (I.7), Bertrand de la Tour (II.6), (XII.15), Jean d'Allier (XIII.3), Anonymous Lawyer (XVIII.2), Durand (IX.7, X.1), Gregorio da Lucca (XI.10), Giovanni di Napoli (XIV.17), Pagnotta (XVI.17).

[2] C. 27. q. 2. c. 35 (Friedberg, i.1073).

[3] *Moralia in Job*, V. III. 20 (PL 75 681; CCSL 143 221). Recall that Gregorio was working on a commentary on this work in 1322 for John XXII.

[4] Lib. 3. c. 6 (14b31) *Ethica Nicomachea. Translatio Roberti Grosseteste Lincolniensis sive 'Liber Ethicorum'. B. Recensio Recognita*, ed. R. A. Gauthier (Aristoteles Latinus XXVI, 1–3 fasciculus quartus; Leiden, 1973), 420.

fortune per votum paupertatis voluntarie.[5] Premissa autem bona non aufert homini sacer ordo.

[11] Sed tu dices quod ymmo susceptio sacri ordinis aufert homini bona corporis per votum continentie. Ad quod dicendum secunda ratione quod in religionis ingressu, id est, in ipsa professione, solenne votum exprimitur de meliori bono quam sit copula coniugalis, scilicet, de continentia perpetua, non autem in susceptione sacri ordinis. Quod si ordinatus ad servandam continentiam teneatur, hoc est ex statuto ecclesie, non ex voto. Unde *Distinctione XXVIII* in decretis[6] super illo verbo, *Nullum facere subdiaconum presumant episcopi nisi qui se caste victurum promiserit*, glossator sic dicit: *ecclesia neminem cogit continere sed in ordine quem dat potest imponere legem quam vult*.[7] Ex lege ergo et statuto ecclesie est quod ordinandus ad continentiam teneatur, non ex voto. Unde per episcopum dicitur ordinandis: *Si usque nunc fuistis sompnolenti amodo vigiles, si ebriosi amodo sobrii, si inhonesti amodo casti*.[8]

[12] Tertia ratio sic patet. Si susceptio sacri ordinis dirimeret matrimonium iam contractum, vel hoc esset quia sacer ordo non compatitur secum copulam coniugalem, que consistit in coniunctione indivisibili animorum qua unus coniugum alterius fidem servat, et hoc non est cum prius talem copulam contrahentes possint continentiam vovere matrimonio remanente, sicut patet in matrimonio Beate Virginis et Ioseph, |*44v*| vel hoc esset quia secum non compatitur copulam carnalem que ordinatur ad finem matrimonii qui est proles. Sed hoc etiam non est verum cum matrimonium etiam quoad talem copulam stet cum sacro ordine, ut patet in Grecis, ut patet *D. XXXI c. Quoniam in romani ordinem canonis*[9] et capitulo sequenti *Aliter orientalium ecclesiarum traditio habet aliter huius sancte Romane ecclesie*[10] et capitulo precedenti *Ante triennium*,[11] ubi Gratianus inducit quod a tempore Gregorii statutum fuit quod assumendi ad sacros ordines quod servandam continentiam tenerentur.[12]

---

[5] See Bertrand de la Tour (II.9), Durand (IX.5), Jean d'Allier (XIII.3).

[6] D. 28. c. 1 (Friedberg, i. 100).

[7] *Ordinary Gloss* to D. 28. c. 1 v. *promiserit* (*Decretum... cum glossis*, ed. cit., 178).

[8] From the ordination rite for subdeacons, cf. *De ordinatione subdiaconi* in *Pontificale Romanum* (Rome, 1595; reprint, Rome, 1997), 38.

[9] D. 31. c. 13 (Friedberg, i. 114).

[10] D. 31. c. 14 (Friedberg, i. 115).

[11] D. 31. c. 1 (Friedberg, i. 111).

[12] D. 31. d. a. c. 1 'I. Pars. Tempus quia nondum erat institutum, ut sacerdotes continentiam seruarent. Unde Gregorius scribit Petro Subdiacono Siciliae...' (Friedberg, i. 111).

[13] Quarto id patet quoniam alicui sacramento potest aliquid impugnare dupliciter: vel quia repugnat eius entitati vel reverentie eius et honestati. Quod autem repugnat entitati sacramenti quoad eius formam et materiam tollit et dirimit sacramentum, non autem quod repugnaret eius honestati. Sed sacer ordo in nullo repugnat entitati matrimonii quamvis econverso matrimonium non congruat honestati sacri ordinis, ut apparet in plerisque capitulis distinctionis *XXXI* in *Decretis*.

[14] Preterea matrimonium contractum per verba de presenti obligat equaliter contrahentes. Constat autem quod mulier eximitur a tali vinculo solum per religionis ingressum: si ergo per susceptionem sacri ordinis et per religionis ingressum vir a dicto vinculo eximatur, predictum vinculum matrimonii magis obligaret mulierem quam virum, quod non videtur rationabile et conveniens.[13]

[15] Si dicatur: qui recipit ordinem sacrum obligatur ad illud quod sibi essentialiter est annexum, sed votum solenne essentialiter est annexum susceptioni sacri ordinis, cum votum solennizetur principaliter et per religionis ingressum et per susceptionem sacri ordinis, ut communiter tenetur, cum ergo religionis ingressus ratione solennis voti dirimat matrimonium iam contractum, ergo in vi voti susceptio sacri ordinis dirimet matrimonium sic contractum.

[16] Ad hoc dicendum quod votum proprie sumptum est voluntarium; quod si non est voluntarium, non est votum. In susceptione ergo sacri ordinis, si continentia promittatur, hoc est quia sic vult ecclesia et sicut ecclesia ordinavit.[14] Et quod dicitur votum continentie esse annexum essentialiter susceptioni sacri ordinis, dico quod: sive id dicatur 'essentialiter annexum rei' quod aliqualiter ad essentiam rei pertinet quamvis non |*45r*| principaliter, sicut materia non principaliter ad essentiam rei pertinet, sive id dicatur 'annexum essentialiter rei' quod ad[iv] essentiam rei et principia eius consequitur, sicut frigiditas essentialis est aque. Neutro modo votum continentie susceptioni sacri ordinis est annexum: primo quidem modo non, cum absque omni voto vera in tota essentia sacramenti ordinis esse possit; nec secundo modo quasi votum continentie sic sacrum ordinem essentialiter consequatur sicut

[iv] ad *add. Ed.*

[13] Ultimately this objection comes from Giovanni d'Andrea. But compare Gaucelme (IV.12), Bertrand de Montfavez (V.10), Royard (VIII.2).

[14] See Vital (I.28), Bertrand de la Tour (II.35), Durand (IX.10; X.2), Gregorio da Lucca (XI.16), John of Reading (XV.6), Pagnotta (XVI.13).

calor essentialis est igni et frigiditas aque ut sicut qui recipit aquam, necessario eam recipit cum frigiditate que sibi essentialiter est annexa, sic qui recipit sacrum ordinem necessario continentiam voveat. Dico quod obligatur quidam recipiens sacrum ordinem ad servandam continentiam ex ecclesia hoc rationabiliter statuente. Non omnis autem obligatio est votum, sed libera et spontanea qualis est in religionis ingressu. Et ideo obligatio ad continentiam in religionis ingressu et in susceptione sacri ordinis non iudicantur ad paria.

[17] An autem sit expediens per ecclesiam dictum casum dubium declarari? Dico breviter quod pro salute animarum et ut precludatur via omnibus aliter de sacramentis ecclesie quam institutor eorum Ihesus Christus intellexerit sentiendi et quia doctores presertim in iure de dicta questione varie et contrarie opinantur, necessarium reputo quod fiat aliqua declaratio super hoc.

[18] Qua rursus sint pena plectendi qui post contractum matrimonium ad assumendos sacros ordines se ingerunt cum hoc non sit cautum in iure et pene sint arbitrarie. Taxatio pene mere dependet ab ecclesia. Quia tamen *per que quis peccat per hec* puniri debeat, ut dicitur *Sapientia* XI [17][15] in predicto autem casu, quis iniuriam facit duplici sacramento, pena debita iniurianti duplici sacramento puniri debet qualiscunque sit illa.

[19] Premissa sint dicta sine assertione temeraria et cum debita protestatione quod videt, si in premissis esset aliquid non bene dictum seu determinationi sacrosancte Romane ecclesie facte vel faciende contrarium ex nunc revoco et habeatur pro non dicto.

---

[15] See Royard (VII.27).

[XII]

|*46r*| Hec sunt dicta fratris Hervei magistri ordinis Predicatorum ad tria quesita que sequntur

[1] Prima questio est: utrum matrimonium contractum per verba de presenti, nulla copula subsecuta, dirimatur per susceptionem sacri ordinis sequentem?

[2] Et arguitur quod sic, quia sicut in professione religionis est votum castitatis sollenne, ita etiam in susceptione sacri ordinis. Sed votum castitatis sollenne in professione religionis dirimit matrimonium prius contractum per verba de presenti nulla carnali copula subsecuta. Ergo et cetera. Si dicatur ad hoc quod solennitas voti castitatis non dirimit matrimonium tale sed quia homo in professione religionis moritur civiliter, non sic in susceptione sacri ordinis—contra: quia sicut homo moritur civiliter per professionem religionis quantum ad actum matrimonialem, ita etiam et suscipiens sacrum ordinem moritur civiliter quantum ad actum talem.[1] Sed propter hoc quia moritur civiliter quantum ad actum talem per professionem religionis, professio dirimit matrimonium tale. Ergo et cetera.

[3] Preterea per idem, ut videtur, destruitur res postquam est, per quod impeditur ne sit.[2] Sed susceptio sacri ordinis precedens tale matrimonium impedit ne tale matrimonium sit, ita quod tale matrimonium sequens ipso iure nullum sit. Ergo et cetera.

[4] In contrarium est quia illorum que possunt stare simul, unum non dirimit alterum. Sed matrimonium etiam post carnalem copulam potest stare cum susceptione sacri ordinis sequente. Ergo et cetera.

[5] Prima patet de se ut videtur. Probatio minoris: quia aliquis post carnalem copulam potest suscipere ordinem sacrum, ita quod si episcopus conferat sibi post carnalem copulam subdiaconatum vel alium sacrum ordinem, vere est subdiaconus. Nec tamen tollitur per hoc vel per aliud quodcunque potest tolli vinculum matrimonii post carnalem copulam. Ergo et cetera.

---

[1] See Vital (I.13), Bertrand de la Tour (II.22), Bertrand de Montfavez (V.11), Tessier (VI.2), Giovanni di Napoli (XIV.18), and Robert (XVII.8).

[2] See Bertrand de Montfavez (V.3), Royard (VII.8).

[6] Preterea susceptio sacri ordinis sequens tale matrimonium non efficit, ut videtur, in suscipiente sacrum ordinem nisi quod privatur iure petendi debitum. Sed aliquo privato iure petendi debitum adhuc stat matrimonium, sicut patet *De illo qui cognovit sororem uxoris sue*.[3] Ergo et cetera.

[7] Preterea manente uno et eodem vinculo non mutato, videtur quod equaliter |*46v*| potest tolli. Sed vinculum matrimoniale non mutatum nec augmentatum manet post copulam carnalem sicut ante quia illud vinculum nichil aliud est quam mutua obligatio ad talem actum que semper manet eadem. Ergo equaliter potest tolli post et ante. Sed susceptio sacri ordinis non potest tollere nec dirimere vinculum matrimonii post carnalem copulam. Ergo et cetera.

[8] Preterea nullus potest obligare se in preiudicium alterius. Sed ille qui suscipit sacrum ordinem, si sacer ordo dirimeret matrimonium, obligaret se in susceptione ordinis sacri in preiudicium alterius. Ergo et cetera.

[9] Responsio. Ad evidentiam istius questionis videntur michi tria per ordinem facienda.[i] Nam cum matrimonium sit quedam obligatio qua contrahentes mutuo se obligant ad actum matrimonialem exhibendum, ita, scilicet, quod quilibet coniugum transfert ius corporis sui in alterum quantum ad talem actum, videtur quod primo tractandum sit de obligatione in generali.

[10] Secundo illa que dicentur de obligatione in generali applicanda sunt ad obligationem matrimonialem de qua queritur.

[11] Tertio ponende sunt quedam questiones, non solum questio que queritur, sed etiam quedam alie annexe circa eandem materiam.

[12] Quantum ad primum sciendum est quod in omni obligatione consideranda sunt ista quinque: videlicet, persona obligans, persona cui fit obligatio, res obligata, forma obligationis, et tempus in quo durat ipsa obligatio. Et ex parte cuiuslibet istorum potest contingere quod obligatio vel a principio sit nulla vel postea dissolvatur, verbi gratia, ut si, scilicet, persona esset talis quod non esset iuris sui, et per consequens non posset se vel aliam rem obligare, vel etiam si non haberet ius in re que obligaretur. Ex parte etiam rei obligate: vel quia ipsa res non est obligabilis tali obligatione, sicut ordinatus non potest obligari

---

[i] Responsio prime questionis *in marg. sin. not.*

---

[3] X. 4. 13. 10 (Friedberg, ii. 700).

in servum, vel quia iam est tradita et transiit in ius alterius vel aliquo consimili modo. Ex parte persone cui fit obligatio: quando, scilicet, non est capax talis obligationis vel rei obligate, sicut religiosus non est capax proprii vel uxoris vel alicuius talis, vel quia non acceptat obligationem sibi factam, vel quia postquam acceptavit, renuntiat iuri suo vel aliquid huiusmodi. Ex parte temporis in quo durat obligatio: elapso tempore, tollitur obligatio ipsa.[ii] Si aliquis locaret domum usque ad certum tempus, elapso illo tempore, tollitur obligatio et durante tempore durat obligatio ceteris paribus. Et sic patet de primo.

[13] Quantum ad secundum applicando, scilicet, premissa |*47r*| ad obligationem matrimonialem: sciendum quod in matrimonio persona obligans, persona cui fit obligatio, et ipsa res obligata sunt ipsimet continentes qui seipsos sibimet mutuo obligant quantum ad actum matrimonialem et quantum ad educationem prolis et quantum ad alia que ad hec sequntur. Forma autem obligationis est qua mutuo tradunt se sibi invicem quantum ad predicta.

[14] Tempus vero in quo durat obligatio matrimonii legitime contracti post carnalem copulam est tempus totius vite presentis usque ad mortem naturalem, et hoc quantum ad vinculum matrimonii quia neuter coniugum altero vivente potest contrahere cum quacunque alia persona, licet quantum ad thorum et cohabitationem possit separari, altero coniugum vel ambobus de consensu alterius intrantibus religionem. Et hoc omnes concedunt.

[15] Tempus autem quo durat matrimonium non completum per carnalem copulam est vel usque ad mortem naturalem vel usque ad mortem civilem. Et quod tale matrimonium dissolvatur per mortem civilem, scilicet, per professionem religionis omnes tenent. Ratio autem quam allegant magistri communiter quare matrimonium consummatum per carnalem copulam durat usque ad mortem naturalem, matrimonium vero ante carnalem copulam terminatur per mortem civilem etiam quantum ad vinculum, est: quia, ut dicunt, matrimonium ante carnalem copulam non habet nisi vinculum spirituale tantum nec secutum est aliquid carnale adhuc, et ideo per mortem civilem, que est quasi quedam mors spiritualis, tollitur.[4] Sed in matrimonio consummato per

---

[ii] ipsa] usque *R*

---

[4] See Vital's extended criticism of this term (I.7) which is echoed by Bertrand de la Tour (II.6); Jean d'Allier (XIII.3), Anonymous Lawyer (XVIII.2) all use the term

carnalem copulam secutum est iam aliquod carnale quod auget ipsam obligationem. Et iam magis alter coniugum obligatus est alteri quia per introductionem in possessionem corporalem rei obligate fit res magis obligata. Et persona cui fit obligatio magis lederetur si expoliaretur post carnalem copulam quam ante, et iam ius executionis demandatum est per actum qui ordinatur ad procreationem prolis et eius educationem, que non possunt competere nisi viventi vita seculari, ita quod vinculum ante carnalem copulam videtur esse quedam dispositio ad id quod pertinet necessario ad vitam secularem. Sed carnalis copula sequens est incipere statum necessario pertinentem ad vitam secularem, ita quod possit formari talis persuasio prolis quia illa obligatio, per quam homo adhuc non intravit statum necessario requirentem, sed solum disponit ad intrandum, videtur esse dissolubilis per mortem civilem, que est quasi quedam mors[iii] spiritualis. Et illa obligatio per quam non solum homo disponit ad intrandum vitam secularem, |*47v*| sed iam intravit et possessionem corporalem iam accepit, videtur non dissolvi nisi per corporalem mortem. Sed, sicut dictum est, sic se habet obligatio que est ante carnalem copulam ad illam que est post. Ergo et cetera.

[16] Nec hoc est ex statuto ecclesie quod mors civilis tollat obligationem matrimonii ante carnalem copulam sed ex natura rei. Nam licet ecclesia possit facere de personis illegitimis ad contrahendum legitimas et econverso, tamen matrimonium iam contractum inter personas legitimas manente ipsa legitimitate tempore contractus non potest dissolvere. Si autem queratur quare ecclesia potest mutare materiam matrimonii, faciendo de personis legitimis illegitimas et econverso, cum tamen hoc non possit facere in quibusdam aliis sacramentis, alia questio est.[5] Et si queratur a me, ego paratus sum respondere. Et sic aliquo modo patet de secundo.

[17] Quantum ad tertium ponende sunt VII conclusiones. Prima est quod mors corporalis sive naturalis solvit matrimonium consummatum non solum quantum ad thorum sed etiam quantum ad vinculum, cuius ratio potest patere ex predictis quia, sicut dictum est supra, elapso tempore in quo durat obligatio tollitur obligatio. Sed nulla obligatio

---

[iii] mors *add. Ed.*

---

vinculum spirituale; Durand (IX.7 and X.1), Gregorio da Lucca (XI.10), Giovanni di Napoli (XIV.17), Pagnotta (XVI.17) use the term *matrimonium spirituale*.

[5] Addressed by Vital (I.33), Bertrand de la Tour (II.3, III.3), Royard (VII.8), Jean d'Allier (XIII.6), Pagnotta (XVI.11).

cuiuscunque matrimonii durat ultra tempus vite naturalis presentis quia omnis talis contractus pertinet solum ad vitam presentem in tantum etiam quod si alter coniugum resurgeret post mortem, non teneretur redire ad primam copulam nec econverso.[6] Et hoc etiam patet per Apostolum Rom. VII [2], ubi dicit sic: que *sub viro est mulier vivente viro alligata est legi, si autem mortuus fuerit vir eius liberata est a lege viri.*

[18] Secunda conclusio est quod professio in religione impedit quodcunque matrimonium sequens. Et huius ratio est quia, sicut ex dictis patet, quando defectus est in persona obligante, quantum ad ea que sunt de necessitate obligationis vel in re etiam obligata, obligatio est ipso iure nulla. Sed persona professa in aliqua religione habet utrumque defectum quantum ad obligationem matrimonii. Ergo et cetera. Maior patet. Probatio minoris: quia persona mortua civiliter non potest obligare se nec colligari ad actum matrimonialem nec ad ea que sequntur necessario matrimonium, sicut est educatio prolis et cohabitatio et consimilia. Ergo et cetera.

[19] Tertia conclusio est quod professio in religione dirimit matrimonium contractum per verba de presenti ante carnalem copulam. Et ratio huius patet ex dictis: quia elapso tempore alicuius obligationis tollitur obligatio. Sed termimus usque ad quem exclusive obligat vinculum matrimoniale ante carnalem copulam est mors civilis vel naturalis, ergo quocunque istorum morte veniente civili, scilicet, vel naturali, solvitur matrimonium tale. |*48r*|

[20] Quarta conclusio est quod professio in religione post carnalem copulam non tollit matrimonium quantum ad vinculum quia, sicut dictum est, durante tempore obligationis durat obligatio ceteris manentibus in vigore suo. Sed tempus in quo durat obligatio matrimonii consummati per copulam carnalem est usque ad mortem naturalem exclusive. Ergo ante mortem naturalem semper manet tale vinculum. Sed mors[iv] civilis est citra mortem naturalem. Ergo et cetera. Quod autem cetera maneant in vigore suo patet infra: persone manent et etiam actus matrimonialis manet quantum ad fuisse, ratione cuius tempus solutionis durat usque ad mortem naturalem. Ergo et cetera.

[21] Quinta conclusio est quod professio in religione tollit obligationem matrimonii quoad thorum et quoad cohabitationem, loquendo de

---

[iv] sed mors *rep.*

---

[6] See Vital (I.8).

matrimonio consummato per carnalem copulam, si tamen interveniat consensus utriusque coniugum. Ad cuius evidentiam sciendum quod professio in religione solvit obligationem matrimonii quantum ad thorum et quantum ad cohabitationem, non autem quantum ad vinculum. Quod non sic videtur michi intelligendum, scilicet, quod vinculum matrimonii non obliget ad reddendum debitum quod pertinet ad thorum vel etiam ad cohabitationem et obsequia mutua sine quibus non potest bene esse educatio prolis, sed sic videtur michi intelligendum quod vinculum sive obligatio matrimonii obligat ad tria. Primum est quod neuter coniugum manente obligatione coniugii potest contrahere cum quocunque alio vel habere copulam carnalem licitam, quod pertinet quidem ad bonum fidei et ad bonum prolis, quia non ita bene educatur proles quando alter coniugum, puta vir, habet plures uxores et multo minus si mulier haberet plures maritos, et ad significationem etiam sacramenti in quo significatur quod unius sponse ecclesie, scilicet, est unus sponsus, scilicet, Christus. Secundum est redditio debiti quod pertinet ad thorum ad quod obligat matrimonium in suo perfecto esse. Tertium est cohabitatio et obsequia mutua que sunt necessaria ad educationem prolis.

[22] Primum autem horum, scilicet, non contrahere cum alio vel copulari alteri licite, non tollitur per professionem religionis post matrimonium consummatum usque ad mortem naturalem, cuius ratio dicta est supra, quia tempus in quo durat talis obligatio post carnalem copulam durat usque ad mortem naturalem quia iam inchoavit et accepit possessionem actualem status vite secularis. Et propter hoc cum dico quod in professione |*48v*| religionis post carnalem copulam non tollitur matrimonium quantum ad vinculum, intelligendum est quantum ad totale vinculum quia, scilicet, non tollitur quantum ad primum, ut dictum est, licet tollatur quantum ad secundum et tertium. Ratio autem quare potest tolli obligatio matrimonii quantum ad secundum et tertium, licet non quantum ad primum, est: quia quandocunque aliquis est obligatus alicui in aliquo, ille cui fit obligatio potest renuntiare iuri suo inquantum est in preiudicium eius, licet non possit renuntiare tali iuri inquantum est in preiudicium alterius. Et obligatus sic solvitur a tali obligatione quod potest se quantum ad hoc obligare alteri quia quantum ad hoc liber est. Sed alter coniugum potest renuntiare iuri suo quod habet in altero quantum ad thorum et quantum ad cohabitationem sine preiudicio alterius quia in remittendo ius quod habet quantum ad actum actualem non facit preiudicium alicui nisi sibi ipsi: quia non alteri coniugi, immo facit sibi gratiam, nec proli quia licet teneatur ad educationem prolis procreate, non tamen tenetur ad pro-

creandam prolem nisi in tali casu in quo appareret talis defectus prolis quod non appareret quomodo impleretur numerus electorum nisi tali actui talis persona vacaret,[7] et similiter quantum ad renuntiationem, ad cohabitationem et mutua obsequia dummodo provideatur de educatione prolis iam procreate. Ergo quantum ad ista duo potest quilibet coniugum renuntiare iuri suo, in quo alter sibi tenetur, et obligare se alteri, puta religioni vel cuicunque alii, obligatione repugnante predictis. Quantum autem ad primum, scilicet, quod persona manens in seculo possit contrahere cum alio, sive mulier cum alio viro, quod est monstruosum, vel vir cum alia muliere, totaliter tollit significationem sacramenti et per consequens esset in preiudicium sacramenti. Esset etiam aliquo modo in preiudicium prolis quia secundum matrimonium videretur contrahi non amore prolis sed amore delectationis carnalis, et ideo neuter coniugum potest solvi a vinculo matrimoniali quantum ad primum. Et posset formari sic ratio: quia nullus potest renuntiare obligationi matrimonii in preiudicium sacramenti vel prolis, sed renuntiare obligationi matrimonii sic quod alter coniugum contraheret cum aliquo alio esset preiudicium sacramenti et etiam prolis non huius vel illius signate, sed in preiudicium prolis in communi.

[23] Sexta conclusio est quod sacer ordo preveniens contractum matrimonii impedit matrimonium, ita quod ipsum matrimonium ipso iure nullum est quia matrimonium contractum inter personas illegitimas |*49r*| ipso iure nullum est. Sed susceptio sacri ordinis ex statuto ecclesie facit personam suscipientem illegitimam ad contrahendum. Ergo et cetera.

[24] Septima conclusio est que directe pertinet ad propositum quod susceptio sacri ordinis sequens matrimonium contractum per verba de presenti et ante carnalem copulam non dirimit tale matrimonium quia tale matrimonium non dirimitur nisi per mortem civilem vel corporalem, ut supra dictum est. Sed homo per susceptionem sacri ordinis non moritur carnaliter vel civiliter. Ergo et cetera.

[25] Maior patet ex dictis, minor etiam faciliter patet: quia ille qui est simpliciter sui iuris non est mortuus carnaliter nec civiliter. Sed homo post susceptionem sacri ordinis est sui iuris simpliciter. Ergo et cetera. Et si obiciatur quod talis non est sui iuris quia non potest contrahere, non valet: quia alii sunt qui non possunt contrahere, sicut impotentes ad actum matrimonialem et simpliciter maleficiati qui tamen sunt

[7] See Bertrand de la Tour (III.23).

simpliciter sui iuris. Et si obiciatur contra predicta quod servus qui non est sui iuris potest contrahere matrimonium, ergo etiam religiosus, respondeo: non sequitur, quia servus est sui iuris quantum ad aliquos actus, puta quantum ad actum matrimonialem, quantum etiam ad alios actus, sicut quantum ad habere proprium et quemcunque actum alium civilem, potest esse sui iuris ex dono alterius quia potest fieri liber. Religiosus vero nec est nec potest fieri liber quantum ad quemcunque actum civilem durante vita presenti naturali.

[26] De impedimentis autem aliis a voto sollenni sicut est de dispari cultu et aliis quia non multum pertinent ad propositum, ideo omitto quantum ad presens.

[27] Ad primum ergo in oppositum dicendum quod maior non est totaliter vera quia non eodem modo est votum solenne in professione religionis et in susceptione sacri ordinis quia in professione religionis est votum et mors civilis, non sit in susceptione sacri ordinis, ut patet ex dictis.

[28] Ad secundum quod obicitur contra hoc, dicendum quod maior est falsa quia per susceptionem sacri ordinis sequens matrimonium predictum licet privetur iure petendi, tamen non liberatur a debito reddendi; unde et quantum ad istum actum non equaliter moritur civiliter sicut religiosus. Dato etiam quod equaliter moreretur civiliter quantum ad talem actum precise et in se, non tamen quantum ad sequelam actus quia potest habere domicilium proprium et alia etiam propria que requiruntur ad educationem prolis que est sequela talis actus. Et propter hoc et mulier habet ius in eo quantum ad beneficium prolis, quod inde potest sequi.

[29] Ad tertium dicendum quod non oportet universaliter quod illa destruant rem factam que impedirent futuram.[8] Et quantum ad propositum: susceptio sacri ordinis non potest dirimere matrimonium precedens sicut potest impedire futurum quia propter hoc potest impedire sequens quia ante contractum persona suscipiens sit illegitima; sed susceptio sacri ordinis sequens matrimonium non potest facere quod persone contra |*49v*| -hentes pro tempore contractus non fuerint legitime.

[30] Ad rationes alterius partis quia licet conclusio sit vera in se, non tamen bene concludunt aliqua earum respondendum est. Quando igitur dicitur primo quod illa que simul stant non se dirimunt vel interimunt, dicendum quod verum est eo modo quod possunt simul stare. Nunc

[8] Hervé (XII.3), also Bertrand de Montfavez (V.3), Royard (VII.8).

autem ita est quod sacer ordo susceptus post matrimonium simul stat cum matrimonio, sed susceptio sacri ordinis ante matrimonium non stat cum matrimonio sequente de iure propter causam predictam quia, scilicet, facit personam illegitimam.

[31] Secundam rationem concedo simpliciter.

[32] Ad tertiam dicendum ad minorem quod non equale vinculum matrimoniale ante carnalem copulam et post. Et ideo non oportet quod illud quod dirimit vinculum matrimoniale ante carnalem copulam possit dirimere post quia, sicut dictum fuit, in carnali copula introducitur possessio status vite secularis, non autem ante, sed solum disponitur ad intrandum, sicut supra dictum fuit.

[33] Quartam etiam rationem concedo.

[34] Contra tertiam conclusionem possit obici sic: status religionis habet vigorem ex approbatione ecclesie vel eius statuto,[9] sed ecclesia non potest dirimere matrimonium legitime contractum, ergo nec religio. Dicendum quod status religionis quantum ad tria principalia vota, paupertatis, scilicet, castitatis, et obedientie, non dependet absolute loquendo ab approbatione ecclesie vel statuto quia iam status iste quantum ad ista tria est institutus et approbatus a Christo in apostolis, et quantum ad id quod queritur quia hystorie dicunt quod Dominus beatum Iohannem evangelistam a nuptiis, que solent esse post contractum matrimonium, revocaverit ad religionem apostolorum. Sed verum est quod distinctus habitus et distincte observantie superaddite in quibus possit esse error requirunt approbationem[v] ecclesie. Dato et quod status religionis esset institutus per ecclesiam, tamen dirimere matrimonium non haberet ex solo statuto ecclesie sed ex natura rei statute, que non potest secum compati vinculum matrimoniale. Et ratio huius est quia status in quo homo efficitur nullius sui iuris est incompossibilis cum obligatione ad educationem prolis,[10] sicut si esset statutum per ecclesiam quod omnes sortilegi interficerentur, si interficeretur aliquis coniunx propter statutum istud, non diceretur matrimonium dissolvi ex statuto ecclesie, licet dissolveretur ex natura rei quam statueret ecclesia. Et secundum hoc quando dicitur quod ecclesia non potest dirimere matrimonium

[v] approbationem] approbatione *R*

[9] See Gaucelme de Jean (IV.15), Bertrand de la Tour (II.25), Giovanni di Napoli (XIV.16).

[10] See Vital (I.29), Bertand de la Tour (II.12), Bertrand de Monfavez (V.14).

legitime contractum, intelligendum est sic: videlicet, quod solum statutum ecclesie ad hoc sufficeret nisi concurreret natura rei statute incompossibilis cum matrimonio. Hec que dico hic ut videtur michi sentiunt doctores theologi. Quid autem sentiant doctores iuris pro nunc non vidi. |*50r*|

[35] Secunda questio est utrum expediat declarationem fieri super hoc. Dico quod sic quia expedit quod dubia in hiis que sunt necessaria ad salutem declarentur.

[36] Tertia questio est utrum talis debeat puniri. Dico quod talis ipso facto punitur quia privatur iure petendi debitum et addende sunt alie pene que magis nate sunt compescere talem exorsum, et precipue inducendus esset ad intrandum religionem ante carnalem copulam per quod posset servare[vi] votum suum et liberari ab obligatione uxoris.

[vi] servare] salvare *R*

[XIII]

|*50r*| DICTA MAGISTRI CARMELI, SCILICET, FRATRIS IOHANNIS DE ALESTO, PRIORIS GENERALIS

[1] Queritur utrum susceptio sacri ordinis dirimat matrimonium contractum prius per verba de presenti, nondum tamen per carnalem copulam consummatum, sicut ingressus religionis dirimit ipsum. Et si sic, queritur ulterius utrum expediat de hoc statutum facere. Et tertio qua pena sit puniendus ille qui ordinem sacrum suscepit post huiusmodi matrimonium.

[2] Ad primam questionem sic procedo: quia questio unum supponit, scilicet, quod ingressus religionis dirimit huiusmodi matrimonium, aliud querit, scilicet, utrum susceptio sacri ordinis eodem modo dirimat ipsum,[1] ideo primo respondeo ad suppositum et post dicam ad quesitum. Ad primum respondendo, dico quod ingressus religionis dirimit tale matrimonium. Quod probo per illud quod habetur *Extra De conversione coniugatorum* c. *Ex parte tua § Porro* ubi in fine dicitur *in quo casu compelli potest ut relicto seculo religionis propositum exequatur*.[2]

[3] Probo etiam ratione sic. Illud dirimit huiusmodi matrimonium per quod homo moritur morte spirituali. Sed per religionis ingressum homo moritur morte spirituali. Ergo religionis ingressus dirimit huiusmodi |*50v*| matrimonium. Minorem probo auctoritate et ratione. Auctoritate sic: Apostolus ad Rom. VII [2] dicit quod *mortuo viro soluta est mulier a lege viri.* Et loquitur de muliere et viro ante matrimonium consummatum et post, quod patet per Ambrosium qui in glossa dicit sic: *'Si autem mortuus fuerit vir eius,' et hoc vel morte civili per professionem ante carnalem copulam vel morte naturali post carnalem copulam, 'soluta est a lege viri'.*[3] Ex quo expresse

---

[1] Cf. Durand (IX.2).

[2] X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 584).

[3] From the Commentary on Romans by Pierre de Tarentaise OP, frequently attributed to Nicholas of Gorran OP, cf. F. Stegmüller, *Repertorium Biblicum Medii Aevi* (7 vols.; Madrid, 1941–60) nos. 5800, no. 6868. Also Kaeppeli, *Scriptores*, no. 3339. I have used MS Munich BSB CLM 7941,where this passage can be found on fo. 111rb, and compared it with the printed text *Postilla elucidativa et magistralis super Epistolas Pauli reverendi patris fratris Nicolai de Gorran sacre pagine professoris ac provincialis francie ordinis praedicatorum* (Hagenau, 1502), unpaginated. In neither version is there any mention of Ambrose. This passage is also cited by Anonymous Lawyer (XVIII.1).

patet quod mors spiritualis sive civilis dirimit matrimonium nondum consummatum. Ratione probo sic: sicut se habet mors corporalis ad vinculum corporale, sic mors spiritualis ad vinculum spirituale. Hoc patet per locum a simili. Sed sic se habet mors corporalis ad vinculum corporale quale est in matrimonio consummato que[i] solvit ipsum, ut iam patet per Apostolum, ergo sic se habet mors spiritualis qualis est in religionis ingressu ad vinculum spirituale quale est in matrimonio nondum consummato que solvit ipsum. Et hec responsio tangit causam dissolutionis matrimonii nondum consummati per religionis ingressum que est mors spiritualis. Mortuus enim est religiosus mundo quia non potest uti rebus mundi: non voluntate cum non habet velle propter votum obedientie, non corpore propter votum continentie, non rebus temporalibus propter votum paupertatis evangelice.[4] Et ita patet id quod supponebatur.

[4] Ad id quod querebatur, scilicet, utrum susceptio sacri ordinis eodem modo huiusmodi[ii] matrimonium dirimat, dico quod non. Quod probo per id quod dicitur *Extra De conversione coniugatorum* capitulo preallegato [*Ex parte tua*], ubi dicitur quod illa vidua que votum viduitatis solenne emiserat, tenetur matrimonium consummare nisi religionem velit intrare. Ex quo patet quod solus religionis ingressus dirimit tale matrimonium, cum idem iudicium sit de voto solenni[iii] viduitatis et de voto sollenni quod est in susceptione sacri ordinis quia ordo sacer, inquantum ordo est, non repugnat matrimonio, sed ratione voti continentie annexi. Probo etiam idem per Innocentium in *Summa* sua super illo *Ex parte tua* dicit quod *votum sollenne continentie non dirimit matrimonium contractum ante ipsum votum*.[5] Pro hac etiam parte est Archidiaconus in apparatu VI decretalium in illa decretali *De voto et voti redemptione* [c. *Quod votum*]: *et Bertrandus Prov. qui dicit quod ordo susceptus ante carnalem copulam invita uxore vel nescia nullo modo solvit vinculum et si papa fieret nec aliter religionem intrare, teneretur matrimonium consummare* [...] *ad quod* |*51r*| *facit ut dicit ad observantiam regularem quem solum casum excipit littera illa*

[i] que] quod *R*
[ii] huiusmodi *s. lin. R*
[iii] solenni] dilecti *R*

[4] See Bertrand de la Tour (II.9), Durand (IX.5), Gregorio da Lucca (XI.10).
[5] *Apparatus* ad X. 3. 32. 14 v. *videri* (ed. cit., fo. 426vb). This quotation is also cited by Anonymous Lawyer (XVIII.2).

[. . .] *et hanc sententiam videtur tenere Gaufridus*.[6] Concordat etiam cum hiis Iohannes Andree, qui dicit quod votum sollennisatum per religionis ingressum et per susceptionem ordinis sacri equipperantur quantum ad matrimonium post contractum, non tamen quantum ad dirimendum matrimonium prius contractum.[7]

[5] Ad istam eandem conclusionem probandam adduco auctoritatem predictam Apostoli, qui nullam causam dissolutionis matrimonii assignat nisi mortem. Ex quo arguo sic: per illud solum solvitur matrimonium predictum per quod homo moritur morte spirituali vel civili, salva consistentia corporali. Sed per solum religionis ingressum homo moritur modo predicto. Ergo solus religionis ingressus dirimit predictum matrimonium et sic non susceptio ordinis sacri.

[6] Maior probata est iam per Apostolum. Et minor quantum ad hoc dicitur quod per religionis ingressum homo moritur morte spirituali vel civili. Sed quod[iv] hoc fiat solum per religionis ingressum patet quia in ordinis sacri susceptione homo non perdit sic usum omnium rerum mundi sicut in religione. Licet enim ordinatus perdat usum corporis propter votum continentie, non tamen perdit velle et nolle nec usum rerum temporalium, et ideo non dicitur mortuus sed magis mutilatus. Et si queratur quare matrimonium consummatum non ita bene dirimitur per religionis ingressum sicut non consummatum, dicendum quod hoc est quia de se non est dissolubile nisi per mortem corporis, ut iam per Apostolum patuit. Et si queratur causa, dicendum quod hec est quia iam corpus unius actualiter traditum in potestate alterius, et ideo iam non valet ipsum alteri tradere. In matrimonio autem non consummato, non est facta traditio actualis. Et ideo potest ipsum alteri tradere, non tamen cuicunque nec per quodcunque sed solum prelato per religionis ingressum. Et si queris quare non per ordinis sacri susceptionem, dico quod hoc est quia sola mors civilis vel corporalis matrimonium dirimit, ut patuit per Apostolum, et ordinis sacri susceptio non est aliqua mors. Et si queratur quare magis mors civilis dirimat quam mutilatio, nescio

[iv] quod *s. lin. R*

[6] This is a quotation from Guido de Baysio's commentary on the *Liber Sextus*, VI. 3. 15. 1 v. *sacri ordinis Archidia. super sexto decre.* (Lyons, 1527), fo. 99va. Alluded to by Vital (I.34).

[7] VI. 3. 15. 1 v. *consummatum*: 'Quia equiparat ista quoad dirimendum matrimonium post contractum quasi quoad dirimendum prius contractum paria non sint immo disparia' (MS Munich BSB CLM 4506, fo. 72rb).

causam, sed solum Apostoli dictum habeo et in talibus sufficit auctoritas. Sicut si queratur quare magis conficimus de tritico quam de ordeo, dico: quia credimus sic confecisse qui si voluisset aliter ordinare, potuisset, sic in proposito credimus Apostolum a |*51v*| Deo hoc habuisse.

[7] Patet igitur responsio ad questionem. Sed quia Hostiensis nititur in *Summa* sua questionem oppositam probare, idcirco ne eius opinio vera videatur ad sua argumenta respondeo. Arguit enim sic: *hec duo vota*, scilicet, votum solenne quod est in susceptione ordinis[v] et ingressu religionis, *equipperantur, ut patet De vita et honestate clericorum c. Clericus si tonsura*,[8] *XX q. secunda c. I*.[9] Ergo si unum dirimit, et aliud.

[8] Item *multi sancti a domino sunt vocati a nuptiis et in seculo domino servierunt in heremo XXVII q. II § Ecce quod coniugati.*[10] *Sed heremita non est religiosus XIX q. ult*.[11] Ergo et cetera.

[9] Item ut *ex hiis iuribus apparet et multis aliis licitum est propositum melioris vite assumere. Unde et 'qui dat nuptui bene facit et qui non dat nuptui melius facit'* [cf. 1 Cor. 7:38]. *Ergo melius est continere* post matrimonium nondum consummatum.

[10] Item *promotus in subdiaconatum liberatur a servitute domini prestando alterum de servis non ordinatis*.[12] Ergo et a servitute matrimonii. Unde *dicit capitulum quod de carnali matrimonio fit spirituale coniugium XXXI d. Lex continentie*.[13]

[11] Item *ita solennisatur votum per unum* sicut per aliud *et fortius et citius per ordinis susceptionem.* Ergo sicut dirimit votum solennisatum per religionis ingressum, ita votum solennisatum per sacri ordinis susceptionem.[14]

[12] Ad primum dicendum quod licet equipperentur quantum ad hoc quod uterque potest revocari a religione, scilicet, in minori etate ipsam ingrediens et in minori etate sacrum ordinem suscipiens,[15] non tamen equipperantur quantum ad omnia, ut dicit Iohannes Andree: quia ambo

---

v ordinis *rep.*

---

8 X. 3. 1. 6 (Friedberg, ii. 449).
9 C. 20. q. 2. c. 1 (Friedberg, i. 847).
10 C. 27. q. 2. d. p. c. 26 (Friedberg, i. 1070).
11 C. 19. q. 3. d. p. c. 8 (Friedberg, i. 842).
12 Cf. D. 54. d. p. c. 8 (Friedberg, i. 208).
13 D. 31. c. 10 (Friedberg, i. 113).
14 Citations in notes 8–13 taken from Hostiensis, *Summa Aurea* (loc. et ed. cit., 1117–8).
15 See Giovanni di Napoli (XIV.29).

dirimunt matrimonium contractum post et non contractum prius.[16] Et ratio diversitatis est quia per utrumque votum ante matrimonium iam datum est corpus in potestate prelati, et ideo non potest alteri dari. Sed post matrimonium nondum consummatum, ante tamen ista vota non est adhuc corpus alicui datum. Et ideo potest dari, non tamen per quoscunque sed solum per religionis ingressum et ratio iam visa est.

[13] Ad secundum dicendum quod illi qui relictis uxoribus *in heremo domino servierunt*, spiritus sancti consilio hoc fecerunt speciali.[17] Et ideo non est hoc trahendum ad consequentiam.[18]

[14] Ad tertium dicendum quod non licet semper *propositum melioris vite assumere* quia tunc post consummatum matrimonium altero invito liceret continere.[19] Et quando dicitur quod qui *non nubit melius facit*, dico quod dicit Apostolus de illo qui nunquam nupsit.

[15] Ad quartum dicendum quod servus ordinatus inscio domino restituendus est ei, ut |*52r*| dicitur frater Thomas.[20] Verum est tamen quod dominus eius potest ipsum quitare vel alium loco eius recipere. Mulier autem non potest ipsum quitare nisi velit continere quia ex quo contraxit cum isto, reddidit se ineptam ad contrahendum cum alio, vivente ipso, et sic oportet ipsum et non alium recipere vel continentiam vovere.

[16] Ad quintum dicendum quod licet votum ita sollempnizetur per ingressum religionis sicut per sacri ordinis susceptionem, non tamen ita[vi] per unum moritur sicut per aliud.

[17] Ad secundam questionem qua queritur utrum, supposito quod religionis ingressus matrimonium predictum dirimat et non sacri ordinis susceptio, hoc declarari debeat, dico quod sic, quia illud per quod homines possunt sibi a malo cavere declarari debet. Sed declaratio talis est huiusmodi cum ex eius opposito multi possent promoveri ad ordines

---

[vi] ita *s. lin. R*

---

[16] *Ordinary Gloss* to VI. 3. 15. 1 v. *sacri ordinis*: 'ut supra qui clerici vel voventi c. i et ii. In minoribus autem licite contrahitur ut supra de clericis coniugatis c. i. Et ex eo quod hic equiparat professionem religionis et sacrum ordinem… Quia equiparat ista quoad dirimendum matrimonium post contractum quasi quoad dirimendum prius contractum paria non sint immo disparia' (MS Munich BSB CLM 4506 fo. 72rb).

[17] 'Tales hoc fecerunt de privato consilio spiritus sancti' (Giovanni di Napoli, XIV.30). Also see Bertrand (II.8), Royard (VIII.2).

[18] See Robert (XVII.5).

[19] See Giovanni di Napoli (XIV.31).

[20] *Contra doctrinam retrahentium a religione*, 12; *Summa Theologiae* IIa IIae q. 189 art. 5 c. In both cases, Aquinas is citing D. 54. c. 5.

sacros uxores suas dimittendo et sic peccarent mortaliter iniuriam matrimonio faciendo. Ergo hoc debet declarari et sub statuto poni. Et si dicatur quod multi habebunt scrupulum et scandalizabuntur, et non solum ipsi sed alii quia multi sunt qui tales ordines susceperunt uxoribus dimissis, dicendum quod si habeant[vii] scrupulum, supponendum est quod petant veniam et agant condignam penitentiam. Quod si non faciant, culpa erit eorum.

[18] Ad tertiam questionem qua queritur qua pena puniendus sit qui post huiusmodi matrimonium ordinem sacrum suscepit, credo quod a beneficio ecclesiastico, si quod haberet, esset deponendus et quod mortua uxore non posset in susceptis ordinibus ministrare nec ad ceteros alios ordines promoveri, et interim aliqua pena corporali, puta ieiunii vel peregrinationis, secundum arbitrium sui diocesani puniretur nisi conversatio laudabilis appareret.

[vii] habeant] habeat *R*

[XIV]

|*52r*| Dicta fratris Iohannis de Neapoli ordinis fratrum predicatorum sacre pagine professoris

|*52v*| [1] Questio est utrum matrimonium contractum per verba de presenti et non consummatum per carnalem copulam solvatur per susceptionem sacri ordinis sicut solvitur per professionem religionis, ut patet *Extra De conversione coniugatorum Verum post consensum*,[1] *Ex publico*,[2] et *Ex parte*.[3]

[2] Et primo videtur quod solvatur quia sacer ordo et religio *equipperantur ut patet XX q. II c. 1*[4] *et Extra De vita et honestate clericorum c. Clericus si tonsura*.[5] Sed religio solvit tale matrimonium, ergo et sacer ordo.

[3] Preterea[i] *Multi sancti a domino sunt vocati a nuptiis et in seculo domino servierunt in heremo XXVII q. II Ecce quod coniugati*.[6] *Heremita tamen non est religiosus, cum possit habere proprium et de eo testari XIX q. ult. Econtra Paulus*.[7] Ergo non sola religio solvit matrimonium.

[4] Preterea[ii] *Licitum est propositum melioris vite assumere* secundum iura. Sed continentia, quam vovet suscipiens sacrum ordinem est maioris perfectionis quam matrimonium. Ergo licite aliquis post matrimonium suscipit sacrum ordinem.[iii] Et confirmatur ratio quia idem iudicium videtur esse de voto seu iuramento et de matrimonio. Sed non est *voti promissi violator* [...] *qui in melius commutavit, ut dicitur Extra De iureiurando c. III*[8] *et De voto et voti redemptione c. Scripture*.[9] Ergo idem dicendum est de matrimonio.

---

[i] 2 *in marg. sin. not. rub.*
[ii] 3 *in marg. sin. not. rub.*
[iii] *Homoeoteleuton*; est...ordinem *add. Ed.*

---

[1] X. 3. 32. 2 (Friedberg, ii. 579).
[2] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).
[3] X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 583–4).
[4] C. 20. q. 2. c. 1 (Friedberg, i. 847).
[5] X. 3. 1. 6 (Friedberg, ii. 449).
[6] C. 27. q. 2. d. p. c. 26 (Friedberg, i. 1070).
[7] C. 19. q. 3. d. p. c. 8 (Friedberg, i. 842).
[8] X. 2. 24. 3 (Friedberg, ii. 360).
[9] X. 3. 34. 4 (Friedberg, ii. 590).

[5] Preterea[iv] idem iudicium est de servitute respectu Domini et de servitute matrimonii. *Sed promotus in diaconum liberatur a prima servitute, prestando alium LIIII D. c. De rebus*[10] et *Ex antiquis*.[11] Et similiter ordinatus in sacerdotem ab episcopo scienter ut patet *Extra Qui filii sint legitimi c. Per venerabilem*,[12] *ubi 'preterea etiam si simplex episcopus'*. Ergo a secunda. *Unde canon dicit* quod cum suscipitur ordo *de carnali matrimonio fit spirituale coniugium XXXI d. Lex continentie*[13] *et c. seq*.

[6] Preterea[v] *Non sunt nisi duo genera hominum, scilicet, laicorum et clericorum XII q. I. Duo*.[14] *Sed subdiaconus cum non possit redire ad seculum,* non est dicendus laicus seu secularis. Ergo est religiosus.

[7] Preterea[vi] votum continentie sollennizatur per professionem religionis et per susceptionem sacri ordinis. Sed primo modo solennizatum solvit predictum matrimonium, ergo et secundo.

[8] Preterea[vii] *Antequam esset regula beati Benedicti vel aliqua alia certa religio statuta matrimonium solvebatur, ut patet in Iohanne Evangelista, in dicto c. Ecce XXVII q. II*.[15] Ergo non sola religio solvit matrimonium.

[9] Preterea[viii] idem iudicium videtur esse de episcopatu et de sacro ordine. Sed episcopatus solvit tale matrimonium, ergo et sacer ordo. Probatio minoris. Religio solvit tale matrimonium. Sed episcopatus solvit religionem quia secundum iura *animarum regimen avocat religiosum a religione*.[16] Ergo multo magis episcopatus solvit tale matrimonium.

[10] Sed contra. Si sacer ordo solveret tale |*53r*| matrimonium sicut religio, hoc iura expressissent sicut exprimunt de religione. Sed non exprimunt. Ergo non est hoc dicendum.[17]

[11] Ratio. Ad evidentiam huius questionis[ix] primo premittenda sunt duo propter declarationem tituli questionis. Et primum est quod

---

[iv] 4 *in marg. sin. not. rub.*
[v] 5 *in marg. sin. not. rub.*
[vi] 6 *in marg. sin. not. rub.*
[vii] 7 *in marg. sin. not. rub.*
[viii] 8 *in marg. sin. not. rub.*
[ix] Responsio prime questionis *in marg. sin. not. rub.*

---

[10] D. 54. c. 8 (Friedberg, i. 208).
[11] D. 54. c. 9 (Friedberg, i. 209).
[12] X. 4. 17. 13 (Friedberg, ii. 714–6).
[13] D. 31. c. 10 (Friedberg, i. 113).
[14] C. 12. q. 1. c. 7 (Friedberg, i. 678).
[15] C. 27. q. 2. d. p. c. 26 (Friedberg, i. 1070).
[16] Citations in notes 4–14 from Hostiensis, *Summa Aurea* (loc. et ed. cit., 1118).
[17] Ibid.

questio presens non intelligenda de suscipiente ordinem sacrum, uxore volente et continentiam profitente, quia constat quod in tali casu solvitur matrimonium, saltem quoad thorum, etiam post carnalem copulam, ut patet *Extra De conversione coniugatorum c. Coniugatus*[18] et *Sane*.[19] Sed est intelligenda de suscipiente sacrum ordinem uxore inscia vel invita.

[12] Secundum est quod matrimonium potest intelligi solvi dupliciter, scilicet, quoad thorum solum, manente vinculo, ut cum quis dimittit uxorem propter fornicationem, ut patet Mt. XIX [9], vel cum ambo coniuges de communi consensu ingrediuntur religionem. Quod enim inter tales maneat vinculum coniugale patet quia unus non potest etiam de licentia alterius alicui persone tertie matrimonialiter copulari. Vel quoad vinculum, ut cum unus coniugum altero inscio vel invito ingreditur religionem ante carnalem copulam post matrimonium contractum per verba de presenti. Quod enim tunc solvatur vinculum coniugale inter eos patet quia remanenti in seculo *licitum est ad secunda vota transire*, ut dicitur *Extra De conversione coniugatorum* c. *Verum*.[20]

[13] Questio autem presens intelligenda est non solum de solutione quoad thorum, sed etiam quoad vinculum. Quod patet ex duobus. Primo quia additur in titulo questionis *sicut solvitur per professionem religionis*, per quam solvitur etiam quoad vinculum, ut supra dictum est et probatum. Secundo quia matrimonium manente vinculo non potest solvi quoad thorum nisi de consensu utriusque, ut cum ambo post carnalem copulam ingrediuntur religionem vel propter culpam alterius ut[x] in casu fornicationis, quorum neutrum supponitur esse in casu proposito.

[14] Quibus duobus suppositis sciendum est quod circa hanc questionem sunt due opiniones inter iuristas quia Ostiensis in *Summa* sua in titulo *De conversione coniugatorum* dicit quod ordo sacer susceptus solvit tale matrimonium, cuius rationes sunt argumenta facta in obiciendo. Alii autem, fere omnes, dicunt oppositum, quod videtur ad presens dicendum tamquam magis probabile. Et potest hoc probari multipliciter.

[15] Primo quia si sacer ordo susceptus solvit tale matrimonium, aut hoc est ratione ipsius ordinis sacri aut ratione continentie voti emissi tacite vel expresse in talis ordinis susceptione aut ratione sollennitatis

---

[x] ut] aut *R*

---

[18] X. 3. 32. 5 (Friedberg, ii. 580).
[19] X. 3. 32. 6 (Friedberg, ii. 580); Cf. Royard (VII.5).
[20] X. 3. 32. 2 (Friedberg, ii. 579).

talis voti, quod est solenne, sicut et votum continentie quod emittitur in professione religionis, ut patet *libro 6 De voto et voti |53v| redemptione Quod votum*.[21] Non potest dici primum quia sacer ordo, nisi emittatur[xi] votum continentie, non tollit, sed stat simul cum matrimonio, ut patet in ecclesia orientali seu Grecorum. Nec potest dici secundum quia votum simplex continentie est vere votum. Et tamen secundum omnes non dirimit matrimonium contractum per verba de presenti, cuius ratio est in promptu, quia traditio alicuius rei facta alicui non tollitur per sequentem promissionem eiusdem rei factam alteri. Sed in contractu matrimoniali per verba de presenti unus coniugum tradit potestatem corporis sui alteri. In voto autem simplici est sola promissio, in quo differt a voto sollenni secundum communem doctrinam. Ergo et cetera. Nec potest dici[xii] tertium quia licet per statutum ecclesie persone possint reddi illegitime ad contrahendum, sic quod matrimonium de facto contractum a talibus personis post tale statutum est nullum, ut patet in gradibus prohibitis et in multis aliis casibus, tamen per nullum statutum ecclesie matrimonium legitime contractum inter personas legitimas ad contrahendum tollitur. Sed sollennitas voti est ex statuto ecclesie et ex statuto ecclesie votum continentie sollennizatur in susceptione sacri ordinis. Ergo licet per statutum ecclesie possit fieri quod existens in sacris, si de facto contrahat matrimonium, talis contractus fit nullus, ut patet *Extra libro 6 De voto et voti redemptione* c. *Quod votum*. Non tamen, ut videtur potest facere, quod ordo superveniens matrimonio contracto tollat ipsum, ut dicitur *Extra libro 6 De voto et voti redemptione Quod votum*: *Voti sollennitas ex sola constitutione ecclesie est inventa, matrimonii vero vinculum ab omnium rerum conditore ipsum in paradiso et in statu innocentie instituente, unionem et indissolubilitatem accepit*.[22] Ubi dicit glossa: *Matrimonium a Deo institutum, fortius est voti sollennitate ex constitutione ecclesie introducta*.[23]

[16] Sed ad hanc rationem dicet aliquis quod etiam omnis religio habet robur ex institutione seu approbatione ecclesie.[24] Ergo pari ratione

---

[xi] emittatur] emittant *R*
[xii] dici *add. Ed.*

---

[21] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).
[22] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).
[23] *Johannes Monachus picardus cisterciensis Glossa Aurea nobis priori loco super sexto decretalium libro addita* (Paris, 1535; reprint Darmstadt, 1968), fo. 321rb.
[24] Compare Bertrand de la Tour (II.25), Gaucelme de Jean (IV.15), Hervé (XII.34).

matrimonium contractum per verba de presenti et non consummatum, non tollitur per professionem religionis, quod falsum est. Ad quod dicendum est: non est simile quia licet omnis religio habeat robur ex institutione seu approbatione ecclesie, tamen votum sollenne continentie est ei annexum ex se et non ex statuto ecclesie, ut patet *Extra De statu monachorum* c. *Cum ad monasterium* in fine.[25] Sed econtra ordo sacer est ex institutione Christi et non ecclesie sicut et omnia sacramenta nove legis. Votum autem sollenne continentie est ei annexum non ex se sed ex institutione ecclesie. Et ideo professio religionis solvit secundum se tale matrimonium, non autem ordo sacer nec secundum se nec ratione voti emissi continentie.

[17] Preterea et ad evidentiam[xiii] |*54r*| huius rationis[xiv] est sciendum quod sicut est duplex matrimonium, scilicet, carnale, quod est per carnis copulam consummatum, et spirituale, quod est contractum per mutuum consensum animorum expressum per verba de presenti et non per carnis copulam consummatum, sic est duplex mors, scilicet, carnalis, que est per separationem anime a carne et spiritualis, seu civilis, qua quis moritur mundo[xv] quoad concupiscentiam carnis seu delicias per[xvi] votum continentie, et concupiscentiam oculorum seu divitias per votum paupertatis, et superbiam vite seu honores et pompas per votum obedientie, ad que tria reducitur omne quod est in mundo, ut patet prima Io. 2 [16].[26] Et talis mors est in professione religionis, per quam de seculari efficitur non secularis et religiosus. Quo supposito sic arguitur: sicut se habet matrimonium carnale ad mortem carnalem, sic se habet spirituale ad spiritualem. Sed matrimonium carnale, hoc est, post carnis copulam, solvitur quoad vinculum per mortem carnalem tantum secundum illud Apostoli 1[xvii] ad Cor. 7 [39], *Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius vivit. Mortuo autem viro soluta est a lege viri* [Rom. 7:2]. Ergo matrimonium spirituale, id est, contractum per verba de presenti ante carnalem copulam, solvitur quoad vinculum per solam mortem

---

xiii 2a *in marg. dex. not. rub.*
xiv huius rationis *in marg. sin. add. (cf. catchword from 53v)*
xv in *ante* mundo *del. Ed.*
xvi per *add. Ed.*
xvii 1] 2 *R*

---

25 X. 3. 35. 6 (Friedberg, ii. 599–600).
26 ‘Quoniam omne quod est in mundo concupiscentia carnis, et concupiscentia oculorum, et superbia vite’.

spiritualem predictam, que est solum in professione religionis, non autem in susceptione sacri ordinis. Unde et ordinatus non ingrediatur religionem dicitur et est clericus secularis, quod non[xviii] esset verum si esset mortuus seculo.

[18] Et si dicatur quod saltim quoad actus venereos seu carnalem copulam talis moritur seculo per votum solenne continentie, licet non moriatur quoad alia duo supradicta, hoc[xix] non valet propter duo. Primo quia carnali copule non moritur ratione sacri ordinis, ut supra declaratum est, sed solum ratione voti continentie emissi ex statuto ecclesie in susceptione sacri ordinis, quod, ut supra probatum est, non potest tollere tale matrimonium. Secundo quia hoc non videtur esse mors, sicut etiam impossibile est hominem in parte mori carnaliter et in parte non, sed videtur esse mutilatio quedam spiritualis. Mutilatio autem carnalis non tollit matrimonium carnale consummatum per carnalem copulam. Ergo nec spiritualis tollit spirituale. Preterea arguitur[xx] tertio ad idem et quasi in idem redit. Traditio alicuius rei facta alicui usque ad certum tempus non potest tolli infra illud tempus per traditionem eiusdem rei factam alteri de facto. Sed in mutuo consensu expresso per verba de presenti unus coniugum tradit potestatem corporis sui alteri et econverso, quousque vivunt civiliter seu seculo aut mundo modo supra exposito. Ergo |*54v*| predicta traditio non potest tolli per quamcunque traditionem corporis factam per votum sollenne ad perpetuam continentiam nisi alter vel ambo profiteantur religionem. Et potest contra tertiam rationem argui et responderi sicut et contra secundam.

[19] Preterea[xxi] ius est expressum quod per professionem religionis solvitur tale matrimonium, ut patet in preallegatis capitulis, non autem per susceptionem sacri ordinis. Ergo primum est dicendum, non autem secundum. *Tolerabilius est enim aliquos contra statuta hominum dimittere copulatos quam coniunctos legitime contra statuta Domini separare*, ut dicitur *Extra De testibus* c. *Licet ex quadam* in fine.[27] Sed ad hoc respondetur quod idem vel simile iudicium est de professione religionis et de susceptione sacri ordinis, ymmo minus videtur de primo quam de secundo. Et ideo quod

---

xviii non *add. Ed.*
xix hoc] hec *R*
xx 3a *in marg. dex. not. rub.*
xxi 4a *in marg. dex. not. rub.*

---

[27] X. 2. 20. 47 (Friedberg, ii. 337). Also cited by Gaucelme (IV.19) and Anonymous Lawyer (XVIII.4).

exprimitur de primo intelligendum est de secundo et multo magis. Sed hec responsio excluditur per predicta quia non est simile nec de primo minus et de secundo quia religio ex se tollit tale matrimonium quia facit hominem mortuum seculo, non autem sacer ordo.

[20] Preterea[xxii] *Extra De conversione coniugatorum Ex parte tua* sic dicitur: *Etsi possit non inconsulte videri, quod ex quo matrimonium inter legitimas personas per verba de presenti contrahitur illis viventibus, in nullo possit casu dissolvi* [. . .] *Nos tamen nolentes a predecessorum nostrorum vestigiis declinare, qui respondere consulti, antequam matrimonium sit per carnalem copulam consummatum, licere alteri coniugum reliquo inconsulto, ad religionem transire. Ita quod reliquus ex tunc legitime poterit alteri copulari; hoc ipsum tibi consulimus observandum in articulo prenotato*.[28] Ubi satis exprimitur quia tale matrimonium solvitur quoad vinculum solum in casu ingressus religionis et in nullo alio. Sed ad hoc respondetur sicut et ad precedens. Et responsio simili modo excludenda est.

[21] Preterea[xxiii] coniugati aliter ordinari non debent ad sacros ordines aut etiam in episcopos nisi uxoribus consentientibus et habitum mutantibus, *Extra De conversione coniugatorum Coniugatus* et *Sane* et *XXVII q. II Si vir*.[29] Sed ad hoc respondetur quod predicta capitula intelliguntur post matrimonium consummatum,[30] vel si intelliguntur de non[xxiv] consummato, dicunt illud, quod non debet fieri, quod tamen si factum sit, tenet.

Sed neutra responsio sufficit. Non prima quia coniugatus vere dicitur ante carnalem copulam si sit matrimonium contractum per verba de presenti, ut patet Mt. I [18] *Ioseph fili David noli timere accipere Mariam coniugem tuam* et ut patet *XXVII q. II* in multis capitulis et in quarto sententiarum di. 27. Nec secunda quia si sacer ordo solvit tale matrimonium cum sit maioris perfectionis quam ipsum |*55r*| licite post tale matrimonium homo, invita vel etiam nescia uxore, reciperet sacrum ordinem quia licite et virtuose aliquis transit de gradu minoris perfectionis ad gradum perfectionis maioris solventem precedentem gradum.

---

xxii 5a *in marg. sin. not. rub.*
xxiii 6a *in marg. dex. not. rub.*
xxiv non *add. Ed.*

---

28 X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 584). Also cited by Gaucleme (IV.19) and Anonymous Lawyer (XVIII.1).
29 X. 3. 32. 5–6 (Friedberg, ii. 580); C. 27. q. 2. c. 23 (Friedberg, i. 1069).
30 For this objection see Royard (VII.5).

[22] Preterea[xxv] *ex quo tale matrimonium tenuit, consummari debet et ad hoc compellendus est is qui renuit, nisi infra certum tempus religionem intraverit, ut patet Extra De conversione coniugatorum c. Ex publico.*[31] *Nulla alia exceptione obstante ut patet Extra De coniugio leprosorum c. secundo et tertio*.[32] Sed ad hoc respondetur quod subaudiendum est vel nisi ad sacros ordines fuerit promotus cum hec equipperentur. Sed hec responsio superius est exclusa quia probatum est quod non equipperantur quia religio facit hominem mori seculo, non autem sacer ordo. Et religioni est ex se et essentialiter annexum votum continentie, non autem sacro ordini, sed solum ex statuto ecclesie.

[23] Quia tamen non est expressum in iure de sacro ordine quod solvat vel non solvat matrimonium,[33] licet aliqualiter argumentative hoc possit colligi ex iuribus allegatis, videtur quod expediret super hoc fieri aliquam decretalem seu constitutionem huius declarativam et determinativam.[xxvi] Per quod respondeo[xxvii] ad secundam questionem propositam, qua, scilicet, querebatur utrum expediret fieri aliquam decretalem circa materiam supradictam eius declarativam.

[24] Quantum ad tertiam questionem[xxviii] qua queritur qua pena esset puniendus recipiens sacrum ordinem post tale matrimonium, invita vel inscia uxore, videtur dicendum cum Ostiense ubi supra quod talis esset in penam compellendus *religionem intrare. Ad hoc enim cogitur quis propter delictum suum XXXIIII c. Fraternitatis*.[34] Esset autem ad hoc compellendus propter duo.

[25] Primo quia si remaneret in seculo, non posset exigere debitum propter votum continentie sollenne emissum, teneretur tamen reddere post primam carnalem copulam quia uxor non debet privari iure proprio propter culpam viri. Et sic matrimonium esset onerosum mulieri dum oporteret eam semper subire confusionem petendi debitum[35] et esset

---

[xxv] 7a *in marg. dex. not. rub.*
[xxvi] Solutio secunde questionis *in marg. dex. not. rub.*
[xxvii] respondeo] responsio *R*
[xxviii] Solutio tertie questionis *in marg. dex. not. rub.*

---

[31] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).
[32] Quotation from Hostiensis, *Summa Aurea* (loc. et ed. cit., 1119).
[33] 'Sed contra: non invenio expressum in iure quod in hoc casu solvatur matrimonium: ergo non debeo dicere quod solvatur' (ibid., 1118).
[34] D. 34. c. 7 (Friedberg, i. 127).
[35] Bertrand de la Tour makes this same point (II.35).

periculosum viro quia urgente concupiscentia existens iuxta mulierem non petentem debitum de facili posset facere contra votum.

[26] Secundo quia cum sacer ordo sic susceptus non solvat precedens matrimonium, ut supra probatum est, talis vel compelletur consummare matrimonium vel ingredi religionem, supposito quod uxor non possit induci ad votum continentie, ut patet *Extra De conversione coniugatorum* c. *Ex publico*[36] et *De coniugio leprosorum* c. secundo et tertio.[37] Sed non potest de iure compelli ad primum. Ergo compelletur ad secundum.

[27] Probatio minoris. Nullus potest cogi ad peccandum mortaliter,[38] sed talis in prima |*55v*| carnali copula petendo vel exigendo debitum peccat mortaliter, ut probabo, ergo et cetera. Probatio minoris huius pro simili. Vovens aliquid et potens servare illud peccat mortaliter votum frangendo. Sed talis ante consummationem matrimonii potest votum adimplere transeundo ad religionem. Ergo consummando matrimonium peccat mortaliter contra votum suum continentie faciendo. Cum igitur quilibet possit compelli ad servandum quod vovit ad vitandum peccatum mortale, talis potest compelli, et rationabile est quod compellatur ad ingressum et professionem religionis. Unde *Extra De conversione coniugatorum Ex parte tua* in fine dicitur quod *se voto astringens ad observantiam regularem compelli potest, ut relicto seculo religionis propositum exequatur*.[39] Licit autem talis non astrinxerit se voto ad observantiam regularem; astringit tamen se voto ad illud quod servare non potest licite nisi profitendo religionem aliquam seu observantiam regularem, ut supra probatum est.

[28] Ad primum ergo factum in contrarium solutionis date ad primam questionem de predictis tribus, dicendum quod decretum quod allegatur in arguendo non loquitur de sacro ordine, ut patet intuenti, sed de tonsura, quam adequat religioni in hoc solo, quod tonsura vel religiosa vestis in minori etate suscepta a parentibus irrita fieri potest;[40] decretalis autem adequat sacrum ordinem religioni in hoc solo, quod clericus qui non est in sacris nec est monasterio a parentibus traditus potest recipere uxorem. Unde predicte auctoritates in nullo sunt contra propositum.

---

36 X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).
37 X. 4. 8 (Friedberg, ii. 691).
38 See Robert (XVII.6).
39 X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 584).
40 See Jean d'Allier (XIII.12).

[29] Ad secundum dicendum quod illi non dimiserunt coniuges, cum quibus, scilicet,[xxix] contraxissent per verba de presenti, sed sponse, cum quibus, scilicet, contraxerant per verba de futuro. Secundum intentionem decreti distinguentur sponsas a coniugibus. Sponsa enim dicitur a sponsione de futuro, coniugium autem perficitur quantum ad essentialia sua in contractu per verba de presenti. Vel dicendum quod tales hoc fecerunt de privato consilio spiritus sancti,[41] qui non subicitur cuicunque legi create matrimonii. Si tamen vita heremitica seu solitaria careret proprio et esset cum obedientia saltim ad episcopum, cui omnes heremite obedire tenentur, liceret ante carnalem copulam post matrimonium contractum per verba de presenti ad ipsam transire.

[30] Ad tertium dicendum quod illa ratio in omnem eventum concludit falsum quia secundum eam sequeretur quod post etiam carnalem copulam viri possent recipere sacrum ordinem et profiteri religionem, quod falsum est secundum omnes.[42] Dicendum ergo ad rationem, *quod propositum melioris vite assumere licitum est* ei qui habet potestatem corporis sui, non autem ei qui non habet, ut patet de servo et de uxorato post carnalem copulam. Stante autem vita seculari, |*56r*| unus coniugum non habet potestatem corporis sui post matrimonium contractum per verba de presenti et ideo non potest recipere sacrum ordinem et remanere secularis, invita vel inscia uxore, ante carnalem copulam. Per que patet etiam responsio ad confirmationem.

[31] Ad quartum dicendum per interemptionem maioris. Obligatio enim unius coniugum est stabilior quam sit servi ad dominum propter duo. Primo quia est sacramentalis. Secundo quia est propter maius bonum, utpote propter prolem procreandam et educandam, corporaliter providendo in hiis que sunt necessaria ad per se sufficientiam vite quod semper, et spiritualiter in ordine ad divinum cultum. Propter quam educationem perfecte faciendam est necessaria perpetua commanentia viri et uxoris. Et ideo licet servus possit a servitute liberari pro solo libito domini absque alia causa quacunque vel ex statuto ecclesie propter aliquam causam rationabilem, ut propter dignitatem sacramenti ordinis, prestando alium servum vel dando pretium sufficiens. Non tamen hoc dicendum est de obligatione unius coniugum ad alium, que est perpetua

[xxix] scilicet] si *R*

[41] See Jean d'Allier (XIII.13), Giovanni di Napoli (XIV.30), Royard (VIII.2).

[42] See Jean d'Allier (XIII.14).

stante vita civili vel naturali modo supra exposito. Cum autem vir promovetur ad sacrum ordinem, uxore volente et continentiam profitente, dicitur de carnali coniugio fieri spirituale, ut decretum exponit, quia necessaria subministrare debita vero reddere non valet.

[32] Ad quintum dicendum quod Ieronimus in illo decreto[43] per laicos, ut exponit ipsemet, intelligit seculares uxoratos. Sub primo autem genere, scilicet, *mancipatorum divino officio* comprehendit, ut etiam dicit consequenter ibidem, duo genera, scilicet, clericos coronam in signum regis habentes et Deo devotos conversos, per quos intelligit religiosos de quibus ibi subdit quod *rasio capitis in eis temporalium omnium depositio. Illi enim victu et vestitu contenti nullam inter se proprietatem habentes, debent habere omnia communia*. Et sic in universo sunt tria genera Christianorum secundum intentionem Ieronimi ibi, scilicet, laici uxorati, clerici seculares, et religiosi. Unde non sequitur *subdiaconus non potest redire ad seculum* accipiendo uxorem, ergo est religiosus. Potest enim habere proprium, quod est contrarium omni religioni, ut patet *Extra De statu monachorum* c. *Cum ad monasterium* in fine.[44]

[33] Ad sextum patet responsio per dicta in prima ratione adducta ad primam principalem conclusionem.

[34] Ad septimum dicendum quod *antequam esset regula beati Benedicti* vel alia ab ecclesia approbata, fuit religio apostolorum qui fuerunt primi et summi relig-|*56v*|iosi, ad quam religionem fuit vocatus beatus Iohannes evangelista. De vocatione autem aliorum que tangitur in eodem argumento, dictum est supra in solutione secundi argumenti.

[35] Ad octavum dicendum per interemptionem minoris, et ad eius probationem dicendum et per interemptionem minoris. Non enim episcopatus solvit religionem. Quere de hoc in secunda secunde questione 185 articulo ultimo.[45]

---

[43] He is referring here to *Duo sunt*, C. 12. q. 1. c. 7 (Friedberg, i. 678), cited as an authority at the beginning of this *quaestio*.

[44] X. 3. 35. 6 (Friedberg, ii. 599–600).

[45] *Summa Theologiae*, IIa IIae, q. 185 a. 8: 'Utrum religiosi qui promoventur in episcopos, teneantur ad observantias regulares'.

[XV]

|*56v*| Dicta magistri fratrum minorum, scilicet, fratris Iohannis de Reding

[1] Utrum accipiens aliquam in uxorem per verba de presenti et post recipiens sacros ordines teneatur redire ad uxorem?

[2] Ad istam questionem, sine preiudicio et cum correctione sedis apostolice quia tangit aliquo modo sacramentum matrimonii, dico quod susceptio sacri ordinis post matrimonium contractum per verba de presenti non dirimit matrimonium illud iam contractum. Et ad hoc ostendendum distinguo quod aliud est matrimonium, aliud contractus matrimonii, aliud sacramentum matrimonii.[1] Matrimonium est obligatio vel vinculum indissolubile inter marem et feminam ex mutua translatione potestatis corporum suorum. Contractus matrimonii est illa translatio mutua potestatis corporum vel actus mutuus voluntatum quo fit ista translatio potestatis corporum. Sacramentum matrimonii est signum efficax gratie concomitans illum actum.

[3] Hiis suppositis arguo ad propositum sic: nullum vinculum vel obligatio immediate instituta a Deo potest solvi per vinculum superveniens nisi auctoritate Dei vel ecclesie vel capitis ecclesie hoc determinantis quod tenet vicem Dei in terris. Hoc patet quia vinculum institutum per superiorem non potest solvi per inferiorem non gerentem vicem superioris. Sed vinculum sive obligatio in contractu et etiam in matrimonio et sacramento matrimonii est immediate instituta a Deo. Per susceptionem sacri ordinis sequentem, que videtur vinculum superveniens, |*57r*| non debet solvi nisi auctoritate Dei vel ecclesie vel capitis ecclesie gerentis vicem Dei. Sed non invenitur Deus ordinasse matrimonium dirimi sic nec ecclesia secundum iura.

[4] Minor probatur quoad tres eius partes. Quoad contractum matrimonii patet quod ille contractus fuit immediate institutus a Deo in statu innocentie, ut dicitur Gen. 2 [23] *Nunc os* et cetera, et [1:28] *Crescite et multiplicamini*, et post lapsum Gen. 3 [16] *Multiplicabo conceptus tuos* et Gen. 9 [1] *Crescite et multiplicamini*, et est institutio per modum precepti affirmativi, ideo non obligat ad semper sed pro tempore neces-

---

[1] See Pagnotta (XVI.3).

sitatis. Quoad secundum de matrimonio, scilicet, quoad obligationem indissolubilem, quod illam immediate instituit Deus patet Gen. 2 [24] *adherebit uxori sue*, etiam quoad eius indissolubilitatem. Et tertio quoad[i] sacramentum matrimonii, cum sit sacramentum nove legis, Mt. [19:6] *Quod Deus coniuxit homo non separet*, confirmatur. Circa illa que per se pertinent ad sacramenta ecclesie instituta immediate a Deo non licet aliquid immutare nec opinari nisi secundum determinationem ecclesie quia sicut habetur *Extra De hereticis Ad abolendam*: Non est aliter sentiendum de sacramentis ecclesie quam sentit Romana ecclesia.[2] Sed ad matrimonium per se pertinet obligatio indissolubilis instituta a Deo tamquam *ecclesie capite*, ut patet *Extra De voto et voti redemptione* [*Quod votum*] et est in 6.[3] Que obligatio precedens non solvitur secundum determinationem ecclesie nisi per introitum religionis, non autem per susceptionem ordinis sacri. Ergo hoc est sentiendum.

[5] Minor probatur: *Extra De conversione coniugatorum Ex parte*, ubi dicitur de muliere que contraxit cum quodam per verba de presenti quod *si velit in domo propria remanere quasi propositum* [. . .] *servatura nichilominus conservandum est matrimonium iam contractum, nisi se voto astrinxerit ad observantiam regularem*.[4]

[6] Secundo arguo ad propositum et quare ecclesia magis determinavit quod introitus religionis impedit matrimonium prius contractum quam susceptio sacri ordinis. Quia autem illa determinatio est per legem positivam etiam humanam, difficile est assignare rationem demonstrativam.[5] Arguo igitur probabiliter primo sic: quandocunque est dare duo vota, etiam si sint eiusdem rationis in generali, sic, scilicet, quod utrumque est sollenne, quorum cum unum fortius ligat alio secundum eandem[ii] rationem, et si illud fortius ligat dirimit votum aliud precedens, non oportet quod illud quod minus ligat solvat illud votum precedens. Sed votum quo quis se obligat ad religionem et votum quod emittitur in |*57v*| susceptione sacri ordinis sunt duo vota eiusdem rationis sic,

[i] quoad *add. Ed.*
[ii] *lac. ante* rationem; eandem *add. Ed.*

[2] '. . . ecclesiasticis sacramentis aliter sentire aut docere non metuunt quam Romana ecclesia praedicat et observat' (X. 5. 7. 9; Friedberg, ii. 780–2).
[3] VI. 3. 15. 1 (Friedberg, ii. 1053).
[4] X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 584). The original text reads '*consummandum* est matrimonium iam contractum'.
[5] Contrast Bertrand de la Tour (II.9, III.14).

scilicet, quod utrumque est sollenne, patet *Extra De voto et voti redemptione in VI.*[6] Sed votum quo quis se obligat ad religionem fortius ligat quam aliud, ut probabo. Ergo, licet votum professionis in religione dirimat matrimonium prius contractum, non sequitur quod votum in susceptione sacri ordinis dirimat illud. Probatio assumpti: illud votum quod est magis liberum, ceteris paribus, scilicet, quod sit respectu tanti boni habenti consequendi, magis ligat quam votum minus liberum non institutum immediate a Deo. Sed votum quo quis se obligat in religione est mere liberum. Votum in susceptione ordinis non sit, sed ex statuto ecclesie, si velit tales ordines suscipere, et ideo propter aliud est, illud votum non omnino libere absolute.[7] Ergo et cetera. Huic concordat quod dicitur *20 q. 3 Presens: quod quis non eligit* [. . .] *profecto non diligit; quod autem non diligit facile contempnit*.[8]

[7] Item tertio arguo sic: illud votum minus preiudicat matrimonio iam contracto per verba de presenti et minus dirimit, quod observatum est, maior occasio delinquendi et maiorem mali generat suspicionem. Hoc patet *Extra De conversione coniugatorum c. Preterea* in glossa ubi dicitur quod uxoratus de licentia uxoris viventis manentis in seculo de qua potest esse suspicio fornicationis, non potest intrare religionem, secus autem est si uxor sit senex nec de ea possit oriri suspicio.[9] Sed votum in sacro ordine emissum maiorem habet suspicionem in tali stante in seculo post matrimonium ratum quam votum emissum in religione, sicut patet *Extra De conversione coniugatorum*[iii] *c. Ex publico* in glossa ubi dicitur quod uxor manens in seculo, etiam si voverit castitatem, ad *bonum et malum posset se habere*.[10]

[8] Item illud votum minus impedit matrimonium prius contractum quod de ratione sua videtur tendere ad bonum minus spirituale. Sed votum emissum in sacro ordine videtur tendere ad minus bonum spiri-

---

[iii] coniugatorum] coniugorum *R*

---

[6] That is, *Quod votum* (VI. 3. 15. 1).

[7] See Vital (I.27), Bertrand de la Tour (II.35), Durand (IX.10; X.2), Gregorio da Lucca (XI.16), Pagnotta (XVI.13).

[8] C. 20. q. 3 c. 4 (Friedberg, i. 849–50).

[9] Cf. 'Si talis est uxor que non posset esse in seculo sine suspicio fornicationis non sufficit sola licentia uxoris . . . Si vero senex sufficit sola licentia interveniente episcopi et ipsa voveat et remaneat in seculo' (*Ordinary Gloss* to X. 3. 32. 1 v. *revocari*, ed. cit., fo. 206r).

[10] *Ordinary Gloss* to X. 3. 32. 7 v. *religionem* (ed. cit., 206v).

tuale et magis ad bonum temporale quam votum quo quis profitetur in religione quia videtur tendere ad dignitates magis.[11] Ergo et cetera.

[9] Item vinculum illud quod sequitur actionem vel passionem aliquam generaliter et in quocunque magis inseparabiliter consequitur illa quam vinculum quod sequitur actum particulariter et in aliquo et in aliquibus non. Ita est generaliter et in omnibus quod introitum religionis sequitur vinculum castitatis vel magis est sibi essentiale. Vinculum autem castitatis non generaliter consequitur susceptionem sacri ordinis ut patet in Grecis et in primitiva ecclesia.

[10] Item obligatio |*58r*| que directius et magis opponitur alii obligationi[iv] magis habet illam dirimere. Obligatio que requiritur ad professionem in religione magis repugnat obligationi matrimonii quam obligatio[v] ordinis sacri. Igitur magis eam dirimit si superveniat. Probatio minoris: illa que pertinent ad religionem ordinuntur directius ad vacandum Deo et ad contemplationem quia secundum omnes est status perfectionis acquirende[12] magis quam status sacri ordinis, confirmatur [1] Cor. 7 [32–3] *qui sine uxore est, cogitat que sunt Domini quomodo placeat Deo*. *Qui autem cum uxore est, cogitat que sunt mundi quomodo placeat uxori*. Ergo obligatio matrimonii directe videtur repugnare obligationi in religione, tum[vi] propter contemplationem ad[vii] quam ordinatur religio, tum propter castitatem que includitur in voto religionis.

[11] Pena congrua talibus videtur privatio ab omni beneficio ecclesiastico consequendo propter quod forte post matrimonium ratum suscipiunt sacros ordines.

[iv] obligationi] oblivioni *R*
[v] obligatio] obligatione *R*
[vi] tum] tamen *R*
[vii] ad *s. lin.* *R*

[11] Vital (I.18), Royard (VII.16).
[12] For this term, see Bertrand de la Tour (II.25).

[XVI]

|*58r*| Dicta magistri Iohannis Panhote fratrum heremitarum ordinis sancti Augustini

[1] Quia eximie sanctitatis pater et inter mortales deus deorum, dominus summus pontifex papa Iohannes XXII, per venerabilem patrem et dominum, dominum Albanensem magistris pluribus coram paternitate venerabili dicti domini Albanensis congregatis mandari fecit ut de infrascriptis questionibus predicti magistri viderent quid rationabiliter esset dicendum. Questiones autem sunt iste. Prima est: utrum susceptio sacri ordinis dirimat matrimonium iam contractum per verba de presenti non consummatum per carnalem copulam? Secunda est: utrum expediat super hoc aliquid statuere? Tertia est: que pena est iniungenda contrarium facientibus? Ideo ego, frater Paiocta ordinis fratrum here|*58v*|mitarum sancti Augustini, inter doctores in facultate theologie minimus, antequam ad questionem respondeam, hanc protestationem premitto: quod nichil intendo dicere quod sit contra veritatem et bonos mores nec contra determinationem factam vel fiendam sedis apostolice. Unde in omni dicto meo me suppono determinationi sanctissimi patris et domini summi pontificis eius determinationi et sententie totaliter inherendo quia, ut longa experientia didisci et per me multo sapientiores cognovi quod in predicto summo pontifice viget alta profunditas noticie veritatis et quia est ei a Deo collata super totam ecclesiam potestas universalis iuridictionis. Hac ergo protestatione premissa, in prima questione hoc ordine procedo.

[2] Primo enim premitto quasdam distinctiones necessarias ad dissolutionem questionis et ad solutionem omnium contrarium sentientium. Secundo dicam quid de predicta questione videatur rationabiliter esse dicendum. Tertio ponuntur rationes contrarium sentientium et solventur.

[3] Circa primum considerandum quod quamvis multe distinctiones essent necessarie pro solutione dicte questionis, ad presens tamen sunt necessarie tres distinctiones. Prima est distinctio quod in matrimonio, ut nunc loquimur de matrimonio, est triplex vinculum.[1] Primum est vinculum corporale, et de isto vinculo loquitur Apostolus I ad Cor. 7

[1] See John of Reading (XV.2).

[4] *Mulier sui corporis potestatem non habet sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet sed mulier.* Et quia ista potestas mutua super sua corpora datur in ordine ad usum carnalis copule, ideo subdit Apostolus [5] *Nolite fraudari invicem nisi forte ex consensu ad tempus ut vacetis orationi*, et isto modo accipiendo vinculum potest istud vinculum dici quoddam matrimonium. Secundum vinculum dicitur vinculum matrimoniale. Et istud vinculum quamvis primo exigat predictum vinculum corporale eo quod verum matrimonium non potest esse nisi predictum vinculum precedat, etiam ideo inter impotentes non potest esse matrimonium sicut nec inter duas mulieres adinvicem nec inter duos viros, licet alia ratio sicut in uno et reliquo. Predictum tamen vinculum corporale non est totaliter causa matrimonialis. Sed causa eius est divina ordinatio, ita dicit Christus Mt. 19 [6] *Quod Deus coniunxit homo non separet*. Et secundum istud vinculum matrimoniale est indissolubile. Et isto modo dicitur proprie matrimonium quod proprie in viventibus non est dispensabile nisi ex causa specialissima quam forsan Deus ordinavit, ut ingressus religionis vel |*59r*| causa huic similis. Tertium[i] est vinculum sacramentale, quod quidem consurgit ex duplici precedenti vinculo sicut ex dispositione previa sine qua hoc vinculum esse non potest. Istius tamen vinculi causa est ipse Christus, sicut est cuiuslibet alterius sacramenti nove legis.

[4] Et notandum quod ista tria vincula sic se habent per ordinem in causando quod non potest esse et vinculum non existente primo, quia non existente contractu mutuo voluntarie translationis potestatis suorum corporum in ordine ad carnalem copulam, non est vinculum matrimoniale. Iterum non existente matrimoniali vinculo, non potest esse vinculum sacramentale. Habet enim se vinculum matrimoniale ad vinculum sacramentale sicut baptismus ad caracterem baptismalem. Sed caracter baptismalis non potest esse sine baptismate precedente secundum legem communem,[ii] ergo nec vinculum sacramentale in matrimonio potest esse sine vinculo matrimoniali. Et quamvis ista tria matrimonia sic se habeant in causando, in essendo tamen opposito modo se habent quia potest esse matrimonium spirituale absque matrimonio corporali. Cuius est ratio: quia si vinculum matrimoniale non posset esse, non existente vinculo corporali de quo dictum est, sequeretur quod voventes per mutuum consensum continere per quod solvitur

---

[i] Tertium] Qertium *R*
[ii] secundum legem communem] sine lege communi *R*

predictum vinculum, solveretur perfectum matrimonium et per consequens quilibet posset cum alia contrahere, quod est contra veritatem et communem omnium doctrinam. Secunda ratio ad idem. Qui sunt divisi per divortium ex causa fornicationis dissolvuntur a primo vinculo et non dissolvuntur a secundo quia tunc libere cum aliis contrahere possent, quod est falsum. Ergo unum vinculum non est idem cum reliquo et potest esse secundum vinculum non manente primo. Et sicut potest esse vinculum matrimoniale non manente primo vinculo corporali de quo dictum est, ita potest esse vinculum sacramentale non existente vinculo matrimoniali, sicut forsan est in hiis qui post contractum matrimonium per verba de presenti ante carnalem copulam ordinem ingrediuntur, in quibus sacramentale vinculum in nullo repugnat perfectionibus religionis. Et hoc patet per diffinitionem matrimonii ut est sacramentum quia matrimonium ut est *sacramentum est sacre rei signum* et *efficit quod significat*. Sed sacramentum matrimonii significat mutuam gratiam in coniugibus, ergo hanc mutuam gratiam efficit. Sed ista gratia nullam habet repugnantiam ad religionem. Istud ergo vinculum sacramentale potest esse in religiosis ingredientibus religionem |*59v*| post contractum matrimonium non consummatum per carnalem copulam, in quibus bene non potest esse vinculum matrimoniale quia si deinceps remaneret vinculum matrimoniale, persona que remaneret in seculo non posset contrahere. Et sic patet prima distinctio.

[5] Secunda distinctio ad dissolutionem questionis est quod statutum ecclesie est duplex: quia quoddam est statutum prohibitionis et quoddam est statutum illegitimationis. Et ista duo statuta sic se habent per ordinem quod statutum prohibitionis potest esse, non stante statuto illegitimationis, quia non omnis prohibitio illegitimat. Et ideo si aliquid fiat contra prohibitionem solum, id non reputatur irritum et inane nisi hoc contineat prohibitio. Et hoc est quod dicitur *Extra De matrimonio contra interdictum ecclesie contracto, Ex litteris*:[2] *licet contra interdictum ecclesie transire ad secunda vota non debuerit*. Non est tamen conveniens ut ob hoc solum sacramentum coniugii dissolvatur. Illegitimatio autem sic se habet ad illegitimatum quod irritum est quicquid facit si ad illud illegitimetur. Et ideo qui illegitimatus est ad sacros ordines in ordinando nichil recipit; et qui illegitimatur ad sacramentum matrimonii, si contrahat, nullum est matrimonium. Et sic patet secunda distinctio.

---

[2] X. 4. 16. 2 (Friedberg, ii. 708).

[6] Tertia autem est quod duplex est illegitimatio: quia quedam est a Deo, sicut illegitimati sunt religiosi a Christo ad sacramentum matrimonii; quedam autem illegitimatio est ab ecclesia, sicut patet in multis. Et sic patent distinctiones que in ista questione sunt premittende.[iii]

[7] Secundo est ostendendum quid de predicta questione est sentiendum, et declarande et probande sunt tres conclusiones. Primo enim ostendendum est quod sic recipiens sacros ordines dirimit matrimonium partialiter quantum ad primum vinculum. Secundo est ostendendum quod non dirimit matrimonium quantum ad secundum vinculum nec partialiter nec totaliter. Tertio est ostendendum quod nec dirimit matrimonium quantum ad tertium vinculum.

[8] Primum autem probatur tripliciter. Primo sic: nullus privatur iure suo per alterius obligationem in contrarium iuris sui nisi in illam obligationem consentiat tacite vel expresse. Hoc patet *27 q. 2 c. Agathosa*,[3] ubi dicitur expresse quod vir ingrediens religionem sine consensu uxoris cogatur ad uxorem redire. Quod ideo contingit quia nullus potest privari iure suo per alterius obligationem in contrarium nisi in illam obligationem consentiat tacite vel expresse qui iure suo privari deberet. Sed mulier sic contrahens per verba de presenti dominium et ius habet super corpus viri sui, ut dicit Apostolus prima ad |*60r*| Cor. 7. Ergo per nullam obligationem factam in contrarium iuris mulieris solvitur vinculum primum viri ad mulierem. Sed quilibet potest cedere iuri suo, sed sic qui sumit sacros ordines post matrimonium iam contractum propter continentiam annexam ordini cedit iuri suo quantum ad vinculum primo modo dictum. Ergo matrimonium solvitur quantum ad primum vinculum partialiter. Nec valet si dicatur quod si ratio esset bona, consimiliter esset dicendum de ingrediente religionem. Dicendum quod hoc[iv] non est simile quia per ingressum religionis illegitimatur quis ad omne vinculum matrimonii preterquam ad vinculum sacramentale. Sed in susceptione sacri ordinis non illegitimatur quis quantum ad vinculum matrimoniale, sed redditur inhabilis quantum ad primum vinculum corporale partialiter ut sic teneatur debitum reddere ut sic non possit debitum petere.

[iii] premittende] pretermittende *R*
[iv] hoc] hac *R*

---

[3] C. 27. q. 2. c. 21 (Friedberg, i. 1068–9).

[9] Secundo hoc idem probatur sic: nullus ex hoc quod privat se iure suo facit preiudicium iuri alterius nisi ista iura sic sint connexa quod non preiudicium fieri iuri unius sine preiudicio iuris alterius, quia si in iuribus non connexis nunquam posset fieri preiudicium iuri unius sine preiudicio iuris alterius, sequeretur magna confusio et magna perversitas in preiudiciis iurium. Et sic quilibet teneretur subvenire preiudicio iuris uniuscuiusque sicut preiudicio iuris proprii, quod est falsum. Sed primo contrahens et postea suscipiens ordines privavit se per susceptionem ordinis iure suo quantum ad primum vinculum secundum statutum ecclesie, que coniunxit continentiam sacris ordinibus. Et ius viri et uxoris non sunt ita connexa quantum ad primum vinculum, quod non possit preiudicari iuri unius sine preiudicio alterius quia in multis casibus mulier perdit ius quod habet super virum suum, remanente iure viri et converso[v] et hoc quantum ad primum vinculum. Ergo post susceptionem sacri ordinis dirimatur matrimonium quantum ad primum vinculum partialiter.

[10] Tertio hoc idem patet sic. Oppositorum effectuum opposite sunt cause immediate vel si una sit[vi] causa duorum oppositorum effectuum, hoc erit quod unius erit causa per presentiam, alterius[vii] vero per absentiam. Ista propositio patet philosophiam scientibus. Sed vinculum primum matrimonii et dissolutio ipsius sunt effectus oppositi, ergo habent causas immediatas oppositas.[4] Sed causa immediata vinculi, primo modo dicti, est mutuus consensus quia consensus alterius partis non facit matrimonium quantum ad primum |*60v*| vinculum et per consequens nec quantum ad alia vincula. Ergo mutuus consensus erit causa corporalis dissolutionis predicti vinculi. Sed in predicto casu non est mutuus consensus in dissolutione primi vinculi et per consequens primum vinculum totaliter non tollitur, sed partialiter propter suscipientem sacrum ordinem cui continentia rationabiliter est annexa. Nec valet si arguatur de ingressu ad religionem quia ingrediens religionem illegitimatur ad reddendum debitum. Sed recipiens sacros ordines, licet prohibeatur, non tamen[viii] illegitimatur ad contrahendum matrimonium.

---

[v] converso] conversio *R*
[vi] sit] sic *R*
[vii] alterius] alter *R*
[viii] tamen *in marg. sin. add.*

---

[4] See Royard (II.5), Robert (VII.9).

Et ideo licet debitum petere non possit, requisitus tamen reddere debet. Et sic patet prima conclusio.

[11] Secundo ostendo quod susceptio sacri ordinis postmodum sic contractum non dirimit matrimonium secundo modo acceptum, quod probatur tripliciter. Primo sic: quandocunque duo sacramenta adinvicem secundum se et ex natura propria non repugnant nisi precise ex institutione ecclesie, eo modo dicuntur manere secundum quod ius divinum ea manere permittit nisi ecclesia contrarium statuat. Hoc patet quia cum sacramenta sint[ix] ordinata a Deo et per ecclesiam declarata, nullus debet ponere quod sacramenta aliter maneant nisi secundum quod Deus instituit vel permisit ea permanere nisi super hoc ecclesia aliud statuat divinam ordinationem exponendo. Sed sacramentum ordinis et sacramentum matrimonii ex natura sua et secundum propriam rationem adinvicem non repugnant, sicut in primitiva ecclesia usque ad tempus quod per generalem concilium[x] fuit ordinatum quod sacris ordinibus omnibus[xi] continentia esset annexa. Ergo ubi ecclesia contrarium non statuit, istis sacramentis utendum est ut ius divinum permittit. Sed ecclesia nichil instituit ut matrimonium sit nullum in sic suscipientibus sacros ordines. Ergo matrimonium quantum ad secundum vinculum manet secundum quod ius divinum et commune ipsum permittit. Sed ius divinum et commune permittit quod cum sacramento ordinis sit sacramentum matrimonii[xii] quantum ad secundum vinculum matrimonii. Ergo post susceptionem sacri ordinis matrimonium precedens non dirimitur.

[12] Secundo hoc idem probatur sic: eodem modo ponendum est sacramenta manere ut a Christo sunt instituta et ab apostolis observata. Sed Christus instituit quod matrimonium secundo modo acceptum per solum ingressum religionis dirimeretur, sicut patet in vocato de nuptiis, et non per susceptionem ordinis, aliter quicunque recepisset ordines post contractum matrimonium in primitiva ecclesia dissolveretur a vinculo maritali totaliter, quod est falsum. Ergo per susceptionem sacri ordinis matrimonium preveniens |*61r*| quantum ad secundum vinculum non dissolvitur.

[ix] sint] sunt *R*
[x] concilium] consilium *R*
[xi] omnibus] omnis *R*
[xii] matrimonii] matrimonio *R*

[13] Tertio hoc idem patet sic: ordo sacer preveniens matrimonium secundum suam rationem propriam non illegitimat ad contrahendum. Ergo ordo sacer subsequens matrimonium non consummatum per carnalem copulam ipsum non tollit. Consequentia[xiii] patet: quia si ordo preveniens non aufert habilitatem ad contrahendum, nec ordo subsequens matrimonium dirimit matrimonium quantum ad secundum vinculum; quia si ordo deberet impedire matrimonium, magis impediret quando prevenit quam quando subsequitur. Sed antecedens probatur, scilicet, quod ordo preveniens matrimonium non impediat secundum propriam naturam ordinis quia si ordo preveniens matrimonium, impediret matrimonium, aut hoc esset quia est ordo sacer aut quia ordini sacro est annexa continentia. Sed ordo non impedit matrimonium secundum quod est ordo sacer, quia tunc semper impediret et sic non fuisset verum matrimonium inter sacerdotes et uxores eorum ante statutum ecclesie, quod est falsum. Nec ordo sacer impedit matrimonium subsequens ratione voti continentie sibi annexi quia illud votum aut esset annexum ordini ita quod nullus suscipiat ordines nisi voveat aut quod patres instituentes quod sacramento sacri ordinis esset annexa continentia quam voverit sibi et successoribus suscepturis sacros ordines aut tale votum est annexum ordini ex institutione ecclesie. Sed sacro ordini votum non est annexum primo modo quia non est de ratione ordinis quod semper suscipiens ordinem voveat, sicut experientia docet. Nec votum est annexum ordini secundo modo quia cum votum ex libera voluntate procedit, nullus potest vovere pro alio, nec potest impedire matrimonium votum annexum ordini ex institutione ecclesie quia quando contra prohibitionem ecclesie contrahitur matrimonium sicut est in proposito, nisi aliud obstet, matrimonium non dissolvitur. Ergo sacer ordo, ut ex predictis patet, matrimonium preveniens ante carnalem copulam non dissolvit. Sic ergo una regula generalis quod ubicunque est statutum ecclesie de non contrahendo solum, si contrahatur, nichilominus manet matrimonium. Et ideo sola illegitimatio matrimonium dissolvit contractum et contrahendum. Que illegitimatio non est in casu proposito, et sic patet secundum.

[14] Tertio est ostendendum quod per susceptionem sacri ordinis non dirimitur matrimonium iam contractum per verba de presenti quantum ad tertium vinculum, quod est vinculum sacramentale, quod patet dupliciter. Primo quia per susceptionem sacri ordinis in predicto casu

[xiii] consequentia] continentia *R*

non dirimitur matrimonium quantum ad vinculum secundo modo dictum, quod est vinculum matrimoniale. Ergo non dirimit matrimonium quantum ad tertium vinculum, quod est vinculum sacramentale. |*61v*| Ergo hoc idem patet quia, ut fuit ostensum in principio[xiv] questionis, ingressus religionis non tollit matrimonium quantum ad vinculum sacramentale, ergo nec susceptio sacri ordinis. Et sic patet sine preiudicio melioris iudicii quid dicendum sit ad questionem.

[15] Tertio ponende sunt rationes que predictis repugnare videntur et solventur. Est ergo ratio prima: religionis ingressus et susceptio sacri ordinis equipperantur, ut patet *Extra De vita et honestate clericorum*.[5] Sed propter ingressum religionis totaliter dirimitur matrimonium quantum ad primum et secundum vinculum, ergo et per susceptionem sacri ordinis. Dicendum quod maior propositio non est vera quia per ingressum religionis quis illegitimatur, sed per susceptionem sacri ordinis, licet quis prohibeatur a matrimonio, non tamen illegitimatur. Et cum probatur per decretalem quod equipperantur, dicendum est quod verum est in aliquo sed non in hoc. Et ideo est fallacia consequentis: equipperantur ingressus religionis et susceptio sacri ordinis in aliquo, ergo in omnibus. Fallacia consequentis secundum laicos.

[16] Secunda ratio: *multi fuerunt sancti a domino vocati a nuptiis*[xv] *et in seculo domino servierunt in heremo 27 q. 2* [*Scripsit Nobis*].[6] *Sed heremita non est religiosus. Ergo dissolvitur matrimonium sine ingressu ad religionem.*[7] Dicendum quod eius est matrimonium dissolvere cuius est constituere matrimonium. Et ideo cum Deus constituerit matrimonium, Deus potest matrimonium dissolvere. Et ideo si aliqui a Deo sunt vocati a nuptiis qui illegitimantur a Deo sicut ingredientes religionem, et sunt eiusdem rationis cum intrantibus religionem. Sed si propria voluntate tantum dimitteret matrimonium, cogendus esset ut religionem intraret vel rediret ad uxorem.

[17] Tertia ratio: *licitum est propositum melioris*[xvi] *vite assumere*. Sed melius est non contrahere ad quod tenetur ex susceptione sacri ordinis, quod

[xiv] principio] primo *R*
[xv] a nuptiis] ad nuptias *R*
[xvi] propositum melioris] proportum mulieris *R*

[5] Here starts the treatment of arguments from Hostiensis's *Summa*.
[6] C. 27. q. 2. c. 26 (Friedberg, i. 1070).
[7] *Summa Aurea* (loc. et ed. cit., 1117–8).

patet per multa decreta. Dicendum est quod si ista ratio esset[xvii] bona, concluderetur quod post copulam carnalem liceret intrare religionem, quod non tenetur. Et ideo dico ad maiorem propositionem quod illa propositio est vera si obligatio non sit in oppositum, sicut est in proposito casu, vel nisi illegitimatio fiat per susceptionem melioris vite, quod non est in proposito.

[18] Si que alie sunt rationes sicut sunt per ea que dicta sunt leviter dissolvuntur quia, vel loquntur de matrimonio quantum ad primum vinculum, vel quantum ad secundum, vel locuntur de matrimonio quantum ad prohibitionem, vel de matrimonio quantum ad illegitimationem. Ita ut per supradictas distinctiones tollantur controversie que sunt inter diversa dicta diversorum doctorum et sic patet de prima |*64r*| questione. De secunda questione,[xviii] dicendum est quod expedit decretalem de hac condere quod statuat quod quilibet post susceptionem sacri ordinis sit illegitimatus ad contrahendum, tum propter honestatem sacramenti, tum ne detur materia fidelibus ecclesie tenendi Grecorum ritum suscipientium sacros ordines post matrimonium contractum, tum propter votum quod ex institutione ecclesie ordini est annexum, tum etiam ut diversa decreta et statuta sanctorum patrum perfectius et clarius elucescant.

[19] De tertia autem questione michi videtur dicendum quod qui post matrimonium contractum sacros ordines recipit tali[xix] pena esset plectendus, quod quia utrique sacramento irreverentiam exhibet, ad sacramentum utrumque percipiendum esset illegitimatus et perpetuo in religione aliqua religandus. Hec autem que dicta sunt sine temeritate dicta sint.

---

xvii non *ante* esset *del. Ed.*
xviii De secunda questione *add. Ed.*
xix quod *ante* tali *del. Ed.*

[XVII]

|*64r*| Dicta fratris Roberti de Anglia ordinis fratrum hermitarum sancti Augustini

[1] Questio: si aliquis contrahat cum virgine per verba de presenti et ante copulam carnalem suscipiat ordinem sacrum, utrum ex hoc matrimonium dirimatur?

[2] Potest dici, sicut communiter dicitur, quod non, quia tunc uterque coniugum stare posset in seculo libere, quod cederet multis in scandalum.

[3] Item si dirimeretur matrimonium, hoc esset propter votum continentie annexum ordini. Sed istud votum non includitur essentialiter in ordine, ymmo solum ex statuto ecclesie occidentalis.

[4] Item secundum Apostolum 1 ad Cor. [7:4] *vir non habet potestatem sui corporis sed uxor*. Et ideo sine consensu uxoris continere non potest, quod probatur *XXVII q. 2: Si tu abstineres absque voluntate uxoris, tribuis ei fornicandi licentiam.*[1] Secus tamen de religione quia per ipsam homo totaliter sequestratur a seculo et quasi mortificatur. Unde per ingressum religionis solutum est vinculum matrimonii sicut *mortuo viro solvitur* |*64v*| *uxor a lege viri* et econverso. Per susceptionem itaque sacri ordinis non dirimatur matrimonium.

[5] Hec absque preiudicio melioris sententie non videntur michi sufficere. Legimus nempe a nuptiis multos ad maiorem perfectionem vocatos, qui *se ipsos propter regnum celorum castraverunt* [Mt. 19:12], ut de beato Alexio, beato Paulo Simplici in vitis patrum,[2] et de pluribus aliis

---

[1] C. 27. q. 2. c. 24 (Friedberg, i. 1070): 'Si tu abstines sine uxoris uoluntate, tribuis ei fornicandi licentiam'.

[2] 'Cum uxorem suam oculis suis altero cubitantem vidisset, nulli quicquam dicens egressus est domum et maestitia animi actus in eremum semetipsum dedit', *Historia Monachorum sive de vita sanctorum patrum*, ed. E. Schulz-Flügel (Berlin, 1990), 378–82; also PL 21 457B. Robert is unique in bringing up Paul the Simple as an example of a pre-consummation flight to a religious order. More representative is the treatment of Pierre de la Palud OP who in his Sentence Commentary sees Paul as an example of a man joining a religious order after consummation against the will of his wife because of her fornication: 'Post matrimonium consummatum alter coniugum fornicatur quia fornicante et invito alter potest religionem intrare … Exemplum de Paulo Simplici', IV. d. 27 q. 3 ad. 2 (ed. cit., fo. 148va).

in libro miraculorum Beate Virginis. Item Beata Virgo[3] et Iohannes evangelista, opere nuptiali pretermisso, nobis reliquerunt exemplar continentie: nec de supradictis legitur aliqua mutatio vestis, etsi privilegia paucorum[4] non sint in consequentiam trahenda.[5] Tamen si talia fuissent preiudicialia coniugibus, non fuissent tante sanctitatis ostensiva. Obtulissent enim sacrificium de alieno, quod est iniuriosum,[i] dicente Salomone [Eccli. 34:24] *Qui offert sacrificium de substantia pauperis quasi qui mactat filium in conspectu patris*.[6] Ideo, supposita correctione seu revocatione si quid temerarie dicatur, probo triplici medio quod per susceptionem sacri ordinis modo supradicto solvitur vinculum matrimonii.

[6] Si post susceptionem ordinis sacri maneret vinculum coniugii, igitur posset talis ad actus coniugales compelli. Sed istud non videtur verum, ut probabo.[ii] Consequentia est plana. Quilibet enim cogi potest ad solutionem debiti. Quod autem non possit ad actum nuptialem compelli patet quia nullus cogi debet ad suam dampnationem.[7] Sed ille vovit in ordinis susceptione castitatem; igitur foret ei dampnabile resilire, dicente Augustino in libro *De fide ad Petrum*:[8] Si quis velit servari[iii] votum, oportet reddi. Huic consonat illud *17 q. 1. Ananias*,[9] ubi dicitur quod *dignus est supplicio qui se Deo subtrahit a voto resiliens*. Et ratio subditur ex quo Ananias subita morte periit quia pecuniam subtraxit, ut patet in Actibus Apostolorum [5:5]. Qualiter puniendus est qui semetipsum vovit et subtrahit. Confirmatur ratio per scripturam quod semel

---

[i] iniuriosum] inuriosum *R*
[ii] Prima ratio ex hoc quod in matrimonio est ligamentum *in marg. sin. not.*
[iii] servari] salvari *R*

---

[3] Likewise unique amongst the opinions in the manuscript is Robert's implication that the *Verum* case applies to the Virgin Mary. He seems to have taken the point from Hostiensis, *Summa Aurea* (loc. et ed. cit., 1116): 'quod ius a beata et gloriosa Maria uirgine inceptum est, que a nuptiis carnalibus ad spirituales vocata fuit et semper virgo permansit: nec inuenimus quod habitum mutauerit, uel aliam certam religionem intrauerit'.
[4] Compare Vital 1.9 (fo. 3v).
[5] Cf. Jean d'Allier (XIII.13): 'non est hoc trahendum ad consequentiam'.
[6] Also cited, in a slightly different form, by Royard in similar context (I.13).
[7] Giovanni di Napoli says 'nullus potest cogi ad peccandum mortaliter' (XIV.27).
[8] 'Tunc enim unusquisque regnum caelorum, quod sanctis promittitur, possidebit, si obliuiscens quae retro sunt, et in anteriora extendens seipsum, secundum quod in psalmis dicitur: *Vouete et reddite Domino Deo uestro*, quod scit esse licitum, et ad profectum melioris uitae pertinere cognoscit et libenter uoueat et celeriter reddat et in hoc quod uotum reddit, meliore semper conatu proficiat. Omni enim uouenti Deo et reddenti quod uouit, ipse quoque Deus reddet caelestis regni praemia quae promisit', Fulgentius of Ruspe, *De Fide ad Petrum*, 46 (PL 40 769; CCSL 91A 743–4).
[9] C. 17. q. 1. c. 3 (Friedberg, i. 812–3).

sanctificatum est, non debet in alios usus converti.[10] Talis est ordinatus et per susceptionem et per impressionem caracteris ad exercitium spirituale consignatus.[11] Igitur non debet ad actum nuptialem compelli.

[7] Dices quod tota ratio pendet ex hoc quod vovit, sed hoc facere non potest quia non est sui iuris.[12] Respondeo et dico quod ante consummationem matrimonii nondum sunt coniuges una caro, et ideo quedam libertas corporalis adhuc in ipso contrahente residet maxime respectu maioris boni qualis est continentia. *Non*[iv] |*62r*| *est digna ponderatio continentie anime* Eccli. XXVI [20].[13] Aliter enim non posset vota religionis subire vel implere, cuius oppositum a modernis generaliter approbatur. Hec plenius infra.

[8] Secundum medium est istud, prout in matrimonio cadit impedimentum certum,[v] est enim quod matrimonio contracto per verba de presenti, si constet inhabilitas in altero coniugum ad actum nuptialem, iam solvitur omnino vinculum. Sed ordinem sacrum recipiens magis inhabilitatur ad opus coniugale; ergo dirimitur matrimonium.[14] Prima probatio clara est. Secundam ostendo: suscipiens ordinem iam obligatur ad actum spiritualem operi nuptiali contrarium, per consequens reddit eum magis inhabilem quam aliquis defectus in corpore. Confirmatur ratio: tria sunt bona coniugum secundum Augustinum 9 *Super Genesim ad litteram* parum ante medium, scilicet, *fides* ut sic maritus se habeat qualem vult uxorem invenire, *sacramentum* ratione mutui consensus qui significat unionem Christi cum anima vel cum ecclesia, et *bonum prolis*, ad quod institutum fuit primitus sacramentum.[15] Ordo sacer in istis continet repugnantiam quantum ad bonum fidei quia oportet quod curet sicut

---

[iv] enim *post* non *del. Ed.*
[v] Secunda ratio ex hoc quia in matrimonio cadit impedimentum *in marg. sin. not.*

---

[10] Cf. 'Semel Deo dicatum non est ad usus humanos ulterius transferendum', VI. 5. 12 *De regulis Iuris*, 51 (Friedberg, ii. 1123).
[11] See Bertrand de la Tour (II.24): 'Sunt enim ordinati duces exercitus Christiani…sacer enim ordo caracterem imprimit'.
[12] For this objection, see Hervé (XII.25), Royard (I.17).
[13] Cf. Bertrand de la Tour (III.18) quoting more accurately: *non est digna ponderatio anime continentis*
[14] See Vital (I.13), Bertrand de la Tour (II.22), Tessier (VI.4).
[15] Cf. 'bonae sunt nuptiae peccatum esse numquam potest. Hoc autem tripartitum est; fides, proles, sacramentum. In fide adtenditur ne praeter uinculum coniugale, cum altera uel altero concumbatur: in prole, ut amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur: in sacramento, ut coniugium non separetur, et dimissus aut dimissa nec causa prolis alteri coniungatur', *De Genesi ad litteram*, 9 VII (PL 34 397; CSEL 28 275–6). Cited by Gaucelme (IV.29); see also Hervé (XII.28).

virgo secundum doctrinam Apostoli de hiis *que Dei sunt* [1 Cor. 2:11]. Item quantum ad bonum sacramenti quia non significat coniunctionem Dei cum anima sed velut Eius minister Ipsi per se coniungitur prius *ambulans in via immaculata hic michi ministrabat* [Ps. 100:6]. Tertio quantum ad bonum prolis habet actum omnino contrarium, ut dictum est, et ideo facit ipsum ad opus nuptiale inhabilem.

[9] Tertia ratio sumitur ex hoc quod est matrimonii causa vel fundamentum.[vi] Certum est enim quod vinculum quodcunque artiori vel fortiori superveniente relaxatur, ut patet de iuramento precedente votum sollempne si fuerit contrarium. Sed vinculum ordinis sacri est artius quam matrimonium non[vii] consummatum. Ordo namque, prout est vinculum, sumpsit originem ex institutione divina que semper est immutabilis. Matrimonium autem ea ratione qua ligat immediatam causam[16] habet consensum humanum qui mutabilis est. Igitur fortius vinculum est in ordine. Per consequens matrimonium dissolvitur, non tamen ut utrumque est sacramentum, sed ut ordo continentiam habet ex statuto ecclesie occidentalis annexam ratione cuius non permittit actus nuptiales exerceri. Et ideo cum humilitate et reverentia sedis apostolice loquor ut theologus in foro conscientie et dico quod si coniugatus virgine relicta suscipiat |*62v*| ordinem sacrum et non faciat in fraudem, que sibi non debet patrocinari, sed ut vacet divinis obsequiis, liber efficitur[17] ut ad actum nuptialem non revertatur.

[10] Ex hoc tamen, quod absque consensu uxoris se ligavit, aliquali pena dignus est. Unde consulendum est sibi, quod religionem intret pro maiori status sui securitate et ne coniuigi relinquatur occasio ruine. Iura que contrarium sonare videntur sumunt matrimonium prout est consummatum, ut patet 27 q. 2 *Non est dubium: non est matrimonium inter eos quos non copulat comixtio sexuum*[viii].[18] Ideo talia non sunt ad propositum.

[11] Quod dicitur in contrarium: tunc uterque coniugum licite posset in seculo remanere. Respondeo secundum Apostolum [1 Cor. 6:12] qui dicit quod *omnia michi licent sed non omnia expediunt.* Quod tractans ideo

---

[vi] Tertia ratio ex hoc quod est matrimonii causa vel fundamentum *in marg. sin. not.*
[vii] non *s. lin.*
[viii] comixtio sexuum *in marg. sin. add.*

---

[16] See Pagnotta (XVI.10); also Royard (II.5).
[17] Cf. Tessier (VI.5).
[18] C. 27. q. 2. c. 16 (Friedberg, i. 1066) which has conmixtio sexus instead of conmixtio sexuum.

dicit quod aliquid dicitur licitum quia non est in lege prohibitum, aliquid dicitur licitum quia expediens et optimum. Unde quamvis starent in seculo licite primo modo, non tamen secundo quia non expediret eis, ut dictum est supra. Quando dicitur ultime quod foret pluribus in scandalum, respondeo: quando scandalum ex opere spirituali surgit propter miseriam et malitiam, tunc non est dimittendum, sicut patet de doctrina Christi pro qua pharisei scandalizati sunt; quando provenit ex simplicitate, differri potest vel occultari, sic in proposito. Et ideo pro maiori securitate religionem debet intrare.

[12] Ad aliud, cum dicitur ordo non includit continentiam essentialiter sed ex statuto ecclesie, dico quod recipiens ordinem sacrum, quia non debet esse iuris ignarus, ex hoc quod subdit se statuto ecclesie, spontanee vovet et obligatur ad castitatem quantum arctaretur[ix] in expressione.[19]

[13] Ad tertium, *vir non habet potestatem sui corporis* [1 Cor. 7:4], respondeo: verum est post matrimonium consummatum, sed sicut ante potest absque consensu[x] uxoris matrimonium subire et peregrinationem Ierosolimitanam vovere, sicut habetur argumentum *Extra De voto et voti redemptione*,[20] sic potest virginitatem vovere cum sit melius bonum ut docet Augustinus 9 *Super Genesim*[21] *ad*[xi] *litteram.*[xii] Multitudo iam sufficit ad divinum cultum. Nulla necessitas cogit ad matrimonium, sed virginitas tenet excellentie gradum. Idem dicit Ieronimus *Contra Iovinianum*.[22] Arguit ad hoc *XVII q. I Qui bona agunt*[23] coram Deo ceciderunt qui non agunt meliora que possunt.

[ix] arctaretur] actaretur *R*
[x] consensu] conscientia *R*
[xi] ad] ex *R*
[xii] *lac. in textu*; litteram *add. Ed.*

---

[19] See Bertrand de la Tour (II.35), Gregorio da Lucca (XI.16), Durand (IX.10, X.2), John of Reading (XV.6) Pagnotta (XVI.13).

[20] X. 3. 34. 9 (Friedberg, ii. 594–5).

[21] 'Unde enim magnum magnique honoris meritum apud Deum fidelis et pia uirginitas habet, nisi quia isto iam tempore continendi ab amplexu cum ex omnibus gentibus ad implendum sanctorum numerum largissima subpetat copia', *De Genesi ad litteram*, 9 VII (PL 34 397; CSEL 28 275).

[22] *Adversus Jovinianum* (PL 23 221–352). Probably 'Nuptiae terram replent, virginitas paradisum' (PL 23 235) cited by Bertrand de la Tour (II.22) above but wrongly attributed by him to Ambrose.

[23] C. 17. q. 1. c. 4 (Friedberg, i. 813): 'Qui bona agunt, si meliora agere deliberant, et post deliberata non faciunt…in conspectu tamen Dei ceciderunt ex deliberatione'.

[XVIII]

|*63r*| Dicta

[1] In questione qua queritur utrum susceptio ordinis sacri dirimat matrimonium prius per verba de presenti contractum nondum tamen per carnalem copulam consummatum, dicendum est quod non quia in textu decretalis *De conversione coniugatorum* c. *Ex parte* dicitur in hec verba: *Etsi possit non inconsulte videri ex quo matrimonium inter legitimas personas per verba de presenti contrahitur illis viventibus in nullo casu possit dissolvi* [...] *Nos tamen nolentes a predecessorum nostrorum vestigiis declinare qui respondere consulti antequam matrimonium sit per carnalem copulam consummatum licere alteri coniugum reliquo inconsulto ad religionem transire. Ita quod reliquus ex tunc legitime poterit alteri copulari. Hoc ipsum tibi consulimus observandum in articulo prenotato.*[1] Hec ibi. Ex quibus verbis satis determinatum esse videtur quod tale matrimonium quoad vinculum solummodo[i] in casu ingressus religionis et non in aliquo alio dirimatur. Exceptio de religionis ingressu, que fit a regula dicente quod *in nullo possit casu dissolvi*, confirmat regulam, ut in nullo alio casu fieri possit in *Aut. De non alienandis aut permutandis rebus ecclesiasticis § Ut autem lex ad humane*[2] in textu et glossa,[3] et notatur *ff. De regula catoniana l. I*[4] in glossa ordinaria. Et regula cum exceptionibus suis sumpta et prolata numquam fallit et ius generale constituit, ut dicitur expresse in decretis *III dist. c. Regula*[5] in textu et glossa.[6] Cum ergo in dicta decretali regula cum sua exceptione servatur, nunquam in alio casu fallit, sed ius in omni alio casu non excepto constituit.[7] Quod etiam tale matrimonium solum per religionis ingressum dirimatur adducitur in

---

[i] solum modo] Salomono *R*

---

[1] X. 3. 32. 14 (Friedberg, ii. 584); cf. the same quotation by Giovanni di Napoli (XIV.21).

[2] Nov. 7. 2 (Schoell-Kroll, 53); Auth. coll. 2. 1. 2 (*CIC*, ed. cit., v. 67).

[3] 'Exceptio confirmat regulam in casibus non exceptis' (*CIC*, ed. cit., v. 68).

[4] Dig. 34. 7. 1 (Mommsen, 495); *CIC*, ed. cit., ii. 1420.

[5] D. 3. c. 2 (Friedberg, i. 4).

[6] *Ordinary Gloss* to D. 3. c. 2 v. *aliorsum*. 'Sed si appellas regulam id quod includit in se suas exceptiones, secundum hoc regula nunquam fallit et ita sumitur hic' (*Decretum... cum glossis*, col. 10).

[7] Cf. Vital (I.30), Tessier (VI.8), Royard (VII.7).

eodem titulo *De conversione coniugatorum c. Verum*[8] et *c. Ex publico*[9] et in *Aut. De sanctissimis episcopis § Si vero adhuc constante matrimonio coll. IX.*[10] Nam cum in uno casu loquitur lex vel canon et in alio deficit, casus emissus nunquam debet suppleri *ff. Soluto matrimonio l. Si vero § de viro*[11] et *quod sanctorum patrum non est documento sancitum superstitiosa non est adinventione presumendum, II q. V c. Consuluisti.*[12] Hoc etiam probatur per Ambrosium, qui in glossa ad Rom. VII [2] dicit: *'Si autem mortuus fuerit vir eius' et hoc vel morte civili per professionem ante carnalem copulam vel morte naturali ante carnalem copulam, 'soluta est a lege viri'.*[13]

[2] Ratio autem secundum omnes quare matrimonium nondum consummatum per carnalem copulam dirimitur per religionis ingressum |*63v*| est quia per religionis professionem homo mundo moritur et soli Deo vivit, *C. De episcopis et clericis l. Deo nobis*[14] et in *Aut. De nuptiis § Distrahuntur*[15] et *XVI q. I c. Placuit.*[16] Unde sicut vinculum carnale quod est in matrimonio consummato per carnis copulam solvitur per mortem naturalem iuxta illud ad Rom. VII [2] *Mortuo viro soluta est mulier a lege viri*, sic per mortem spiritualem solvitur vinculum spirituale quod est in matrimonio non consummato per carnis copulam, ut patet in preallegatis decretalibus *Verum*,[17] *Ex publico*,[18] et *Ex parte*. Per susceptionem autem sacri ordinis non moritur quis mundo, est enim liber quoad velle et nolle et dominus rerum suarum sicut prius.[19] Unde licet per susceptionem sacri ordinis sacrificium Deo offerat astringendo se

---

[8] X. 3. 32. 2 (Friedberg, ii. 579).

[9] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).

[10] Nov. 123. 40 (Schoell-Kroll, 622); Auth. coll. 9. 6 (15). 40 (*CIC*, ed. cit., v. 560); Cited by Gaucelme (IV.23).

[11] Dig. 24. 3. 64 (65). 9 (Mommsen, 326); *CIC*, ed. cit., ii. 63.

[12] C. 2. q. 5. c. 20 (Friedberg, i. 462–3); Also cited and discussed by Tessier (VI.9).

[13] From the Commentary on Romans by Pierre de Tarentaise OP, frequently attributed to Nicholas of Gorran OP (cf. Stegmüller, *Repertorium Biblicum Medii Aevi*) nos. 5800, no. 6868. Also Kaeppeli, *Scriptores*, 3339 who does not go into any detail about this work. I have used the version in MS Munich BSB CLM 7941 (attributed there to Gorran) where this passage can be found (without any mention of Ambrose) on fo. 111rb. Also found in CLM 9532 on fo. 16v. The work was also published under Gorran's name in Cologne 1478; Paris 1521; Antwerp 1617; Lyon 1682. Likewise attributed to Ambrose and quoted by Jean d'Allier above (XIII.3).

[14] C.I. 1. 3. 54 (6. 44) (Krueger, 37); *CIC*, ed. cit., iv 140. For this law and *Placuit* cited together to make the same point, see Gaucelme (IV.26).

[15] Nov. 22. 4. (Shoell-Kroll, 149–50); Auth. coll. 4. 1. 4 (*CIC*, ed. cit., v. 162).

[16] C. 16. q. 1. c. 1 (Friedberg, i. 761).

[17] X. 3. 32. 2 (Friedberg, ii. 579).

[18] X. 3. 32. 7 (Friedberg, ii. 580–1).

[19] Perhaps quoted from Durand (IX.7).

ad castitatem, non tamen offert se in holocaustum nec soli Deo vivit. Unde Gregorius *Super Ezechielem* in omelia II partis dicit *cum quis aliud Deo vovet et aliquid non, sacrificium est. Cum vero omne quod habet,*[ii] *omne quod vivit, et omne quod sapit omnipotenti voverit holocaustum est.*[20] Et sicut vidua illa que per votum solenne castitatis emissum sacrificium Deo obtulerat, tenetur matrimonium quod ante per verba de presenti contraxerat consummare nisi religionem intrare velit, ut in dicto c. *Ex Parte § vult*, sic qui sacrum ordinem suscepit, per cuius assumptionem videtur se voto castitatis astrinxisse,[iii] tenetur contractum matrimonium consummare. Unde Innocentius super sepedicto c. *Ex parte* dicit quod *votum solenne continentie non dirimit matrimonium contractum ante ipsum votum.*[21]

[3] Non igitur obstat predictis opinio Ostiensis qui videtur dicere quod simile sit in susceptione sacri ordinis quod in religionis ingressu quia non est simile tum quia, ut dictum est, per religionis ingressum moritur quis mundo, non autem per susceptionem sacri ordinis, tum quia religioni per se et essentialiter annexum est votum castitatis, ut patet *Extra De statu monachorum c. Cum ad monasterium* in fine,[22] non autem sacro ordini, ut patet in ecclesia orientali in qua sacer ordo stat cum matrimonio.[23]

[4] Ad secundam questionem qua queritur utrum expediat quod hec veritas declaretur, dici potest quod expedit quia evidens esse videtur utilitas ut multi a tali periculo sibi precaveant et ne aliqui forte ex dicti domini Ostiensis opinione circumventi *coniunctos legitime contra statuta Domini* separent contra illud quod legitur *Extra De testibus Licet ex quadam* in fine.[24]

[5] Ad tertiam questionem qua queritur qua pena puniendus sit suscipiens sacros ordines post[iv] matrimonium, dicendum videretur…

[ii] omne quod habet *add. Ed.*
[iii] astrinxisse] astrixerisse *R*
[iv] post *add. Ed.*

---

[20] Homelia VIII (PL 76 1037; CSSL 142 348).
[21] *Apparatus* ad X. 3. 32. 14 v. *videri* (ed. cit., fo. 426vb). Also quoted by Jean d'Allier above (XIII.4).
[22] X. 3. 35. 6 (Friedberg, ii. 599–600).
[23] Cf. Giovanni di Napoli (XIV.15).
[24] X. 2. 20. 47 (Friedberg, ii. 337). Also cited by Gaucelme (IV.19) and Giovanni di Napoli (XIV.20).

[XIV]

|*52r*| Dicta fratris Iohannis de Neapoli ordinis fratrum predicatorum sacre pagine professoris

|*52v*| [1] Questio est utrum matrimonium contractum per verba de presenti et non consummatum per carnalem copulam solvatur per susceptionem sacri ordinis sicut solvitur per professionem religionis, ut patet *Extra De conversione coniugatorum Verum post consensum, Ex publico*, et *Ex parte*.

[2] Et primo videtur quod solvatur quia sacer ordo et religio *equipperantur ut patet XX q. II c. 1 et Extra De vita et honestate clericorum c. Clericus si tonsura*. Sed religio solvit tale matrimonium, ergo et sacer ordo.

[3] Preterea *Multi sancti a domino sunt vocati a nuptiis et in seculo domino servierunt in heremo XXVII q. II Ecce quod coniugati. Heremita tamen non est religiosus, cum possit habere proprium et de eo testari XIX q. ult. Econtra Paulus*. Ergo non sola religio solvit matrimonium.

[XIX]

|*R 65r*| Frater Iohannes de Neapoli ordinis fratrum predicatorum sacre pagine professor

[1] Questio est[i] utrum matrimonium contractum[ii] per verba de presenti et non consummatum per carnalem copulam solvatur per susceptionem sacri ordinis sicut solvitur per professionem religionis, ut patet *Verum post consensum, Ex publico*, et *Ex parte*.[iii]

[2] Et primo videtur quod solvatur quia sacer ordo et religio *equiperantur ut patet XX*[iv] *q. II c. I et Extra De vita et honestate clericorum c. Clericus si tonsura.* Sed religio solvit tale matrimonium, ergo et sacer ordo.

[3] Preterea *Multi sancti sunt a domino vocati a nuptiis et in seculo domino servierunt in heremo XXVII q. II Ecce quod coniugati. Heremita* ***enim*** *non est religiosus, cum possit habere proprium et de eo testari XIX q. ult. Econtra Paulus*. Ergo non sola religio solvit matrimonium.

---

[i] Questio est *om. e1*
[ii] contractum *om. T*
[iii] ut patet… Ex parte *om. e1*
[iv] XX] XII *T*

[4] Preterea *Licitum est propositum melioris vite assumere* secundum iura. Sed continentia, quam vovet suscipiens sacrum ordinem	[4] Preterea *Licitum est propositum melioris vite assumere* secundum iura. Sed continentia, quam vovet suscipiens sacrum ordinem, **est maioris perfectionis quam matrimonium. Ergo licite aliquis post matrimonium suscipit sacrum ordinem**.[v]
Et confirmatur ratio quia idem iudicium videtur esse de voto seu iuramento et de matrimonio. Sed non est *voti promissi violator* [...] *qui in melius commutavit, ut dicitur Extra De iureiurando c. III et De voto et voti redemptione c. Scripture*. Ergo idem dicendum est de matrimonio.	Et confirmatur ratio quia idem iudicium videtur esse de iuramento seu voto et de matrimonio. Sed non est *voti promissi violator* [...] *qui in melius commutavit, ut dicitur Extra De iureiurando c. III et De voto et voti redemptione* |*T 159va*| *c. Scripture*. Ergo idem dicendum est de matrimonio.
[5] Preterea idem iudicium est de servitute respectu Domini et de servitute matrimonii. *Sed promotus in diaconum liberatur a prima servitute, prestando alium LIIII D. c. De rebus* et *Ex antiquis*. Et similiter ordinatus in sacerdotem ab episcopo scienter ut patet *Extra Qui filii sint legitimi c. Per venerabilem, ubi 'preterea etiam si simplex episcopus'*. Ergo a secunda. *Unde canon dicit* quod cum suscipitur ordo *de carnali matrimonio fit spirituale coniugium XXXI d. Lex continentie et c. seq*.	[5] Preterea idem iudicium est de servitute[vi] Domini et de servitute matrimonii. *Sed promotus in dyaconum liberatur a prima*[vii] *servitute, prestando alium* ***servum*** *LIIII D. c. De rebus et Ex antiquis*. Et similiter ordinatus in sacerdotem ab episcopo scienter **dando pretium sufficiens**, *Extra Qui filii sint legitimi c. Per venerabilem*, ubi *'preterea etiam si simplex episcopus'*. Ergo **et** a secunda **servitute, scilicet, matrimonii liberatur quis suscipiendo ordinem**

[v] post matrimonium suscipit sacrum ordinem] potest matrimonium suscipere post sacrum ordinem *e1* (!)

[vi] respectu *post* servitute *add. e1*

[vii] prima] propria *e1*

sacrum.[viii] **Et confirmatur ratio quia** *canon dicit XXXI d. Lex continentie* et c. seq. quod cum suscipitur **sacer** ordo *de carnali matrimonio fit spirituale coniugium*.

[6] Preterea *Non sunt nisi duo genera hominum, scilicet, laicorum et clericorum XII q. I. Duo. Sed subdiaconus cum non possit redire ad seculum,* non est dicendus laicus seu secularis. Ergo est religiosus. [7] Preterea votum continentie sollennizatur per professionem religionis et per susceptionem sacri ordinis. Sed primo modo solennizatum solvit predictum matrimonium, ergo et secundo. [8] Preterea *Antequam esset regula beati Benedicti vel aliqua alia certa religio statuta matrimonium solvebatur, ut patet in Iohanne Evangelista, in dicto c. Ecce XXVII q. II.* Ergo non sola religio solvit matrimonium. [9] Preterea idem iudicium videtur esse de episcopatu et de sacro ordine. Sed episcopatus solvit tale matrimonium, ergo et sacer ordo. Probatio minoris. Religio solvit tale matrimonium. Sed episcopatus solvit religionem quia secundum iura *animarum regimen avocat religiosum a religione*. Ergo multo magis episcopatus solvit tale matrimonium.

[6] Preterea *Non sunt nisi duo genera hominum, scilicet, laycorum et clericorum*[ix] *XII q. I. Duo. Sed subdyaconus cum non possit redire ad seculum*, non est dicendus laycus seu secularis. Ergo est religiosus. [7] Preterea votum continentie sollempnizatur per professionem religionis et per susceptionem sacri ordinis. Sed primo modo sollempnizatum solvit predictum matrimonium, ergo et secundo. [8] Preterea *Antequam esset regula beati Benedicti vel aliqua alia certa religio statuta matrimonium solvebatur, ut patet in*[x] *Iohanne Evangelista* ***et*** *in dicto c. Ecce XXVII q. II.* Ergo non sola religio solvit matrimonium. [9] Preterea idem iudicium videtur esse de episcopatu et de sacro ordine. Sed episcopatus solvit tale matrimonium, ergo et sacer ordo. Probatio minoris.[xi] Religio solvit tale matrimonium. Sed episcopatus solvit religionem, quia secundum iura *animarum regimen avocat religiosum a religione*. Ergo multo magis episcopatus solvit tale matrimonium.

---

viii ordinem sacrum *trs. e1*
ix laicorum et clericorum *trs. T*
x in] de *e1*
xi Probatio minoris] probatur minor *e1*

[10] Sed contra. Si sacer ordo solveret tale |*53r*| matrimonium sicut religio, hoc iura expressissent sicut exprimunt de religione. Sed non exprimunt. Ergo non est hoc dicendum.

[11] Ratio. Ad evidentiam huius questionis primo premittenda sunt duo propter declarationem tituli questionis. Et primum est quod questio presens non intelligenda de suscipiente ordinem sacrum, uxore volente et continentiam profitente, quia constat quod in tali casu solvitur matrimonium, saltem quoad thorum, etiam post carnalem copulam, ut patet *Extra De conversione coniugatorum c. Coniugatus* et *Sane*. Sed est intelligenda de suscipiente sacrum ordinem uxore inscia vel invita.

[12] Secundum est quod matrimonium potest intelligi solvi dupliciter, scilicet, quoad thorum solum, manente vinculo, ut cum quis dimittit uxorem propter fornicationem, ut patet Mt. XIX [9], vel cum ambo coniuges de communi consensu ingrediuntur religionem. Quod enim inter

[10] Sed contra. Si sacer ordo solveret tale matrimonium sicut religio, **hic** iura expressissent sicut exprimunt de religione. Sed non exprimunt. Ergo non est hoc dicendum.[xii]

[11] **Respondeo**: ad evidentiam huius questionis primo premittenda sunt duo propter declarationem tituli questionis.[xiii] Et primum est quod questio presens non **est** intelligenda de suscipiente ordinem sacrum, uxore volente et continentiam profitente, quia constat quod in tali casu solvitur matrimonium, saltem quoad thorum, etiam post carnalem copulam, ut patet *Extra De conversione coniugatorum c. Coniugatus* et *Sane*. Sed est intelligenda de suscipiente sacrum ordinem uxore inscia vel invita.

[12] Secundum est quod matrimonium potest intelligi solvi dupliciter, scilicet, quoad thorum solum, manente vinculo, ut cum quis dimittit uxorem **ob** fornicationem,[xiv] ut patet Mt. xix [9], vel cum ambo coniuges de communi consensu ingrediuntur religionem. Quod enim inter

[xii] Sed contra. . . . dicendum] Sed contra. Vir et mulier in causa matrimoniali ad paria iudicantur. Sed solus ingressus religionis solvit matrimonium ex parte mulieris. Ergo etiam ex parte viri et non sacer ordo *T e1*

[xiii] Ad evidentiam huius quaestionis tria principaliter facienda sunt. Primo declarabitur titulus quaestionis. Secundo recitabuntur opiniones et vera opinio defendetur. Tertio solventur quaedam dubia, qua poena puniendus sit, inscia vel inuita uxore suscipiens sacrum ordinem. Quantum ad primum duo notanda sunt *post* questionis *add. e1*

[xiv] consentientem *post* ob *add. T*

tales maneat vinculum coniugale patet quia unus non potest etiam de licentia alterius alicui persone tertie matrimonialiter copulari. Vel quoad vinculum, ut cum unus coniugum altero inscio vel invito ingreditur religionem ante carnalem copulam post matrimonium contractum per verba de presenti. Quod enim tunc solvatur vinculum coniugale inter eos patet quia remanenti in seculo *licitum est ad secunda vota transire*, ut dicitur *Extra De conversione coniugatorum* c. *Verum*. [13] Questio autem presens intelligenda est non solum de solutione quoad thorum, sed etiam quoad vinculum. Quod patet ex duobus. Primo quia additur in titulo questionis *sicut solvitur per professionem religionis*, per quam solvitur etiam quoad vinculum, ut supra dictum est et probatum. Secundo quia matrimonium manente vinculo non potest solvi quoad thorum nisi de consensu utriusque, ut cum ambo post carnalem copulam ingrediuntur religionem vel propter culpam alterius aut in casu fornicationis, quorum

tales maneat vinculum patet quia unus non potest etiam de licentia alterius alicui tertie persone matrimonialiter copulari. Vel quoad vinculum, ut cum unus coniugum altero inscio vel invito ingreditur religionem ante carnalem copulam post matrimonium contractum per verba de presenti. Quod enim tunc solvatur vinculum coniugale inter eos patet quia remanenti in seculo *licitum est ad secunda vota transire*, ut dicitur *Extra De conversione coniugatorum c. Verum*. [13] Questio autem[xv] presens intelligenda est non solum de solutione quoad thorum, sed etiam quoad vinculum. Quod patet ex duobus. Primo quia additur in titulo questionis, *sicut solvitur per professionem*,[xvi] per quam etiam solvitur[xvii] quoad vinculum, ut supra dictum est et probatum. Secundo quia matrimonium manente vinculo non potest solvi quoad thorum nisi de consensu utriusque, ut cum ambo post carnalem copulam ingrediuntur religionem vel propter culpam alterius **ut** in casu[xviii] fornicationis, **alias**[xix]

[xv] Questio autem] Verum quaestio *e1*
[xvi] religionis *post* professionem *add. T e1*
[xvii] etiam solvitur *trs. T e1*
[xviii] casu] causa *e1*
[xix] alias *om. e1*

neutrum supponitur esse in casu proposito.

unus coniugum invitus absque culpa sua privaretur iure quod accipit in corpore alterius cum matrimonium per verba de presenti inter eos contrahitur.[xx] Neutrum **autem istorum duorum**[xxi] supponitur esse in casu proposito.

[14] Quibus duobus suppositis sciendum est quod circa hanc questionem sunt due opiniones inter iuristas quia Ostiensis in *Summa* sua in titulo *De conversione coniugatorum* dicit quod ordo sacer susceptus solvit tale matrimonium, cuius rationes sunt argumenta facta in obiciendo. Alii autem, fere omnes, dicunt oppositum, quod videtur ad presens dicendum tamquam magis probabile. Et potest hoc probari multipliciter.

[14] Quibus[xxii] duobus suppositis sciendum est quod circa questionem **propositam** |*T 159vb*| **est contrarietas oppinionum** inter iuristas quia[xxiii] Hostiensis in *Summa* sua in titulo *De conversione coniugatorum* dicit quod ordo sacer susceptus solvit tale matrimonium, cuius rationes sunt argumenta facta in obiciendo. Alii autem, **quasi** omnes, dicunt oppositum, **scilicet, quod non solvit**, quod **tanquam communius**[xiv] **et probabilius dictum** videtur **tenendum** ad |*R 65v*| presens. **Et videtur posse multipliciter probari**.

[15] Primo quia si sacer ordo susceptus solvit tale matrimonium, aut hoc est ratione ipsius ordinis sacri aut ratione continentie voti emissi tacite vel expresse in

[15] Primo quia si sacer ordo susceptus[xxv] solvit tale matrimonium, aut **hic**[xxvi] est ratione ipsius ordinis sacri aut ratione voti continentie emissi tacite vel expresse in talis

[xx] contrahitur] contrahatur *e1*
[xxi] duorum *om. e1*
[xxii] Quibus] quantum ad secundum his *e1*
[xxiii] quia *om. e1*
[xxiv] communius *marg. dext. add. R*
[xxv] ordo susceptus *trs. T*
[xxvi] hic] hoc *T e1*

talis ordinis susceptione aut ratione sollennitatis talis voti, quod est solenne, sicut et votum continentie quod emittitur in professione religionis, ut patet *libro 6 De voto et voti |53v| redemptione Quod votum*. Non potest dici primum quia sacer ordo, nisi emittat votum continentie, non tollit, sed stat simul cum matrimonio, ut patet in ecclesia orientali seu Grecorum. Nec potest dici secundum quia votum simplex continentie est vere votum. Et tamen secundum omnes non dirimit matrimonium contractum per verba de presenti, cuius ratio est in promptu, quia traditio alicuius rei facta alicui non tollitur per sequentem promissionem eiusdem rei factam alteri. Sed in contractu matrimoniali per verba de presenti unus coniugum tradit potestatem corporis sui alteri. In voto autem simplici est sola promissio, in quo differt a voto sollenni secundum communem doctrinam. Ergo et cetera. Nec potest tertium

ordinis susceptione aut ratione sollempnitatis talis voti, quod est sollempe, sicut et votum continentie quod emittitur in professione religionis, ut patet *libro 6 De voto et voti redemptione Quod votum*. Non potest dici primum quia sacer ordo, nisi **emittatur** votum continentie, non tollit, sed stat simul cum matrimonio, ut patet in ecclesia orientali seu Grecorum. Nec potest dici secundum quia votum simplex continentie est vere votum. Et tamen secundum omnes non dirimit matrimonium contractum per verba de presenti, cuius ratio est in promptu, quia traditio alicuius rei facta alicui non tollitur per sequentem promissionem eiusdem rei factam alteri. Sed in contractu matrimoniali per verba de presenti unus coniugum tradit potestatem corporis sui alteri. In voto autem simplici est sola promissio, in quo differt a voto sollempni secundum communem[xxvii] doctrinam. Ergo et cetera. Nec potest **dici** tertium **propter tria. Primo quia traditio alicuius rei facta alicui usque ad certum tempus non**[xxviii] **potest tolli infra illud tempus per traditionem eiusdem rei factam alteri de facto.**

---

xxvii communem] eandem *e1*
xxviii non *om. e1*

Sed, ut modo dicebatur, in mutuo consensu expresso per verba de presenti unus coniugum tradit potestatem corporis sui[xxix] **alteri et econverso quousque vivunt**[xxx] **civiliter seu seculo aut mundo, ut infra patebit. In voto**[xxxi] **autem sollempni continentie cum promissione est traditio corporis ad perpetuam continentiam, in quo differt secundum communem doctrinam**[xxxii] **a voto simplici. Ergo predictum matrimonium non tollitur per votum sollempne continentie si uterque coniugum remanet in seculo quantumcunque alter suscipiat sacrum**[xxxiii] **ordinem. Secundo quia votum sollempne habet**[xxxiv] **duo solum respectu matrimonii, scilicet, impedire contrahendum et dirimere post contractum. Non autem ante contractum, ut patet** ***libro VI De voto et voti redemptione Quod votum***.

[xxix] corporis sui *trs. T*
[xxx] vivunt] vixerint *e1*
[xxxi] voto] toto *e1*
[xxxii] in quo differt secundum communem doctrinam] secundum communem doctrinam in quo differt *T*
[xxxiii] sacrum *om. T*
[xxxiv] votum sollempne habet] habet votum solempne *e1*

quia licet per statutum ecclesie persone possint reddi illegitime ad contrahendum, sic quod matrimonium de facto contractum a talibus personis post tale statutum est nullum, ut patet in gradibus prohibitis et in multis aliis casibus, tamen per nullum statutum ecclesie matrimonium legitime contractum inter personas legitimas ad contrahendum tollitur.

Tertio quia licet per statutum ecclesie[xxxv] persone possint reddi illegitime ad contrahendum, sic quod matrimonium de facto contractum a talibus personis post tale[xxxvi] statutum est nullum, ut patet in gradibus prohibitis et in multis aliis casibus, tamen per nullum statutum ecclesie matrimonium legitime contractum **et**[xxxvii] inter personas legitimas ad contrahendum tollitur. **Cuius ratio est: quia quod est ex institutione divina non tollitur per statutum humanum. Sed matrimonium ante carnalem copulam est ex institutione divina in paradyso et in statu innocentie ut patet Gen. II [24]** ***Relinquet homo patrem***[xxxviii] ***et matrem***[xxxix] **et cetera. Ergo matrimonium legitime contractum ante etiam**[xl] **carnalem copulam non tollitur**[xli] **per statutum humanum secundum regulam Christi, Mt. XIX [6]** ***Quos***[xlii] ***Deus coniunxit homo non separet***. Sed

[xxxv] ecclesie] ecclesiasticae *e1*
[xxxvi] votum *post* post tale *add. T*
[xxxvii] et *om. e1*
[xxxviii] suum *post* patrem *add. e1*
[xxxix] et adhaerebit uxori suae *post* matrem *add. e1*
[xl] ante etiam *trs. T e1*
[xli] tollitur] potest tolli *T e1*
[xlii] Quos] Quod *e1*

Sed sollennitas voti est ex statuto ecclesie et ex statuto ecclesie votum continentie sollennizatur in susceptione sacri ordinis. Ergo licet per statutum ecclesie possit fieri quod existens in sacris, si de facto contrahat matrimonium, talis contractus fit nullus, ut patet *Extra libro 6 De voto et voti redemptione* c. *Quod votum*.
Non tamen, ut videtur potest facere, quod ordo superveniens matrimonio contracto tollat ipsum, ut dicitur *Extra libro 6 De voto et voti redemptione Quod votum*: *Voti sollennitas ex sola constitutione ecclesie est inventa, matrimonii vero vinculum ab omnium rerum conditore ipsum in paradiso et in statu innocentie instituente, unionem et indissolubilitatem accepit*. Ubi dicit glossa: *Matrimonium a Deo institutum, fortius est voti sollennitate ex constitutione ecclesie introducta*.

sollempnitas voti est ex statuto ecclesie; votum etiam continentie sollempnizatur ex statuto ecclesie in susceptione sacri ordinis. Ergo licet per statutum ecclesie possit fieri, quod existens in sacris, si de facto contrahat matrimonium, talis contractus **sit** nullus, ut patet *libro VI De voto et voti redemptione c. Quod votum*.
Non tamen **extendit se ad hoc**[xliii] quod ordo superveniens matrimonio **licite** contracto tollat ipsum **et hoc est quod** dicitur *libro VI* **ubi supra**: *Voti sollempnitas ex sola constitutione ecclesie est inventa, matrimonii vero vinculum ab* ipso *rerum omnium*[xliv] *conditore ipsum in paradiso et in statu innocentie instituente, unionem et indissolubilitatem accepit*. Ubi dicit glossa: *Matrimonium a Deo institutum,* |*T 160ra*| *fortius est voti sollempnitate ex constitutione ecclesie introducta*.

[16] Sed ad hanc rationem dicet aliquis quod etiam omnis religio habet robur ex institutione seu approbatione ecclesie. Ergo pari ratione matrimonium contractum per verba de presenti et non consummatum, non tollitur per professionem religionis, quod falsum est. Ad quod dicendum est: non est simile quia licet

[16] Sed ad hanc rationem dicet aliquis quod etiam religio omnis robur habet ex institutione seu approbatione ecclesie. Ergo pari ratione matrimonium contractum per verba de presenti et non consummatum, non **tolletur** per professionem religionis, quod falsum est. **Ad quod dicendum est quod**

---

xliii extendit se ad hoc] ut videtur potest facere *T e1*
xliv rerum omnium *trs. e1*

omnis religio habeat robur ex institutione seu approbatione ecclesie, tamen votum sollenne continentie est ei annexum ex se et non ex statuto ecclesie, ut patet *Extra De statu monachorum* c. *Cum ad monasterium* in fine. Sed econtra ordo sacer est ex institutione Christi et non ecclesie sicut et omnia sacramenta nove legis. Votum autem sollenne continentie est ei annexum non ex se sed ex institutione ecclesie. Et ideo professio religionis solvit secundum se tale matrimonium, non autem ordo sacer nec secundum se nec ratione voti emissi continentie.

religio prima et summa, scilicet, apostolorum, cuius omnis alia religio est quasi quedam participata similitudo, est ex institutione Christi et non ex institutione ecclesie. Omnis etiam alia religio, quantum ad omnia essentialia sua, scilicet, tria vota seu consilia, videlicet, paupertatis, castitatis, et obedientie, est ex institutione Christi, licet quantum ad accidentalia in quibus religiones inter se differunt, religiones sint ex institutione ecclesie. Religioni etiam[xlv] **ex se et essentialiter est annexum votum continentie et non ex statuto ecclesie. Unde dicitur Extra De statu monachorum *Cum ad monasterium* in fine: *Custodia castitatis adeo est annexa regule monachali ut contra eam nec summus pontifex possit indulgere*. Sed econtra sacro ordini est annexum votum continentie solum ex statuto ecclesie et ideo religio dirimit tale matrimonium. Non autem sacer ordo**.

xlv etiam] enim *e1*

[17] Preterea
et ad evidentiam |*54r*| huius rationis est sciendum quod sicut est duplex matrimonium, scilicet, carnale, quod est per carnis copulam consummatum, et spirituale, quod est contractum per mutuum consensum animorum expressum per verba de presenti et non per carnis copulam consummatum,
sic est duplex mors, scilicet, carnalis, que est per separationem anime a carne et spiritualis, seu civilis, qua quis moritur in mundo quoad concupiscentiam carnis seu delicias votum continentie, et concupiscentiam oculorum seu divitias per votum paupertatis, et superbiam vite seu honores et pompas per votum obedientie, ad que tria reducitur omne quod est in mundo, ut patet prima Io. 2 [16]. Et talis mors est in professione religionis, per quam de seculari efficitur non secularis et religiosus. Quo supposito sic arguitur: sicut se habet matrimonium carnale ad mortem carnalem, sic se habet spirituale ad spiritualem.

Sed matrimonium carnale, hoc est, post carnis copulam, solvitur quoad vinculum per mortem carnalem tantum secundum illud Apostoli 2 ad Cor. 7 [39], *Mulier*

[17] Preterea **arguitur ad principale et** ad evidentiam huius rationis est sciendum quod sicut est duplex **vinculum matrimonii,** scilicet, carnale **cum matrimonium** est per carnis copulam consummatum, et spirituale, quod est contractum per mutuum consensum animorum expressum per verba de presenti et non per carnis copulam consummatum, sic est duplex mors, scilicet, carnalis, que est per separationem anime a carne et spiritualis, seu civilis, qua quis moritur mundo quoad concupiscentiam carnis seu delicias **per** votum **castitatis**, et concupiscentiam oculorum seu divitias per votum paupertatis, et superbiam vite seu honores et pompas per votum obedientie, ad que tria reducitur omne quod est in mundo, ut patet prima Io. 2 [16]. Et talis mors est in professione religionis, per quam de seculari **homo** efficitur |*R 66r*| non secularis et religiosus. Quo supposito sic arguitur: sicut se habet **vinculum matrimonii carnale predictum** ad mortem carnalem, sic se habet spirituale ad spiritualem. Sed carnale solvitur per mortem carnalem tantum secundum illud Apostoli secunda [*sic*] ad Cor. vii [39] *Mulier alligata est*[xlvi]

[xlvi] alligata est *trs. T*

alligata est legi quanto tempore vir eius vivit. Mortuo autem viro soluta est a lege viri [Rom. 7:2]. Ergo matrimonium spirituale, id est, contractum per verba de presenti ante carnalem copulam, solvitur quoad vinculum per solam mortem spiritualem predictam, que est solum in professione religionis, non autem in susceptione sacri ordinis. Unde et ordinatus non ingrediatur religionem dicitur et est clericus secularis, quod non esset verum si esset mortuus seculo.

[18] Et si dicatur quod saltim quoad actus venereos seu carnalem copulam talis moritur seculo per votum solenne continentie, licet non moriatur quoad alia duo supradicta, hoc non valet propter duo. Primo quia carnali copule non moritur ratione sacri ordinis, ut supra declaratum est, sed solum ratione voti continentie emissi ex statuto ecclesie in susceptione sacri ordinis, quod, ut supra probatum est, non potest tollere tale matrimonium. Secundo quia hoc non videtur esse mors, sicut etiam impossibile est hominem in parte mori carnaliter et in parte non, sed videtur esse mutilatio quedam spiritualis.

legi quanto tempore vir eius vivit. Mortuo autem viro soluta est a lege viri. [Rom. 7: 2] Ergo **vinculum spirituale matrimonii contracti** per verba de presenti **et non consummati per carnalem copulam** solvitur per solam mortem spiritualem predictam, que est solum in professione religionis, non autem in susceptione sacri ordinis, **quia habens sacrum ordinem, nisi** ingrediatur religionem, dicitur et est clericus secularis, quod non esset verum si esset mortuus seculo

[18] Et si dicatur quod saltem quoad carnalem copulam **matrimonialem** talis moritur seculo per votum sollempne continentie, licet non moriatur quoad alia duo **predicta**, hoc non valet propter duo. Primo quia[xlvii] non videtur **hec** esse mors sicut etiam **est** impossibile[xlviii] hominem in parte mori carnaliter et in parte non, sed videtur esse mutilatio quedam spiritualis. Mutilatio autem carnalis non tollit **vinculum carnale matrimonii** per carnalem copulam **consummati**. Ergo nec spiritualis **mutilatio predicta** tollit **vinculum matrimonii** spirituale

[xlvii] non videtur hoc esse] hoc non videtur esse *T e1*
[xlviii] est impossible *trs. T e1*

Mutilatio autem carnalis non tollit matrimonium carnale consummatum per carnalem copulam. Ergo nec spiritualis tollit spirituale. Preterea arguitur tertio ad idem et quasi in idem redit. Traditio alicuius rei facta alicui usque ad certum tempus non potest tolli infra illud tempus per traditionem eiusdem rei factam alteri de facto. Sed in mutuo consensu expresso per verba de presenti unus coniugum tradit potestatem corporis sui alteri et econverso, quousque vivunt civiliter seu seculo aut mundo modo supra exposito. Ergo |*54v*| predicta traditio non potest tolli per quamcunque traditionem corporis factam per votum sollenne ad perpetuam continentiam nisi alter vel ambo profiteantur religionem. Et potest contra tertiam rationem argui et responderi sicut et contra secundam.

predictum. Secundo quia post matrimonium tale contractum per verba de presenti non potest dici suscipiens sacrum ordinem mori carnali copule matrimoniali ratione ordinis sacri suscepti nec ratione voti continentie emissi nec ratione sollempnitatis talis voti, ut supra probatur.[xlix]

[19] Preterea ius est expressum quod per professionem religionis solvitur tale matrimonium, ut patet in preallegatis capitulis, non autem per susceptionem sacri ordinis.

[19] Preterea ius est expressum quod per professionem religionis solvitur tale matrimonium, ut patet **Extra De conversione coniugatorum** in preallegatis capitulis, non autem quod[l] per susceptionem sacri ordinis.

Ergo primum est dicendum, non autem secundum. *Tolerabilius est*

Igitur[li] primum est dicendum, non autem secundum. *Tolerabilius*

[xlix] probatur] probatum est *T*
[l] quod *in marg. sin. R*
[li] Igitur] Ergo *T e1*

enim aliquos contra statuta hominum dimittere copulatos quam coniunctos legitime contra statuta Domini separare, ut dicitur *Extra De testibus* c. *Licet ex quadam* in fine.
Sed ad hoc respondetur quod idem vel simile iudicium est de professione religionis et de susceptione sacri ordinis, ymmo minus videtur de primo quam de secundo. Et ideo quod exprimitur de primo intelligendum est de secundo et multo magis. Sed hec responsio excluditur per predicta quia non est simile nec de primo minus et de secundo quia religio ex se tollit tale matrimonium quia facit hominem mortuum seculo, non autem sacer ordo.
[20] Preterea *Extra De conversione coniugatorum Ex parte tua* sic dicitur: *Etsi possit non inconsulte videri, quod ex quo matrimonium inter legitimas personas per verba de presenti contrahitur illis viventibus, in nullo possit casu dissolvi* [...] *Nos tamen nolentes a predecessorum nostrorum vestigiis declinare, qui respondere consulti, antequam matrimonium sit per carnalem copulam consummatum, licere alteri coniugum reliquo inconsulto, ad religionem transire. Ita quod reliquus ex tunc legitime poterit alteri*

est enim aliquos contra statuta hominum dimittere copulatos quam coniunctos legitime contra statuta Domini separare ut dicitur *Extra De testibus c. Licet ex quadam* in fine. |*T 160rb*| Sed[lii] ad hoc respondetur quod idem vel simile iudicium est de professione religionis et de susceptione sacri ordinis, ymmo minus videtur[liii] de primo quam de secundo. Et ideo quod exprimitur de primo intelligendum est de secundo et multo magis. Sed hec responsio excluditur per predicta quia non est simile nec minus de primo et de secundo **ut supra probatum est.**

[20] Preterea *Extra De conversione coniugatorum Ex parte tua* sic dicitur.[liv] *Etsi possit non inconsulte videri, quod ex quo matrimonium inter legitimas personas per*[lv] *verba de presenti contrahitur illis viventibus, in nullo possit casu dissolvi* [...] *Nos tamen nolentes a predecessorum nostrorum vestigiis declinare, qui respondere consulti, antequam matrimonium sit per carnalem copulam consummatum, licere alteri coniugum reliquo inconsulto, ad religionem transire. Ita quod reliquus ex tunc legitime poterit alteri copulari; hoc*

[lii] Sed *om. e1*
[liii] videtur *om. e1*
[liv] sic dicitur *trs. e1*
[lv] per] de *cancel. R*

copulari; hoc ipsum tibi consulimus observandum in articulo prenotato. Ubi satis exprimitur quia tale matrimonium solvitur quoad vinculum solum in casu ingressus religionis et in nullo alio. Sed ad hoc respondetur sicut et ad precedens. Et responsio simili modo excludenda est.

[21] Preterea

coniugati aliter ordinari non debent ad sacros ordines aut etiam in episcopos nisi uxoribus

ipsum tibi consulimus observandum in articulo prenotato. Ubi satis exprimitur **quod solum in casu ingressus religionis et in nullo alio solvitur quoad vinculum tale matrimonii**. Sed ad hoc respondetur sicut ad precedens. Et responsio simili modo excludenda est.

[21] Preterea **si sacer ordo susceptus solvit vinculum talis matrimonii, sicut et ingressus religionis licite et virtuose invita etiam vel inscia uxore, aliquis susciperet seu promoveretur ad sacrum ordinem sicut laudabiliter et virtuose invita vel etiam**[lvi] **inscia uxore. Vir ingreditur religionem quia licite et virtuose aliquis transit de gradu minoris perfectionis ad gradum perfectionis maioris solventem precedentem gradum. Sed consequens est falsum, ergo et cet. Consequentia probata est. Falsitas consequentis patet *Extra De conversione coniugatorum Coniugatus* et *Sane* et *XXVII q. ii Si vir*. In quibus locis dicitur quod** coniugati aliter ordinari non debent ad sacros ordines aut etiam in episcopos

[lvi] vel etiam *trs. T e1*

consentientibus et habitum mutantibus, *Extra De conversione coniugatorum Coniugatus* et *Sane* et *XXVII q. II Si vir*. Sed ad hoc respondetur quod predicta capitula intelliguntur post matrimonium consummatum, vel si intelliguntur de consummato, dicunt illud, quod non debet fieri, quod tamen si factum sit, tenet.

Sed neutra responsio sufficit. Non prima quia coniugatus vere dicitur ante carnalem copulam si sit matrimonium contractum per verba de presenti, ut patet Mt. I [18] *Ioseph fili David noli timere accipere Mariam coniugem tuam* et ut patet *XXVII q. II* in multis capitulis et in quarto sententiarum di. 27. Nec secunda quia si sacer ordo solvit tale matrimonium cum sit maioris perfectionis quam ipsum |*55r*| licite post tale matrimonium homo, invita vel etiam nescia uxore, reciperet sacrum ordinem quia licite et virtuose aliquis transit de gradu minoris perfectionis ad gradum perfectionis maioris solventem precedentem gradum.

nisi uxoribus consentientibus et habitum mutantibus. Sed ad hoc **dupliciter** respondetur. **Primo** quod predicta capitula intelliguntur **de matrimonio consummato**. **Secundo quod** si **intelligantur**[lvii] **de matrimonio**[lviii] **non** consummato, dicunt illud, quod non debet fieri, quod tamen si[lix] factum sit, tenet.

Sed neutra responsio sufficit. Non prima quia coniugatus vere dicitur ante carnalem copulam si sit matrimonium contractum per verba de presenti, ut patet Mt. I [18] *Ioseph fili David noli timere accipere Mariam coniugem tuam* et ut patet **in quarto sententiarum di. xxvii** et xxvii[lx] q. ii in multis capitulis. Nec secunda quia si sacer ordo solvit vinculum **talis matrimonii sicut ingressus religionis sic quod postea mulier licite potest**[lxi] **alteri nubere** cum **sacer ordo** sit maioris perfectionis quam **matrimonium** licite **et virtuose** post tale matrimonium homo, invita etiam vel **inscia** uxore, **acciperet**[lxii] sacrum ordinem, ut supra probatum est.

---

lvii intelligantur] intelliguntur *T*
lviii matrimonio *om. T e1*
lix tamen si *trs. e1*
lx xxvii] 28 *e1*
lxi licite potest *trs. T*
lxii acciperet] recipiet *T* reciperet *e1*

[22] Preterea *ex quo tale matrimonium tenuit, consummari debet et ad hoc compellendus est is qui renuit, nisi infra certum tempus religionem intraverit, ut patet Extra De conversione coniugatorum c. Ex publico. Nulla alia exceptione obstante ut patet Extra De coniugio leprosorum c. secundo et tertio*. Sed ad hoc respondetur quod subaudiendum est vel nisi ad sacros ordines fuerit promotus cum hec equipperentur. Sed hec responsio superius est exclusa quia probatum est quod non equipperantur quia religio facit hominem mori seculo, non autem sacer ordo. Et religioni est ex se et essentialiter annexum votum continentie, non autem sacro ordini, sed solum ex statuto ecclesie.

[23] Quia tamen non est expressum in iure de sacro ordine quod solvat vel non solvat matrimonium, licet aliqualiter argumentative hoc possit colligi ex iuribus allegatis, videtur quod expediret super hoc fieri aliquam decretalem seu constitutionem huius declarativam et determinativam. Per quod respondeo ad secundam questionem propositam, qua, scilicet, querebatur utrum

[22] Preterea *ex quo matrimonium tale tenuit, consummari debet et ad hoc compellendus est his qui renuit, nisi infra certum tempus religionem intraverit, ut patet Extra De conversione coniugatorum c. Ex publico*. Sed ad hoc respondetur quod subaudiendum est vel nisi ad sacros ordines fuerit promotus cum hec equiparentur. Sed hec responsio superius est exclusa quia probatum est quod non equiperantur quia religio facit hominem mori seculo, non autem sacer ordo. Et religioni est ex se et essentialiter annexum votum continentie, non autem sacro ordini, sed solum ex statuto ecclesie.

[23] **Sed** tamen **quia**[lxiii] non est expressum in iure de sacro ordine quod solvat vel non solvat matrimonium, licet aliqualiter argumentative hoc possit colligi |*R 66v*| ex iuribus allegatis, videtur quod **circa hoc** expediret[lxiv] fieri aliquam decretalem seu constitutionem huius declarativam. Per quod **patet responsio** ad secundam questionem propositam, qua, scilicet, querebatur

[lxiii] Sed tamen quia] Quia tamen *T e1*
[lxiv] circa hoc expediret] expediat super hoc *T* expediret super hoc *e1*

expediret fieri aliquam decretalem circa materiam supradictam eius declarativam.

[24] Quantum ad tertiam questionem qua queritur qua pena esset puniendus recipiens sacrum ordinem post tale matrimonium, invita vel inscia uxore, videtur dicendum cum Ostiense ubi supra quod talis esset in penam compellendus *religionem intrare. Ad hoc enim cogitur quis propter delictum suum XXXIIII c. Fraternitatis*. Esset autem ad hoc compellendus propter duo.

[25] Primo quia si remaneret in seculo, non posset exigere debitum propter votum continentie sollenne emissum, teneretur tamen reddere post primam carnalem copulam quia uxor non debet privari iure proprio propter culpam viri. Et sic matrimonium esset onerosum mulieri dum oporteret eam semper subire confusionem petendi debitum et esset periculosum viro quia urgente concupiscentia existens iuxta mulierem non petentem debitum

utrum expediret **circa hanc materiam** fieri aliquam decretalem **huius** declarativam.

[24] Quantum ad tertiam questionem qua queritur qua pena esset puniendus post tale matrimonium, invita vel inscia uxore, recipiens sacrum ordinem,[lxv] videtur dicendum |*T 161va*| cum Ostiense **in *Summa* sua** quod talis esset compellendus in penam **suam** *religionem intrare. Ad hoc enim cogitur quis*[lxvi] *propter delictum suum XXXIIII c. Fraternitatis*.[lxvii] Esset autem ad hoc compellendus propter duo.

[25] Primo quia si remaneret in seculo, non posset exigere debitum propter votum sollempne continentie emissum, teneretur[lxviii] tamen post primam carnalem copulam[lxix] reddere quia uxor non debet privari iure **suo** propter culpam viri. Et sic matrimonium esset honerosum mulieri dum oporteret eam semper subire confusionem petendi debitum et esset periculosum viro quia[lxx] urgente concupiscentia existens iuxta mulierem non petentem debitum

---

[lxv] per quod…declarativam; questionem…ordinem *om. e1*

[lxvi] quis] aliquis *T*

[lxvii] § Micenam *post* Fraternitatis *add. e1*

[lxviii] teneretur] tenetur *T*

[lxix] teneretur tamen post primam carnalem copulam] post primam carnalem copulam teneretur *e1*

[lxx] quia] quod *T*

de facili posset facere contra votum.
[26] Secundo quia cum sacer ordo sic susceptus non solvat precedens matrimonium, ut supra probatum est, talis vel compelletur consummare matrimonium vel ingredi religionem, supposito quod uxor non possit induci ad votum continentie, ut patet *Extra De conversione coniugatorum* c. *Ex publico* et *De coniugio leprosorum* c. secundo et tertio. Sed non potest de iure compelli ad primum. Ergo compelletur ad secundum.
[27] Probatio minoris. Nullus potest cogi ad peccandum mortaliter, sed talis in prima |*55v*| carnali copula petendo vel exigendo debitum peccat mortaliter, ut probabo, ergo et cetera. Probatio minoris huius pro simili.
Vovens aliquid et potens servare illud peccat mortaliter votum frangendo. Sed talis ante consummationem matrimonii potest votum adimplere transeundo ad religionem. Ergo consummando matrimonium peccat mortaliter contra votum suum continentie faciendo.

de facili posset facere contra votum.
[26] Secundo quia cum sacer ordo sic susceptus non solvat precedens matrimonium, ut supra probatum est, talis vel compelletur consummare matrimonium vel ingredi[lxxi] religionem, supposito quod uxor non possit induci ad votum continentie, ut patet *Extra De conversione coniugatorum c. Ex publico*. Sed non potest de iure compelli ad primum. Ergo compelletur ad secundum.

[27] Probatio minoris. Nullus potest cogi ad peccandum mortaliter, sed talis in prima carnali copula petendo seu[lxxii] **reddendo** debitum peccat mortaliter, ut probabo, ergo et cetera. Probatio minoris huius pro**syllogismi**.
Vovens aliquid et potens servare illud peccat mortaliter votum frangendo. Sed talis ante consummationem[lxxiii] matrimonii potest votum **continentie** adimplere transeundo ad religionem. Ergo consummando matrimonium peccat mortaliter contra votum **sue**[lxxiv] continentie

[lxxi] ingredi] intrare *T*
[lxxii] seu] vel *e1*
[lxxiii] talis *post* consummationem *add. T e1*
[lxxiv] sue] suum *T e1*

Cum igitur quilibet possit compelli ad servandum quod vovit ad vitandum peccatum mortale, talis potest compelli, et rationabile est quod compellatur ad ingressum et professionem religionis.
Unde *Extra De conversione coniugatorum Ex parte tua* in fine dicitur quod *se voto astringens ad observantiam regularem compelli potest, ut relicto seculo religionis propositum exequatur*. Licit autem talis non astrinxerit se voto ad observantiam regularem; astringit tamen se voto ad illud quod servare non potest licite nisi profitendo religionem aliquam seu observantiam regularem, ut supra probatum est.

[28] Ad primum ergo factum in contrarium solutionis date ad primam questionem de predictis tribus, dicendum quod decretum quod allegatur in arguendo non loquitur de sacro ordine, ut patet intuenti, sed de tonsura, quam adequat religioni in hoc solo, quod tonsura vel religiosa vestis in minori etate suscepta a parentibus irrita fieri

faciendo. Cum igitur[lxxv] quilibet possit compelli ad servandum quod vovit **et** ad vitandum[lxxvi] peccatum mortale, talis potest compelli **de iure** et rationabile est quod compellatur ad ingressum et professionem religionis. Unde *Extra De conversione coniugatorum Ex parte tua* in fine dicitur quod *se voto astringens ad observantiam regularem compelli potest, ut relicto seculo religionis propositum exequatur*. Licit autem talis non astrinxerit[lxxvii] se voto ad observantiam regularem; astrinxit se tamen[lxxviii] ad illud quod servare non potest licite nisi profitendo religionem aliquam seu observantiam regularem, ut supra probatum est.
[28] Ad primum ergo[lxxix] factum in contrarium solutionis date ad primam questionem de predictis tribus,[lxxx] dicendum quod decretum **illud** non loquitur de sacro ordine,[lxxxi] ut patet intuenti, sed de tonsura, quam adequat religioni **solum** in hoc,[lxxxii] quod tonsura vel religiosa vestis in minori etate suscepta a parentibus irrita fieri

[lxxv] Igitur] Ergo *e1*
[lxxvi] vitandum] evitandum *e1*
[lxxvii] astrinxerit] astrinxit *e1*
[lxxviii] se tamen] tamen se voto *T e1*
[lxxix] argumentum *post* ergo *add T.*
[lxxx] solutionis…tribus *om. e1*
[lxxxi] sacro ordine *trs. T*
[lxxxii] solum in hoc] in hoc solo *T*

potest; decretalis autem adequat sacrum ordinem religioni in hoc solo, quod clericus qui non est in sacris nec est monasterio a parentibus traditus potest recipere uxorem. Unde predicte auctoritates in nullo sunt contra propositum.

[29] Ad secundum dicendum quod illi non dimiserunt coniuges, cum quibus, si contraxissent per verba de presenti, sed sponse, cum quibus, scilicet, contraxerant per verba de futuro. Secundum intentionem decreti distinguentur sponsas a coniugibus. Sponsa enim dicitur a sponsione de futuro, coniugium autem perficitur quantum ad essentialia sua in contractu per verba de presenti. Vel dicendum quod tales hoc fecerunt de privato consilio spiritus sancti, qui non subicitur cuicunque legi create matrimonii. Si tamen vita heremitica seu solitaria careret proprio et esset cum obedientia saltim ad episcopum, cui omnes heremite obedire tenentur, liceret ante carnalem copulam post matrimonium contractum per verba de presenti ad ipsam transire.

potest; decretalis autem adequat sacrum ordinem religioni in hoc solo,[lxxxiii] quod clericus qui non est in sacris nec est monasterio a parentibus traditus potest recipere uxorem. **Propter quod** predicte auctoritates in nullo sunt contra propositum.

[29] Ad secundum dicendum quod illi non dimiserunt coniuges, cum quibus, **scilicet**, contraxissent per verba de presenti, sed **sponsas**, cum quibus, scilicet, contraxerant per verba de futuro. Secundum intentionem decreti **distinguentis coniuges a sponsis**. Sponsa enim dicitur a sponsione de futuro, coniugium autem perficitur quantum ad essentialia sua in contractu per verba de presenti. Vel dicendum quod tales hoc fecerunt privato consilio spiritus sancti, qui non subicitur[lxxxiv] cuicunque legi create matrimonii. Si tamen vita heremitica careret proprio et esset cum obedientia saltem ad episcopum cui omnes heremite obedire tenentur, **esset dicenda vita religiosa utpote habens omnia tria vota que sunt de essentia religionis. Unde Beatus Benedictus in regula sua inter tria genera monachorum**

[lxxxiii] solo] solum *e1*
[lxxxiv] subicitur] subiicitur *e1*

[30] Ad tertium dicendum quod illa ratio in omnem eventum concludit falsum quia secundum eam sequeretur quod post etiam carnalem copulam viri possent recipere sacrum ordinem et profiteri religionem, quod falsum est secundum omnes. Dicendum ergo ad rationem, *quod propositum melioris vite assumere licitum est* ei qui habet potestatem corporis sui, non autem ei qui non habet, ut patet de servo et de uxorato post carnalem copulam. Stante autem vita seculari, |*56r*| unus coniugum non habet potestatem corporis sui post matrimonium contractum per verba de presenti et ideo non potest recipere sacrum ordinem et remanere secularis, invita vel inscia uxore, ante carnalem copulam. Per que patet etiam responsio ad confirmationem.

[31] Ad quartum dicendum per interemptionem maioris. Obligatio enim unius coniugum

seu religiosorum ponit primum et summum genus anachoritarum qui sunt heremite seu solitarii et ad talem vitam heremeticam liceret transire post matrimonium contractum per verba de presenti ante carnalem copulam.

[30] Ad tertium dicendum quod illa ratio in omnem eventum concludit falsum quia secundum eam sequeretur quod etiam post carnalem copulam vir posset recipere sacrum ordinem et profiteri religionem, |*T 161vb*| quod falsum est secundum omnes. Dicendum ergo ad rationem, *quod propositum melioris vite assumere licitum est* ei qui habet potestatem corporis sui, non autem ei qui non habet, ut patet de servo et[lxxxv] uxorato post carnalem copulam. Stante autem vita seculari, unus coniugum non habet potestatem corporis sui post matrimonium contractum per verba de presenti et ideo non potest recipere sacrum ordinem et remanere secularis, invita vel inscia uxore, ante carnalem copulam. Per que patet etiam responsio ad confirmationem.

[31] Ad quartum dicendum per interemptionem maioris. Obligatio enim unius **coniugis**

[lxxxv] de *post* et *add T*

est stabilior quam sit servi ad dominum propter duo. Primo quia est sacramentalis.

Secundo quia est propter maius bonum, utpote propter prolem procreandam et educandam, corporaliter providendo in hiis que sunt necessaria ad per se sufficientiam vite quod semper, et spiritualiter in ordine ad divinum cultum.

Propter quam educationem perfecte faciendam est necessaria perpetua commanentia viri et uxoris. Et ideo licet servus possit a servitute liberari pro solo libito domini absque alia causa quacunque vel ex statuto ecclesie propter aliquam causam rationabilem, ut propter dignitatem sacramenti ordinis, prestando alium servum vel dando pretium sufficiens. Non tamen hoc dicendum est de obligatione unius coniugum ad alium, que est perpetua stante vita civili vel naturali modo supra exposito.

ad alium[lxxxvi] est stabilior quam sit servi ad dominum propter duo. Primo quia est sacramentalis.

Secundo quia est propter maius bonum, utpote propter prolem procreandam et educandam,[lxxxvii] **tam** corporaliter providendo in hiis que sunt necessaria ad per se sufficientiam[lxxxviii] vite **pro** semper, **quam etiam** spiritualiter in ordine ad divinum cultum.

Propter quam educationem perfecte faciendam est necessaria perpetua commanentia viri et uxoris. Et ideo licet servus possit a servitute liberari pro solo libito domini absque alia causa quacunque vel ex statuto ecclesie propter aliquam causam rationabilem, ut**pote** propter dignitatem **sacri** ordinis, prestando **domino** alium servum vel dando **ei** pretium sufficiens. Non tamen hoc dicendum est de obligatione |*R 67r*| unius coniugum ad alium, que est perpetua stante vita civili vel naturali modo supra exposito. **Et ad decretum quod allegatur pro confirmatione, dicendum quod** cum vir

[lxxxvi] est ad alium] ad alium est *e1*

[lxxxvii] T: in his que sunt necessaria ad per se sufficientia vite pro semper tam corporaliter providendo in his que sunt necessaria ad per se sufficentia vite pro semper quam

[lxxxviii] sufficientiam] sufficientia *T e1*

Cum autem vir promovetur ad sacrum ordinem, uxore volente et continentiam profitente, dicitur de carnali coniugio fieri spirituale, ut decretum exponit, quia necessaria subministrare debita vero reddere non valet. [32] Ad quintum dicendum quod Ieronimus in illo decreto per laicos, ut exponit ipsemet, intelligit seculares uxoratos. Sub primo autem genere, scilicet, *mancipatorum divino officio* comprehendit, ut etiam dicit consequenter ibidem, duo genera, scilicet, clericos coronam in signum regis habentes et Deo devotos conversos, per quos intelligit religiosos

de quibus ibi subdit quod *rasio capitis in eis temporalium omnium depositio. Illi enim victu et vestitu contenti nullam inter se proprietatem habentes, debent habere omnia communia*. Et sic in universo sunt tria genera Christianorum secundum intentionem Ieronimi ibi, scilicet, laici uxorati, clerici

promovetur ad sacrum ordinem, uxore volente et continentiam profitente, dicitur de carnali coniugio fieri spirituale, ut decretum exponit, quia necessaria **ministrare**[lxxxix] debita[xc] vero reddere non valet. [32] Ad quintum dicendum quod Ieronimus in illo **libro**[xci] per laycos, ut exponit ipsemet, intelligit seculares uxoratos. Sub primo autem genere, scilicet, *mancipatorum divino* ***obsequio*** comprehendit, ut etiam dicit consequenter ibidem, duo genera, scilicet, clericos coronam insignum **regni**[xcii] habentes et Deo devotos conversos, per quos intelligit religiosos **sicut et conversi dicuntur** ***Extra De conversione coniugatorum*** **per totum illum titulum**. De quibus **conversis** subdit **beatus Ieronimus ubi supra** quod *rasio capitis in eis est temporalium omnium depositio. Illi enim victu et vestitu contenti nullam inter se proprietatem habentes, debent habere omnia communia*. Et sic in universo sunt tria genera Christianorum secundum intentionem Ieronimi ibi, scilicet, layci uxorati, clerici seculares,

---

[lxxxix] ministrare] subministrare *T e1*
[xc] debita] debitum *T*
[xci] libro] decreto *T e1*
[xcii] insignum regni] in signo regis *T* in signum regis *e1*

seculares, et religiosi. Unde non sequitur *subdiaconus non potest redire ad seculum* accipiendo uxorem, ergo est religiosus. Potest enim habere proprium, quod est contrarium omni religioni, ut patet *Extra De statu monachorum* c. *Cum ad monasterium* in fine.

[33] Ad sextum patet responsio per dicta in prima ratione adducta ad primam principalem conclusionem.

[34] Ad septimum dicendum quod *antequam esset regula beati Benedicti* vel alia ab ecclesia approbata, fuit religio apostolorum qui fuerunt primi et summi relig-|*56v*|iosi, ad quam religionem fuit vocatus beatus Iohannes evangelista. De vocatione autem aliorum que tangitur in eodem argumento, dictum est supra in solutione secundi argumenti.

[35] Ad octavum dicendum per interemptionem minoris, et ad eius probationem dicendum et per interemptionem minoris. Non enim episcopatus solvit religionem. Quere de hoc in secunda secunde questione 185 articulo ultimo.

et religiosi. Unde non sequitur *subdyaconus non potest redire ad seculum* accipiendo uxorem, ergo est religiosus. Potest enim habere proprium, quod est contrarium omni religioni, ut patet *Extra De statu monachorum c. Cum ad monasterium* in fine.

[33] Ad sextum patet responsio per dicta in prima ratione adducta ad primam principalem conclusionem.

[34] Ad septimum dicendum quod *antequam esset regula beati Benedicti* vel alia ab ecclesia approbata, fuit religio apostolorum qui fuerunt primi et summi religiosi, ad quam religionem fuit vocatus beatus Iohannes evangelista. De vocatione autem aliorum que tangitur in eodem argumento, dictum est supra in solutione secundi argumenti.

[35] Ad octavum[xciii] dicendum per interemptionem minoris, et ad eius probationem dicendum[xciv] per interemptionem minoris, non enim episcopatus solvit religionem. Quere de hoc in secunda secunde q. CLXXXV articulo ultimo.

[xciii] et ultimum *post* octavum *add. e1*
[xciv] etiam *post* dicendum *add. T e1*

BIBLIOGRAPHY

Manuscripts Cited

MS Munich BSB CLM 3879
MS Munich BSB CLM 4506
MS Naples BN VII. B. 28
MS Padua Biblioteca Antoniana 426
MS Paris BN lat. 14565
MS Paris BN lat. 15850
MS Roma Biblioteca Alessandrina 79
MS Todi Biblioteca Comunale 44
MS Todi Biblioteca Comunale 98
MS Tortosa Archivo Capitular 244
MS Vatican BAV vat. lat. 1086
MS Vatican BAV vat. lat. 1095
MS Vatican BAV vat. lat. 3740
MS Vatican Borgh. 348
MS Venice Biblioteca Marciana lat. Z 104 (= 2004)

Printed Primary Sources

Alexander of Hales, *Magistri Alexandri de Hales Glossa in Quatuor Libros Sententiarum Petri Lombardi* (Quaracchi, 1957).

Antoninus of Florence, *Summa theologiae moralis* (Verona, 1740; reprint Graz, 1959).

Aristotle, *Ethica Nicomachea. Translatio Roberti Grosseteste Lincolniensis sive 'Liber Ethicorum'. B. Recensio Recognita*, ed. R. A. Gauthier (Aristoteles Latinus XXVI, 1–3 fasciculus quartus; Leiden, 1973).

Benoît XII. Lettres communes analysées d'après les registres dits d'Avignon et du Vatican, ed. J. M. Vidal (3 vols.; Paris, 1902–22).

Bernard Gui, *Le livre des Sentences de l'Inquisiteur Bernard Gui, 1308–1323*, ed. A. Pales-Gobilliard (Paris, 2002).

Bernard of Montemirato, *Lectura aurea domini abbatis antiqui quinque libris decretalium* (Vienna, 1510).

Biblia Latina cum Glossa Ordinaria: Facsimile Reprint of the Editio Princeps Adolph Rusch of Strassburg 1480/1, introduction by K. Froehlich and M. Gibson (4 vols.; Turnhout, 1992).

Bonaventura, *Commentaria in quatuor libros Sententiarum* (*Opera omnia* I–IV; Quaracchi, 1882–9).

Boureau, A. (ed.), *Le pape et les sorciers: Une consultation de Jean XXII sur la magie en 1320 (Manuscrit B. A. V. Borghese 348)* (Sources et Documents d'Histoire du Moyen Âge publiés par l'École française de Rome, 6; Rome, 2004).

Calendar of Entries in the Papal Registers Relating to Great Britain and Ireland. Papal Letters. Vol. XI. A.D. 1455–1464, ed. J. A. Twemlow (London, 1921).

Chartularium Universitatis Parisiensis, ed. H. Denifle and E. Chatelain (Paris, 1891).

Clement V, *Registrum Clementis Papae V* (9 vols.; Rome, 1885–8).

Corpus Iuris Civilis, ed. T. Mommsen, P. Kreuger, R. Schöll and G. Kroll (Berlin, 1880–1904).

Corpus Iuris Civilis Iustinianae cum commentariis Accursii (6 vols.; Lyons, 1627; reprint Osnabrück, 1965).
Decretalium libri V cum glossa (Lyons, 1496).
Friedberg, E., *Corpus Iuris Canonici* (2 vols.; Leipzig, 1879–81).
——, *Quinque compilationes antique nec non Collectio canonum Lipsiensis* (Leipzig, 1882).
Fussenegger, G., 'Relatio Commissionis in Concilio Viennensi institutae ad decretalem "Exivi de paradiso" praeparandam', *AFH* 50 (1957), 145–77.
Giles of Rome, *Reportatio Lecturae super libros I–IV Sententiarum. Reportatio Monacensis Excerpta Godefridi de Fontibus*, ed. C. Luna (*Aegidii Romani Opera Omnia* III.2; Florence, 2003).
Godfrey of Fontaines, *Le Quodlibet XV et trois Questions ordinaires de Godefroid de Fontaines*, ed. O. Lottin (Les Philosophes Belges, 14; Louvain, 1937).
Godfrey of Trani, *Summa super titulis decretalium novissime cum repertorio et numeris principalium et emergentium questionum impressa (*Lyons, 1519; reprint Darmstadt, 1968).
Gratian, *Decretum Gratiani emendatum et notationibus illustratum. Una cum glossis Gregorii XIII Pont. Max. iussu editum* (Rome, 1582).
Guido de Baysio, *Archidia. super sexto decr.* (Lyons, 1547).
Guillaume de Montlauzun, *Interpretatio in sextum Decretalium librum* (Toulouse, 1524).
Henry of Ghent, *Quodlibeta magistri Henrici Goethals a Gandavo doctoris Solenis, socii Sorbonici, & archidiaconi Tornacen* (2 vols.; Paris, 1518; reprint Louvain, 1961).
Hervé de Nédellec, *Hervei Natalis Britonis Doctoris Theologi Parisiensis... In quatuor libros sententiarum commentaria* (Paris, 1647; reprint Ridgewood NJ, 1966).
Historia Monachorum sive de vita sanctorum patrum, ed. E. Schulz-Flügel (Berlin, 1990).
Hostiensis, *Henrici de Segusio... in primum (-sextum) Decretalium librum commentaria, doctissimorum virorum quampluribus adnotationibus illustrata* (Venice, 1581; reprint Turin, 1965).
——, *Henrici de Segusio, Summa Aurea* (Venice, 1574; reprint Turin, 1963).
Innocent V, *In IV libros sententiarum commentaria* (Toulouse, 1652; reprint Ridgewood, 1964).
Ioannis Andreae I. C. Bononiensis... In tertium decretalium librum novella commentaria (Venice, 1581; reprint Turin, 1963).
Ioannis Andreae I. C. Bononiensis... In sextum decretalium librum novella commentaria (Venice, 1581; Turin, 1966).
Jacques de Thérines: Quodlibets I et II, ed. P. Glorieux (Textes Philosophiques du Moyen Age, 7; Paris, 1958).
Jean Lemoine, *Johannes Monachus Picardus Cisterciensis, Glossa Aurea nobis priori loco super sexto decretalium libro addita* (Paris, 1535; reprint Darmstadt, 1968).
John Duns Scotus, *Quaestiones in Lib. IV Sententiarum* (Opera Omnia 9; Lyons, 1639; reprint Hildesheim, 1968).
John of Baconthorpe, *Doctoris Resoluti Io. Bachonis Angli. Carmelitae. Quaestiones in Quatuor Libros Sententiarum et Quodlibetales* (2 vols.; Cremona, 1618; reprint Farnborough, 1969).
John of Damascus, *De fide orthodoxa. Versions of Burgundio and Cerbanus*, ed. E. M. Buytaert (Franciscan Institute Publications. Text Series, 8; St. Bonaventure NY, 1955).
John of Erfurt, *Die Summa Confessorum des Johannes von Erfurt*, ed. Norbert Brieskorn (Frankfurt am Main, 1981).
John of Freiburg, *Summa Confessorum* (Paris, 1519).
John of Naples, *Quaestiones variae Parisiis disputatae* (Naples, 1618; reprint Ridgewood NJ, 1966).
John XXII, *Extrauagantes Iohannis XXII*, ed. J. Tarrant (Monumenta Iuris Canonici. Series B. Corpus Collectionum. 6; Vatican City, 1983).
——, *Lettres de Jean XXII*, ed. A Fayen (Analecta Vaticano-Belgica, 2–3; Rome, 1908–12).
Jean XXII. Lettres communes, ed. G. Mollat (16 vols.; Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome (Paris, 1904–47).

Jean XXII: Lettres secrètes et curiales relatives à la France, ed. A. Coulon and S. Clémencet (Paris, 1900–73).

Koch, J. 'Neue Aktenstücke zu dem gegen Wilhelm Ockham in Avignon geführten Prozess', *RTAM* 7 (1935), 353–80.

Liber sextus decretalium (Rome, 1472).

Nicholas Emmerich, *Directorium Inquisitorum F. Nicolai Eymerici Ordinis Praedicatorum* (Rome, 1587).

Nicholas Gorran, *Postilla elucidativa et magistralis super Epistolas Pauli reverendi patris fratris Nicolai de Gorran sacre pagine professoris ac provincialis francie ordinis praedicatorum* (Hagenau, 1502).

Nicolaus Minorita: Chronica, ed. G. Gál and D. Flood (St. Bonaventure NY, 1996).

Pelzer, A., 'Les 51 articles de Guillaume Occam censurés en Avignon en 1326', *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 18 (1922), 240–70.

Petri Iohannis Olivi Quaestiones de Romano Pontifice, ed. M. Bartoli (Collectio Oliviana, 4; Grottaferrata, 2002).

Petri Iohannis Olivi Quodlibeta quinque, ed. S. Defraia (Collectio Oliviana, 7; Grottaferrata, 2002).

Petrus de Palude, *In quartum sententiarum* (Venice, 1493).

Petrus Lombardus, *Sententiae in IV libris distinctae*, ed. I. Brady (2 vols.; Grottaferrata, 1971–81).

Pierre le Chantre, *Summa de Sacramentis et Animae consiliis* (Analecta Mediaevalia Namurcensia, 16; Louvain, 1963).

Pontificale Romanum (Rome, 1595; reprint Rome, 1997).

Richard de Mediavilla, *Super quatuor libros sententiarum Petri Lombardi quaestiones subtilissimae* (Brixen, 1591; reprint Frankfurt, 1963).

Sinibaldus Fliscus (Innocenz IV) Commentaria. Apparatus in V Libros Decretalium (Frankfurt, 1570; reprint Frankfurt, 1968).

Thomas Aquinas, *S. Thomae Aquinatis Catena Aurea in Quattuor Evangelia* (2 vols.; Turin, 1953).

Tocco, F., *La quistione della povertà nel secolo XIV, secondo nuovi documenti* (Nuova Biblioteca di Letteratura, Storia e Arte, 4; Naples, 1910).

William of Ockham, *Venerabilis Inceptoris Guillelmi de Ockham Summa Logicae*, ed. P. Boehner, G. Gál and S. Brown (St. Bonaventure NY, 1974).

Secondary Literature

Albe, E., *Autour de Jean XXII. Hugues Géraud, évêque de Cahors: l'affaire des poisons et envoûtements en 1317* (Rome, 1904).

——, *Autour de Jean XXII. Le cardinal de Montefavès de Castelnau-Montratier* (Cahors, 1904).

Anheim, E., 'Une controverse médiévale sur la musique: la bulle *Docta sanctorum* (1324/1325) de Jean XXII et le débat de l'ars nova dans les années 1320', *Revue Mabillon*, nouvelle série, 11 (2000), 221–46.

Armburu, P. I., 'De fr. Ioanne Pagnotta de Sancta Victoria O. E. S. A., episcopo Anagnino et vicario apostolico in Urbe (†1341)', *Analecta Augustiniana*, 19 (1944), 141–68.

Barber, M., *The Trial of the Templars* (Cambridge, 1979).

Bayerri-Bertomeu, E., *Los códices medievales de la Catedral de Tortosa* (Barcelona, 1962).

Birkmeyer, R., *Ehetrennung und monastische Konversion im Hochmittelalter* (Berlin, 1998).

Boureau, A., *Satan Hérétique: Naissance de la Démonologie dans l'Europe médiévale* (Paris, 2004).

Brampton, K., 'Personalities in the Process against Ockham at Avignon, 1324–1326', *Franciscan Studies*, 26 (1964), 4–25.

Brooke, C., *The Medieval Idea of Marriage* (Oxford, 1989).

Brown, S., 'Reading, John', *Oxford Dictionary of National Biography* (60 vols.; Oxford, 2004), 46. 236–7.

Brundage, J., *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe* (Chicago, 1987).

——, *Medieval Canon Law* (London, 1995).

——, *Medieval Canon Law and the Crusader* (Madison, 1969).

Brys, J., *De Dispensatione in iure canonico: praesertim apud decretistas et decretalistas usque ad medium saeculum decimum quartum* (Bruges, 1925).

Burr, D., *Olivi's Peaceable Kingdom: A Reading of the Apocalypse Commentary* (Philadelphia, 1989).

Cholij, R., 'Priestly Celibacy in Patristics and in the History of the Church', http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cclergy/documents/rc_con_cclergy_doc_01011993_chisto_en.html).

Cohn, N., *Europe's Inner Demons: The Demonization of Christians in Medieval Christendom* (2nd revised edition; Chicago, 1993).

Courtenay, W. J., *Capacity and Volition: A History of the Distinction between Absolute and Ordained Power* (Quodlibet, 8; Bergamo, 1990).

d'Avray, D., 'Christendom: Medieval Christianity', *Companion Encyclopedia of Theology*, ed. Peter Byrne and Leslie Houlden (London 1995), 206–29.

——, 'Lay kinship solidarity and papal law', *Law, Laity and Solidarities: Essays in honour of Susan Reynolds* (Manchester, 2001), 188–99.

——, *Medieval Marriage Sermons: Mass Communication in a Culture without Print* (Oxford, 2002).

——, *Medieval Marriage: Symbolism and Society* (Oxford, 2005).

Dauvillier, J., *Le Marriage dans le droit classique de l'église Depuis le Décret de Gratien jusqu'à la mort de Clément V* (Paris, 1933).

de Miramon, C., 'Les théories du vœu dans le droit canon et la première scolastique', *Pour une histoire comparée des voeux* (Cahiers du Centre de Recherches Historiques; Paris, 1996), 17–25.

Delorme, F., 'Quodlibets et Questiones disputées de Raymond Rigaut, maître franciscain de Paris, d'après le MS 98 de la Bibl. Comm. de Todi', *Aus der Geisteswelt des Mittelalters. Studien und Texte Martin Grabmann zur Vollendung des 60. Lebensjahres von Freunden und Schülern gewidmet* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Supplementband 3; Münster, 1935), 826–41.

Donahue, C., Jr., 'Bassianus, that is to say, Bazianus? Bazianus and Johannes Bassianus on Marriage', *Rivista internazionale di diritto comune*, 14 (2003), 41–82.

——, 'The Dating of Alexander the Third's Marriage Decretals: Dauvillier Revisited after Fifty Years', *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 68 (1982), 70–136.

——, 'The Policy of Alexander the Third's Consent Theory of Marriage', *Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law, Toronto, 21–5 August 1972*, ed. Stephan Kuttner (Monumenta Iuris Canonici, Series C, Subsidia 5; Vatican City, 1976), 251–79.

——, 'Was there a change in marriage law in the Late Middle Ages?', *Rivista Internazionale di diritto comune*, 49 (1995), 49–80.

Doucet, V., 'Les 9 Quodlibets de Raymond Rigaud d'après le ms. Anton. 426', *La France Franciscaine*, 2nd série 19 (1936), 226–39.

Duval-Arnould, L., 'Élaboration d'un document pontifical: Les travaux préparatoires à la constitution apostolique *Cum inter nonnullos* (12 Novembre 1323)', *Aux origines de l'État moderne: Le fonctionnement administratif de la papauté d'Avignon. Actes de la table ronde d'Avignon (23–24 janvier 1988)* (Collection de l'École française de Rome, 138; Rome, 1990), 385–409.

——, 'Les Conseils remis à Jean XXII sur le problème de la pauvreté du Christ et des apôtres (MS. BAV vat. lat. 3740)', *Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae III*, Studi e Testi, 333 (Rome, 1989), 121–201.
Elliott, D., *Spiritual Marriage: Sexual Abstinence in Medieval Wedlock* (Princeton, 1993).
Emden, A. B., *A Biographical Register of the University of Oxford to A.D. 1500* (3 vols.; Oxford, 1957–9).
Esch, A., *Die Ehedispense Johanns XXII. und ihre Beziehung zur Politik* (Historische Studien, 183; Berlin, 1929).
Eubel, C., *Hierarchia Catholica Medii Aevi* (Münster, 1913).
——, 'Von Zaubereiunwesen Anfangs des 14. Jahrhunderts', *Historisches Jahrbuch*, 18 (1897), 608–31.
Fournier M. (ed.), *Les statuts et privilèges des universités françaises depuis leur fondation jusqu'en 1789* (Paris 1890).
Fournier, P., 'Guillaume du Cun, Légiste', *HLF* 35 (1921), 361–85.
——, 'Jesselin de Cassagnes, Canoniste', *HLF* 35 (1921), 348–60.
——, *Les officialités au moyen âge. Étude sur l'organisation, la compétence et la procédure des tribunaux ecclésiastiques ordinaires en France de 1180 à 1328* (Paris, 1880; reprint Aalen 1984).
Frassetto, M. (ed.), *Medieval Purity and Piety: Essays on Medieval Clerical Celibacy and Religious Reform* (New York, 1998).
Friedlander, A., *The Hammer of the Inquisitors: Brother Bernard Délicieux and the Struggle Against the Inquisition in Fourteenth-Century France* (Leiden, 2000).
Gaudemet, J., 'Recherche sur les origines historiques de la faculté de rompre le mariage non consommé', *Proceedings of the Fifth International Congress of Medieval Canon Law*, ed. Stephan Kuttner and Kenneth Pennington (Monumenta Iuris Canonici, Series C, Subsidia 6; Vatican City, 1980), 309–31.
Gilles, H., 'Juristes languedociens au service de la papauté', *La papauté d'Avignon et le Languedoc (1316–42)* (Cahiers de Fanjeaux, 26; Toulouse, 1991), 113–26.
Glorieux, P., *La littérature quodlibétique de 1260 à 1320* (2 vols.; Bibliothèque Thomiste, 5, 18; Paris, 1925–35).
——, 'Le Quodlibet de Pierre de Tarentaise', *RTAM* 9 (1937), 237–80.
——, 'Maîtres franciscains régents à Paris. Mise au point', *RTAM* 18 (1951), 324–32.
——, 'Notices sur quelques théologiens de Paris de la fin du XIIIe s.', *AHDLMA* 3 (1928), 201–38.
——, *Répertoire des maîtres en théologie de Paris au XIIIe siècle* (2 vols. Études de Philosophie Médiévale, 17–8; Paris 1933–5).
Guillemain, B., *La Cour Pontificale d'Avignon 1309–1376: Étude d'une société* (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, 201; Paris, 1962).
Hamburger, J., *St. John the Divine: The Deified Evangelist in Medieval Art and Theology* (Berkeley, 2002).
Hamesse, J. (ed.), *La vie culturelle, intellectuelle et scientifique à la cour des papes d'Avignon* (Turnhout, 2006).
Hansen, J., *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung im Mittelalter* (Bonn, 1901).
Hazard, M., *The Literal Sense and the Gospel of John in Late Medieval Commentary and Literature* (London, 2002).
Heft, J., *John XXII and Papal Teaching Authority* (Lewistown, 1986).
Heid, S., *Celibacy in the Early Church: The Beginnings of Obligatory Continence for Clerics in East and West* (San Francisco, 2000).
Helmholz, R., *The Spirit of Classical Canon Law* (Athens GA, 1996).
Hertling, L., 'Die Professio der Kleriker und die Entstellung der drei Gelübde', *Zeitschrift für Katholische Theologie*, 56 (1932), 148–74.
Iribarren, I., *Durandus of St. Pourçain: A Dominican Theologian in the Shadow of Aquinas* (Oxford, 2005).

——, 'From Black magic to Heresy: a doctrinal leap in the pontificate of John XXII', *Church History*, 76 (2007), 32–60.
Jordan, W. C., *Unceasing Strife, Unending Fear: Jacques de Thérines and the Freedom of the Church in the Age of the Last Capetians* (Princeton, 2005).
Joyce, G., *Christian Marriage: An Historical and Doctrinal Study* (second edition; London, 1948).
Julien de Pommerol, M. H., and Monfrin, J., *La bibliothèque pontificale à Avignon et à Peñiscola* (2 vols.; Collection de l'École française de Rome, 141; Rome, 1991).
Kaeppeli, T., 'Note sugli scrittori domenicani di nome Giovanni di Napoli', *AFP* 10 (1940), 48–71.
——, *Scriptores Ordinis Fratrum Praedicatorum* (4 vols.; Rome, 1970–94).
Kelly, S., *The New Solomon: Robert of Naples (1309–1343) and Fourteenth Century Kingship* (The Medieval Mediterranean, 48; Leiden, 2003).
Kieckhefer, R., *European Witch Trials: Their Foundation in Learned and Popular Culture, 1300–1500* (Berkeley, 1976).
Kors, A. and Peters, E., *Witchcraft in Europe, 1100–1700: A documentary history* (Philadelphia, 1972).
Kowal, J., *Uscita definitiva dall'istituto religioso dei professi di voti perpetui: evoluzione storica e disciplina attuale* (Rome, 1997).
Langlois, C., 'Arnaud Roiard, frère mineur', *HLF* 35 (1921), 462–7.
Le Bras, G., 'Le droit canon dans la littérature quodlibétique', *Zeitschschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, 46 (1960), 62–80.
Lea, H. C., *An Historical Sketch of Sacerdotal Celibacy in the Christian Church* (Philadelphia, 1867).
Lerner, R., 'New Evidence for the Condemnation of Meister Eckhart', *Speculum*, 72 (1997), 346–66.
Maccarrone, M., 'Sacramentalità e indissolubilità del matrimonio nella doctrina di Innocenzo III', *Nuovi Studi su Innocenzo III*, ed. Roberto Lambertini (Istituto Storico Italiano per Il Medio Evo. Nuovi Studi Storici, 25; Rome, 1995), 47–109.
Maier, A., 'Annotazioni autografe di Giovanni XXII in Codici Vaticani', *Rivista di Storia della Chiesa in Italia*, 6 (1952), 317–32; reprinted in *Ausgehendes Mittelater*. *Gesammelte Aufsätze zur Geistesgeschichte des 14. Jahrhunderts* (3 vols. Storia e Letteratura, 97, 105, 138; Rome, 1964–77), ii. 81–97.
——, 'Eine Verfügung Johanns XXII. über die Zuständigkeit der Inquisition für Zaubereiprozesse', *AFP* 22 (1952), 226–46; reprinted in *Ausgehendes Mittelalter.* ii. 59–80.
——, 'Zu einigen Handschriften der Biblioteca Alessandrina in Rom und ihrer Geschichte', *Rivista di Storia della Chiesa in Italia*, 18 (1964), 1–12; reprinted in *Ausgehendes Mittelalter*, ii. 157–69.
——, 'Zur Textüberlieferung einiger Gutachten des Johannes de Neapoli', *AFP* 40 (1970), 1–27; reprinted in *Ausgehendes Mittelalter* iii. 481–504.
Makowski, E., *A Pernicious Sort of Woman: Quasi-Religious Women and Canon Lawyers in the Later Middle Ages* (Studies in medieval and early Modern Canon Law Series, Vol. 6; Washington DC, 2005).
Miethke, J., *De potestate papae: Die päpstliche Amtskompetenz im Widerstreit der politischen Theorie von Thomas von Aquin bis Wilhelm von Ockham* (Tübingen, 2000).
March, J. M., 'Cuestiones cuolibéticas de la Biblioteca Capitolar de Tortosa', *Estudios Ecclesiásticos*, 6 (1927), 149–54.
Mollat, G., 'Guichard de Troyes et les Révélations de la Sorcière de Bourdenay', *Le Moyen Age*, 12 (1908), 310–5.
Nold, P., 'Bertrand de la Tour OMin.: Life and Works', *AFH* (2001), 275–323.
——, 'Pope John XXII's Annotations on the Franciscan Rule: Content and Contexts', *Franciscan Studies* (2007), 295–324.
——, *Pope John XXII and his Franciscan Cardinal: Bertrand de la Tour and the Apostolic Poverty Controversy* (Oxford, 2003).

Noonan, J., *Power to Dissolve: Lawyers and Marriages in the Courts of the Roman Curia* (Cambridge, 1972).
Paravicini-Bagliani, A., 'De fratrum nostrorum consilio: La plenitudo potestatis del papa ha bisogno di consigli?' in C. Casagrande, C. Crisciani, and S. Vecchio (eds.), *Consilium: Teorie e pratiche del consigliare nella cultura medievale* (Micrologus Library, 10; Florence, 2004), 181–94.
Pásztor, E., 'Le polemiche sulla "Lectura super Apocalipsim" di Pietro di Giovanni Olivi fino alla sua condanna', *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano*, 70 (1958), 365–424.
Pennington, K., 'An Earlier Recension of Hostiensis's Lectura on the Decretals', *Bulletin of Medieval Canon Law*, 17 (1987), 77–90; reprinted in *Popes, Canonists and Texts, 1150–1550* (Aldershot, 1993).
——, *Pope and Bishops: The Papal Monarchy in the Twelfth and Thirteenth Centuries* (Philadelphia, 1984).
Piron, S., 'Censures et condamnation de Pierre de Jean Olivi: enquête dans les marges du Vatican', *Mélanges de l'École française de Rome: Moyen Âge*, 118 (2006), 313–73.
——, 'Franciscan Quodlibeta in Southern Studia and at Paris 1280–1300', *Theological Quodlibeta in the Middle Ages: The Thirteenth Century*, ed. C. Schabel (Leiden, 2006), 403–38.
——, 'Nicholas of Bar's Collection', *Theological Quodlibeta in the Middle Ages. The Fourteenth Century*, ed. C. Schabel (Leiden, 2007), 333–43.
Porro, P., 'Doing Theology (and Philosophy) in the First Person: Henry of Ghent's Quodlibeta', *Theological Quodlibeta in the Middle Ages: The Thirteenth Century*, ed. C. Schabel (Leiden, 2006), 171–231.
Post, G., 'Vincentius Hispanus, "Pro ratione voluntas", and the medieval and early modern theories of sovereignty', *Traditio*, 28 (1972), 159–84.
Powicke, F. M., *Stephen Langton* (Oxford, 1928).
Provost, A., 'Déposer, c'est faire croire? À propos du discours des témoins dans le procès de Guichard, évêque de Troyes (1308–1314)', *La preuve en justice de l'Antiquité à nos jours*, ed. B. Lemesle (Rennes, 2003), 95–118.
Reid, C., Jr., *Power over the Body, Equality in the Family: Rights and Domestic Relations in Medieval Canon Law* (Grand Rapids, 2004).
Reynolds, P. L., *Marriage in the Western Church: The Christianization of Marriage during the Patristic and Early Medieval Periods* (Leiden, 1994).
Rigault, A., *Le procès de Guichard évêque de Troyes, 1308–1313* (Paris, 1896).
Roth, F. X., *The English Austin Friars, 1249–1538* (2 vols.; New York, 1966).
Saurwein, E., *Der Ursprung des Rechsinstitutes der päpslichen Dispens von der nicht vollzogenen Ehe. Eine Interpretation der Dekretalen Alexanders III und Urbans III* (Analecta Gregoriana, 215; Rome, 1980).
Schäfer, K. A., *Die Ausgaben der Apostolischen Kammer unter Johann XXII.* (Paderborn, 1911).
Sharpe, R., *A Handlist of the Latin Writers of Great Britain and Ireland before 1540* (Publications of the Journal of Medieval Latin, 1; Turnhout, 1997).
Smith, D., 'The "Officialis" of the Bishop in Twelfth- and Thirteenth-Century England: Problems of Terminology', *Medieval Ecclesiastical Studies in Honour of Dorothy M. Owen*, ed. M. J. Franklin and C. Harper-Bill (Woodbridge, 1995), 201–20.
Southern, R. W., 'The Changing Role of Universities in Medieval Europe', *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 60 (1987), 133–46.
Stegmüller, F., *Repertorium Biblicum Medii Aevi* (7 vols.; Madrid, 1940–61).
Tarrant, J., 'The Life and Works of Jesselin de Cassagnes', *Bulletin of Medieval Canon Law*, 9 (1979), 37–64.
Tierney, B., *The Origins of Papal Infallibility, 1150–1350: A Study on the Concepts of Infallibility, Sovereignty and Tradition in the Middle Ages* (Leiden, 1972).

Turley, T., 'An unnoticed quaestio of Giovanni Regina di Napoli', *AFP* 54 (1984), 281–91.

——, 'Infallibilists in the Curia of Pope John XXII', *Journal of Medieval History*, 1 (1975), 71–101.

Valois, N., 'Jacques Duèse, pape sous le nom de Jean XXII', *HLF* 34 (1914), 391–630.

Valsecchi, C., *Oldrado da Ponte e I suoi* Consilia*: Un' Auctoritas del Primo Trecento* (Milan, 2000).

van Liere, F., 'Witchcraft as Political Tool? John XXII, Hughes Geraud, and Matteo Visconti', *Medieval Perspectives*, 16 (2001), 165–73.

Vidal, J. M., *Bullaire de l'Inquisition française* (Paris, 1913).

Volfing, A., *John the Evangelist and Medieval German Writing: Imitating the Inimitable* (Oxford, 2001).

von Schulte, J. F., *Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart* (3 vols.: Stuttgart, 1875–7).

Weigand, R., 'Unauflöslichkeit der Ehe und Eheauflösungen durch Päpste im 12. Jahrhundert', *Liebe und Ehe im Mittelalter* (Biblioteca Eruditorum, 7; Goldbach, 1993), 157–75.

——, 'Zur Lehre von der Dispensmöglichkeit des Gelübdes in den Pönitentialsummen', *Liebe und Ehe im Mittelalter* (Biblioteca Eruditorum, 7; Goldbach, 1993), 189–216.

Xiberta, B., *De scriptoribus scholasticis saeculi XIV ex ordine Carmelitarum* (Louvain, 1931).

INDEX BIBLICUS

INDEX OF MEDIEVAL AUTHORS AND TEXTS

INDEX OF MODERN AUTHORS